

NATIONAL INTEREST

JOURNAL FOR NATIONAL AND STATE ISSUES

2/2010 год. VI vol. 8 UDK 323.1 (=163.40) ISSN 1820-4996

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА ПИТАЊА

Национални интерес

Ђуро Бодрожић

КОЛОНИЈАЛНА ДЕМОКРАТИЈА

Ђорђе Стојановић

АМЕРИЧКА ДЕМОКРАТИЈА

Небојша Вуковић

ЈЕДНА ЦИВИЛИЗАЦИЈА МАЊЕ ...

Анастасија Митрофанова Владимировна

ИНТЕГРАЦИЈА ПРАВОСЛАВНОГ СВЕТА

Александар Гронски

БЕЛОРУСКИ ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ ПОЧЕТКА XX В.

Наташа Станојевић

ПАД СТРАНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У РУСИЈИ

Мехмедалија Нухић

ИСЛАМСКИ ПОГЛЕД НА РЈЕШВАЊЕ КОНФЛИКТА

Зоран Милошевић

СПОЉНО-ПОЛИТИЧКЕ АМБИЦИЈЕ ТУРСКЕ

Милош Кнежевић

ДИЛЕМЕ СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ

Љубодраг Савић

КОНКУРЕНТНОСТ СРПСКЕ ПРИВРЕДЕ ...

Слободан Јанковић

САВРЕМЕНИ МИГРАЦИОНИ ТРЕНДОВИ ...

Часопис за национална и државна питања

УДК 323.1(=163.41)

ISSN 1452-2152

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

Година VI, vol= 8

Број 2/2010.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА
ПИТАЊА

ISSN 1452-2152 УДК 323.1(=163.41)

Број 2/2010 год. VI vol. 8 стр. 1-351

Часопис покренут поводом 200 годишњице савремене српске
државности.

Часопис излази три пута годишње.

Издавач:

Институт за политичке студије

Адреса:

Светозара Марковића 36, Београд

Телефон: 3039-380, 3349-205

Email: ipsbgd@eunet.rs

Оснивачи часописа:

Милан Матић, Живојин Ђурић

Главни уредник:

Милош Кнежевић

Одговорни уредник:

Живојин Ђурић

Редакција:

Милош Кнежевић

Миломир Степић

Зоран Петровић-Пироћанац

Живојин Ђурић

Обрада текста:

Смиљка Пауновић

Светлана Јовановић

Прелом:

es@log д.о.о.

Штампа:

es@log д.о.о.

Тираж: 300 примерака

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И СТУДИЈЕ

<i>Ђуро Бодрожвић</i>		
КОЛОНИЈАЛНА ДЕМОКРАТИЈА	9-22	
<i>Ђорђе Стојановић</i>		
АМЕРИЧКА ДЕМОКРАТИЈА: ТОКВИЛОВА ПЕРСПЕКТИВА	23-42	
<i>Небојша Вуковић</i>		
ЈЕДНА ЦИВИЛИЗАЦИЈА МАЊЕ У ХАНТИНГТОНОВОМ УНИВЕРЗУМУ? – ДЕМОГРАФСКЕ ПРОМЕНЕ И ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ	43-68	
<i>Анастасија Митрофанова Владимировна</i>		
ИНТЕГРАЦИЈА ПРАВОСЛАВНОГ СВЕТА	69-88	
<i>Александар Гронски</i>		
БЕЛОРУСКИ ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ ПОЧЕТКА XX В. КАО НЕИМПЕРИЈАЛНА ЕЛИТА	89-104	
<i>Наташа Станојевић</i>		
УЗРОЦИ ПАДА СТРАНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У РУСКОЈ ФЕДЕРАЦИЈИ	105-126	
<i>Мехмедалија Нухић</i>		
КОНЦЕПЦИЈА ИСЛАМСКОГ ПОГЛЕДА НА РЈЕШАВАЊЕ КОНФЛИКТА У НОВОЈ АРХИТЕКТУРИ БАЛКАНСКОГ РЕГИОНА	127-148	
<i>Зоран Милошевић</i>		
СПОЉНО-ПОЛИТИЧКЕ АМБИЦИЈЕ ТУРСКЕ ...	149-166	
<i>Милаи Кнежевић</i>		
ДИЛЕМЕ СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ О „БЕЗАЛТЕРНАТИВНОЈ“ ЕВРОИНТЕГРАЦИЈИ СРБИЈЕ	167-204	
<i>Љубодраг Савић</i>		
КОНКУРЕНТНОСТ СРПСКЕ ПРИВРЕДЕ КАО ПРЕТПОСТАВКА УЛАСКА У ЕВРОПСКУ УНИЈУ	205-228	
<i>Слободан Јанковић</i>		
САВРЕМЕНИ МИГРАЦИОНИ ТРЕНДОВИ: ПОСЛЕДИЦЕ ПО СРБИЈУ	229-254	

ПРИКАЗИ

<i>Бранко Радун</i>	
ОСМАНЛИЈЕ ПО ДРУГИ ПУТ МЕЂУ СРБИМА...	257-261
<i>Владан Станковић</i>	
ДОСИЈЕ КиМ – СРПСКО СВЕДОЧАНСТВО.....	262-265
<i>Дубравка Стајић</i>	
ЗОРАН ВИДОЈЕВИЋ: ДЕМОКРАТИЈА НА ЗАЛАСКУ	266-270

CONTENTS

ARTICLES AND STUDIES

<i>Djuro Bodrozić</i>	
COLONIAL DEMOCRACY	9-22
<i>Djordje Stojanović</i>	
AMERICAN DEMOCRACY: TOCQUEVILLE'S PERSPECTIVE	23-42
<i>Nebojša Vuković</i>	
ONE CIVILIZATION LESS IN HUNTINGTON'S UNIVERSE? –DEMOGRAPHIC CHANGES AND GEOPOLITICAL CONSEQUENCES	43-68
<i>Anastasia Mitrofanova Vladimirovna</i>	
INTEGRATION OF THE ORTHODOX WORLD.....	69-88
<i>Aleksandar Gronski</i>	
BYELORUSSIAN INTELLECTUALS FROM THE BEGINNING OF TWENTIETH CENTURY AS A NON-IMPERIAL ELITE	89-104
<i>Natasa Stanojević</i>	
CAUSES OF DECLINE FOREIGN INVESTMENT IN RUSSIAN FEDERATION	105-126
<i>Mehmedalija Nuhic</i>	
A CONCEPTION OF ISLAMIC VIEW ON RESOLVING CONFLICTS IN NEW ARCHITECTURE OF BALKAN REGION	127-148
<i>Zoran Milošević</i>	
FOREIGN POLICY AMBITIONS OF TURKEY.....	149-166
<i>Milos Knežević</i>	
DILEMMAS OF FOREIGN POLITICS - ON “NO- ALTERNATIVE” EURO- INTEGRATIONS OF SERBIA.....	167-204
<i>Ljubodrag Savić</i>	
COMPETITIVENESS OF THE SERBIAN ECONOMY AS A PREREQUISITE FOR JOINING THE EUROPEAN UNION	205-228

Slobodan Jankovic

CONTEMPORARY MIGRATION TRENDS: CONSEQUENCES FOR SERBIA	229-254
---	---------

REVIEWS

Branko Radun

OSMANLIS FOR SECOND TIME AMONG SERBS	257-261
--------------------------------------	---------

Vladan Stanković

DOSSIER KiM - SERB TESTIMONY	262-265
------------------------------------	---------

Dubravka Stajic

ZORAN VIDIJEVIC: DECLINE OF DEMOCRACY	266-270
---------------------------------------	---------

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

ЧЛАНЦИ И СТУДИЈЕ

<i>Ђуро Бодржић</i>		
КОЛОНИЈАЛНА ДЕМОКРАТИЈА.....		9-22
<i>Ђорђе Стојановић</i>		
АМЕРИЧКА ДЕМОКРАТИЈА: ТОКВИЛОВА ПЕРСПЕКТИВА.....		23-42
<i>Небојша Вуковић</i>		
ЈЕДНА ЦИВИЛИЗАЦИЈА МАЊЕ У ХАНТИНГТОНОВОМ УНИВЕРЗУМУ? – ДЕМОГРАФСKE ПРОМЕНЕ И ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ.....		43-68
<i>Анастасија Митрофанова Владимировна</i>		
ИНТЕГРАЦИЈА ПРАВОСЛАВНОГ СВЕТА		69-88
<i>Александар Гронски</i>		
БЕЛОРУСКИ ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ ПОЧЕТКА XX В. КАО НЕИМПЕРИЈАЛНА ЕЛИТА		89-104
<i>Наташа Станојевић</i>		
УЗРОЦИ ПАДА СТРАНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У РУСКОЈ ФЕДЕРАЦИЈИ.....		105-126
<i>Мехмедалија Нухић</i>		
КОНЦЕПЦИЈА ИСЛАМСКОГ ПОГЛЕДА НА РЈЕШАВАЊЕ КОНФЛИКТА У НОВОЈ АРХИТЕКТУРИ БАЛКАНСКОГ РЕГИОНА.....		127-148

Зоран Милошевић

СПОЉНО-ПОЛИТИЧКЕ АМБИЦИЈЕ ТУРСКЕ 149-166

Милош Кнежевић

ДИЛЕМЕ СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ

О „БЕЗАЛТЕРНАТИВНОЈ“

ЕВРОИНТЕГРАЦИЈИ СРБИЈЕ 167-204

Љубодраг Савић

КОНКУРЕНТНОСТ СРПСКЕ ПРИВРЕДЕ

КАО ПРЕТПОСТАВКА УЛАСКА У

ЕВРОПСКУ УНИЈУ 205-228

Слободан Јанковић

САВРЕМЕНИ МИГРАЦИОНИ ТРЕНДОВИ:

ПОСЛЕДИЦЕ ПО СРБИЈУ 229-254

УДК: 321.7+316.75(1-15)

Примљено:
август 2010.

Прихваћено:
27. 9. 2010.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 8

Број 2/2010.

стр. 9-22

Буро Бодр жић*

КОЛОНИЈАЛНА ДЕМОКРАТИЈА

Резиме

Завршетком „хладног рата“ талас „демократизације“ запљуснуо је свом снагом земље које су се у хладноратовском надметању налазиле у супротном табору. Шта им је то донело: слободу или страну хегемонију? Може ли се „хладноратовска подела“ посматрати само као ид еолошка или је основ поделе дубљи, самим тим и трајнији? О томе се расправља у овом раду.

Прихватање зата дног социјалнополитичког, економског и културног обрасца није негдашње социјалистичке земље учинило Зата дом, већ колонијом Зата да.

Кључне речи: демократија, колонијализам, ид еологија, зата дњааштво.

Деветог новембра 1989. године, демонстранти из ДДР кренули су да руше Берлински зид. Не треба ни рећи да су били усхићени и да су ликовали, и не само они. Одушевљење је прелило све на Западу. Може се тај зид звати симболом хладног рата, немачке подељености или како већ, али он је био и симбол руске моћи која је значила: ми смо ту. Тог новембарског дана, прецизније ноћи, било је јасно да те моћи више нема, зато је славље било тако велико и тако широко на целом Западу и међу руским непријатељима на Истоку. Нико

* Институт за политичке студије, Београд

није прослављао крај хладног рата. Крај, сам по себи, не значи ништа кад не би значео резултат. А резултат је био више него јасан – пораз. Никакав пораз комунизма, већ пораз Русије. Русија се урушила двоструко: као геополитичка сила и као самостална историјска личност која трага за сопственим смислом историје.¹

Шта су те ноћи осећали Руси? Многи су се радовали. Али чему: чему су се они радовали, и огромна већина Срба с њима? Радовали се готово без изузетка. И они којима није било све по вољи, крили су своја осећања јер, Боже мој, требало је бити у моди.

Једно су многи превидели у хладноратовском надметању: да то није био сукоб апстрактних идеологија, већ конкретних народа и земаља. Не треба – упозорава А. Зиновјев – мешати борбу против комунизма са борбом против Совјетског Савеза: у бити реч је о овом другом које се представља као прво. Идеологијама нема места у рату, оне се обично користе као оправдање издаје.²

Није ли овде кључ контроверзе која је пратила Михаила Шолохова и његово стваралаштво: црвени или бели? Није ли његова порука: између наших црвених и њихових белих – за црвене; између њихових црвених и наших белих – избор пада на беле. Није одлучивала идеолошка боја, већ сродство. У оваквим сукобима не одлучује наклоност, већ припадност.

У роману *Узорана ледина* Шолохов се обратио онима који су се уздали у страну помоћ и савезнике, следећим речима: „Слушали смо вас прошли пут како сте нам златна брда и долине обећавали, и чудом смо се чудили, а одвише су вам обећања била склиска! Говорили сте да ће нам, као савезници, у случају устанка, смјеста допремити оружје и сву војну опрему. А наше је само пострељати комунисте. Али послје смо се ми замислили, и шта је испало? Оружје ће они и довести, то је јефтина роба, само, пази, они ће и сами ући у нашу земљу! А ако уђу, више их се нећеш лако ријешити! Да онда и њих мораднемо оружјем с руске земљице гонити. А комунисти су наши, може се рећи, своји, рођени, а они, враг би их знао како говоре, сви ходају охоло, и усред зиме не би од њих

1 Н. В. Нарочницка, *Русија и Словени у свијету промјена*, Београд, Богословски факултет, 2003, стр. 121.

2 А. Зиновјев, *Свијетла Будућност*, Загреб, Глобус, 1986, стр. 267.

измолио снијега, а ако им допаднеш шака, милости не чекај! ... Ми смо те савезнике упознали и осјетили! А не, ми ћемо се овдје са својом влашћу некако сами измирити, а износити свађу из куће нема смисла...“³

Сви су, некако, у те дане били оптимисти и на Западу и на Истоку. Сви су веровали да се изгубила могућност за сукоб и да долази период мира, ако не без икаквих, оно барем великих сукоба. Веровало се да нестаје подељености и да свет опет постаје један, који има једну душу и један глас. Проповедало се да настаје међународно братство и доба светског мира и просперитета под патронатом благословених САД, које ће се понашати и несебично и непристрасно, па су многи и тај патронат и окриље америчке хегемоније видели као благослов.

Идеологија американизма није штедела на обећањима. Свима је обећано да ће бити Запад, уколико то желе. Добра воља је ту. Рецепт – познат.

У време „хладног рата“ постало је уобичајено да се под речју Запад означава скуп земаља с одређеним социјално-политичким уређењем. Преузети овај образац увођењем демократије, тржишта и провођењем приватизације, сматрају западњаци, већ је довољно за преображај сопственог друштва у део Запада. Уверење да Запад сва своја достигнућа и место на ком се налази дугује приватном власништву и капитализму постало је опште.

А може ли се Запад свести на наведена својства или се ради о типу друштва формираног у специфичним и историјски непоновљивим околностима? Таква питања могла су изазвати само подсмех. И отворени презир.

Након пораза у „хладном рату“, бивши „марксистички“ претворили су се у ватрене „токвиловце“ и још жешће „поперовце“, проповеднике Запада као земаљског раја у којем влада благостање и изобиље, које се нуди свима, уколико се прихвате западни обрасци обликовања друштва. Срамна капитулација, без испалеженог метка, прослављана је као ослобођење, отварање врата и стварање услова за остварење свега оног што су обећавале комунистичке вође и идеолози. Сваки покушај да се о датој ствари проговори са становишта здра-

3 М. Шолохов, *Узорана ледина*, Загреб, 1980, стр. 225, 226

вог разума приман је као жал за изгубљеним позицијама у номенклатури пропалог поретка, или као идиотизам који не завређује никакву пажњу.

Запад је пружио подршку свим деструктивним силама да разбију комунистички управљачки апарат, не питајући каква је њихова природа, какви су им циљеви или идеологија. Сви они су названи слободарима и борцима за демократију. А кад се комунистички систем срушио, престали су бити интересантни, изузев уколико су се примили улоге да том истом, Западу омогуће пљачку својих земаља за шта су награђени примањима која их изједначавају са богатим људима на Западу. Сви они који се нису примили такве улоге, или им није додељена, постали су тужна појава. Најтужнија су свакако они који још нису схватили шта се догодило, још се позивају на своје заслуге у борби за демократију, сматрају се изневереним од стране Запада који је, изневеравајући њих, изневерио сопствене принципе, огрешио се о начела на којима је конституисан. И, веле, како ће и сам Запад, зато, пропасти.

Наша судбина, ма шта мислили, свиђало се то некоме или не, свезана је са судбином Русије.

Судбина Русије, па и целокупног Словенства, везана је с питањем у којој мери ће оно одолети болести која би се општим именом могла назвати *европејштином*. Облике европејштине којима се разара народни живот Николај Данилевски је свео на: изопачавање народног живота и његова замена туђим, иностраним облицима; позајмљивање иностраних институција и њихово пресађивање на руско тле; поглед на сва питања народног живота и на све односе, унутрашње и спољашње, с европске тачке гледишта, „њихово разматрање преко европских наочара“ и европског угла гледања.⁴

За Достојевског, који “естетизује” идеолошке и политичке појмове дајући им лик, европејштина је оличена у лицу Смердјакова. Смердјаков је прототип наших западњака. Зна Смердјаков да га Иван мрзи. Али, он се Ивану жели допасти и учинити све што му затражи. И што помисли. Како је Запад много уложио у пропаганду, смердјаковштина се јако раширила. А ни раније је, по несрећи, није недостајало.

4 Н. Ј. Данилевски, *Русија и Европа*, Београд, Службени лист СРЈ, 1994. стр. 218.

Историја је неумољиви судија, не само државама већ и идејама. Она је показала да су се замисли западњака показале као утопија, а намере да се Русија преобрази идејама европског социјализма, као и либерализма, једино су изазвале побеснелу стихију услед које ће руска империја, само у једном веку, два пута подлећи, приморана да изнова поставља питања: ко је крив и шта да се ради?

Народи позајмљују техничка достигнућа и не само у области материјалне културе. И у сфери уметности позајмљују се технички поступци којима су овладали други народи. Али, оно што се не позајмљује, где нема подражавања, барем не оног које би било плодносно, јесу идеали. Идеали морају остати народни.

Монтескје је један од првих мислилаца који је запазио чињеницу да, упркос сличностима, између народа, постоје и такве разлике, које чине немогућим постављање правила и закона који би били примерени за све народе и који би код свих били једнако делотворни. Он је у тој ствари врло децидан у ставу да законски систем има свој корен у особености ма и одликама народа и земље. Бројни су чиниоци који утичу на стварање дате особености која сваки народ и земљу чине карактеристичним и самосвојним. У њих Монтескје убраја: климатске прилике, географски положај, својства тла, начин живота, саобраћајна својства земље, степен благостања, религију, обичаје и традиционално наслеђе. Закони су многобројни и разноврсни, али како сви свој корен имају у домицилном тлу, међу њима постоје невидљиве али органске везе које их чине системском целином. Укупност тих невидљивих али чврстих веза он назива духом закона. Зато је и најбоље државно уређење оно које је у складу са урођеним и историјски стеченим својствима дотичног народа.⁵

Све идеологије имају западно порекло. Незапад није дао ниједну идеологију.⁶ Најновија идеологија, која као и све претходне, долази са Запада јесте идеологија о „крају идеологије“. Сама по себи оваква идеја не може бити другачија до идеолошка.

5 Монтескје, *О духу Закона*, Београд, Филип Вишњић, 1989.

6 С. Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, Подгорица, ЦИД, 1998, стр. 57.

Није неопходно постојање државне идеологије и државног идеолошког апарата, као што је било у социјалистичким земљама, да би се говорило о постојању идеологије. И без тога идеологија постоји и располаже средствима за идеолошку обраду маса. Идеолошко учење на Западу није систематизовано, подведено под једну идеју. Оно је плуралистичко, саткано од мноштва идеја које је немогуће објединити, које противурече једна другој. Али то не значи да нема јединства. Плурализам интереса и сукоби карактеристични су и за економску и политичку сцену Запада, али то не значи да не постоји јединство економског или политичког система. Њихови сукоби представљају поделу рада у оквиру дате делатности. То важи и за идеологију. Упркос разлици идеја и нивоу софистицираности на којем се саопштавају, на истом су послу Хајек и његови опоненти, а сви заједно, опет, на истом послу са највулгарнијим журналистима који ту идеологију сервирају масовним потрошачима, ма они први о томе не хтели ни чути.

Идеологија на Западу има ту особину да она нигде није изложена као целовито учење које би, као такво, било лако уочљиво. Она је растворена у свим друштвеним појавама: науци, уметности, штампи, телевизији, па и у религији.

Хвалоспеви приватном власништву, тржишту и капитализму уопште, које можемо наћи у Поперовим и Хајековим књигама, надилазе дитирамбе о комунизму који су се могли наћи у комунистичкој штампи. Али, ови претендују на научност, највишег реда. Апологија друштвеног поретка на Западу за њих је наука. Почетак идеологије они проналазе у критици тог система и његову критику означавају идеологијом.

Они признају да у западном друштву постоје аномалије, као што верујући човек прихвата да и у цркви има недолучних дела и поступака. Али, за верујућег човека, црква је црква: *врата ти клена неће је надвладати*. А све слабости говоре у прилог њеног божанског порекла, ако она, упркос свим слабостима и греховима њених мирјана, али и клира, опстаје – доказ је да није дело људских руку.

Исти је и однос према опонентима. На критику се обара са жестином која је у прошлости била својствена разрачунавању с јереси.

Можда је то и највећи успех Запада, да своју идеологију прода осталом свету као науку. И да је свет као такву прихвати.

Томе је, свакако, помогао високи професионализам стваралаца којима се не може порећи изузетна ерудиција и владање научним апаратом. Али је све стављено у службу унапред прихваћених ставова, готово предрасуда. Претензије либерала да, кад се говори о слободи, њихова буде прва и последња, никоме нису непознате.

Један од најоригиналнијих „изума“ политичке теорије јесте повлачење паралеле између животних услова који постоје у једној земљи и политичког система те земље. Из чега је изведено „епохално откриће“ да се узрок сиромаштва има приписати политичком систему. Из тога је извучен „далекосежни“ закључак: да би нека земља преовладала своје сиромаштво, неопходно је да она преуреди своје социјално-политичко уређење по западном обрасцу.

Идеолошком обрадом створена је представа западне демократије тако што се апстрахују моменти као што су: вишепартијски систем, слободни избори, подела власти и још понешто. И онда се то прогласило суштином западне државности која је свакоме доступна, која универзално важи.

Победа у „хладном рату“ дала је протагонистима оваквих теорија крила. Капитализам и демократија, посебице у америчкој варијанти, проглашени су циљем целокупне историје. И још, уз то, да је циљ достигнут. Средства масовног информисања су једну пропагандну бесмислицу, као што је Фукујамина о „крају историје“, издигла до равни генијалног открића.

Апологетика чини неминовном поделу на црно-бело. Западу је био потребан лик непријатеља од ког постоји опасност и који се може представити тако да би, у поређењу с њим, Запад изгледао као земаљски рај. Комунизам у Русији је дошао као поручен. Нестанком комунизма није нестала и потреба за политичким Ариманом. А где би га тражили до у Русији? Русофобија на Западу није настала с комунизмом, нити ће с њим нестати.

Сусретање Истока и Запада, даје правац читавој историји, представља осу историјског кретања, основну историјску тему. „Народи се на старој позорници појављују увек са

новом снагом и у старом заплету.“⁷ Страх од пораза у таквом сукобу никад, на Западу, није спласнуо. „Насупрот томе – вели Јингер – сплашњавала би претња од пораза који би вам могли нанети вама слични, у истом, у рату народа, па чак и братоубилачком рату.“⁸

Може се о дистинкцији пријатељ-непријатељ говорити – вели Карл Шмит – као о заостатку неких варварских времена, гајити нада да ће једног дана овакво груписање нестати с лица земље. Може се, каже он даље, из васпитних разлога фингирати да више уопште нема непријатеља. Све то може, дозвољено је гајити наде и имати тежње али „да се народи групишу према супротности пријатељ и непријатељ, да је та супротност и данас још стварна и да је као реална могућност дата за сваки народ који политички егзистира, то се разумно – вели Шмит – не може порећи“.⁹

Све до 1917. године идеја о комунистичком друштву била је монопол западних мислилаца. Кад се ова идеја преобразила у државну идеологију Совјетског Савеза, на њу се престало гледати као на своје чедо, већ се о њој почело говорити као о отелотворењу самог Сатане, упереног против западног друштва и његових „демократских вредности“.

Комунизам је заиста представљао претњу Западу, не зато што се могла очекивати некаква совјетска инвазија, већ стога што је претио да Запад ограничи на његове цивилизацијске границе. А за Запад то је исто што и пропаст.

Не смемо никад сметнути с ума, кад говоримо о западној нетрпељивости спрам Совјетског Савеза, да је пре 1917. године увелико започела колонизација Русије и њено потчињавање Западу. Совјетски Савез је учинио крај тој колонизацији.

Хладни рат је био само наставак оне политике коју је Запад водио према Совјетском Савезу у међуратном периоду, која је резултирала немачком агресијом 1941. године. А ова, међуратна политика, била је продужетак политике вођене према царској Русији. Срж односа Запада према Русији, вековима непромењен, сводио се на приказивање Русије као

7 Е. Јингер, *Гордијев чвор*, Чачак, Градац, год. 18/1990, бр. 92, 93, 94, стр. 129.

8 Исто, стр. 129.

9 К. Шмит, *Појам политичког – Норма и одлука*, Карл Шмит и његови критичари, Београд, Филип Вишњић, 2001, стр. 20.

политичког Аримана и супротстављање „европске индивидуалности и слободе“, православној традицији, као „тама, варварству и ропству“.¹⁰

Увек је оваква политика била заоденута фразеологијом о прогресу и слободи, о демократским вредностима и правима човека, о светском миру и братству међу народима. Оваква фразеологија била је у хладном рату главно оружје.

Пропагандно-психолошки рат избио је у први план. Ресурси који су инвестирани у ову кампању, од људских до финансијских, достигли су невероватне размере.

Циљ је био деморалисати становништво... пропаганду усмерити на оно најниже у човеку. Запад није оскудевао у средствима и није штедео. И победио је. „Али, победа Запада над Совјетским Савезом није била победа капитализма над комунизмом. „Хладни“ рат је био рат конкретних народа и земаља, а не апстрактних социјалних система.“¹¹

Од Запада, што је и данас лако уочљиво, Словени могу очекивати само осуду. Њихова одлука да се определе за демократију не узима се озбиљно, ни од левичара ни од десничара. Словени су увек криви и једнима и другима, због свега, па и због комунизма. Десничарима је довољно што су у једном моменту имали комунистички поредак па да их прогласе дефинитивно неподобним за демократију. Левичари их оптужују, због чињенице да се обећани рај бескласног друштва није догодио, само зато што су ову ствар баш Словени узели у своје руке. Они које је и сам Маркс најмање волео и којима никад не би поверио остварење сопственог идеала.¹²

Извлачити, по исходу хладног рата, закључак како је Запад победио захваљујући манама комунизма, којих је свакако било, и врлинама капитализма, којих свако има, значи не видети суштину ствари. Исто тако, у исходу сукоба, видети очигледан доказ да је капитализам, сам по себи, супериорнији поредак од социјализма представља очигледну глупост. Зашто би капиталистичка Индија била супериорна комунистичкој Кини? Кад бисмо из тога извукли доказ за супротно

10 Н. Нарочница, *Русија и Руси у светској историји*, Београд, СКЗ, 2008, стр. 23.

11 А. Зиновјев, *Запад: феномен западњаштва*, Београд, Наш дом, 2002, стр. 283.

12 Т. Шпидлик, *На изворима Европе*, Београд, Партедон, 2007, стр. 72.

па тврдили како је социјализам супериоран у односу на капитализам, учинили бисмо исто: изrekli бисмо глупост.

Да би се изводили закључци о супериорности једног поретка над другим потребни су лабораторијски услови, каквих у реалном историјском животу нема. Било би потребно да су супротстављене стране једнаке у свему, осим по друштвеном уређењу.

Западњаштво, каквог данас знамо, нема само један извор. Западњаштво је настало из различитих извора који су се сплели у један моћни историјски ток и процес. Да би се постало Западом, било би потребно поновити западну историју. Оно што се данас означава као Запад настајало је вековима, дуготрајним природним процесом духовног и културног сазревања.

Народи се могу трудити и тежити позападњачењу, као што и чине. Али они никад неће бити Запад. Копирањем Запада, чему су се одали сви народи источног блока, само је начин да се постане колонија запада. „Ма колико Руси поплувавали комунистички период своје историје, ма колико се трудили да разруше све што је постигнуто у том периоду, ма колико пузали на коленима и додворавали се Западу, Русија никад неће постати део Запада(...) Потребно је бити потпуни идиот да би се поверовало да ће се на Западу растопити од милине уколико се на светском тржишту појаве моћни конкуренти из Русије и почну да истискују америчке и западноевропске конкуренте.“¹³

Историја човечанства пружа најразличитије примере освајања и колонизације једне земље од стране друге, али још није познат пример да је неко предузео освајање за другог а не за себе, нити ће.

Запад је понудио особит тип колонизације који колонизованој земљи намеће изградњу социјално-политичког уређења, економије, идеологије и културе западног типа. Владавина која није резултат природне еволуције и који се једној земљи намеће споља остаје нешто вештачко ма колико је вође тих земаља свесрдно прихватале, из свог рачуна. Држава заснована на идеолошким и апстрактним планетарним идејама, лишена националног начела у својој основи, народног

13 А. Зиновјев, Исто, стр. 17.

духа који јој даје моралну снагу и основ постојања, по самој својој интенцији није могла бити оквир који би пружио уточиште и обезбедио заштиту циљевима и вредностима било које државотворне нације. „Колонизована земља се у свим аспектима доводи до таквог стања да постаје неспособна за самостално функционисање. У војном смислу она се толико деморализује, да не може бити говора о њеном отпору. Оружане снаге испуњавају улогу средства за спречавање протеста и могућих побуна. До жалосног нивоа се спушта национална култура. Њено место заузима култура, боље рећи, псеудокултура западњаштва.

Становништву се нуди сурогат демократије у виду распуштености, ослабљене контроле од стране власти, лаких забава, као и систем вредности који ослобађа људе од моралних ограничења и рада на себи.¹⁴

Основни циљ позападњачења, које се проводи под фирмом глобализације, јесте успостављање контроле којом ће се свакој земљи одузети могућност за самосталан развој.

Уподобити свој национални интерес и ускладити га с политиком САД, како саветују неки „експерти“ и „политички аналитичари“, немогуће је. Основни национални интерес је имати суверену државу. А основни циљ америчке политике управо је, спречити било коју државу да очува атрибуте суверености.

Тактика и мере, којом ће се политика доминације спроводити, разрађене су до танчина. Представио их је, сажето и прецизно, Александар Зиновјев, у књизи *Зат д: феномен зат дњааштва*, у време кад је, осокољен победом у хладном рату, кренуо крсташки поход Запада. То су: „Дискредитовати све основне атрибуте друштвеног уређења земље коју треба позападњачити. Дестабилизovati је. Допринети кризи економије, државног апарата и идеологије. Поцепати становништво земље на непријатељске групе, атомизовати га, подржати било какве опозиционе покрете, поткупити интелектуалну елиту и привилеговане слојеве. Истовремено водити пропаганду о предностима западног начина живота. Изазвати код становништва позападњачене земље завист према западном изобиљу. Створити илузију да је ово изобиље и за

14 А. Зиновјев, Исто, стр. 310.

њих тобож достижно у најкраћем времену, само ако њихова земља ступа на пут преображаја по западним обрасцима. Заразити их пороцима западног друштва, представити пороке као врлине, као истинско испољавање слободе личности. Пружати економску помоћ позападњаченој земљи у оној мери, у којој то доприноси рушењу те економије, производи паразитизам у земљи и ствара Западу репутацију некористолубивог спасиоца позападњачене земље од слабости њеног пређашњег начина живота¹⁵.

У основи, идеја глобализма није никаква општесветска идеја, него западна идеја. У њој није положена жеља различитих народа да се уједине и међусобно стопе. То је идеја Запада. Прецизније, идеја „одређених снага на Западу да узму владајући положај на планети, да организују цело човечанство у функцији својих конкретних интереса, а не у интересу неког апстрактног човечанства“¹⁶.

Транснационалне компаније, које прелазе границе националних држава и чине их пропусним, нису никакве светске компаније. То су западне компаније. Исто је и са глобалним информационим системом. Светска култура у ствари је „вестернизација“ културе осталих народа и потчињавање њихове културе западној, боље рећи њена американизација. Америка је крајњи производ западњаштва. И његов нужни део. Веза Америке и осталих западних земаља постала је судбинска.

Потчињавање планете Америка не може извршити сама, без других западних земаља, недостаје јој капацитет. Друге западне земље, опет, без Америке не могу задржати свој садашњи положај. Веза је постала нераскидива. Предвиђања, а за неке и надања, како ће се Европа отргнути од Америке испразна су. Чињеница да противљења американизацији света долазе само од Американаца, попут Ноама Чомског, док европски интелектуалци ћуте и сама нешто говори. Неће бити да је страх од последица оно што задржава европске интелектуалце и политичке лидере да се супротставе американизму. Европске земље осећају да их само америчко лидерство, у ком ће их пратити и извршавати своју улогу, може одржати на месту које сад заузимају у свету.

15 Исто, стр. 308, 309.

16 Исто, стр. 306.

С Америком је и настало оно што зовемо Запад. Запад је Европа, плус Америка. Западњаштво: европеизам, плус американизам. Европа је стари појам. Америка, новији. Запад, сасвим нов.

Идеја светске доминације и потчињавања целокупне планете својој вољи својствена је западним народима. Пре су ту идеју западни народи настојали реализовати појединачно, сад то раде заједно. И свесни су да то морају радити заједно.

ЛИТЕРАТУРА

- Н. В. Нарочница, *Русија и Словени у свијету промјена*, Београд, Богословски факултет, 2003.
- Н. Нарочница, *Русија и Руси у светској историји*, Београд, СКЗ, 2008.
- А. Зиновјев, *Свијетла Будућност*, Загреб, Глобус, 1986.
- А. Зиновјев, *Зата д: феномен зата дњаштва*, Београд, Наш дом, 2002.
- М. Шолохов, *Узорана ледина*, Загреб, 1980.
- Н. Ј. Данилевски, *Русија и Европа*, Београд, Службени лист СРЈ, 1994.
- Монтескје, *О духу Закона*, Београд, Филип Вишњић, 1989.
- Е. Лингер, „Гордијев чвор“, Чачак, *Градац*, год. 18/1990, бр. 92, 93, 94.
- К. Шмит, *Појам политичког – Норма и одлука*, Карл Шмит и његови критичари, Београд, Филип Вишњић, 2001.
- Т. Шпидлик, *На изворима Европе*, Београд, Партенон, 2007.
- С. Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, Подгорица, ЦИД, 1998.

Djuro Bodrozić

COLONIAL DEMOCRACY

Summary

With the end of “the Cold War” the wave of “democratization” forcefully splashed over the states that had been in the opposite camp during the cold war confrontation. What is it that they these states gained from it really – is it the freedom or foreign hegemony? Is it possible to observe “the Cold war division” only as an ideological division or the basis of the division is much deeper than that, and in line with it, permanent one? It is the theme of this paper.

Accepting the Western socio-economic, economic and cultural pattern has not made the former socialist states to become the Western states, but the colonies of the West instead of it.

Key Words: democracy, colonialism, ideology, Occidentalism

УДК: 321.7(73):32.01
Tocqueville A.
Примљено: август 2010.
Прихваћено:
27. 9. 2010.
Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST
Година VI, vol. 8
Број 2/2010.
стр. 23-42

Ђорђе Стојановић*

АМЕРИЧКА ДЕМОКРАТИЈА: ТОКВИЛОВА ПЕРСПЕКТИВА

Резиме

Рад се бави аналитичким поређењем две можда најважније студије Алексиса де Токвила: Демократије у Америци и Старог режима и Француске револуције, зарад што бољег разумевања културолошких, психолошких и политичких чинилаца за развој демократских институција и демократије in genere. Ово се посебно односи на улогу асоцијација и слободне удруживања у сфери процеса консолидовања демократије и одређивања граница демократске еманципације. Рад се закључује разматрањем значаја кооперативне димензије асоцијација за демократску културу, што се никако не може изједначити са узроком за функционисање демократског система.

Кључне речи: асоцијације, политичка култура, политички систем, демократија, Алексис де Токвил.

Увод

Актуелна америчка демократија је, више или мање, опхрвана проблемима. Таква конјункција је са једне стране продукт социјалних, економских и политичких трансформација

* Факултет за европске правно-политичке студије, Универзитет Сингидунум, Нови Сад

које се дешавају на глобалном нивоу, док је са друге стране, можда и већим делом, последица специфичности америчког демократског устројства. У том смислу, не постоји бољи начин за што потпуније сагледавање америчких демократских аномалија и могућих смерова њиховог исправљања од разматрања Токвиловог теоријског опуса, који је, почетком 19. века, реализовао теоретски сигнификантну анализу на линији афирмисања интегритета младе америчке демократије, док се средином века фокусирао на пропитивање импликација и експликација Француске револуције.¹ У обе студије, кроз аутентичан асоцијативни дискурс, објашњава се како културни и идеолошки фактори, те специфична економска и политичка пракса доприносе (или одмажу) демократији и демократским институцијама. Њихова компарација и сучељавање пружа како релевантне увиде по питању демократских темеља пропитиваних политичких режима, тако и по питању улоге асоцијација и асоцијативног понашања у консолидовању демократије.

Слобода или једнакост?

На исходном нивоу, упоређивање сугерише да је културна кохерентност веома важна за опстанак, раст и развој демократије. Тако, на пример, Токвил описује функционисање америчких градских скупштина као инклузивни локални ангажман где народ јавно расправљајући додељује јавне мандате, путем којих изабране администраторе демократски озакоњује и промовише.² Насупрот томе, градске скупштине у Француској су рефлектовале класну диференцијацију друштва, што је условило да друга природа француског грађанина постане интензивна зависност од централне власти.³ Таква позиционираност је продукovala сасвим јасну диференцираност по питању: (1) мотивације за партиципацију у јавној области; (2) оперативности судског система; и (3) природе групних активности. Ове супстанцијалне разлике представљале су одраз социо-економских и култур-

1 Tocqueville, A. *Democracy in America*-2, Vintage Books, New York, 1990.; i Tocqueville, A. *The Old Regime and the French Revolution*, Doubleday Anchor Books, Garden City, 1955.

2 Tocqueville, A. *Democracy in America*, op. cit., стр. 64-68.

3 Tocqueville, A. *The Old Regime and the French Revolution*, op. cit., стр. 201.

них фундамената, пре свега, манифестованих у различитим класним системима. Као резултат таквог приступа, фокусираност на евидентну политичко-грађанско-културолошку једнакост као доминантни квалитет социјалног амбијента представља иницијални моменат пропитивања пласираног у *Демократији у Америци*.⁴ Контраст томе представља перманентно инсистирање на снажним класним разликама карактеристичним за *Стари режим и Француску револуцију*.⁵ Оваква аналитичка конструкција указује на то како је постојање или непостојање једнакости услова директно повезано са супстратом асоцијација у цивилном друштву. Неоспорно је да је класна диференцијација у Француској развила културу базирану на унифицирању норми, док је амерички пример продуковао снажан колективни осећај слободе и једнакости. Тако је у Француској ангажман у јавним службама обично био повезан са хипертрофираним егоизмом опредмећеним у: (1) привилегијама; (2) избегавањем плаћања пореза; и (3) перпетуирањем класних разлика.⁶

Америка Токвиловог времена не само да је индивидуалну независност и амбициозност преточила у високо поверење према слободним секундарним институцијама, грађанским и политичким асоцијацијама у служби апострофирања и осигуравања слободе и једнакости, већ је промовисале и њихову функцију у смислу формирања несебичног, партиципацији склоног, грађанства. Грађанин је преко кооперације и мутуалности стицао знање о томе како да што боље оствари и властите и колективне интересе. Индивидуални осећај независности је проистекао на сазнању да институције власти нису нужне како за заштиту и обезбеђење властитих права тако и за заштиту и обезбеђење колективних интереса. То сугерише да оспособљеност за заједничко локално деловање представља валидну базу за реализацију колективних акција оријентисаних ка регионалним и националним циљевима. Америчка колективна интерактивност манифестује позитивну адаптацију Русоове идеје по којој оног момента када индивидуа освести побољшања која су други остварили у њи-

4 Tocqueville, A. *Democracy in America*, op. cit., стр. 3.

5 Tocqueville, A. *The Old Regime and the French Revolution*, op. cit., стр. 86.

6 Ibidem, стр. 91-92.

ховим животима, аутоматски пожели да их досегне и обезбеди као властито добро.⁷ Овај квалитет америчке демократије учинио је грађане ангажованим и амбициозним, профилисао их је не само за деловање у јавности већ и за лично перфектуирање и продуковао еквилибријум опште грађанске информисаности и грађанског активитета.⁸

По Токвилу, амерички модел колективне партиципације у грађанским и политичким институцијама има значајну улогу у унапређењу демократије. Таква констелација продукује индивидуалну грађанску едукацију засновану на поверењу у асоцијативну структуру цивилног друштва и резултује са специфичним асоцијативним понашањем окренутим самоуправљању и манифестованим инверзијом официјелног управљачког усмеравања са колективним ангажманом који доминира јавном сфером. Рана америчка демократија је, углавном преко јединствене употребе права на слободно удруживање у секундарне асоцијације, успела да изнедри и јавно надахне контролу и уравнотежење либералних и индивидуалистичких социјалних тенденција. Асоцијативна природа америчког друштва је помогла да се премошћавање расцепа између јавног и приватног оствари без европске буржоаске јавне сфере, преко мултипликоване конкуритивности и преклапајућих јавних сфера. Сагласно томе, Токвил сугерише да демократија захтева јавну партиципацију која подразумева одређено лично жртвовање за колектив, асоцијативни живот који креира такав ефекат репрезентује позитивно дисциплиновање демократских потенцијала асоцијација.⁹ Индивидуално пожртвовање не само да промовише интегритет демократске заједнице, већ помаже и да појединци боље заштите и остваре своје приватне интересе. Преко такве етичке композиције, индивидуе инклинирају: (1) израженом јавном активитету; (2) отворености за потпуније схватање јавног добра; и (3) формулисању демократских врлина независности, агилности и самоуверености које их оспособљавају за квалитетнији јавни и приватни живот.

7 Ruso, *Ž. Društveni ugovor*, Filip Višnjić, Beograd, 1993, стр. 131-161.

8 Tocqueville, *A. Democracy in America*, op. cit., стр. 251.

9 Ibidem, стр. 123.

Наравно, када једнакост није избалансирана са категоријом просвећеног личног интереса, онда јавно оријентисани, чисти индивидуализам постаје стандардизована норма понашања, демократски темељи слабе и грађани почињу да се окрећу од друштва ка егоистичним индивидуалним интересима.¹⁰ Без обзира на то, на овој тачки, онда када асоцијације почињу више да деле грађане и охрабрују њихово повлачење из јавног живота, ипак егзистира институционализована јавна сфера, али без релевантне демократске праксе. Такво схватање транспарентно изражава и Токвилово разумевање демократских проблема и асоцијативне интерактивности у Француској. Он сматра да је дисфункционална асоцијативна прошлост француске аристократије продуковала уски егоистични индивидуализам и потпуни отклон према јавном добру.¹¹ Без демократски позитивног искуства јаким секундарних институција никлих на слободним и бескласним асоцијацијама, Французи нису могли да развију базичне демократске врлине и обезбеде хармонизацију монополистичко-елистичких моћи. Асоцијативна динамика развијена у Америци омогућила је грађанима да партиципирају у многобројним и разноврсним политичким и грађанским асоцијацијама, грађани су научили како да властиту вољу уграде у вољу свих и како да властите емоције подреде општем сензитивном импулсу.¹²

Токвил је сасвим јасно демонстрирао како интегрална асоцијативна структура утиче на опште стање демократије. Културе које су диференциране на класном принципу репродукују одсуство асоцијативног понашања или га, у најбољем случају, лимитирају класним атрибутима. Недостатак социјалне конзистентности и могућности за стварање интензивнијег културног консензуса чини да су процеси имплементације и одржавања демократије јако тешко применљиви, ако не и немогући. Без померања ка асоцијативном друштву, политика обично резултује доминацијом неколико интереса који се, диспропорционално ресурсима и удружени са ауторитарном управом, крију иза демократске фасаде. Због тога,

10 Ibidem, стр. 124.

11 Tocqueville, A. *The Old Regime and the French Revolution*, op. cit., стр. XIV.

12 Tocqueville, A. *Democracy in America*, op. cit., стр. 116.

Токвилова се пропитивања могу схватити и као нагалашавање стално присутне опасности од асоцијативне дегенерације. Међутим, његов рад превасходно сугерише закључак по коме способност америчких институција да промовишу друштво на квалитетнијем асоцијативном нивоу, друштво са израженијом хоризонталном интерактивношћу и културном кохерентношћу, помаже превазилажењу интерне диференцијације и инхерентних егоистичких тенденција грађана на начин да развијају стабилнију и садржајнију демократију.

Токвил разликује три категорије друштвених асоцијација које мапирају друштвени и политички простор између једнаких појединаца и њихове власти. Садржај и ширина термина „перманентне“ асоцијације, прве категорије, зависи од контекста у оквиру кога га Токвил смешта. Када се ради о старим режимима (аристократијама), појам изражава шире облике групног идентитета какве су класе (племство, буржоазија, сељаштво). Припадност овим друштвеним групама детерминисана је самим рођењем и шансе за промену друштвеног положаја (социјалну флукуацију) у социјалној хијерархији компонованој на тако дефинисаним принципима су минималне. У контексту демократске једнакости (пост-револуционарна Француска или Америка) „перманентне“ асоцијације означавају припадност локалним, легално установљеним политичким ентитетима и организационим целинама какви су: општина, град, округ или неки други територијално-политички административни ниво или ниво партиципације. Под „политичким“ асоцијацијама, другој категорији, Токвил подразумева добровољна удружења формирана од стране групе истомишљеника ради развијања и перфектуирања одређене политичке доктрине (мишљења), те реализације специфичног политичког циља. Највеће асоцијације овога типа представљају политичке партије које као своју најбитнију функцију имају освајање власти преко изборно-репрезентативних механизма. Грађанске асоцијације, трећа категорија, осим што укључују трговачка и производна удружења, обухватају и асоцијације најразличитијег типа и намене без обзира на њихов стварни социјални утицај и величину (куриозитет је да Токвил у асоцијације овога ранга убраја и новине).

Овако профилисана класификација са поприлично широко постављеним критеријума, указује на експанзивно-екстензивни карактер Токвиловог схватања цивилног друштва и потенцира приоритет „ортодоксне“ политичке перспективе у генералном приступу његовој концептуализацији. Анализирајући и конструишући цивилно друштво кроз доста слободно оформљену монтескјеовску матрицу која укључује све функционалне интермедијативне асоцијације, Токвил, ипак, резолутно наглашава политички значај институција цивилног друштва. Грађанске асоцијације, које не служе само за децентрализацију административне и политичке власти, омогућавају и обичним грађанима да реализују висок степен позитивне политичке слободе интензивирањем властитог интегративног делања између једнаких и појединачних приватних интереса изолованих појединачно модерног цивилног друштва. Из тог аспекта, грађанске асоцијације представљају најважније средство за елиминисање забрињавајуће фрагментације и расцепканости модерног цивилног друштва. То је поприлично другачија констелација од оне у Европи где, виђено токвиловско-монтескјеовском оптиком, нови демократски свет израста на слабости интермедијативне снаге карактеристичне за аристократска друштва и њихове институције.¹³

У Америци, која не познаје аристократско начело социјално-политичке хармонизације, општине, градови и регије заузимају критичну позицију у простору између појединца и власти. Ове перманентне америчке асоцијације које супституишу њихову аристократску варијанту, биле су толико ефикасне у брисању државног ауторитета да су узроковале Токвилово претеривање у карактеризацији америчког политичког организовања као модалитета са израженим одсуством власти, радикално смањеним обимом и интензитетом централизоване политичке администрације. Приказујући америчке политичке организације засноване на широким начелима удруживања, Токвил указује на висок степен њиховог разликовања у односу на европске пандане. У Америци асоцијације промовишу партикуларне економске, социјалне

13 Види: Lively, J. *The Social and Political Thought of Alexis de Tocqueville*, Oxford University Press, Oxford, 1962.

или политичке доктрине, њихову фундаменталну функцију изражава процес уверавања, а не ригидног и агресивног задобијања власти. Док су политичке асоцијације у Европи ексклузивно оријентисане на политичку борбу за власт, у Америци њихова базична функција је пропитивање моралног ауторитета актуелне владајуће већине. Слобода политичког удруживања у Европи је доста неодређена, конфузна и амфиболична политичка срећа, док је у Америци гарант против могуће тираније већине (охлократије).

Токвилова дескрипција многобројних варијетета добровољних грађанских асоцијација указује на потпуни тријумф друштва и то не само над егоистичним индивидуализмом већ и над централизованом арбитарном државом и дотадашњим схватањем политике *in genere*. Добровољачки (асоцијативни) дух грађанских удружења блокирао је власт, политику и примарне политичке организације у секундарном, ако не и потпуно маргинализованом, простору укупног социјалног значаја. Објашњење духа грађанских асоцијација је концептуална реперкусија Токвиловог дефинисања синдрома друштвене атомизације. Политичка заједница у којој су сви једнаки генерише друштво које елиминише природну неједнакост, али ствара и друштво без иманентног групног идентификовања и признавања које остаје ускраћено за формулисање ширег идентитета. Такво друштво промовише индивидуализам који, следећи Токвила, манифестује нешто сасвим другачије од пуке себичности, оно креира усамљеног и изолованог грађанина одвојеног од заједнице, те ситуираног у социјално минорне и аутистичне социјалне кругове породице и пријатеља. Резултирајући партикуларизам, алијенација и социјална немоћ демократског појединца не поткопавају само простор јавних врлина, већ, посредством амалгама демократског индивидуализма и централизованог, од власти контролисаног, јавног живота, стварају читав низ предуслова за нове модусе деспотизма. Једнакост и индивидуализам су, дакле, две међусобно повезане демократске карактеристике, једнакост форсира независност која може резултовати заједницом која је агрегација (изолованих) индивидуа, политичке последице тако позициониране независности (оне која је ефекат једнакости) могу бити анархија (неред) и демократски деспотизам. И док се анархије може лакше уочити у демо-

кратски профилисаним режимима, па се на њу може и брже одреаговати, дотле је демократски деспотизам прикривенији и мање освешћен. Децизивни отклон према неједнакости води демократију ка централизованомј власти (тенденција ка једној моћи која све грађане третира исто), која стоји наспрам слободе. Наравно, то је деспотизам који ће прихватити демократска правила игре, природа такве „меке тираније“ ће се више базирати на деградирању него на дословном „поробљавању“ људи.¹⁴

Токвилова антрополошка поставка појединца подразумева особу која по себи није ни добар ни лош, човек је етичка комбинација негативних и позитивних моралних сила и његов живот пролази у константној тензији између ове две крајности. Перманентна дуалистичка природа човека, која на један сасвим позитиван начин искључује могућност реализације етичко-моралног савршенства, вођена је инстинктом и духом, а еквилибријум између ова два амбивалентна подручја представља суштину људске моралности. Апологија државе која управља цивилним друштвом у име општег интереса може, дакле, резултовати новим типом државног деспотизма, деспотизма који је установљен, са стране од које се то најмање очекује, избором самог народа. Демократска револуција је захватила све сфере модерног битисања и у новонасталом политичком амбијенту ништа није препарирано, имобилисано и сакрализовано, све је подложно скепси, пропитивању и секуларизацији. Са једне стране, јасно је да грађанске асоцијације имају изузетно важну улогу у одупирању или превазилажењу негативних ефеката демократске једнакости, са друге стране, административни деспотизам може да потакне формирање манипулативних неполитичких грађанских асоцијација зарад каналисања и измештања укупне друштвене енергије у области које су сигнификантно дистанциране од политичке сфере.

Тако се може десити да грађанска удружења не еманирају по асоцијативност суштински релевантан принцип: блиске везе појединачних са општим интересима. Само јавна слобода и политичке асоцијације пружају прави увид у ова-

14 Види: Maletz, „D. Tocqueville’s Tyranny of the Majority Reconsidered“, *Polity*, 64(3), стр. 741-763.

кву констелацију и омогућавају превазилажење апстрактне опозиције између властитог, партикуларног интереса и заједничког, општег добра. Токвил није фаворизовао грађанске асоцијације на рачун политичке партиципације и политичких организација *par excellence*, није сматрао да прве могу да компензују моралну димензију и значај потоњих. Ово, повратно, не значи, да је Токвил деградирао грађанске асоцијације по питању доприноса конституисању јавне политичке сфере. Напротив, увећавајући број различитих интереса и ставова, грађанска удружења радикално смањују могућност доминације и владавине како неке политичке групе, тако и већине. Однос између цивилног друштва и штампе описује као нужну повезаност и одређује га аналогичном са стварањем асоцијација преко новина и, *vice versa*, новина преко асоцијација. Новине, као свој релевантни квалитет, обједињују не само дисперзивну информативну дистрибуцију: ширење одређених идеја и ставова, него и акумулативни информативни моменат: стапање одређених идеја и ставова. Захваљујући томе, мњење мањине може да буде конфронтационо са мњењем већине.

Новине, дакле, свакодневним информисањем појединаца о јавним пословима, промоцијом различито позиционираних аргумената и њиховом разменом, уравнотежују и хармонизује један превасходно цивилизирајући социјални модел. Другим речима, кроз коришћење слободе удруживања и слободе штампе, Американци су успели да оформе децентрализовану јавну сферу изузету од доминације једне партије или неког другог дела заједнице, сферу ослобођену од контроле централизоване власти и диктата већинског мишљења. Тако је идеал старогрчке агоре обновљен у друштву које је далеко надмашило квантитативне атрибуте полиса и њему иманентну владавину једне хетерономне концепције доброг живота. Токвил сматра како је ултимативни проблем модерног цивилног друштва спречавање политичког венализма, махинација и поигравања са прокламованим слободама грађана. Предложак за консолидацију цивилног друштва представља независно мишљење отелотворено у аутономним грађанским асоцијацијама као непрестано отвореним школама јавног духа, дакле, плуралистичко и самоорганизовано цивилно друштво. Различити видови грађанских асоци-

јација (попут научних и литерарних кругова, школа, религиозних организација итд.) представљају најважнију баријеру у заштити од политичког деспотизма и социјалне неједнакости и неслободе.

Аутономно социјално мишљење изражава и обухвата велики број међусобно координираних, самоорганизованих и непрестано активних грађанских асоцијација мањег обима. За разлику од класичних политичких модела партиципације везаних за шире опште интересе (учешће на изборима, судске пороте итд.), грађанске асоцијације се обликују комбинавањем грађана преокупираних „малим и свакидашње-тривијалним пословима“. Овакав концепт омогућава три битне ствари: (1) грађанско удруживање тога ранга омогућава грађанима да воде рачуна о функционисању читаве заједнице; (2) асоцијације имају и едукативну димензију - оспособљавајући грађане за локалне и посебне слободе, представљају својеврсне школе јавног духа у којима грађани стичу знања о својим правима и обавезама; и (3) тако компонован асоцијативни склоп остварује принципе демократске једнакости и спречава тиранију већине над мањином (анти-охлократска димензија). Право на удруживање унутар цивилног друштва је неотуђиво, његовим пренебрегавањем, спутавањем или укидањем поткопавају се и носећи постаменти друштва. Плуралистичко и самоорганизујуће друштво, аутономно у односу на државу, представља *conditio sine qua non* демократије.

Токвил је први политички мислиоц који је минуциозно изложио на који начин либерално-демократска власт зависи од норми политичке културе и стандарда колективног ангажмана продукованих преко хоризонта асоцијативних релација. Институционални сегмент Токвиловог дискурса понавља *locus classicus* тадашњег либерално-протективног модела демократије по коме главну сврху демократских институција представља заштита од потенцијалне тираније државе.¹⁵ Међутим, по Токвилу, за либерално-демократску конституционалну композицију то једноставно није довољно: демократска власт се директно ослања на асоцијације које

15 Види Macpherson, C. B. *The Life and Times of Liberal Democracy*, Oxford University Press, Oxford, 1977.

посредују између индивидуа и државе. Из тог разлога, њега највише интересују волунтаристичке секундарне асоцијације које стоје између моћи државе и примарних асоцијација породице и пријатеља, те представљају функционални одговор за колективни ангажман, репрезентацију и, ако је то потребно, отпор политичкој репресивности. Он експлицитно тврди да уколико се развије адекватан етички сензибилитет, волунтаристичке асоцијације могу да замене вертикално позициониране асоцијације типичне за већи део континенталне Европе његовог времена.

Много пре данашњег занимања за проблеме асоцијативне структуре цивилног друштва, политичка литература је следила Токвилову проблематизацију на два начина. Као прво, то је било апострофирање групне репрезентације друштвених интереса превасходно унутар државом детерминисаног простора, где је, поред круцијалне позиције политичких партија, постојао читав низ интересних група и других врста асоцијација.¹⁶ Као друго, Токвил је повезао капацитете за медијацију и репрезентацију са грађанским навикама иницираним и развијаним унутар асоцијативне структуре цивилног друштва. У супротности са Русоом који је држао да су асоцијације политичка база друштвеног фрагментирања и нетранспарентног, криптичног деловања против јавног интереса, он је тврдио како секундарне асоцијације омогућавају појединцима да напусте амбијент примарних асоцијација и буду едуковани у смеру афирмације социјалне интерактивности.

На овај начин асоцијације узрокују грађанско освешћење и конвертују ниже и симплификованије схватање властитих интереса у његову вишу и комплекснију форму. Такође, асоцијације култивишу и промовишу начела реципроцитета и поверења међу индивидуумима, симултано омогућавајући превазилажење осећаја изолованости и реализацију агенде која захтева колективну активност. За Токвила, квалитет репрезентативне демократије је директно пропорционалан квалитету друштва, где посебно место заузимају грађанске врлине и асоцијативне везе, језгро демократије материјализује

16 Види: Verba, S., Scholzman K. L. i Brady, H. E. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*, Harvard University Press, Cambridge, 1995.

самоуправљање у форми асоцијативног живота и грађанске културе проистекле на асоцијативном искуству. Друштвена интеграција реализована преко асоцијација представља неизоставан услов за ваљано функционисање демократских институција. Овакво концептуално позиционирање преузео је и Роберт Дал (Robert Dahl) за своју аргументацију о аутономном утицају културе на демократске институције.¹⁷

Роберт Патнам (Robert Putnam) је Токвиловој идеји додао елементе теорије рационалног избора и његова теза се заснива на томе да када грађани располажу са капацитетима за деловање, онда могу да контролишу и притискају власт зарад бољих управљачких перформанси. Поставку је илустровао дискрепанцијом између ефикасне и функционалне управе аутономних региона северне Италије и корумпиране и неделотворне власти јужне Италије: оно што разликује ове две области је укупан износ друштвеног капитала (који дефинише као карактеристике социјалне организације, попут норми реципроцитета и поверења и мрежа, које могу да побољшају организацију друштва преко реализације, подржавања или олакшавања, координираних ангажмана).¹⁸ Таква солуција инкорпорира, дакле, блиски однос између хоризонталног удруживања и норми реципроцитета и поверења, те омогућава да грађани оформе асоцијације које респондирају колективним проблемима. У исто време, Патманова поставка омогућава и разјашњење значаја апострофирања друштвене и економске једнакости преко указивања на њену ефикасност у лимитирању хијерархијске зависности.¹⁹

Заправо, Токвил је користио релативно једноставан биполарни модел држава-цивилно друштво који је претпостављао два основна медија социјалне организације: (1) арбитрарну, легалну и административну моћ државе; и (2) социјални медиј норми, културних стандарда, дискусија и споразума који карактеришу недржавни сектор. Овај модел диференцира друштво на две сфере: (1) на ону коју карактерише моћ; и (2) на ону коју карактеришу социјалне и економ-

17 Види: Dahl, R., *A Preface to Democratic Theory*, Chicago University Press, Chicago, 1984.

18 Putnam, R., Leonardi R. i Nonetti R. Y. *Making democracy work: Civic Tradition in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton, 1993, стр. 167.

19 Ibidem, стр. 171.

ске интеракције које имплицирају волунтаристичке форме удруживања. Као један од најзначајнијих недостатака овога модела може се одредити асимилација тржишних односа и структура у грађанско друштво за које је карактеристичан процес социјалне интеграције. Наравно, тржиште организује социјалне релације и доноси одлуке преко механизма цена који може да буде егзистенцијално зависан од друштвеног медија, али функционише на радикално другачији начин: за Токвила се никако не може рећи да је адекватно разумео структуралне квалитете тржишта.

У том смислу, Талкот Парсонс (Talcott Parsons) је, поред тржишта и бирократије, дистинговирао асоцијативну структуру или асоцијативне релације као трећу категорију оперативне организације модерних друштава.²⁰ С обзиром на чињеницу да ниједна друштвена организација није чисто асоцијативна, ова дистинкција омогућава да се, преко посебних средстава социјалне организације, избегне конфузија у класификовању актуелних асоцијација. И док асоцијативна средства организације доминирају унутар асоцијација, асоцијативни принцип се може евидентирати као изузетно делотворан и у организацијама са преостала два типа медија. До онога нивоа до ког асоцијативна структура има демократске ефекте, можемо констатовати социолошку основу за идентификовање тих учинака не само унутар друштва, већ и у оквиру државе и тржишне сфере. Асоцијације не егзистирају само у асоцијативном амбијенту, што условљава да остала средства организације проширују асоцијативне релације на различите начине који имају повратно дејство на њихове демократске ефекте. Међутим, никако не можемо очекивати да асоцијације форсиране од стране државе, имају исти демократски учинак као, рецимо, нови социјални покрети који своје чланство организују преко социјалног медија норми и формације идентитета.

Тако позиционирана трипартитна класификација резултује и апострофирањем демократског значаја волунтаристичких асоцијација. Сваки тип организације располаже са диференцираним модалитетом моћи, дејствености и убе-

20 Parsons, T. *The System of Modern Societies*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1971, стр. 21-26.

дљивости који, комбиновани са окружењем, чине њено напуштање мање или више компликованим, што, опет, условљава и начин на који асоцијација реагује на конфликте. По Парсонсу, модерне асоцијативне релације су се на нивоу друштва развиле из примордијалне основе религиозних, етнолошких и територијалних веза као организационих метода друштвене солидарности.²¹ Са одвајањем од ових архетипских социјално-хомогенизујућих темеља, модерна друштва су успела да организују сфере које се нису директно ослањале ни на културне норме интеграције, а ни на територијално конфигурисану силу. Есенцијалну важност у томе процесу је имало формирање тржишне структуре која је, оперативно организована преко система цена (дакле, новца), координирала екстензивну и комплексну поделу рада са разноврсним моделима кооперације.

Наравно, тржиште је омогућено преко политичког развоја различитих права, посебно оних повезаних са неограниченим и слободним располагањем са власништвом, укључујући ту и својину над телом, умећима и мишљењем. Ултимативна тржишна пројекција окружења установљеног на предвидивим законима и правилима, условило је и другачију врсту диференцијације или оперативне организације: бирократску администрацију закона унутар уставно дефинисаног поретка. Бирократска категорија организације је утемељена на развоју и интензификацији правила која гарантују регуларан, когнитивно доступан и стабилан амбијент за актере на тржишту и у оквиру цивилног друштва. Она је то успела да оствари зато што је девастирала патримонијалне, етничке, религиозне и друге персоналне релације, те засновала своје функционисање на аутентичним процедурама са прецизно дефинисаном хијерархијом. Комбинација писаних закона и контроле над организационим капацитетима продукovala је сасвим различит тип оперативне организације, који није зависио како од директне комуникације, карактеристичне за друштвене односе, тако и од реаговања на механизам цена. Бирократска организација је импресивно повећала капацитете институција (не само државних установа, већ и корпорација, синдиката, политичких партија итд.) за

21 Parsons, T. *The System of Modern Societies*, op. cit., стр. 22.

екстракцију, надгледање и организацију ресурса колективних активности.

Када се споји са репресивном моћи државе, бирократска организација продукује обавезујући систем административних процедура и закона, а када се споји са контролом над средствима за производњу, онда продукује модерни облик предузећа. Прототип асоцијативне структуре, по Парсонсу, представља друштвени колективитет пер се, схваћен као корпоративна целина грађана заснована на примарно консуалним релацијама према нормативном поретку и ауторитету вођства.²² Ако се усредсредимо на квалитет консензуалности који је оријентисан ка нормативном поретку, онда је сасвим јасно да је од суштинске важности за асоцијације да су културни ресурси профилирански од принудних и економских елемената: само тада су асоцијације компатибилне са логиком њихових нормативних потенцијала. Непостојање диференцијације средстава социјалне организације резултује немогућношћу констатовања значаја асоцијативних релација, без обзира да ли се ради: (1) о дејству унутар система или на саму државу; (2) о нормативним дискурсима у јавној сфери; (3) о развоју грађанских или политичких капацитета; те (4) о обезбеђењу алтернативне форме управљања.

Закључак

In summa, Токвилова асоцијативна парадигма (превасходно повезана са малим градовима и личним контактима грађана 19. века) резултује многобројним недоумицама: (1) претерано се удаљава од недржавног поља обележеног релацијама силе, без обзира на то што је њихов супстрат сасвим другачији од државног монопола над средствима за принуду, што резултује тиме да се све недржавне форме удруживања дефинишу као волунтаристичке, иако асоцијације увек функционишу унутар поља конституисаног на односима моћи која потиче из различитих врста и нивоа контроле над ресурсима и то не само економским, већ и оним лоцираним у организационим потенцијалима, социјалним мрежама, па чак и у идентитетима; (2) она занемарује анализу реперкусија политичке снаге што продукује лимитирану концепцију

22 Ibidem, стр. 23.

онога што се сматра политичким; (3) омогућава да се асоцијације толико измешају са државом и тржиштем да диференцирање аутономних домена постаје готово немогуће; (4) не дозвољава да асоцијације служе као алтернативни модалитет управљања и власти; (5) у њој се не могу регистровати демократски ефекти који се тичу начина путем којих асоцијативни живот формира друштвену инфраструктуру јавне сфере; и (6) због тога што је усредсређена на ону врсту друштвене интеграције која омогућава кооперацију, она не може да помери пажњу на скривене неправде и деформације лоциране у асоцијацијама, јасно се констатује тенденција ка генерализовању једног сета социјално-психолошких ефеката асоцијативног искуства, за који није спорно да значајно доприноси генерисању демократске културе али се не може идентификовати са узроком функционисања демократског система. У том контексту, Токвил је био концентрисан на регистровање промена које су се показивале као резултат друштва које је достигло одређене слободе (оног друштва које је ставило под контролу арбитраност власти), на проналажење начина путем кога ће, у оквиру демократске поставке, свест о слободи и неслободи бити сачувана (на отклон према неприкосновеном ауторитету већине као логичној последици демократског искуства).

Литература:

- Ceaser, J. „Alexis de Tocqueville on Political Science, Political Culture, and the Role of the Intellectual“, *The American Political Science Review*, 79(3), 1985, стр. 656-672.
- Dahl, R. *A Preface to Democratic Theory*, Chicago Univesity Press, Chicago, 1984.
- Engster, D. „Democracy in the Balance: The Role of Statist, Liberal, and Republican Institutions in Tocqueville’s Theory of Liberty“, *Polity*, 30(3), 1998, стр. 489-511
- Gutmann, A. (yp.) *Freedom of Association*, Princeton University Press, Princeton, 1998.
- Hochberg, L. J. „Reconciling History with Sociology? Strategies of Inquiry in Tocqueville’s Democracy in America and The Old Regime and the French Revolution“, *Journal of Classical Sociology*, 2007, 7(1), стр. 23-54.

- Lively, J. *The Social and Political Thought of Alexis de Tocqueville*, Oxford University Press, Oxford, 1962.
- Macpherson, C. B. *The Life and Times of Liberal Democracy*, Oxford University Press, Oxford, 1977.
- Maletz, D. „The Spirit of Tocqueville’s Democracies“, *Polity*, 30(3), 1998, стр. 513-530.
- Maletz, D. „Tocqueville’s Tyranny of the Majority Reconsidered“, *Polity*, 64(3), стр. 741-763.
- Parsons, T. *The System of Modern Societies*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1971.
- Putnam, R., Leonardi R. и Nonetti R. Y. *Making democracy work: Civic Tradition in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton, 1993
- Ruso, Ž. *Društveni ugovor*, „Filip Višnjić“, Beograd, 1993.
- Tocqueville, A. *The Old Regime and the French Revolution*. Doubleday Anchor Books, Garden City, 1955.
- Tocqueville, A. *Democracy in America 1-2*, Vintage Books, New York, 1990.
- Verba, S., Scholzman K. L. и Brady, H. E. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*, Harvard University Press, Cambridge, 1995.
- Warren, M. E. *Democracy and Association*, Princeton University Press, Princeton, 2001.
- Wolin, S. *Tocqueville between Two Worlds: The Making of a Political and Theoretical Life*. Princeton University Press, Princeton, 2001.

Djordje Stojanovic

*AMERICAN DEMOCRACY:
TOCQUEVILLE'S PERSPECTIVE*

Summary

The paper deals with the analytical comparison of the two perhaps most important studies of Alexis de Tocqueville: *Democracy in America and the Old Regime and the French Revolution*, for the sake of better understanding of cultural, psychological and political factors for the development of democratic institutions and democracy in genere. *This is particularly relevant for the role of associations and freedom of association in the the process of consolidating democracy and in the process of the defining limits of democratic emancipation. The paper concludes by considering the importance of cooperative dimensions of associations for democratic culture, which can not be equated with the cause for the functioning of a democratic system*

Key words: associations, political culture, political system, democracy, Alexis de Tocqueville.

УДК: 314.18:271.2]:327

Примљено:
август 2010.

Прихваћено:
27. 9. 2010.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 8

Број 2/2010.

стр. 43-68

Небојша Вуковић*

ЈЕДНА ЦИВИЛИЗАЦИЈА МАЊЕ У ХАНТИНГТОНОВОМ УНИВЕРЗУМУ? ДЕМОГРАФСKE ПРОМЕНЕ И ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ

Резиме

У раду су приказани и анализирани неповољни демографски трендови у земљама које је својевремено амерички политиколог Семјуел Хантингтон сврстао у тзв. православну цивилизацију. Осим тога, пружена су предвиђања о могућим негативним геополитичким последицама депопулацијских процеса на простору Балкана и Русије (Евроазије), за народе који припадају тој цивилизацији. У студији се наводи, да би у периоду од 2008. до 2050. године, народи који чине „православну цивилизацију“, могли да трпе знатан демографски притисак из ареала тзв. исламске и конфучијанске цивилизације. Геополитичке последице биле би: увећање простора под политичком контролом Албанаца, стварање директног територијалног контакта Албаније и Турске, руски губитак Сибира и Далеког истока, и нагло повећање удела муслимана у становништву Русије.

Кључне речи: цивилизација, демографија, геополитика, православље

* Политиколог и филозоф, Србобран

Демографско „сажимање“ православља

Навршило се већ седамнаест година од како је амерички политиколог Семјуел Хантингтон формулисао своју познату теорију о сукобу цивилизација. Након окончања Хладног рата, када се планетарно идеолошко надметање завршило тријумфом „Запада“, Хантингтон је предвидео да ће „судар цивилизација доминирати глобалном политиком“, као и да ће „раседне линије (fault lines) између цивилизација, у будућности бити линије борбе (battle lines)“.¹ Субјекте ових конфликта или цивилизације, Хантингтон је описао као „културне ентитете“. По њему, цивилизација је „дефинисана заједничким објективним елементима, као што су језик, историја, религија, обичаји и институције, али и субјективном самоидентификацијом људи“.² У свету у коме живимо, према његовом мишљењу, главни актери светске политике јесу и биће седам-осам цивилизација – западна, конфучијанска, јапанска, исламска, хинду, словенско-православна, латино-америчка и можда афричка.³ Неколико година касније, у истоименој књизи, делимично је измењен број цивилизација и терминологија (додата је будистичка цивилизација, конфучијанска је преименована у кинеску, док је словенско-православна постала само православна), али, суштински, идеје есеја из „Foreign Affairs-a“ остале су непромењене.

Карта бр. 1.

Географски распоред цивилизација према Хантингтону

Извор: Мапа је преузета из књиге Драгана Р. Симића, *Наука о безбедности*, Службени лист СРЈ, Београд, 2002, стр. 43.

1 Samuel P. Huntington, „The Clash of Civilizations?“, *Foreign Affairs*, Summer 1993, Vol. 72, No. 3, p. 22.

2 Ibidem, p. 24.

3 Ibidem, p. 25.

Доцније, његове тезе су претрпеле бројна оспоравања, међутим, њихов творац остао је доследан својој контроверзној концепцији. Критици је било подвргнуто скоро све – од саме дефиниције цивилизације, до тврдње како ће њихово супарништво да чини главни садржај међународних односа. За еуфоричну западну јавност, која је уживала у првим годинама победе над „црвеном империјом“, његове прогнозе биле су исувише мрачне и песимистичне. Такође, са аспекта политичке коректности, било је проблематично што је написао да „ислам има крваве границе“.⁴

Хантингтонов провокативни приступ, изазвао је низ интересантних дискусија и полемика, и мотивисао мислиоце различитих идеолошких и политичких оријентација, да више и боље промишљају улогу религије и културе у светској политици. Не улазећи у дискусију око вредности ове теорије, и чак условно, прихватајући његову класификацију цивилизација (уз пуну свест о њеним хеуристичким лимитима), овом приликом желимо да осветлимо занимљив феномен који карактерише једну од набројаних цивилизација и могуће последице, које би та појава произвела.

Прошле године, истраживачки институт, *Биро за податке о популацији* (Population Reference Bureau), у публикацији „2008 World Population Data Sheet“, изнео је прогнозе које се тичу глобалних, регионалних и националних демографских тенденција. Посебно су интересантна предвиђања која се односе на дужи временски период, тачније од 2008. до 2050. године. Из више понуђених демографских показатеља, који ће наводно одликовати деценије пред нама, нарочито је занимљива прогноза о десет држава на свету које ће имати највиши пораст и губитак становништва. Док у првој колони потпуно доминирају афричке земље (резултат комбинације традиционално високог наталитета и све ефикасније здравствене заштите), другу колону попуњавају, са свега два изузетка, искључиво земље које у Хантингтоновој перцепцији припадају „православној цивилизацији“. Речју, од првих десет држава у свету са највећим популационим „минусом“, чак осам њих долази из тзв. православне цивилизације! Изузетци су врло специфични – Јапан, који већ деценијама пати

4 Ibidem, p. 35.

од популационог „пада“, што у будућим временима значи и све мањи проценат репродуктивно способног становништва, и Свазиленд, мала афричка држава у којој AIDS и даље узима свој огромни смртоносни данак.

Остају „православци“ који, очигледно, убрзано нестају. Овај феномен, назовимо га „демографска ентропија“, још је интересантнији, ако се зна, да државе „православне цивилизације“ тренутно имају (и вероватно имаће) различите векторе економског, социокултурног и политичког развоја. Рецимо, прва земља на овој неславној листи јесте Бугарска, за коју се предвиђа да ће у 2050. години, имати чак 35% мање становништва него данас.⁵ Као што је познато, Бугарска је своју геополитичку судбину везала за ЕУ и НАТО, краће речено, за западни клуб „богатих и моћних“. Међутим, ни чланство у најимућнијој надржавној заједници (ЕУ), све са њеним „издашним“ фондовима и инвестиционим пројектима, ни учешће у најмоћнијој војној алијанси, Бугаре неће, како предвиђа овај амерички институт, спасити од лаганог, али сигурног „скупљања“. На листи је и друга чланица ЕУ и НАТО – Румунија. Додуше, овде је предвиђени пад у броју становника мање драматичан – „свега“ 20%, али, упоређујући ту чињеницу са општим демографским трендовима у свету и самој Европи, исказани „минус“ далеко је од утешног. Примери Бугарске и Румуније указују, да прелазак у „богати и утицајни“ западни геополитички ареал не гарантује безусловно извесну перспективу. Поред Русије, по Хантингтону, стожера православне цивилизације, чија је „демографска катастрофа“ деведесетих година прошлог века била епских размера (само 1994. године, разлика између рођених и умрлих износила је 893.000 у корист последњих)⁶, и чији се предвиђени минус следећих неколико декада креће око 22%, на овој „црној“ листи, налазе се још Украјина (-28%), Грузија (-28%), Молдавија (-23%), Србија (-21%) и Белорусија (-20%). Реч је о пет земаља које се у погледу своје цивилизацијске и геополитичке оријентације налазе на својеврсном раскршћу.

5 Population Reference Bureau, *2008 World Population Data Sheet*, p. 2, Internet, http://www.prb.org/pdf08/08WPDS_Eng.pdf

6 В. В. Локосов, И. Б. Орлова, *Трансформација по-росийски (1991-1995 гг.)*, у: Г. В. Осипов (ур.), *Глобалный кризис западной цивилизации и Россия*, Книжный дом ЛИБРОКОМ, Москва, 2009, стр. 282.

Највише је неизвесности око Украјине, чије руководство лавира између еврофилије и природне оријентације и ослоњености на Русију. Садашње грузијско руководство изразито је прозападно оријентисано. На нивоу званичне политике, и Србија би хтела да постане део „глобалног Запада“ (интерес за учлањење у ЕУ је далеко већи од жеље за чланством у НАТО-у), али због сецесије косовско-метохијских Албанаца, реално гледајући, такав сценарио још увек је врло упитан. Геополитичка судбина мале и сиромашне Молдавије, добрим ће делом зависити од избора Украјине (Запад-Русија). Белорусија је највише интегрисана са Русијом, и чини се да је тај избор, и поред свих тактичких несугласица, дугорочан.

Као што се види, земље које чине „православну цивилизацију“, прилично се разликују у погледу своје политичке и економске будућности. И поред овакве шароликости оријентација, чињеница лаганог нестајања становништва и даље, осим исте вероисповести, „тврдоглаво“ и чврсто повезује све њих заједно у јединствену „православно-нестајућу цивилизацију“. Зашто је православца све мање и мање?

Одговор на ово питање је вишеслојан и комплексан, па ипак, кратак осврт на могуће узроке споменутог феномена, не би био сувишан. На први поглед, објашњење је једноставно – православне земље имаће све мање житеља у будућности, због комбинације ниског наталитета, знатних миграција радно способног (а самим тим и репродуктивног) становништва у развијеније земље, и наслеђених вишедеценијских негативних демографских трендова. Да ће наталитет бити минималан у земљама „православне цивилизације“, говоре цифре тзв. опште стопе фертилитета (Total Fertility Rate), које се крећу у опсегу од 1,3 до 1,4 детета по жени (са изузетком Македоније, Кипра и Јерменије).⁷

То је изузетно лош показатељ. Мала општа стопа фертилитета, присутна је и у осталим европским земљама – рецимо, у Чешкој (1,4), Мађарској (1,3), Словачкој, (1,2) или Пољској (1,3). Међутим, оно што уноси забуну јесте знатно

7 Population Reference Bureau, *2008 World Population Data Sheet*, op. cit. pp. 8-10. Јермени се условно, уз оgradu, могу сврстати у православце – њих духовно води Јерменска апостолска црква, а битно одступање од православног учења представља монофизитство, по коме је у Христосу присутна само једна, божанска природа.

мањи предвиђени губитак становништва ових земаља – Чешка (-9%), Мађарска (-11%), Словачка (-12%), Пољска (-18%).⁸ Може се претпоставити, да се разлика ствара на рачун масовнијег исељавања житеља земаља „православног круга“ на развијенији Запад. Ова хипотеза има смисла, ако се подсетимо, да последњих година, и Пољска слови као „исељеничка земља“ – а њен минус је врло близу оног који исказују њени православни суседи. Ни у Западној Европи, овај показатељ није изузетан – од врло ниских у Италији и Немачкој (1,3) до релативно подношљивог у Француској (2,0). Међутим, изузев Немачке, за коју се предвиђа да ће до 2050. године, изгубити 13% становника, остале државе бележе углавном врло благи раст или стагнирају. Очигледно је да се скромна стопа наталитета у западноевропским земљама надокнађује механичким приливом житеља из других земаља, па и из оних „православних“.

Поред тога, земље „православне цивилизације“ већ деценијама имају невољу са опадајућим наталитетом, што кумулативно производи све више старијих, а све мање млађих и репродуктивно активних становника. Када се упореде порођаји и смртни случајеви на 1000 људи (births and deaths per 1,000), добија се још потпунија слика читавог проблема. У Белорусији, тај однос је 11 порођаја на 14 смртних случајева, Бугарској (10-15), Молдавији (11-12), Румунији (10-12), Русији (12-15), Украјини (10-16), Србији (10-14). Супротан пример дају Албанија са односом 13-6, и такозвано Косово са, за европске прилике, невероватних 21-7!⁹

Наслеђена неповољна старосна структура, слаб наталитет и одлив претежно млађег становништва, неки су од препознатљивих, квантитативно мерљивих чинилаца који утичу на десетковање броја православаца. Немерљиви, духовни или морални фактори, који стоје иза популационог колапса, нису ништа мање значајни, иако у јавности влада уверење да само скроман стандард узрокује низак наталитет.

Насупрот Хантингтону, који је у свом тексту пружио јасну линију поделе између западног (католичко-протестантског) и православног цивилизацијског ареала (православце и

8 Ibidem, p. 10.

9 Ibidem, p. 10.

европске муслимане заобишли су, по њему, кључни догађаји у обликовању савремене Европе, попут ренесансе, просвети-тељства, реформације и индустријске револуције), у једном питању – односу према животу и његовом смислу, читава Европа представља, мање више, јединствену целину. Најпо-губније црте савременог западњачког менталитета – соци-јални атомизам, егоизам и хедонизам, прошириле су се и на православне народе, у не мањем обиму и интензитету.

По броју абортуса на Старом континенту, у односу на укупан број становника, предњачи „православна“ Србија (годишње између невероватних 150.000 и 200.000 насилних прекида трудноће, на супрот француских 206.311 или бри-танских 194.353).¹⁰ Ни остале земље са доминантним право-славним живљем не заостају. Румунија улази међу првих пет земаља ЕУ по броју абортуса – око 150.000, док су у Русији цифре милионске (само 1993. године, регистровано је 3 244 000 абортуса).¹¹

Пошто је Хантингтон међу неколико светских цивили-зација уврстио и „православну“, претпоставља се, да аутоке-фалне цркве у земљама тог геокултурног круга имају значај-ну улогу у формирању свести становништва. Међутим, наве-дене цифре сугеришу на закључак да су, са делимичним изу-зетком Грчке, православне цркве у матичним земљама биле и остале друштвени аутсајдери – уосталом, о каквом се со-цијалном ауторитету Цркве код рецимо Срба може говорити, ако се сваког дана у Србији убије у просеку око 500 нерођене деце!? Подаци с почетка текста, о будућем „демографском суноврату“, сугеришу да ће и наредних деценија, Црква, у смислу идејног оријентира широких народних маса, остати на маргинама друштвеног живота у државама „православне цивилизације“. Усредсређеност на литургију (што је свакако за похвалу), и мноштво канонских дилема и отворених пи-тања, одвлачи помесне православне цркве са горућих соци-јалних, менталитетских и демографских проблема који муче све малобројнији „верни народ“. Уместо активне социјалне улоге и промовисања живота, православне цркве се тек при-

10 Internet, <http://www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/Nerodjeno-dete/Abortus-najveci-uzrok-smrtnosti-u-Evropskoj-uniji.sr.html>

11 В. В. Локосов, И. Б. Орлова, *Трансформација по-российски (1991-1995 гг.)*, оп. cit., стр. 286.

годно (најчешће уочи Божића или Ускрса), оглашавају поводом својеврсног „аутогеноцида православаца“. Млаки апели, спорадичне манифестације и понека публикација у корист живота, а не смрти, неће спречити већ назирућу катастрофу.

*Геополитичке последице – од губитка људи
ка губитку територија*

Конкретизујући своју теорију, Хантингтон каже да ће се „сукоби цивилизација одвијати на два нивоа. На микронивоу, суседне групе дуж раседних линија између цивилизација бориће се, често насилно, око контроле над територијом и једна над другом. На макронивоу, државе из различитих цивилизација надмећу се за релативну војну и економску моћ, боре се око контроле над међународним институцијама и трећим странама, и супарнички промовишу своје посебне политичке и религиозне вредности“.¹²

Макрониво сукоба између цивилизација, у овој анализи биће изостављен. Не зато што то није интересантна тема, већ зато што „православна цивилизација“ нема, нити потребну компактност, нити ресурсе, да води борбу за некакав планетарни примат. Што се тиче „православних земаља“, њихов основни геополитички императив наредних деценија биће – опстати и сачувати наслеђене територије. Имајући у виду предвиђене лоше демографске показатеље, то ће бити више него изазован и тежак задатак.

Велики демографски и геополитички „ломови“ очекују Балканско полуострво. Наредних деценија, на безбедносном плану, са највише изазова могле би да се суоче „православне“ земље чији су суседи Албанци, који су у великом проценту муслимани. Уз војну и дипломатску асистенцију САД и осталих кључних земаља „западне цивилизације“, Албанци на Балкану тренутно имају две политичко-територијалне јединице – Албанију и самопроглашено тзв. Косово. У још једној, Македонији, они су, такође „сувласници“. Албанска демографска експанзија наредних деценија, може да произведе још неколико модификација политичке мапе Балкана. Тренутно, Албанија има око 3,2 милиона становника, међутим, по предвиђањима *Бироа за податке о популацији, 2025.*

12 Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations?*, op. cit., p. 29.

године, тај број ће се увећати на 3,5 милиона, док ће након тога следити стагнација, са износом од 3,6 милиона житеља у 2050-ој години. Тзв. Косово имаће експлозивнији популациони пораст – са 2,2 милиона становника колико наводно има данас, предвиђа се да ће 2025. имати 2,7 милиона, а 2050. чак 3,2 милиона житеља!¹³ Изузимањем из ових бројева мањинских заједница (ако уопште опстану), и додавањем македонских и црногорских Албанаца, долазимо до „албанског блока“ на Балкану од 6-7 милиона.

Демографско нарастање Албанаца, прва би могла да осети Македонија, чија ће популација са садашњих два милиона, за четири деценије спасти на свега 1,7 милиона, и за коју је предвиђено смањење броја становништва од 15%. Ситуацију додатно компликује чињеница да тренутно, више од четвртине становника чине Албанци, дакле преко пола милиона (уз још неке муслиманске заједнице попут Турака, „исламски блок“ чини око трећину од укупне популације). С друге стране, православних Македонаца нема ни две трећине. Сасвим је вероватно да ће за четири деценије, православци и муслимани у овој држави имати нумерички паритет или ће православни Македонци задржати незнатну надмоћ. Геополитички посматрано, то значи да би Македонија могла доживети суштинску трансформацију, са њеним нестанком са политичке карте Европе као крајњим резултатом. Пре скоро десет година, тачније 2001. године, Албанци су у овој држави повели герилски рат не би ли се изборили за јачу институционалну позицију. Наредних деценија, силом демографских чињеница, и не нужно насилним путем, Македонија би могла да прође кроз следеће етапе: федерација – конфедерација – распад државе на два дела (албански и македонски) – и коначно, њено евентуално потпуно апсорбовање у тзв. Велику Албанију. Можда овакав сценарио делује исувише екстремно, али Македонци, окружени са запада и севера вишемилионском албанском популацијом, која не прави компромисе када је у питању њено „геополитичко комплетирање“, заиста, немају чему добром да се надају у будућности.

Мајушна Црна Гора такође би могла да има проблема у очувању своје целовитости. Додуше, њена албанска ком-

13 Population Reference Bureau, 2008 World Population Data Sheet, op. cit. p. 10.

понента је далеко малобројнија (мало више од 5%), али компактно насељава пригранична подручја уз Албанију, и Косово и Метохију. Албанци су у овој држави читаву протеклу деценију „мудро“ подржавали напоре власти Црне Горе да се дистанцира од сродне јој Србије, све до стицања независности. Сада, када уместо у земљи од десет милиона, живе у патуљастој републици од око 600.000 становника, њихове тежње ка већој самосталности, и можда чак, припајању једног дела Црне Горе Албанији, имају далеко веће шансе да се реализују, посебно ако се узме у обзир чињеница, да ће 2050. године, Црна Гора остати на истом броју становника, док ће се над њом, са југа и истока нагињати вишемилионски „албански комонвелт“, потпомогнут аутономашко/сепаратистичким аспирацијама црногорских Бошњака (муслимана). Осим тога, у геостратегијском погледу, посебно је забрињавајућа тенденција албанског „ширења“ на југу црногорског приморја – Албанци би врло скоро могли да постану доминантна већина у лучком граду Бару, који има посебан комерцијални и геополитички значај за Србију која је „land locked“¹⁴ држава.

Србији прети продужено „албанско демографско и геополитичко преливање“ на крајеве који су наслоњени уз Косово и Метохију. Да невоља буде већа, југоисточна Србија је најнеразвијенији крај републике из којег емигрира све већи број млађег и репродуктивно способног становништва. У овој области је уобичајен феномен тзв. антропопустиње – краја који су некад био насељен, али који је стицајем више фактора остао обезљуђен. Много је сеоских средина у којима живи само једна особа или је уопште без житеља. Уколико Србија не побољша услове живота на њеном југу, та би област могла наредних деценија да буде потпуно албанизована.

Ако се обистине наведене демографске прогнозе, онда је неизбежна албанска (муслиманска) геополитичка експанзија на штету околних православних Словена. Наспрам 6-7 милиона Албанаца, 2050. године, стајало би исто толико или нешто више Срба, Македонаца и тзв. Црногораца, али старосна структура би била далеко повољнија за Албанце (много више млађег становништва које је способно за даљу репро-

14 Окружена копном, без излаза на море.

дукцију, и наравно, када је реч о мушкој популацији, за војну службу).

Још обимнији геополитички и демографски изазови стоје пред Бугарском и Грчком. Бугарској, у садашњим или проширеним границама (ако јој се евентуално источни део Македоније присаједини након њеног хипотетичког распада), следи територијални контакт са Албанцима на западу, али, ту је и непосредно суседство са популационим цином – Турском, која ће са садашњих 75 милиона становника, већ 2025. године, досегнути 87,8 милиона житеља.¹⁵ Хантингтон дефинише Турску као „поцепану земљу“ (torn country), са вођством које жели да своју државу учини делом Запада, али у којој су историја, култура и традиција незападне.¹⁶ Ипак, чини се, да је деценијско одуговлачење ЕУ да озбиљно размотри турско учлањење, довољан сигнал да се спозна којој цивилизацији ова земља припада, без обзира на проклињања исламских радикала, који Турску виде као западног сателита.

С друге стране, Бугарска ће, према прогнозама Бироа, од садашњих 7,6 милиона становника, 2050. године, спасти на пуких 5 милиона житеља.¹⁷ Тако ће половином овог века, Албанци постати бројнији од Бугара, иако су ови последњи увек били многољуднија нација. Геополитичку ситуацију додатно компликује постојање бројне турске мањине од близу 10%, и уопште, укупан број муслимана који се креће око 13% (поред етничких Турака, ислам исповедају и Помаци – по једној верзији исламизирани Бугари, по турској интерпретацији, потомци Кумана, народа који се доселио из Азије). Тешко је замислити да ће кроз четрдесет година удео муслимана у овој земљи да опадне или да остане исти, напротив, та ће популација додатно нарасти. Међу заговорницима чланства у ЕУ и НАТО, овакви подаци и могуће политичке импликације не изазивају зебњу, јер тобоже, ове две организације гарантују својим члановима територијалну целовитост и суверенитет. Ипак, након 1999. године, агресије на СРЈ и деценију касније, масовног признавања независности тзв. Косова, од

15 Ibidem, p. 9

16 Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations?*, op. cit., p. 42.

17 Population Reference Bureau, *2008 World Population Data Sheet*, op. cit., p. 10.

држава чланица ове две организације, у светској политици више нема табуа. У НАТО-у постоји декларативна равноправност чланица, међутим, хијерархија држава и њихових интереса је више него видљива. Посебно за САД, Турска је један од најважнијих савезника због изврсног геостратегијског положаја, бројне армије и муслиманског идентитета. Године 1974. када су кипарски Грци прогласили уједињење са Грчком, турска војска је извршила инвазију на то острво чије је већинско становништво хтело да уђе у састав земље која је такође била део НАТО-а! Подела Кипра, која је тада силом наметнута, траје и данас, а Турска није сносила било какве консеквенце.

Не спада у домен геополитичке фантастике, да се кроз неколико деценија реализује турска ограничена војна интервенција у Бугарској под изговором заштите права турске мањине. Сједињене Државе би због величине и геополитичке позиционираности Турске, могле да је опуномоће да буде нешто попут „регионалног хегемона“ унутар НАТО-а, задуженог за „ред и стабилност“ на југоистоку Европе и у Закавказју. Било како било, у случају евентуалног бугарско-турског спора, САД би сигурно биле наклоњеније држави од скоро 90 милиона становника, а не оној од 5-6 милиона.

Тешкоће ће имати и Грчка, без обзира на то што ће њена популација 2050. године, бити двоструко бројнија од бугарске. Она на северозападном правцу већ има непосредан територијални контакт са Албанијом, у чијим се политичким и интелектуалним круговима исказује интерес за Чамерију (Епир), приграничну грчку област, где наводно живи бројна албанска мањина (у ствари, реч је о Арванитима, који говоре једном варијантом албанског језика, али се уопште не поистовећују са Албанцима и православне су вероисповести).¹⁸ С друге стране, постоји већ вишедценијски ривалитет са Турском око контроле над источним Медитераном, односно морем које окружује многобројна грчка острва. У било којем директном оружаном конфликту, с протоком времена, све „старија и малобројнија“ Грчка, имаће све мање шанси на достојан отпор евентуалном војном изазову са Истока. Ду-

18 Драган Бањац, Николаос Д.А. Арванитис, „У Грчкој ускоро Ослободилачка војска Чамерије?“ у: Николаос Д.А. Арванитис, *Балкански чвор*, Анда Инфо, Београд, 2002, стр. 65.

жи војни рок и улагања у модернизацију наоружања, били су традиционални грчки одговор на нумеричку асиметрију која је постојала у односу на источног суседа, међутим, та неравнотежа биће наредних декада све неподношљивија. Осим тога, у будућности, проблем ће представљати и статус албанских сезонских радника, чији се број процењује на више стотина хиљада – уколико би добили грчко држављанство, геополитички положај Грчке био би додатно отежан.

Посматрано на дужи рок, чврста и стратегијски испрофилисана *турско-албанска војно-политичка осовина могла би да буде потенцијално фатална за интегритет и безбедност земаља „православне цивилизације“ на Балкану*. Уколико се остваре прогнозе *Бироа за податке о популацији, 2050.* године, ове две државе бројаће заједно преко 90 милиона становника, а са осталим Албанцима и Турцима на полуострву, та цифра износиће око 100 милиона (не треба занемарити ни тзв. Бошњаке, на које Турска има знатан политички утицај). Насупрот том „блоку“, Грка, Срба, Бугара и Македонаца биће нешто више од 20 милиона! Старосна структура биће подједнако неповољна за „православце“. Међу милионима „младих муслимана“, егзистираће хришћанске нације, чија ће просечна старост бити око 50 година (према неким прогнозама, 2050. године, „просечни Бугарин“ биће стар чак 55,9 година, а Грк 53,3 године!)¹⁹. Шта такав старосни и нумерички дисбаланс може да произведе на војном, политичком и економском плану није потребно посебно елаборирати. Непосредне геополитичке последице могле би да буду следеће:

- престанак постојања Македоније као суверене државе и њена подела или потпуна апсорпција у простор „Велике Албаније“;
- територијално умањење или „вазализација“ осталих „православних држава“, попут Бугарске, Србије, Црне Горе и евентуално Грчке;
- потпуна геополитичка ревизија резултата Првог балканског рата – стварање директног територијалног контакта између „Велике Албаније“ и (увећане?) Турске, на рачун Македоније, делова Бугарске,

19 Richard Jackson, Neil Howe with Rebecca Strauss & Keisuke Nakashima, *The Graying of the Great Powers: Demography and Geopolitics in the 21st Century*, CSIS, Washington D.C. 2008, p. 156.

Грчке, као и отимање оних простора Србији и Црној Гори који су ослобођени током тог рата, и њихово укључивање у „велики исламски простор“;

- зарад пуког физичког опстанка, могуће религијско (екуменизам) и културно приближавање „православних земаља“ западном цивилизацијском ареалу.

Руски демографски и геополитички изазови још су већих размера. Због тога што је Русија „стожер православне цивилизације“, у великој мери, њено „бити ил’ не бити“ биће истовремено „бити ил’ не бити“ и свих осталих земаља овог геокултурног круга. Са тренутних, скоро 142 милиона становника, према предвиђањима Бироа, 2025. године, популација Руске Федерације смањиће се на 129,3 милиона, а 2050. године, на свега 110,1 милиона житеља.²⁰ На први поглед, то су још увек импозантне цифре, међутим, остале чињенице сасвим релативизују „геополитичку тежину“ тих стотинак милиона. За земљу од преко 17 милиона km², то је прилично мали број становника. Осим тога, Русија је, изузев наравно „православних земаља“, окружена са нацијама које имају експлозиван природни прираштај или су већ изузетно бројне, па таква асиметрична демографска динамика производи многобројне геостратегијске изазове.

Уобичајено је да се Русија дели на европски (близу 4 милиона km² – око 24% укупне територије) и азијски (преко 13 милиона km² – око 76%) део, по планини и реци Урал. Према новијим подацима, у азијском делу Русије живи свега око 35 милиона становника – у западном Сибиру близу 20 милиона, у источном Сибиру око девет милиона, и на Далеком истоку око седам милиона житеља.²¹ Дакле, мањи, европски део Руске Федерације далеко је насељенији од већег, азијског дела (Сибир и Далеки исток), и ова неравнотежа знатно компликује геополитичку позицију Русије наспрам других земаља. На дужи рок, главни демографски, и самим тим и безбедносни изазов долазиће од Кине (конфучијанске цивилизације), и то не зато јер су Кинези „зли“, већ због тога што геополитика и историја сведоче да се у међународним односима не толе-

20 Population Reference Bureau, 2008 World Population Data Sheet, op. cit., p. 10.

21 Драган Петровић, *Демографска обележја савремене Русије*, Српско географско друштво, Београд, 2007, стр. 99.

ришу „просторни вакууми“. Краће речено, уколико један етнос није у стању да адекватно насели, контролише и користи одређену територију, временом се код суседних народа појављују импулси да се слабо насељена област „попуни“, анектира и „квалитетније употреби“. Тренутно, Кина броји преко 1,3 милијарде становника, а предвиђа се, да ће 2050. године, имати више од 1,4 милијарде житеља. У тој години, на једног држављанина Русије долазиће 13 становника Кине. На руску несрећу, таква популациона несразмера већ је постигнута на регионалном нивоу, па је 2000. године, на руских 7,2 милиона житеља Далеког истока, у три приграничне провинције североисточне Кине долазило чак 105,2 милиона људи, дакле, тај је однос био 14,6:1, у кинеску корист. Већ 2015. године, по руским прорачунима, на кинеских 120 милиона становника, доћи ће свега 6,6 милиона Руса,²² односно популациона асиметрија биће још већа – 18,2:1

Када су овакви демографско-географски дисбаланси присутни, очекивање да ће кинеска популација остајати да живи у границама властите земље представља велику илузију. Још 1989. године, на руском Далеком истоку живело је мање од две хиљаде Кинеза. Следеће године, било их је 15 хиљада, 1993. године, већ сто хиљада, а 2000. године, званично је регистровано нешто мање од 250 хиљада, док се број нелегалних досељеника кинеског порекла процењивао од 400 до 700 хиљада!²³ Од тада је протекло десет година, и говорити о стварању милионске кинеске дијаспоре на Далеком истоку Русије, сасвим је оправдано.

Руски народ је кроз историју показивао завидну способност да прихвати и барем делимично апсорбује (асимиљује) најразличитије етничке групе. Међутим, историја такође говори да још већи асимилациони потенцијал показују Кинези, док су с друге стране, потпуно отпорни на покушаје других социокултурних средина да буду у њих „упијени“. Стога, надања, да ће се временом кинеска дијаспора „растворити“ у руском друштву и етничкој маси делују заваривајуће.

Уопште, комплетан руски простор источно од Урала (изузев, наравно, области тундре на крајњем Северу) може

22 Виктор Меркулов, *Россия – АТР: узел интересов*, Академический Проект, Москва, 2005, стр. 221.

23 *Ibidem*, стр. 220.

да очекује наредних деценија знатан кинески популациони пресинг. Разлога је више. Пре свега, даљи раст становништва Кине чиниће живот у тој земљи све тежим и компликованијим. Социјално раслојавање произвешће десетине милиона сиромашних појединаца чије ће се незадовољство најлакше каналисати иселјавањем у „пусту“ Русију. Због изузетног индустријског раста, претпоставља се, да ће у декадама које следе, Кина у потпуности искористити сва властита природна богатства, и да ће због неопходних сировина, Сибир постати главна дестинација њених геополитичких и геоекономских активности. Беспштедна експлоатација тла, воде, шума и загађење ваздуха, довешће до озбиљних проблема за огромно становништво које ће оскудевати у елементарним добрима попут пијаће воде или чистог ваздуха. Коначно, осим десетина милиона сиромашних и незапослених, како се наводи у једној руској геополитичкој студији, предвиђа се, да ће се између 2015. и 2030. године, у Кини јавити „суфицит“ од чак 25 милиона мушкараца.²⁴ Како држати под контролом све те милионе незадовољних, сиромашних и фрустрираних мушкараца? Обезљуђени простори Руске Федерације, попут магнета, привлаче на себе кинески популациони вишак.²⁵

24 Юрий Голубчиков, Владимир Нестеренко, Будущее России. Четыре сценария, Капитал Инфо, Москва, 2006, стр. 154.

25 Занимљиво је да поједини домаћи истраживачи руских демографских (не) прилика, показују такав степен оптимизма, који се ретко може срести и у самој руској стручној литератури. Рецимо, Раде Јовићевић сматра, да је евентуална кинеска експанзија на Далеки исток и Сибир мало вероватна. Тврди, на основу процена чији извор не наводи, да Кинеза у Русији има између 50 и 200 хиљада. Уз ову, крајње умањену цифру, Јовићевић још каже, да Кинези у Русији често мењају место боравка, па сходно томе, „ретко насељени и за људски живот негостољубиви предели Сибира и Далеког истока нису нарочито угрожени кинеском експанзијом“. Видети: Раде Јовићевић, Демографска ситуација у Русији, Internet, <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/demografaska-situacija-u-Rusiji.html> С друге стране, ево шта кажу руски аналитичари: „У последње време, Кинези све активније формирају у приграничним регионима Истока, моћне социјално-економске енклаве, одустајући од интеграције у окружујући социум“. Нешто даље, тврде како је „познато да кинеска Влада подстиче такво стање ствари и потајно потпомаже пресељење грађана на југ Источног Сибира и Далеког истока [...]“. Коначно, „енклаве које ничу – то су већ, суштински, делови кинеске територије у регионима Русије. Овде важе кинески закони, постоји сва независна инфраструктура, властита мобилна мрежа (понекад прекидајући у приграничним рејонима сигнале руских оператера), чак и банке“. Видети: Игорь Романов, Иван Забаев, Виталиј Чернов, *Геополитика*

Наравно, овакве околности не морају нужно да воде ратном сукобу Русије и Кине. Обиман арсенал нуклеарног оружја, још ће дуги низ година чувати формални руски суверенитет иза Урала, али, фактички, та територија би могла да постане део „великог кинеског геоекономског простора“. Већ данас је евидентно, да је Владивостоку, Хабаровску или Иркутску профитабилније да тргују са оближњим кинеским привредним центрима, него са Москвом или Санкт Петербургом који су удаљени хиљадама километара.

Поред тога, за очекивати је да ће Русија наредних деценија осећати све већу потребу за радном снагом, другим речима, досељавање странаца је неминовност да би у овој огромној земљи функционисали инфраструктура, енергетски сектор и јавне службе. Чини се, да је нереална претпоставка да би се већином, радна снага могла увести из „источноевропских, махом словенских земаља (Украјине, Бугарске и остатка Балкана, Јерменије, Молдавије и других сличних подручја)²⁶, пошто ће ове државе, како се види из прогноза, у наредном периоду доживети тежак демографски пад и имаће све мање расположивог радно способног становништва.

Оно што је у Русији већ приметно, јесте све веће досељавање из муслиманских земаља, бивших совјетских република Средње Азије, као и муслимана са Кавказа. У бившем СССР-у (ЗНД), удео муслимана је од 1950. до 2000. године, скочио са 8,5% на 18,5%, и како тврде руски аутори Голубчиков и Нестеренко, да се СССР „очувао у својим пређашњим границама, удео муслимана у омладини регрутног узраста чинио би трећину²⁷, односно сваки трећи совјетски војник био би муслиман. Тренутно, у самој Руској Федерацији, Руси чине око 80% становништва, док се број муслимана различито процењује, званично на око 15 милиона, уз, како се сматра, још 4-5 милиона оних који бораве нелегално. Изгледа, да је распад СССР-а донео и једну, са аспекта руских националних интереса, позитивну последицу – Руси су у матичној држави изразито доминантан етнос, и делује да ће се такав однос

Росси: Стратегија восточных территорий, Москва, Институт русской цивилизации, 2008, стр. 61.

26 Драган Петровић, *Демографска обележја савремене Русије*, *op. cit.*, стр. 128.

27 Юрий Голубчиков, Владимир Нестеренко, *Будущее России. Четыре сценария*, *op. cit.*, стр. 119.

задржати и у будућности. Међутим, демографски притисак из Средње Азије, могао би да буде сличан кинеском. Изузев Казахстана, који ће захваљујући знатном броју словенског живља имати умерен природни прираштај (+11%), у наредне четири деценије, остале средњоазијске републике бележиће експлозиван демографски раст – Киргистан (+54%), Тацикистан (+57%), Туркменистан (+47%) и Узбекистан (+38%).²⁸ Када дође „фатална“ 2050. година, пет средњоазијских република, према прогнозама Бироа, имаће укупно 82,2 милиона становника. Укупном демографском притиску са „југа“, може да допринесе и Авганистан, за кога је предвиђено да ће са тренутних, преко 30 милиона, 2050. године, скочити на чак 81,9 милиона становника! Како ће, углавном полупустињске земље овог подручја, прехранити десетине милиона својих житеља? Како ће им владе тих држава обезбедити било какав посао и егзистенцију? Као и у кинеском случају, миграција на просторе РФ, и поготово у њене урбане центре, делује као део решења овог проблема. Илустративан је пример Азербејџанаца (такође муслимана). Њих је, по подацима азербејџанске амбасаде, на територији РФ око 2,5 милиона, а само у Москви и московској области око 600 хиљада. По званичном попису – у целој федерацији укупно 621 хиљада (од тога, баш држављана Азербејџана око 155 хиљада).²⁹ Овај податак је посебно интересантан ако се зна, да цео Азербејџан нема ни пуних девет милиона становника!

Укрштање лоших демографских показатеља код православног руског живља, високог прираштаја домаћих муслимана и појачане миграције муслиманских маса из околних земаља, може да произведе лагану, али неповратну промену етничке и религиозне структуре становништва Руске Федерације. Ауторски тандем Голубчиков и Мнацакањан у „прокативној“ студији - „Исламизација Русије: Забрињавајући сценарији будућности“, наводи, да се методама екстраполације, при текућим демографским тенденцијама, стиже до тога, да ће 2020. године, у Русији, од 130 милиона житеља, 20 милиона бити муслимани (15% становништва), 2050. године, од 110 милиона, муслимана ће бити 30 милиона (27%), а дале-

28 Population Reference Bureau, 2008 World Population Data Sheet, op. cit. p. 9.

29 Юрий Голубчиков, Владимир Нестеренко, Будущее России. Четыре сценария, op. cit, стр. 130.

ке 2100. године, од 90 милиона становника Руске Федерације, сваки други биће муслиман.³⁰

Карта бр. 2.

Земље у ближем и даљем окружењу Руске Федерације које ће од ње 2100. године имати бројније становништво

Извор: Владимир Якунин, Вардан Багдасарян, Степан Сулашкин, Новые технологии борьбы с российской государственностью, Научный эксперт, Москва, 2009, стр. 153.

Шта се дешава у држави у којој расте удео муслимана? Отворено је о томе проговорио и нови српски патријарх Иринеј у разговору за једне новине. На питање новинара шта би поручио Србима на Косову и Метохији, патријарх је прво констатовао да су они „постали мањина у сопственој земљи“, да би онда изјавио како се отприлике зна „шта је филозофија и психологија ислама. Они када су у мањем броју умеју да се понашају и да буду коректни. Када постану равни по броју, онда они већ дижу главу, а када постану надмоћни и супериорни, чине притисак или да се иселе (мисли се на немуслимане, прим. Н.В.) или да се приђе њима. То је филозофија ислама“.³¹

30 Юрий Голубчиков, Рубен Мнацаканян, Исламизация России. Тревожные сценарии будущего, Вече, Москва, 2005, стр. 180.

31 Дневни лист *Блиц*, среда 27. јануар, 2010, стр. 4. Доцније, Патријарх је у име

Синхрони демографски притисак и пресељавање милионских маса Кинеза и муслимана Средње Азије и Кавказа, могу бити кобни за етнички, културни и цивилизацијски идентитет Русије – од претежно словенске земље са преовлађујућим православљем, она се може претворити у поље мултицивилизацијског укрштања, земљу без јасног духовног лика и идентитетске оријентације. У територијалном смислу, Сибир и Далеки исток би могли да буду изгубљени, а Русија сведена у границе до Урала.

Коначно, реч-две о Кавказу. Две мале хришћанске државе – Грузија (4,6 милиона) и Јерменија (3,1 милион), окружене су са запада, југа и истока, Турском (75 милиона), Ираном (72,2 милиона) и Азербејџаном (8,7 милиона).³² Код оваквих, већ присутних популационих несразмера, нема смисла и потребе да се говори о будућим демографским трендовима. Тренутно, супарништва ове три исламске земље око утицаја и престижа, те подела унутар самих муслимана на суните и шиите, омогућавају Грузији и Јерменији да маневришу и балансирају у оваквом, геополитички посматрано, крајње неугодном положају. Међутим, уколико би се једног дана расцепи у „исламском ареалу“ санирани, судбине ове две земље биле би крајње неизвесне. С обзиром на већ указане неповољне демографске тенденције у Русији, велико је питање колико би она, као традиционални заштитник хришћана на Кавказу, имала снаге и моћи да се ангажује око очувања њиховог суверенитета и пуке егзистенције.

Поглед у будућност

Хоће ли заиста једног дана нестати „православна цивилизација“, не у дословном смислу, већ као респектабилна заједница народа, на које је у културном смислу пресудно утицала Византија, који деле иста верска уверења и релативно хомогену територију од Јадрана до Владивостока, и од Крита до Мурманска? Одговор би могао да буде, и да, и не.

Уколико се остваре предвиђања *Бироа за податке о популацији*, и дође се до описане тачке демографског опадања, пут ка амбису је широм отворен. Не само зато што ће право-

---

политичке коректности упутио извињење муслиманима у Србији који су се осетили „прозваним“. Међутим, суштински, свој исказ није порекао.

32 Population Reference Bureau, 2008 *World Population Data Sheet*, op. cit. p. 8-9.

славаца у поређењу са муслиманима или Кинезима бити исувише мало, и зато што ће ових бити изузетно много, већ пре свега зато, што ће старосна структура бити тако неповољна, да ће сваки популациони опоравак бити скоро неизводљив. За „православну цивилизацију“, најтеже би последице носило демографско „сурвавање“ Руса (по много песимистичнијим проценама, 2050-ту годину дочекаће само 99 милиона становника Русије – предвиђени популациони пад између 2005. и 2050. године, креће се око 31%),³³ који би могли остати без читаве територије источно од Урала, или само са формалним суверенитетом над њом, док би европски део био прошаран све бројнијим муслиманским и осталим неправославним енклавама (разноврсне протестантске и синкретистичке секте). Простор европске Русије, Украјине и Белорусије, могао би да остане и даље, компактно „православно геополитичко језгро“, али би у деценијама након 2050. године, и та област могла да трпи велике спољне притиске са истока, југа и запада, као и изнутра, од неправославних заједница. У ситуацији описаног вишестраног пресинга, могло би се поновити жалосно искушење Византинаца, да се кроз унију са Римокатоличком црквом (геополитичким Западом тог времена), спаси царевина од османске најезде. Данас, тој саблажњивој идеји подлежу многобројни „православни атлантисти“, који се надају, да би интеграција у западни цивилизацијски ареал била спасоносно решење за вишеструке егзистенцијалне изазове. При томе, заборављају на неколико чињеница.

И Запад пати од изразитог демографског опадања, с тим што су симптоми мање видљиви због механичког прилива становништва и знатно већег прираштаја досељеничких заједница (пре свега муслимана). Изузев прекоокеанских Сједињених Држава, једине преостале суперсиле, остале западне земље, све ће мање у будућности представљати значајне војне чиниоце. Некада су Велика Британија, Француска, Шпанија и Португалија освајале читаве континенте, док да-

33 Richard Jackson, Neil Howe with Rebecca Strauss & Keisuke Nakashima, *The Graying of the Great Powers: Demography and Geopolitics in the 21st Century*, op. cit., p. 149. У овој студији се барата са још екстремнијим цифрама у погледу бројности руске популације 2050. године – 88 или 77 милиона, „захваљујући“ непромењеним стопама смртности и утицају AIDS-а. Ипак, чини се, да су овакве процене претеране.

нас упућују, у поређењу са бројем становника, изразито мале контингенте трупа у Авганистан – у рат који не носи никакве значајније људске губитке, већ само тражи масовно ангажовање, финансијска средства и дуготрајну издржљивост. У НАТО-у, савезу који обухвата неколико стотина милиона становника, „партнери“ се надгорњавају око слања 500 војника мање или више, на авганистански фронт. Пред крах Византије, Рим је од „шизматика“ тражио духовну потчињеност, а за узврат је нудио војну заштиту. Уместо десетина хиљада ратника, непосредно уочи пада Константинопоља, у град је упловило 700 Ђеновљана. У будућности, Запад можда не би тражио такву врсту подређености од земаља „православне цивилизације“, већ ону геополитичке и геоекономске природе, али као и пре неколико стотина година, питање је да ли би могао (и хтео) да испуни свој део обавеза.

Поред тога, како је и сам Хантингтон тврдио, управо ће се Запад суочити са изазовом који ће му поставити исламско-конфуцијански савез у борби за глобални примат. У том смислу, западне земље би могле да наведу Кину и исламски свет, да векторе своје геополитичке експанзије усмере, уместо ка њему, на „православну цивилизацију“ која је ионако малобројнија и слабија. Та је стратегија већ испробана на Балкану деведесетих година прошлог века. Да би амортизовале велико незадовољство муслиманског света због подршке Израелу, и акције против Ирака, Сједињене Државе су уз асистенцију других западних земаља, „даровале“ муслиманима у Босни и Херцеговини нерешен резултат у рату (који би иначе, без те помоћи изгубили) и целовиту државу, док су агресијом 1999. године, против Србије и доцнијим дипломатским признањем, Албанцима-муслиманима на тзв. Косову, такође поклонили „државу“. Речју, Запад би у глобалном одмеравању снага са Кином и исламским светом, могао да се послужи „православним земљама“ као платежним средством за међусобно изравнавање геополитичких рачуна.

Вратимо се прогнозама. Уколико се остваре спомињана демографска предвиђања, „православна цивилизација“ била би на мапи света препознатљива на простору од Карпата до Урала, и од Црног мора до Северног леденог океана. Својеврсни мали „цепови“ или „наставци“, могли би да опстану на Балкану и Кавказу. Након 2050. године, истовреме-

но би се одвијали депопулација и губљење територија, јер би „инерција ишчезавања“ постала толико јака, да практично ништа не би могло да је заустави.

С друге стране, уколико би се наредних година, у земљама „православне цивилизације“ десила „ментална револуција“ и створио консензус у корист живота, будућности и продужетка врсте – онда би дате прогнозе могле да буду оповргнуте. Из садашње перспективе, шансе за такав преокрет, за својеврсну „конзервативну револуцију“ која ће ставити колектив изнад појединца, веру изнад сумње, и самопожртвовање изнад уживања и егоизма, су слабашне. Али, историја је пуна изненађења и човек се издваја из света природе по својој слободи, и моћи да аутономно покреће иницијативе и ствара преокрете.

Велики успех би био само када би се садашње цифре очувале за четири деценије. Након 2050. године, могло би се кренути у лаган, али незадржљив раст становништва. До тада, земље „православног круга“ биће свакако у позицији *апсолутне стратегијске пасивности* – саме неће моћи да предузимају било какву озбиљнију иницијативу зарад побољшања властите геополитичке ситуације. Мораће да чекају, и да се надају невољама потенцијалних опонената – да ће се рецимо на Балкану, између самих Албанаца изродити конфликт по племенској, клановској и регионалној основи, да Турска неће никада пацификовати Курде, да ће се Кина оријентисати на експанзију према Пацифику и при томе трпети знатан отпор других актера, да ће се средњоазијске државе сукобити око ретких водених ресурса, да ће све њих заједно убрзано потчинити западњачки потрошачки менталитет, што ће водити оштром паду наталитета, повећаној социјалној патологији и другим девијацијама...

Такође не би требало потценити могућу озлојеђеност Кине и исламског света ароганцијом Запада, и у изузетним моментима, на тактичком нивоу, ваљало би са тим цивилизацијама пактирати, успут не трошећи ни људске, ни материјалне ресурсе, већ само „запаљиву реторику“. Другим речима, требало би чинити баш оно што би покушао Запад – наводити њихову могућу агресију не на себе, већ на неког другог.

У међувремену, Биро је објавио најновије процене (2009 World Population Data Sheet), које делују нешто утешније за „православну цивилизацију“. Бугарски минус биће рецимо, „само“ 22%, па ће наводно, Бугарска дочекати половину овог века са 5,9 милиона становника. Белоруси ће бити бројнији за 700.000 житеља, Румуни за милион, Украјинци за два, а житеља Русије биће чак седам милиона више, него што је Биро предвидео у претходној публикацији. Све у свему, „померање“ од 10-11 милиона у корист „православаца“. Уз то, уместо пораста (+11%), у Албанији, амерички институт предвиђа дугорочан пад (-11%). Али, док је у претходној студији предсказана турска популациона стагнација за период 2025-2050. (пораст од свега милион становника), у новијој прогнози, за исти период, предвиђен је турски демографски раст од 87,4 на чак 97,4 милиона становника!³⁴ Кинеза ће бити исти број као у ранијој студији. И муслимана у Средњој Азији биће више него што је пре прогнозирано. Тзв. Косово остаје на истих предвиђених 3,2 милиона житеља. Уз све модификације и разлике у односу на претходну студију Бироа, базичне демографске диспропорције на штету православаца остају исте или сличне, а самим тим и хипотетичке геополитичке последице. Оно што је сасвим сигурно, јесте то да ће овај век за „православну цивилизацију“ бити време *изазова, искушења и неизвесности*. И наравно, *одлуке*. Избор је врло једноставан – опстајање или ишчезавање.

ЛИТЕРАТУРА:

- Samuel P. Huntington, „The Clash of Civilizations?“, Foreign Affairs, Summer 1993, Vol. 72, No. 3, p. 22.
- Population Reference Bureau, 2008 World Population Data Sheet, Internet, http://www.prb.org/pdf08/08WPDS_Eng.pdf
- Population Reference Bureau, 2009 World Population Data Sheet, Internet, http://www.prb.org/pdf09/09wpds_eng.pdf

34 Population Reference Bureau, 2009 World Population Data Sheet, p. 8. Internet, http://www.prb.org/pdf09/09wpds_eng.pdf

- Г. В. Осипов (ур.), Глобальный кризис западной цивилизации и Россия, Книжный дом ЛИБРОКОМ, Москва, 2009.
<http://www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/Nerodjenodete/Abortus-najveci-uzrok-smrtnosti-u-Evropskoj-uniji.sr.html>
- Драган Петровић, *Демографска обележја савремене Русије*, Српско географско друштво, Београд, 2007.
- Юрий Голубчиков, Владимир Нестеренко, Будущее России. Четыре сценария, Капитал Инфо, Москва, 2006.
- Юрий Голубчиков, Рубен Мнацаканян, Исламизация России. Тревожные сценарии будущего, Вече, Москва, 2005.
- Виктор Меркулов, Россия – АТР: узел интересов, Академический Проект, Москва, 2005.
- Николаос Д.А. Арванитис, Балкански чвор, Анда Инфо, Београд, 2002.
- Richard Jackson, Neil Howe with Rebecca Strauss & Keisuke Nakashima, *The Graying of the Great Powers: Demography and Geopolitics in the 21st Century*, CSIS, Washington D.C. 2008.
- Игорь Романов, Иван Забаев, Виталий Чернов, Геополитика России: Стратегия восточных территорий, Москва, Институт русской цивилизации, 2008.
- Раде Јовићевић, *Демографска ситуација у Русији*, Internet, <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/demografaska-situacija-u-Rusiji.html>
- Дневни лист *Блиц*, среда 27. јануар, 2010.

Nebojša Vuković

*ONE CIVILIZATION LESS IN HUNTINGTON'S
UNIVERSE? –DEMOGRAPHIC CHANGES
AND GEOPOLITICAL CONSEQUENCES*

Summary

The paper presents and analyses unfavourable demographic trends in the countries which American political scientist Samuel P. Huntington once classified as the Orthodox Christian Civilization. Additionally, it presents some predictions on possible negative geopolitical consequences of processes of depopulation in the Balkans and Russia (Eurasia) for the peoples belonging to that civilization. The paper suggests that within the period between 2008 and 2050, the nations that make up the Orthodox Christian Civilization could be exposed to significant demographic pressure from the area of Islamic and Confucian civilizations. Geopolitical consequences would be as follows: increase of space under political control of the Albanians, development of direct contact between Albania and Turkey, loss of Siberia and Far East by Russians, prompt increase of the Muslims in the population of Russia.

Key words: civilization, demography, geopolitics, orthodox Christianity

УДК: 329.3:271.2

Примљено:
јул 2010.

Прихваћено:
27. 9. 2010.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 8

Број 2/2010.

стр. 69-88

Анастасија Митрф фанова Владимир вна

ИНТЕГРАЦИЈА ПРАВОСЛАВНОГ СВЕТА

Резиме

На основи интеграционих процеса који се дешавају у исламском свету (мада се тамо, свакако, одвијају и дезинтеграциони процеси), необично делује слабост или чак потпуно одсуство покушаја интеграције православног света. Сам се тај термин налази под сумњом, јер ниједна земља света (осим Грчке, где је православље државна религија) не може с формалног гледишта да се сматра “православном”.

Присталице постојања православне цивилизације често се позивају на С. Хантингтона, који је “православну цивилизацију” дефинисао као једну од светских цивилизација. Амерички исламиста Б. Тиби се слаже са гледиштем Хантингтона и пише да се “источно неререформисано хришћанство спрема стати насупрот и ислама и Запада” – а доказ своје позиције види у подршци босанским Србима од стране Грчке и “православне словенске цивилизације”. То становиште се раширило у круговима новинара, који истичу постојање православног света као битно место, ако би тај свет заиста наступао на међународној арени као јединствен фронт. Но, да би то било реалност, потребно је покренути интеграцију православног света.

Кључне речи: Православље, интеграције, политика, Словени, савез

* Центар евроатлантских истраживања, Дипломатске академије Министарства иностраних послова, Русије, Москва, Руска федерација

Религија се све гласније декларише као утицајан фактор у међународним односима. Неки теоретичари сматрају да је свет чак подељен на неколико цивилизација које стоје једна насупрот другој, које схватају јединство своје културе и политичких интереса. Те се цивилизације могу градити како на основу религије (“исламски свет”, “хришћански свет”, “православни свет” и др.), тако и на основу заједничког етничког порекла (“арапски свет”, “словенски свет”). Чак и световне државе, где религија нема посебан друштвени значај, ипак дели извесне карактеристике које имају религијско порекло, типичне за своју цивилизацију. То се дешава услед тога што религија у посредној форми наставља да буде основа сваке културе. Чак и људи који нису религиозни могу себе да дефинишу у терминима религије – на пример, као “световни муслимани”, “католици који немају обреде”, “муслиман по култури” итд. Из овог се може закључити да државе које имају заједничко религијско и културно наслеђе могу да се разматрају на међународној арени као извесна целина – “цивилизација” (или “свет”).

Међутим, може се наћи много аргумената који подржавају супротстављено гледиште, које сматра да такозване “цивилизације” не постоје, и да се суверене државе не руководе у својим делатностима културним мотивима, већ искључиво националним интересима. Многи совјетски научници су негирали постојање исламског света као политичке целине (цивилизације), заснивајући то на сасвим исправном гледишту да се тзв. исламске земље сувише разликују по својим економским и политичким карактеристикама (како могу да чине јединствену “цивилизацију” световна Турска и идеократски Иран?).

Неки научници признају целовитост исламског света на основу тога што постоји неколико међународних (тј. међудржавних) исламских организација. Међутим, такав прилаз не узима у обзир постојање недржавних субјеката (на пример, невладиних транснационалних исламских покрета, исламских мањина унутар држава итд.). Вероватно у “исламски свет” треба укључити не само државе, које су себе званично прогласиле “исламским”, или оне у којима муслимани чине већину становништва, већ и посебне групе муслимана, које живе у немуслиманском окружењу, а такође и трансна-

ционалне исламске покрете¹. “Исламски свет” на тај начин је нешто веће него формално удружење држава, које себе називају “исламским”.

“Исламски свет”, безусловно, не треба схватати као аналоган Коминтерни, напротив, то је струкура супротна Коминтерни. Уместо централизоване организације, засноване на вертикалним везама, ми запажамо мрежу у којој нема руководећег центра, већ везе носе првенствено хоризонталан карактер. Није чудно што у оквирима тог система општепозната “исламска солидарност” у међународним односима није увек очигледна. Ствар је у томе, мада се та солидарност не манифестује тако често на нивоу међудржавних односа, што, тиме више, она има на светски политички процес значајан утицај путем деловања појединаца, недржавних организација и покрета. То што “исламске државе” нису дале помоћ режиму Хусеина – наравно, одређени је аргумент против постојања исламске солидарности. Али, то што су невладине организације и обични грађани тих земаља изражавали протесте против уласка англо-америчких снага у Ирак, показује да та солидарност ипак постоји.

Постојање исламског света дефилије без обзира на наводно нерешиве противуречности између сунита и шита, Арапа и неарапа. Тако је Иран пружио подршку муслиманским устаницима целог света, укључујући Еритреју, Алжир и Босну, а такође пружао значајну помоћ Судану, који се налазио под режимом међународних санкција. Радикални исламисти из многих муслиманских земаља су се борили у босанској армији. Муамер Гадафи је понудио у своје време лидеру америчке организације “Нација ислама” Фаракану милион долара за вођење исламске пропаганде у САД.

На основи интеграционих процеса који се дешавају у исламском свету (мада се тамо, свакако, одвијају и дезинтеграциони процеси), необично делује слабост или чак потпуно одсуство покушаја интеграције православног света. Сам се тај термин налази под сумњом, јер ниједна земља света (осим Грчке, где је православље државна религија) не може с формалног гледишта да се сматра “православном”. Штави-

1 В. на пример: Игнатенко А.А. Самоопределение исламского мира \ Ислам и политика. М., 2001. Стр. 16, 17

ше, световне државе, чија култура се формира под утицајем православља, потпуно се могу (у културном смислу) сврстати у православни свет. Чак држава у којој православни не чине већину становништва, али чија се култура формирала под православним утицајем, у потпуности се може назвати “православном”. И у културном смислу Русија је православна земља чак и ако је већина становништва религијски индиферентна или проповеда друге религије. Овде се може послужити искуством исламске интеграције, када се у “муслиманске земље” сврставају не само идеократске државе типа Ирана, већ и световне (Турска).

Управо у том смислу треба схватати речи: “Русија је свакако највећа православна држава”, које је рекао председник РФ В. В. Путин на сусрету Светог Кинота (Грчка, Света Гора Атон, 9. септембра 2005.). “У Русији с њених 145 милиона становника велика већина су православни хришћани, око 130 милиона људи. И за нас је препород Русије повезан пре свега са њеним духовним препородом” – додао је он².

Питање постојања православног света може да се учини излишним. С једне стране оно безусловно постоји као укупност земаља где је православље основна култура, такође и посебних заједница и појединих присталица православља изван граница културно-православног простора.

Присталице постојања православне цивилизације често се позивају на С. Хантингтона, који је “православну цивилизацију” дефинисао као једну од светских цивилизација³. Амерички исламиста Б. Тиби се слаже са гледиштем Хантингтона и пише да се “источно нереформисано хришћанство спрема стати насупрот и ислама и Запада” – а доказ своје позиције види у подршци босанским Србима од стране Грчке и “православне словенске цивилизације”⁴. То становиште се раширило у круговима новинара, који истичу постојање православног света као битно место, ако би тај свет заиста наступао на међународној арени као јединствен фронт.

2 Закључна реч на сусрету с члановима Светог Синода. 9 септембра 2005 године, Грчка, Света Гора Атон. На Интернет адреси: <http://www.kremlin.ru/text/appears/2005/09/93574.shtml>

3 Huntington S. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. N.Y.: Touchstone, 1997. Стр. 45-46.

4 Тиби Б. Навед. дело, Стр. 23.

С друге стране, на светској политичкој сцени православни свет, за разлику од света ислама или католичког света, скоро да се не испољава. Засад се није појавила у правом смислу универзална идеологија која би могла да обухвати целокупан православни свет, да га уједини око себе и изведе на међународну сцену као консолидован субјекат. Јавља се чврст утисак да се таква идеологија уопште не може створити, да је православље, захваљујући својој организационој структури (одсуству јединственог вођства) и тесним историјским везама с етносом, државом, територијом, осуђено да стиче етничке црте и може служити као идеолошки ослонац једино свакој конкретной држави.

Не може да се не примети да на основу бурних интеграционих процеса, који се дешавају у исламском свету, самосвест православног света изгледа очигледно недовољним да се говори о њему као о културно-политичкој заједници која спознаје своје јединство. Ако у свету ислама постоји мноштво како међудржавних, тако и невладиних организација, сопствена банка развита и чак сопствена декларација људских права, онда су институционалне структуре православног света крајње слабе. Зато термин “православни свет” треба употребљавати за сада под наводницима.

Штавише, чињенице као општа негативна реакција становништва “православних земаља” на бомбардовање Косова, говори о присуству код “православног света” извесног потенцијала јединства. Ипак, тај се потенцијал манифестује само у критичким тренуцима – на пример, у случају бомбардовања. Није узалуд Владимир Бондаренко назвао Слободана Милошевића “ујединитељем свих патриота у Русији”⁵. Да додамо, не само патриота, и не само у Русији. За време бомбардовања Косова је било демонстрирано толико примера православне солидарности, колико, изгледа, не може да се сакупи за све време од пада Константинопоља.

Треба такође да се помене кампања против бар-кодова и пореских бројева која је захватила сав “православни свет”, која је емулација процеса који је почео у Грчкој још 1993. године, када је либерално-социјалистичка влада објавила о својој намери да искључи из личне карте грађана рубрику

5 Бондаренко В. Милошевич – герой славян // Завтра. 13 апреля 1999. № 15.

“религија”. Затим су конзервативни кругови Грчке православне цркве изнели проблем електронских личних карата у вези са стварањем компјутерског контролног система “Информативни систем Шенген”, то јест, базе података с именима свих грађана земаља Шенгенске групе. Политички фундаменталисти у Грчкој и ван њених граница су то схватили као стварање система тоталне контроле сваког грађанина. Остале “православне земље” (у првом реду Русија) су се брзо одазвале грчкој кампањи својим протесним акцијама против бар-кодова, смарт-карата, личних кодова, пореских бројева итд. Почетком 2000-их година у Русији је почела кампања емулирајући грчку кампању, против укидања рубрике “националност” у пасошима новог обрасца.

Разумљиво, те кампање не сведоче о постојању тајног центра који координира православном политичком активношћу, већ о присуству скривених “унутарправославних” политичких веза, које међутим, за сада нису добиле институционализовану форму. Православни свет као политичка целина није на тај начин међудржавни савез, већ мрежа која се састоји од различитих православно-политичких покрета, посебних индивидуа, лобија унутар црквених и државних администрација. Подвлачимо да се не ради о односима православних *цркава* и *међуцрквених* веза. Везе могу да се јаве и између група које службене цркве разматрају као полујеретичке или чак јеретичке – на пример, руски политички фундаменталисти успостављају везе с грчким “старокалендарцима”, који су се одвојили од званичне Грчке православне цркве, или с Руском православном црквом у иностранству. У политичким кампањама општеправославног карактера могу да учествују и неопагани, и чак они који нису верници, који себе сматрају “православнима по култури”.

Нама се чини да је “православна држава” у политичком смислу пре свега идеократска држава, то јест, таква где се унутрашња и спољна политика граде на основу неке религијске идеологије. Подвући ћемо да се не ради о религији као таквој, већ управо о њеној трансформисаној форми – религијској идеологији. Религија не може постати непосредна основа политичког деловања и већина политичких режима, успостављених на основу религије, нису теократски у буквалном смислу, већ идеократски, то јест, не граде се непосредно на

принципима религије, већ на принципима одговарајуће идеологије. Такав је ирански режим, изграђен на основи идеологије хомеинизма, која се битно разликује од класичног шиитског ислама⁶. Концепцију идеократске државе су развијали руски мислиоци почетка 20. века, односно Н.С. Трубецкој, који је сматрао да се таква држава не карактерише тиме што власт у њој припада свештенству, већ тиме што се “владајући слој одабира по карактеристици преданости једној заједничкој идеји-водиљи”⁷.

У нашем схватању “православна идеократска држава” – није држава, у којој највиша световна власт припада православној цркви и није држава у којој становништво обавезно иде у цркву и обавља обреде. То је држава где се унутрашња и вањска политика граде на основу једне од православних религијских идеологија. Неке од тих идеологија су отишле далеко од православних канона. То јест, ми тај термин не употребљавамо у црквеном смислу (постоји канонска прецстава о православној држави с монархом на челу) и не у уобичајеном (држава где свима “управљају свештеници”), већ у строго ограниченом научном смислу.

Пошто је потенцијал јединства у православном свету исконски слабији него у свету ислама, он тешко може да се појави сам по себи. За претварање православног света у самосталну политичку снагу потребан је спољашњи утицај. Узгред, и у исламском свету спољашње деловање игра значајну улогу: међународне исламске банке финансирају стварање исламских предузећа у световним државама, међународне организације пружају различиту помоћ – од финансијске до моралне. Међутим, православни свет нема снагу која би извршила на њега спољни утицај. Он има нешто друго – оно што по мишљењу С. Хантингтона недостаје свету ислама: а то је јединствен лидер, “државу-стожер” која истовремено има довољно снаге и довољно културно-религијске легитимности, убедљиве како за “своје”, тако и за вањски свет⁸. Та улога у потпуности одговара Русији. Наступајући 9. септембра 2005.

6 Детаљније в. на пример: Abrahamian E. Khomeinism: Essays on the Islamic Republic. Berkeley: University of California Press, 1993.

7 Трубецкој Н.С. Об идее-правителнице идеократического государства // Трубецкој Н. Наследие Чингисхана. М.: Аграф, 2000. Стр. 518.

8 Huntington S. Навед. дело, Р. 177.

године у манастиру у Атону на сусрету с члановима Светог Кинота, председник Русије Владимир Путин је званично изјавио да је Русија “највећа православна држава”⁹. Та се изјава први пут чула на нивоу владара државе.

Такве изјаве водећих личности државе су изазвале негативну реакцију код многих представника неправославне руске интелигенције. Ректор Московског исламског универзитета Марат Муртазин је изјавио да “Русија није православна држава! То је демократска земља у којој једнака права имају све религије, укључујући и ислам”¹⁰. У овом тренутку његове речи одговарају ситуацији. Не одговара ситуацији изјава Михаила Леонтјева да је “Русија – православна земља, која дубоко поштује друго становништво, друге – посебно традиционалне – конфесије”¹¹. Русија за сада није православна држава, али она то *може* постати, и прећуткивати о тој могућности је бесмислено.

Русија у овом тренутку није православна земља ни у идејно-политичком смислу, ни штавише, лидер православног света (сам православни свет не постоји као политичка целина, јер није израђена јединствена идеологија за његово уједињавање). Али управо Русија има реалне историјске шансе да постане тај лидер и око себе уједини сав православни свет. Низ разлога говори да она фактички **јесте** православни свет: прво, Русија је највећа и најмоћнија од претпостављених православних земаља; друго, од времена појаве крајем 15. века руске централизоване државе Русија је током целокупне своје историје очувала државност; и треће, Русија је једина православна земља која има развијену представу о својој глобалној мисији. Последњи аргумент се чини најважнијим. Мада је “регионални месијанизам” својствен многим “православним земљама”, ниједна од њих не поседује довољно смелости да себе именује потенцијалним лидером целог православног

9 Путин В.В. Завршна реч на сусрету с члановима Светог Синода (Грчка, Света Гора Атос, 9. септембра 2005 г.). Интернет адреса: http://www.kremlin.ru/appears/2005/09/09/1207_type63376_93574.shtml

10 Петров А. Наша земља - није православна држава. Руски муслимани немају намеру себе сматрати “другом класом”, говори ректор Московског исламског универзитета Марат Муртазин \ \ НГ-Религии. № 12. 10 августа 2005 г.

11 Леонтьев М. Сделать православие государственной религией... \ \ ПРАВАЯ. RU (<http://portal-credo.ru/site/?act=monitor&id=7390>)

света (укључујући Русију). Штавише, ниједна од њих не претендује на улогу глобалног лидера.

На тај начин православни свет (без наводника) ће се појавити у моменту када Русија препозна себе као лидера. По нашем мишљењу, савремени православни интеграциони процеси су слаби управо због тога што им Русија за сада не поклања посебну пажњу. Да би се православни свет појавио на међународној арени у својству културно-политичког јединства, аналогног исламском свету (и можда компактнији и моћнији) неопходно је претварање Русије у православну државу, то јест државу чија је унутрашња и спољна политика заснована на идеологији политичког православља (исто као што се политика исламске државе гради на основу идеологије политичког ислама). Подвлачимо да је потребан управо долазак православно-политичких снага на власт у Русији (у некој форми, макар као дела коалиционе владе). Чак и ако се православно-политички покрет претвори у Русији у јаку опозицију, то у сваком случају неће бити довољно за формирање православног света, јер опозиција неће имати ресурсе тих димензија, као држава.

Поставши (у политичком смислу) православна држава, Русија ће тежити стварању савеза који уједињује потенцијалне православне земље, и такође недржавне субјекте међународних односа (политичке покрете, поједине неполитичке групе итд.). интеграција православног света ће представљати за Русију прилично тежак задатак: она ће морати да се ослања на оне снаге унутар "православних земаља" које су у овом тренутку опозиционе (мада оне могу да буду популарне код становништва).

Потенцијални чланови православног света се могу поделити на неколико група.

Прво, то су оне земље у којима се на власти већ сада налазе снаге оријентисане на неку варијанту политичког православља (осим национализма). Мада је њихово становништво с формалног гледишта мање привржено православљу (посећивање цркава је слабо), оно је склоно његовом идеолошком схватању. Југославија социјалисте Милошевића, Белорусија социјалисте Лукашенка и Придњестровска Молдавска Република социјалисте Игора Смирнова се стандард-

но декларишу (у случају Југославије “декларисали су се”) у православно-политичкој штампи као “православне земље”.

Друга група потенцијалних кандидата за припајање православном свету су енклаве политичког православља унутар појединих земаља. Посебно је интересантан случај Украјине. Овде су проруске снаге јаке и добро организоване, мада се налазе у опозицији. Баланс између проевропских и проруских снага је толико нестабилан, да се не може говорити о “политичкој оријентацији Украјине”. Не може се искључити да се позиција украјинске државе може некада радикално променити (исто као што се променила позиција Белорусије после доласка на власт А. Г. Лукашенка). Треба такође узети у обзир да присталице интеграције с Русијом живе у Украјини компактно: Крим и Источна Украјина су, у суштини, спремне енклаве – саставни делови православног света под руководством Русије.

Трећа група кандидата за неформално чланство у православном свету су међународни словенски покрети, који, како смо већ подвлачили, обједињују проруски настројене социјалисте и комунисте. Са гледишта личне религије, ти људи могу бити православни, католици, атеисти или неопагани, али сви они, без сумње, узеће активно учешће у сваком руском интеграционом пројекту, заснованом на идејама политичког православља. Чак и сада, мада Русија није православна држава, чланови словенских покрета се односе према њој с великим пијететом. Они такође имају чврсте везе с руском патриотском опозицијом.

Формирање православног света није за присталице политичког православља циљ. За присталице политичког православља мисија православног света се састоји у уједињавању свих антизападних снага за свети рат против либералног, демократског, тржишног Запада. Либерализам присталице политичког православља разматрају као политичку религију, која иде ка протестантизму или “протестантску идеологију”. Сматра се да је западна либерална доктрина непријатељ православа, ислама и других традиционалних религија. Зато је православном свету поверена божанска мисија уништења Запада.

Као и у случају с политичким исламом, не сматрају сви критичари искреним религиозна стремљења бораца про-

тив Запада. Човек који поседује рационалну свест, не може да схвати религијску мотивацију политичке борбе, и сматра да религија служи само као “параван” за неке друге циљеве. Међутим, нико за сада није могао да формулише те “друге” циљеве (верзије могу бити само две: ирационална страст према власти или профиту, али не би било реално претпостављати да све, без изузетка, религијско-политичке снаге у свету покрећу само ти циљеви). Мисли се да ми немамо основе да не верујемо поклоницима политичког православља и да тражимо неке друге узроке њихове мржње према Западу, осим религијске.

Подвлачимо да се не ради о томе да су циљеви православно-политичких снага потребни или чак једноставни за постизање. Православно-политички пројекат може да застане на самом почетку – на нивоу консолидације православног света – много пре преласка на реализацију глобалног циља супротстављања Западу. Ради се о томе, какве активности православно-политичке снаге, пре свега, ће покушати да предузму после њиховог доласка на власт, што није, у очима аутора, ни неизбежан, ни потребан догађај.

Одговор на питање: може ли долазак православно-политичких снага на власт у Русији имати одговарајући утицај на светску политику и безбедност, зависи од тога по којим ћемо критеријумима ми процењивати успех православно-политичког пројекта. Разумљиво, ако се у својству критеријума користе циљеви које истичу сами религијско-политички покрети, онда треба доћи до закључка да су сви познати религијско-политички пројекти претрпели неуспех како у унутрашњој, тако и спољној политици. Оливје Руа је чак своју књигу назвао “Пропаст политичког ислама” на основу тога што исламисти нису успели постићи циљеве које су истицали: да прекину америчку хегемонију, створе халифат итд. Међутим, у том случају морамо признати пропалим и комунистички пројекат: јер комунизам није био изграђен у целом свету, па ни у посебним земљама. Штавише, тај пројекат је за сто година ампутирао значајан део човечанства од светске либералне цивилизације, изменио ток историје многих земаља, утицао – директно или индиректно – на процес деколонизације и на ток два светска рата (да се и не помињу ло-

кални конфликти). Узимајући све то у обзир, комунистички пројекат се не може назвати потпуно “неуспелим”.

Једнако стоје ствари и са исламистичким пројектом. Узмимо за пример ситуацију у Ирану. Мада се извоз исламске револуције у друге земље света није показао као посебно успешан, после исламске револуције престале су да постоје војно-политички блок СЕНТО и политичко-економска организација “Регионална сарадња за развој”, створене иницијативом Велике Британије и САД. Револуција је дала нове снаге исламистичким организацијама целог света и изазвала неколико нових револуција или покушаја револуција (у Судану, Авганистану, Алжиру), које су за међународну и регионалну безбедност имале огроман дестабилизациони утицај. Може ли се у светлу наведеног, исламистички покрет назвати неуспешним? Изгледа да недвосмисленог одговора на то питање нема. Штавише, очигледно је да при процени успеха религијско-политичких пројеката не треба полазити од циљева које су они сами себи поставили, већ реалних измена које су успели изазвати.

Највероватније, идеолози политичког православља не могу реализовати своје планове уништења Запада и успостављања идеократије на целој планети. Тим више, његова појава (слично појави исламског фактора) ће се неминовно одразити на целокупно стање светског система – како на позитивном, тако и негативном плану.

Првостепену важност има карактер православно-политичког пројекта, који ће бити реализован у Русији (у случају доласка његових присталица на власт). Ми видимо само две реалне могућности: долазак на власт снага које се ослањају на етнонационалистичку варијанту политичког православља или пак сила оријентисаних на глобалну православно-политичку идеологију (назовемо ли је славено-евроазијском или православним комунизмом). Долазак на влас православних фундаменталиста је мало вероватан, јер су они сувише блиски црквеном схватању православља, које је страно великом делу становништва, мада ће се црте фундаментализма с неопходношћу манифестовати у сваком православно-политичком пројекту.

Разговори о реализацији у Русији етнонационалистичког пројекта у последње време су у моди, јер се тај сценарио

почео схватати као неизбежан. Тако, на пример, Е. А. Паин пише у једном од чланака: “Етнизацијом социјалних и политичких проблема се активно служе власти у низу крајева и области југа Русије, пре свега у Краснодарском крају: они су преузели националистичке пароле од организација типа РНЕ и уз њихову помоћ теже да себи обезбеде политичку подршку становништва, пренесећи његово незадовољство које расте на “унутрашње” и “спољне” непријатеље. Пораст социјално-економских проблема ће скоро неизбежно појачати склоности и федералне власти да искористи ту невешту методологију пребацивања одговорности”¹². Услед тога, претпоставља Паин, Русија ће се трансформисати у земљу с национал-империјалним поретком “у расистичком обличју”.

Ништа невероватног у реализацији етнонационалистичког сценарија нема. У руководству Русије, без сумње, постоје фракције које подржавају етнички пројекат. Оне могу да се ослањају на широку друштвену подршку, јер је етнонационализам раширен међу свим опозиционим снагама (чак међу комунистима присталице интернационализма чине мањину). Становништво великих градова је склоно да све социјалне проблеме припише мигрантима. Различити војно-патриотски клубови су за последњих десет година припремили много омладине, не само упознате с националистичким идејама, већ и способне да узме учешће у њиховом практичном остваривању. Друга ствар је што ће националистички пројекат наметнут с врха увек бити непотпун: све групације унутар владајуће елите су на неки начин повезане с транснационалним пословним круговима. Долазак на влас националиста који нису повезани с елитом изгледа мало вероватан. На политичкој сцени за сада се не види толико јака партија или покрет.

Ако се хипотетички замисли да ће на власт у Русији доћи радикални етнонационалисти, који ће озбиљно и континуирано реализовати свој пројекат, федерација се може распасти. Да би се компензовали територијални губици, етнонационалисти праве планове припајања “руских енклава” у бившим републикама СССР-а, који тешко могу да се ре-

12 Паин Э.А. От «вертикали власти» – к «вертикали народов»? // Независимая газета. 15 марта 2005.

лизују мирним путем. У перспективи може да се појави низ трајних локалних конфликта: спољашњих (за “енклаве”) и унутрашњих – у националним републикама Русије (тачније, Руској Републици, јер Русија у данашњим границама неће постојати). Осим тога, етнонационалистичка руска држава ће се убрзо наћи у међународној изолацији. Унутрашњи и спољни конфликти ће трајати док не “сагоре”, а јединствена држава се неће потпуно распасти. Њихово заустављање међународним мешањем неће бити могуће: три горе поменуте предности Русије у датом случају ће се окренути против ње. Због тога етнонационалистички сценарио се може оценити као најнепожељнији (и, срећом, најмање могућ).

Глобални православно-политички пројекат, у крајњем случају, омогућиће унутрашњу консолидацију Русије, а такође привући спољне савезнике. На тај начин, у појави православног света у лику Русије и неизбежних савезника као што је Белорусија, међународни словенски покрет и др. имају своје позитивне стране.

С једне стране, православни свет може постати идејна алтернатива западном либерално-капиталистичком пројекту, чија реализација на глобалном нивоу није могућа, јер за то не постоје ресурси планете. Како истиче А.Д. Шутов, “ако све земље света изађу на ‘амерички’ ниво потрошње, у том случају сировина и енергетских ресурса планете има довољно буквално за неколико година”¹³. Православни свет може да се разматра и као интеграциона организација која је способна да заштити своје интересе у глобалном економском систему (својеврсну нову, побољшану редакцију СЕВ). Трансформација православног света у јединствен простор безбедности такође је способна да реши многе проблеме који су се појавили на постсовјетском простору након распада СССР-а (локални конфликти, кршење права “споредног” становништва, обезбеђивање јужних граница бившег СССР-а, трговине наркотицима итд.). Када је реч о економији или безбедности, интеграција је увек боља од дезинтеграције. Православни свет (као и свет ислама) може створити сопствене форуме за разматрање проблема безбедности, сопствену раз-

13 Шутов А.Д. На руинах великой державы или Агония власти. М.: Вече, 2004. Стр. 134.

војну банку (могуће, такође бескаматну), формулисати свој прилаз људским правима, заједнички се супротстављати експанзији западне масовне културе. У позитивне последице појаве православног света може да се укључи такође то што ће реализација тог глобалног пројекта помоћи Русији да се поново осећа као велика држава.

Штавише, као свака велика промена конфигурације светског политичког система, појава православног света, без сумње, имаће дестабилизационо дејство на постојећу безбедносну структуру и равнотежу сила. Пре свега ради се о могућности подршке од стране православног света проруских снага унутар потенцијалних православних земаља, а такође у земљама које формално не припадају православном свету, али на чијој се територији могу створити енклаве политичког православља. Управо због тих активности исламски фактор у светској политици често се разматра као дестабилизациони.

Те снаге су и раније рачунале на руску подршку, али се њихове наде нису оствариле. До данас, на пример, руководство Русије је испољавало мало пажње на проблем заштите “земљака у иностранству”. Још мање пажње је Русија поклањала проруским снагама у државама које нису улазиле у састав СССР-а. На пример, Русија није пружила очекивану подршку ни босанским Србима, ни Југославији Милошевића. Не треба се посебно уздати у то да су проруске православно-политичке снаге слабе и дезинтегрисане, и дакле – да неће моћи утицати на безбедност својих држава. Тако ствари безусловно и стоје, али само до тог тренутка док се код тих снага не појави моћан спољни савезник у лику Русије. После трансформисања Русије у идеократску државу, оријентација на уједињавање православног света, њихов утицај ће знатно ојачати, а у неким државама те снаге могу доћи на власт. Део постсовјетских држава може да се распадне или, у сваком случају, дође у сукоб са сепаратистичким покретима, који делују под православно-политичким паролама. Чланови тих покрета ће се пре осећати као грађани православног света, него грађани “својих” држава (као што се то данас дешава са исламистима). У неким случајевима активизација проруских снага у бившим совјетским републикама је способна да

доведе до оружаних конфликта. То све ће битно поткопати регионалну безбедност Европе и Евроазије.

Појава православног света може довести до појаве озбиљних претњи безбедности на глобалном нивоу у вези с претњом режиму неширења, јер православни свет ће, вероватно, пружати различиту помоћ (укључујући војно-техничку) својим вањским савезницима. Нама се чини да ће у дугорочној перспективи православни свет тражити путеве сарадње с међувладиним исламским организацијама, које су расположене више антизападно, него свака земља која улази у њих посебно. Треба такође очекивати јачање сарадње с Ираном, који се у оквирима евроазијске идеологије сматра као најпоузданији, ако не једини савезник православног света (или чак као његов део). Уз то, то је погодан савезник који не потражује велике финансијске упливе: Иран поседује сопствену развијену индустрију и пољопривреду. Осим Ирана, савезници православног света могу постати већина радикалних исламских покрета, и такође Палестинска ослободилачка организација.

Што се тиче невладиних терористичких организација, може се говорити о нуђењу уточишта, стварању база на територији Русије и других православних земаља, пружању моралне и правне подршке на међународном нивоу. Подсетимо да је у своје време СССР пружао такву подршку члановима транснационалног комунистичког покрета, а после Другог светског рата и члановима покрета дефинисаних као “национално-ослободилачки”, мада су многи од њих имали полутерористички карактер. Успостављање веза такве врсте ће бити схваћено с обе стране као враћање на нормалне односе.

Православни свет ће такође покушати успоставити везе са “унутрашњим непријатељем” самог Запада, у које спада широк спектар политичких снага – од крајње левих до крајње десних. Последице таквог корака, наравно не треба преувеличавати, али ипак велико јачање тих покрета имаће свој допринос дестабилизацији светске политике.

Претварање у идеократску државу, ће највероватније довести до значајних негативних последица за Русију. Тачније, склоност политичких религија да дели друштво на пријатеље и непријатеље, негативно ће се одразити на безбедност оних група становништва које се сматрају противницима по-

литичког православља. Потпуно је закономерно да ће у редове тих група доспети не само људи који су оријентисани на либералне вредности, већ и традиционалне вернике – поклонице неполитичког православља. Те групе ће се наћи у неравноправном положају, постати објекти критике, а могуће и репресија. Идеократска држава, како показују многобројни примери, увек претпоставља ограничења основних права и слобода човека, мада степен тих ограничења може суштински да се разликује у зависности од конкретне ситуације. На тај начин, многе демократске победе у Русији (на пример слобода штампе) могу бити делом или потпуно изгубљене. Уз то, консолидација и подршка православног света ће захтевати од Русије знатне напоре у финансијским ресурсима.

Због тога појаву православног света не треба разматрати као једнозначну позитивну или негативну појаву. То ће без сумње, довести до одређене дестабилизације светског политичког система. Истовремено не треба одбацити да је извесни удео, који не води крајњој дестабилизацији и конфликтности, неизоставан услов развитка тог система.

Избегавање дестабилизационих последица појаве на међународној арени православног света је могуће само окренувши уназад процесе политизације православља у Русији. При томе неопходно је сетити се да политизација религије није резултат деловања нечије лоше воље, већ скоро неизбежна последица одређених социјално-политичких услова. Дакле, процеси политизације православља не смеју да се зауставе полицијском методама, како се нису дали зауставити процеси политизације ни у исламском свету, ни Латинској Америци, где су државе имале на располагању моћне репресивне апарате. Ако се уклоне узроци, по којима се православље све интензивније политизује, онда православно-политички покрети неће никада моћи освојити масовну подршку и биће осуђени на улогу маргиналних групација.

Превод са руског
Мирјана Драговић

ЛИТЕРАТУРА

- Игнатенко А.А. Самоопределение исламского мира \ Ислам и политика. М., 2001.
- Закључна реч на сусрету с члановима Светог Синода. 9 септембра 2005 године, Грчка, Света Гора Атос. На Интернет адреси: <http://www.kremlin.ru/text/appears/2005/09/93574.shtml>
- Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. N.Y.: Touchstone, 1997.
- Бондаренко В. Милошевич – герой славян // Завтра. 13 апреля 1999. № 15.
- Abrahamian E. Khomeinism: Essays on the Islamic Republic. Berkeley: University of California Press, 1993.
- Трубецкой Н.С. Об идее-правительнице идеократического государства // Трубецкой Н. Наследие Чингисхана. М.: Аграф, 2000.
- Путин В.В. Завршна реч на сусрету с члановима Светог Синода (Грчка, Света Гора Атос, 9. септембра 2005 г.). Интернет адреса: http://www.kremlin.ru/appears/2005/09/09/1207_type63376_93574.shtml
- Петров А. Наша земља - није православна држава. Руски муслимани немају намеру себе сматрати “другом класом”, говори ректор Московског исламског универзитета Марат Муртазин \ \ НГ-Религии. № 12. 10 августа 2005 г.
- Леонтьев М. Сделать православие государственной религией... \ \ ПРАВАЯ.RU (<http://portal-credo.ru/site/?act=monitor&id=7390>)
- Паин Э.А. От «вертикали власти» – к «вертикали народов»? // Независимая газета. 15 марта 2005.
- Шутов А.Д. На руинах великой державы или Агония власти. М.: Вече, 2004. Стр. 134.

Anastasia Mitrofanova Vladimirovna

INTEGRATION OF THE ORTHODOX WORLD

Summary

Observing integration processes that have been going on in the Islamic world (although certainly there have been disintegration processes going on there, too), one might find strange that there have been weak attempts, or even a complete absence of integration attempts in the Orthodox world. The term itself is a suspicious one, since no other state in that world (except Greece, where the Orthodoxy has been the state religion) could be considered “the Orthodox one” from a formal point of view.

Supporters of the existence of the Orthodox civilization have often referred to Samuel Huntington who defined “the Orthodox civilization” as one of the world civilizations. American Islamist B. Tibi (Bassam Tibi? – пројерити ово) agreed with this view of Huntington and wrote that “Eastern non-reformed Christianity is ready to stand up to both Islam and West” – and he found the proof for his standpoint in the support of Greece and “Orthodox Slavic civilization” to Bosnian Serbs. This standpoint has spread among the circles of journalists who underline the existence of the Orthodox world as an important thing in case this world really acted on international scene as an integral front. However, in order for that to become true, it is necessary to start the integration of the Orthodox world.

Key Words: Orthodoxy, ingerations, politics, Slavs, alliance

УДК: 323.1(=161.3)

Примљено:
јул 2010.

Прихваћено:
27. 9. 2010.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 8

Број 2/2010.

стр. 89-104

Александар Грнски*

БЕЛОРУСКИ ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ ПОЧЕТКА XX В. КАО НЕИМПЕРИЈАЛНА ЕЛИТА

Резиме

Рани белоруски национализам почео је као појава која се није ослањала на масовну подршку заједнице која је требала постати белоруска. Најпре је била створена националистичка белоруска елита, која је касније почела себи конструисати белоруски народ. Међутим, стварање “потребног” народа испоставило се немогућим због тога што је тај народ себе сматрао Русима. Тек је совјетска власт са својом националном политиком дала могућност развитка и стабилизовања белоруском национализму, калемећи становништву белоруски идентитет.

Кључне речи: Белоруски национализам, национални идентитет, неимперијална елита, формирање нације, политика

Почетак XX века је у Руској Царевини означен многим догађајима, укључујући и оне неприметне у јеку руско-јапанског рата и револуције 1905. године. Један од тих практично неприметних догађаја је била и појава белоруског национа-

* Белоруски државни универзитет информатике и радиоелектронике, Факултет информacionих технологија и управљања, Катедра хуманистичких дисциплина, Минск, Белорусија

лизма. У прво време су његови представници били само они који се могу сврстати у националистичку (управо националистичку, а не националну) елиту.

Мада се данас много говори о националним елитама, али за белоруску, као и вероватно, за украјинску варијанту почетка XX в. та дефиниција није баш одговарајућа. Оцена активиста раног белоруског национализма као представника белоруске националне елите греша стављањем савремених поимања на ситуацију почетком XX века. У савременом научном свету Белоруси се сматрају посебним народом, који, природно, има своју националну елиту. Почетком, пак, XX в. званична власт и озбиљна наука нису разматрале Белорусе као нешто етнички самостално¹. Белоруси су по тадашњим представама били део руског народа, који је имао своју националну елиту. И не само интелигенција, већ и племство, и чак царска породица је припадала тој елити. На тај начин, руска елита тог времена у поимањима почетка XX века је елита титуларне нације, а пошто су Белоруси део руског народа, онда су и они представници титуларне нације, која је имала своју елиту. Аутоматски лидери белоруског национализма су постајали неимперијална елита.

Први белоруски националисти су тежили да постану елита белоруског дела “руског племена”, а пошто их нико није узимао за озбиљно (чак ни сами Белоруси), требало је себе наметнути као елиту. Ради тога је био искориштена маса мера које су се углавном сводиле на разноврсну пропаганду путем чланака у новинама и брошура. Најважније шта је требало урадити, било је да се у свести становништва учврсти лик посебности Белоруса у односу на “тројство руског народа”. Већ сама идеја тројства је подвлачила разлике између Великоруса, Малоруса и Белоруса, али те разлике никада нису кориштене као ознаке подељености. На тај начин, нова антиимперијална елита која се појавила, била је принуђена да конструише за своје потребе нову белоруску нацију, издвојену од осталих, што је било праћено низом потешкоћа.

Прво, било је потребно засновати древност Белоруса, која је подвлачила законитост белоруских претензија на

1 Ако се узме у обзир да је око 80 % Белоруса почетка XX в. било присталица западнорусизма, идеје која је тврдила да Белоруси чине део руског народа, - и сами Белоруси у својој великој већини, следећи власт и науку, нису себе сматрали за потпуно суверен етнички субјекат.

одређену територију и самосталност. Друго, требало је засновати то да су Белоруси посебан народ и говоре посебним језиком, који је наука тог времена чврсто сматрала дијалектом руског. Треће, потребно је било створити пантеон националних хероја, који су се борили за независност Белорусије у прошлости, којима су могла да се руководе будућа поколења.

Древност Белоруса је националистичка елита засновала прилично лако. Она је за аксиому узела тезу оца белоруског национализма Ф. Богушевича, која се базира на томе да је елита Велике Кнежевине Литванске у средњем веку говорила “чистим белоруским језиком”² и дакле била је белоруска. На тај начин се утемељење Белоруса јавило у историји регије у облику Велике Кнежевине Литванске³.

Разлика између Белоруса и Руса се такође доказивала лако. Пошто Белоруси и Руси говоре различитим језицима, онда су они, по мишљењу националиста, различити народи. Шта је представљао говор белоруских сељака тог времена, језик или дијалекат, сваки је интелектуалац сам себи дефинисао.

Највећи је проблем био пантеон националних хероја. Сељаци практично нису у својој средини очували хероичку епiku, пошто је у периоду пољског утицаја (од краја XIV до краја XVIII в.) староруско епско наслеђе избрисано из сећања сељака као непотребно⁴. Све функције заштите Отаџбине на себе су преузели племићи, који такође нису очували староруску хероикку, пошто се брзо колонизовала и преузела

2 Багушевiч Ф. Творы. 2-е вид. – Мiнск, 2001. – С. 21. Интересантно да је овај текст био предговор за зборник стихова, а не научни рад. Тим више, управо у њему су биле формулисане оне идеје које до данас утврђују вредносне оријентире белоруске нације.

3 Потребно је, међутим, приметити да су први о белоруској Великој Кнежевини Литванској почели говорити представници западнорусизма – правца који је сматрао да су Белоруси део руског народа. Белорусију су они сматрали искључиво културно-етнографским империјском регијом, тј. Западном Русијом, а Белорусе као становнике те регије које је пореклом од становништва западног дела Старе Русије. Стављајући Белорусе у средњовековну Литванску Русију, они су је самим тиме супротстављали Пољској и подвлачили негативан утицај западног суседа на ситуацију у Литванској Кнежевини. В, на пример: Коялович М.О. Чтения по истории западной России. – Минск, 2006 (прво издање је изашло 1864. г.), Коялович М.О. История воссоединения западнорусских униатов старых времён. – Минск, 1999 (прво издање 1873 г.).

4 Карский Е.Ф. Белорусы. В 3 т. Т. 3. Кн. 1. – Минск, 2007. – Стр. 492.

пољски хероички пантеон. Наметање сељацима, почетком ХХ века, у својству белоруских хероја великих кнежева литванских није имало успеха. У време Првог светског рата белоруски националисти су покушали да прогласе за белоруске националне хероје личности пољског пантеона, чији део се у периоду совјетске власти одомаћио и до данас се дефинишу као белоруски хероји⁵.

Белоруска неимперијална елита је била принуђена да предлаже својим “потрошачима” идеје алтернативне империјалним. И овде је морала да се сретне с одређеним тешкоћама. Белоруски национализам је сељаку нудио (као минимум, с моралног гледишта) лошији статус, него онај у коме се сељак налазио пре тога. Јер, припадност Русима – титуларној нацији је давала повода за понос целокупном историјом развоја Државе Русије, давала је могућност припадности победама над спољним непријатељем и изградње јаке државе. Белоруски сељаци, који су доспевали у царску армију, постајали су градитељи величине царевине. Тај проблем утицаја армије на свест у белоруској историографији у принципу се

5 На пример, о стварању белоруског хероја од К. Калиновског в. на српском језику: Гронски А. Национално-религиозни погледи В.К. Калиновског и њихови одједи у «Мужичкој истини» за време пољског устанка 1863 – 1864. године // Српска политична мисао. – 2004. – Бр. 1/4. – С. 243 – 264. (на Интернету је исти овај чланак: Гронски А. Национално-религиозни погледи В.К. Калиновског и њихови одједи у «Мужичкој истини» за време пољског устанка 1863 – 1864. године http://www.ipsbgd.edu.yu/uploads/content_18_A243-264.pdf), тако је она и поново одштампана: Гронски А. Национално-религиозни погледи В.К. Калиновског и њихови одједи у «Мужичкој истини» за време пољског устанка 1863 – 1864. године // Унија: политика Римокатоличке цркве према православним Словенима / приредио Зоран Милошевић. – 1. изд. – Београд: Институт за политичке студије, 2005. – Стр. 279 – 306., у скраћеном облику се може наћи као: Гронски А. Национално-религиозни погледи В.К. Калиновског // Српска вила. Часопис за књижевност, науку и културу. 2004. Бр. 20. – Стр. 56 – 68. На руском језику: Гронский А.Д. Конструирование образа белорусского национального героя: В.К.Калиновский // Белоруссия и Украина: История и культура. Ежегодник 2005/2006. – М., «Индрик», 2008. – Стр.253-265. В веома скраћеном облику тај је текст био објављен у Белорусији (Гронский А.Д. Кастусь Калиновский: конструирование героя // Беларуская думка. 2008. № 2. – Стр. 82-87). На њега се већ појавила рекација у виду рецензија где мене критикују за покушај оцрњавања «светлый образ белорусского героя». В Вашкевич А. Як Гронскі расправіўся над Каліноўскім // АРСНЕ. 2008. № 7-8. – Стр. 51-56; ова је рецензија доступна на Интернету, путем: <http://arche.by/by/9/30/72/>, такође Мяснікоў А. І ўсё ж ён герой // Беларуская думка. 2008. № 11. – Стр. 104-110.

није истицао. Мада су се изданци империјалног патриотизма међу пензионисаним војницима испољавали. Тако су се у периоду пољског устанка 1863-1864. године устаници обрачунавали са пензионисаним војницима, упркос томе што су они припадали католичкој вери. Представе о себи као Русима, задавале су много проблема опозиционим снагама Северо-западног краја. И ако су Пољаци, губећи борбу за умове становништва Северо-западног краја, могли да компензују много успешнијом пропагандом у Пољској, онда неимперијална елита није имала могућности да нађе себи други народ. За стварање “неруских” Белоруса почетком XX века је чак био смишљен термин који је Великорусе означавао као - Расејце. Тај је термин свесно покушавао да удаљи великоруско становништво од белоруског, које је за самоидентификацију спокојно користило термин Руси⁶. Очигледно, због немогућности да се објасни да су Руси – назив “страног” народа, појавили су се Расејци. На тај начин империјални патриотизам је прилично озбиљно блокирао могућности пропаганде неимперијалне елите. Јер, у замену поноса на велику земљу, предлагана је спознаја себе као малог народа, кога су током практично целокупне историје константно уништавали, потчињавали и експлоатисали јаки суседи због својих интереса. Осећати себе Русима је за белоруске сељаке било престижније него схватање себе као посебног народа, па нека и братског, тим више што је ситуација водила томе да су се код белоруских сељака постепено изграђивале одређене идентификације, које нису биле по вољи неимперијалној белоруској елити. То је приметио Д. Ливен, који је претпоставио извесну везу армијске службе с развојем патриотизма. “Тешко је замислити – пише Ливен, - да одана и често херојска војна служба буквално милиона обичних руских људи није имала утицаја на политички идентитет маса...”⁷.

У целини, ствара се утисак да су белоруски интелектуалци били елита без нације. Почетком XX века белоруска антиимперијална елита је постојала као реалност, чак и дубоко маргинална, а белоруска нација уопште није постојала⁸. То

6 Карский Е.Ф. Навед. дело. Т. 3. Књ. 2. – Минск, 2007. – Стр. 382.

7 Ливен Д. Российская империя и её враги с XVI века до наших дней / Прев. с енгл. А. Козлика, А. Платонова. – М., 2007. – Стр. 407.

8 Објективна реалност белоруска нација је постала тек у епоси совјетске

признају и савремени независни истраживачи⁹, па и сами белоруски националисти понекад нису говорили о обнови већ стварању¹⁰. Неимперијална елита има потенцијала да стане на чело младе нације само у случају ако пропаганда те елите направи могућим постојање нације као субјекта политичке реалности. Овде се треба сложити са В. А. Тишковим, који наводи Т. Ериксена, да се нација појављује када група утицајних људи одлучи да тако треба бити.¹¹ У белоруском, пак, случају неимперијална елита ни на који начин није потпадала под дефиницију “утицајних људи”, и по тој карактеристици није поседовала потенцијал стварања нације. Белоруски интелектуалци због низа узрока на тај начин нису ни могли ширити неку пропаганду, усмерену на масе из којих је требала да се појави белоруска нација. Белоруски је утицај био толико слаб, да чак у регионима који се традиционално сматрају подвргнутим белоруском националистичком утицају, о постојању белоруског национализма сељаштво једноставно није чуло.¹²

Сама пак, неимперијална елита се регрутовала из малог круга локалне интелигенције, коју је повезивало неколико момената. Прво, скоро сви су били потомци осиромаш-

---

власти. О начинима стварања нације у совјетском периоду, в. на пример, Каррер д’Анкосс Э. Евразийская империя: История Российской империи с 1552 г. до наших дней / Прев. с фр. – М., 2007. – 367 стр.

9 Тачније, Елен Каррер д’Анкосс у књизи «Евразийская империя» пише о ситуацији, која се формирала после Фебруарске револуције 1917 г. око белоруског питања: «[...] интелигенција је маштала о стварању управо белоруске културе [...] (о нацији још није реч!)» (стр. 170).

10 Тако један од активиста белоруског национализма почетка XX в. Антон Луцкевич, који је под псеудонимом Антон Новина издао мању брошуру «На дарозі да новаго жыцьця», писао је: «Белоруси су се национално пробудили, најпре одредили пут којим треба да иде даљни нациоонални препород белоруског народа. Тај пут је миран стваралачки рад на стварању – [издвојио А.Г.] своје националне културе на чисто демократској основи – дакле, без најмањих знакова националног шовинизма и мржње према другим нацијама. С тог пута до данашњег дана белоруски национални покрет није сишао ниједан корак.» (Новина А. На дарозі да новаго жыцьця. – Пецярбург: Друкарня Пенткоўскаго, 1912. – Стр. 12).

11 Тишков В.А. Что есть Россия и российский народ // Pro et Contra. 2007. май-июнь. – Стр. 34.

12 Веома су интересантни подаци о томе колико је био познат белоруски национализам међу белоруским сељацима, в.: Баршчэўскі А. Вялікая і малая айчына ва ўспрыяцці беларусаў з Усходняй Беласточчыны // Беларусіка-Albarutenika. Кн.6., ч. 1. – Мінск, 1997. – Стр. 299.

шеног племства, тј. васпитани су у пољској култури, друго, они нису себе могли пронаћи у већ познатим и устаљеним идентитетима, треће, практично скоро нико од њих није имао високо хуманистичко образовање и није могао доказати да је у праву ничим, осим скупом обичних политичких декларација, које се често нуђене као научне чињенице, или интерпретацијом научних чињеница, понекад потпуно контрадикторних. Белоруски национализам је био формиран од стране аутсајдер,¹³ који су постали културно маргинални. Без маргинализације би стварање белоруског национализма било немогуће, јер словенско становништво Северо-западног краја Руске Царевине је тежило или ка руском или (у мањој мери) пољском идентитету, а за стварање нације, која је способна да задовољи и једне и друге погледе, требало је бавити се политичком и културном еkleктиком.

Десило се да они који због неког разлога нису могли прећи на виши ниво, али су веома желели да уђу у признату елиту, као да су се заглавили између своје провинцијалне и “високе” културе: руске или пољске. Немогућност уласка у више слојеве, сасвим је могуће, било је покретачки механизам конструисања или самоконструисања белоруске неимперијалне елите.

Уопште, мотиве уласка у белоруски идентитет првенца белоруског национализма нико није детаљно разматрао. Основне хипотезе се свODE или на борбу невелике групе Белоруса за права целог белоруског народа, или на коришћење теорија М. Хроха и Б. Андерсена, које обично нису илустроване чињеницама, и проглашавају се механизмом појаве белоруске самосвести. Једино, по свој прилици, алтернативно мишљење је хипотеза савременог белоруског филозофа В. Акудовича, који пише да је белоруски национализам “био формиран од стране аутсајдера од других национално-владајућих дискурса. То је прилично увредљив закључак за нашу гордост, али се тешимо тиме да је он типолошки, када се говори о постанку нових нација... Лидери се не враћају. Они који су доспели у владајуће елите метропола, никада се не враћају у етничку провинцију. Враћају се само аутсајдери,

13 Акудовіч В. Код адсутнасці (асновы беларускай ментальнасці). – Мінск, 2007. – Стр. 48.

који немају шансе да добију места која одговарају њиховим амбицијама у већ формираним кастама елита”.¹⁴

Ради потпуне слике интересантно је неколико случајева очигледно вештачки стечене националне самоидентификације. На пример, три рођена брата Ивановски почетком XX века су објавила о својој потпуно различитој националној самоидентификацији. Тако је најстарији Јуриј (Јежи) остао Пољак, средњи Вацлав постао је Белорус, а најмлађи, Тадеуш – Литванац. При томе најмлађи чак није ни знао литвански језик и учио га је после објављивања свог литванског идентитета. У “Энцыклапедыі гісторыі Беларусі” сва тројица се једнако сврставају у Белорусе, и зато је за Јурија и Тадеуша написано “сматрао себе Пољаком” и “сматрао себе Литванцем”¹⁵. У Аустро-Угарској се отприлике такав став видео код браће Шептички. Један од њих је постао пољски генерал, а други – украјински унијатски митрополит.

То што је белоруски идентитет за интелигенцију тог времена било нешто природно, не треба говорити. Разјашњавање узрока његове појаве захтева велико време и прилично озбиљну анализу идеја тог периода, које су се развијале не само на територији Северозападне Русије, већ и пољских земаља, Југозападне Русије, Аустријске Галиције, других територија Аустро-Угарске, па и Европе уопште.

Објективно истраживање проблема ометају и стална позивања на савремене нације, које су се појавиле из аутохтоног становништва делова распаднуте Руске Царевине. Позивање на то да је православно сељаштво Западног краја “у савременој терминологији украјинско или белоруско”¹⁶, константно подсећа на то да је пројекат “Белоруси” или “Украјинци” извршаван. Сада је то чињеница. Међутим, до политике белорусизације у 20-им годинама XX века, тешко се могло рећи нешто одређено о пројекту “Белоруси”. Пре ће бити да је цела логика развитка иступала против појаве белоруског субјекта. Управо зато су представници немачких окупационих снага у периоду Првог светског рата видели у белоруској неимперијалној елити само “неколико археолога и писаца из Виљна”

14 Акудовіч В. Нав. дело – Стр. 48-49.

15 Пазднякоў В. Іваноўскія // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. У 6 т. Т. 3. – Мінск, 1996. – Стр. 467.

16 Ливен Д. Навед. дело – Стр. 358.

и сматрали њихове активности “локалним пословима, који немају политички значај”¹⁷. Неки савремени истраживачи такође разматрају периферне сепаратизме Руске Империје као неделотворне. “Све до Првог светског рата периферни национализми су носили маргиналан карактер. њихов неочекивани тријумф је био изазван кризом Центра и немерном подршком од стране револуционарних партија”¹⁸, - пише академик В. А. Тишков. осим тога, В. А. Тишков чак не примећује ништа националистичко у тој активности, коју су сви навикли да називају националним покретом. “Национални покрети у царевини Романових су били маргинална форма културних и социјално-политичких манифестација, крајње ретко увијених у реторику национализма, и тим више у његову сепаратистичку форму”, тврди он, очигледно желећи да подвуче етнографско-културолошки карактер те активности као минимум у првим временима.¹⁹ Само у Пољској и Финској су национални покрети одговарали свом називу²⁰.

Управо због тога покушај изграђивања неимперијалне елите од белоруске полусепаратистичке интелигенције је најпре био утопијски. За постојање јаке антиимперијалне елите белоруског обрасца нису били заинтересоване ни руске власти и њихови локални поборници, ни Пољаци који су активно водили пропаганду у региону. Ни једна ни друга страна нису желеле стварање нове снаге у региону путем стицања алтернативног идентитета. Белоруски пројекат се експлоатисао у првом реду као погранични. Пољаци су намеравали да подржавају белоруски утицај само тамо где због неких разлога пољски утицај није могао да стоји насупрот руском. Тамо где је пољски утицај успешно од локалног становништва створио Пољаке, ниједан други утицај није могао да постоји²¹. Пољски националисти још крајем XIX века су

17 Багдановіч А.Г. Ідэя дзяржаўнасці ў грамадска-палітычнай думцы Беларусі (1914 – сакавік 1917 г.) // Гістарычная навука і гістарычная адукацыя у Рэспубліцы Беларусь: Новыя канцэпцыі і падыходы. У 2 ч. Ч. 2. Сусветная гісторыя / Навук. рэд. У.С. Кошалеў. – Мінск, 1995. – Стр. 138.

18 Тишков В.А. Навед. дело – Стр. 38.

19 Исто, стр. 34.

20 Тишков В.А. Российский народ и национальная идентичность // Профиль. 2008. № 24 (579). 23 июня. / Режим доступа: <http://www.profil.orc.ru/numbers/?=615>.

21 Наша ніва. Першая беларуская газета з рысункамі. [Факсімільнае выданне].

одлучили да подржавају сву антируску активност у региону²². На тај начин белоруску неимперијална елита је била од стране пољских националиста разматрана само као инструмент антируског утицаја. Из тог разлога су локалне национализме подржавали страни противници царевине. “Када говоримо о многобројним субјектима у узајамном деловању на периферији Руске Империје, ми, свакако, треба да имамо у виду оне снаге које су се налазиле изван граница царевине”²³, - пише А. И. Милер, не наводећи конкретне снаге изван царевине. Очигледна веза украјинског, белоруског и литванског национализма “с пољским национал-радикалима и њихово подстрекивање од стране Аустрије ... јачали су поимање културно-просветитељске делатности њихових вођа као политички позив”, који је за собом могао повући “позитивну политичку сепарацију”, већ конкретније тврди С. И. Каспе, указујући на стране заинтересоване за ширење национализма.²⁴ Што се тиче белоруског национализма, за њега су у неимперијалном, антируском дискурсу били заинтересовани осим Пољака и Јапанци 1904 - 1905. године²⁵, а затим стране тројног савеза, односно, Немачка.²⁶

За објективно посматрање датог питања проблеме ствара и “национални понос”. Чим се појави идеја нације, одмах се почиње с тражењем оправдања њеног постојања, тј. бирају се чињенице које чине логичку заснованост постојане базе, која је и требала логично да доведе до појаве нације. Ситне чињенице и појаве које практично ништа не означавају постају главни правци рада интелектуалаца, они се подвлаче на све начине, на крају крајева, прекривајући огромну масу

- Б.м., б.г. - Вып. 3.: 1910 г. - Стр. 457.

22 Мірановіч Я. Найноўшая гісторыя Беларусі. - СПб., 2003. - Стр. 17.

23 Миллер А. Империя Романовых и национализм: Эссе по методологии исторического исследования. М., 2006. - Стр. 32

24 Каспэ С.И. Империя и модернизация: Общая модель и российская специфика. М., 2001. - Стр. 152.

25 Павлов Д.Б., Петров С.А. Японские деньги и русская революция / Тайны русско-японской войны. - М., 1993. - Стр. 80

26 Детальније о белоруском национализму у периоду Првог светског рата в.: Гронский А.Д. Белорусские националисты и Первая мировая война // Проблемы войны и мира в эпоху нового и новейшего времени (к 200-летию подписания Тильзитского договора): Материалы международной научной конференции. С.-Петербург, декабрь 2007 г. - СПб., 2008. - Стр. 251-256.

фактуре која самим својим постојањем противуречи логици легитимности нове нације. Као резултат код потрошача нових тумачења појављује се феномен принудне асоцијације, када се важним сматра одређена група симбола који имају строг идеолошки постојан смер. Низ тих симбола се више не може интерпретирати другачије него кроз призму идеологије. Симбол се тренутно асоцира с потребним закључком, пошто алтернатива разрађеног система погледа нема. Остали симболи, који подвлаче субјективност развитка неког процеса или се једноставно уопште не разматрају, или се објаве као мало значајни, или се идеолошки оформљују у “своје” симболе²⁷. Као узрок тога што белоруска нација данас посто-

27 Поводом значајних или безначајних појава у историји, које се тичу формирања нација у Руској Царевини, добро је закључио В.А. Тишков: «... после стицања сопствене државности, њихови [пољски, белоруски, украјински и др. – А.Г.] историјски наративи, или такозване националне историје, на неки су начин искључили Русију из заједничке прошлости ... за заједничку историју у саставу руске државе Финци и Пољаци, а сада Украјинци и Белоруси знају само зато што је то био период царске власти и борбе за национално ослобођење. Нажалост, у том новом пројекту за изучавање «провинција» [реч је о књизи «Западные окраины Российской империи». – А.Г.], изгледа, «национални покрети» остају у центру интересовања и излагања. А они, који су били за целовиту Русију и предност давали централизованом варијанти и чак били у служби централних власти и других руских институција (од културе до армије), они су се опет нашли ван простора историје ... Данашњи историчари као да окрећу у прошлост оне категорије становништва и групне коалиције које су им познате данас, мислећи да је управо тако увек било. То јест, да су увек постојали Руси, Пољаци, Украјинци и Белоруси. У ствари, иза тих ... форми идентификације тадашњих Руса су стајали и стално се мењали разноврсне супстанције». // Валерий Тишков. Лични сајт. / Режим доступа: http://www.valerytishkov.ru/cntnt/nauchnaya/_predstavly.html. У Белорусији, «руске» форме белоруског идентитета сматрају да их не треба изучавати, или подвргавају оштрој критици као русификаторске. Познати су случајеви када су белоруска издања отказивала с различитим објашњењем, штампање чланака који су посвећени датом проблему, ако ти чланци нису критиковали руску политику. Тачније, један од мојих чланака, посвећених проблему белоруске националне хероике почетком XX века такође је изазвао сличну реакцију због “приличне дискутабилности”, како ме је обавестио оргкомитет конференције «Белоруссия и соседи: исторические пути, взаимодействие и взаимовлияние», која се одржавала у јесен 2008. г. у Гомељском државном универзитету. Штавише, у Јужном федералном универзитету (Русија) тај исти чланак није изазвао такву реакцију и био је штампан. (в.: Гронский А.Д. Попытка конструирования белорусской национальной героики в начале XX в. К вопросу становления белорусского национализма // Современные политические процессы на Украине. Под редакцией И. П. Добаева, Э. А. Попова. Ростов-на-Дону, Издательство СКНЦ ВШ ЮФУ. 2009. С. 48-57.). Такође се с њим може упознати путем Интернета

ји, у односу на прошлост, јавља се принудна асоцијација која наводи да се догађаји прошлости интерпретирају само једнозначно, полазећи од данашњег постојања одређених реалија. Испоставља се да се реалност која је организована по принципу “овде и сада” преноси на “тамо и тада”. У суштини, дешава се сужавање истраживачке свести које оставља изван граница научног интересовања све оно што се логички не уклапа у потврђивање савремених реалија и, штавише, све оно што им противуречи.

На тај начин, ако се анализирају заједничке црте, карактеристичне за белоруску неимперијалну елиту, онда се, очигледно, могу издвојити следеће:

- Културно аутсајдерство, повезано с амбицијама. Представници белоруске неимперијалне елите нашли су се по страни грађе у “високим” идентитетима: руском или пољском. Остајући за те идентитете аутсајдери, националистима је било потребно да створе нов суверен идентитет у коме могу да се заузму највише позиције.

- Маргиналност. Погледи које је предлагала неимперијална елита, апсолутно нису подржавани од стране масе. Њих једноставно нису примећивали. Покушај да се покаже интересовање белоруског сељаштва за белоруски национализам била је обична самореклама. Још једно објашњење уверености лидера белоруског национализма у масовну подршку њихових идеја може да се тумачи ограниченим кругом активног општења белоруске неимперијалне елите. Вртећи се у кругу својих поклоника, могла се формирати представа о масовној подршци својих идеја, не размишљајући да сами поклоници представљају маргиналну групу у региону.

- Наметање нижег статуса за своје поклонице. Неимперијална елита је предлагала само алтернативну идентификацију, али и прелаз из стања дела титуларне нације у националну мањину. Ради учвршћивања тог статуса неопходно је било наметање комплекса жртве и лика непријатеља.

(в.: Гронский А.Д. Попытка конструирования белорусской национальной героики в начале XX в. К вопросу становления белорусского национализма // Информационно-политический портал Геополитика. / <http://geopolitica.ru/Articles/515/>). Без икаквих претензија поводом «приличне дискутабилности» мало скраћена верзија тог чланка је била узета за штампање на историјском факултету С-Петербуршког универзитета. Редактор је само појаснио систем формирања научног апарата.

- Одсуство високог хуманистичког образовања. За варијанту заснивања новог идентитета која се може боље доказати неопходна су била научна истраживања, која су снагом научности давала значајнији улог.

- Ослонац на противнике за обезбеђивање сопствене живототворности. Белоруски национализам није могао експлоатисати ресурсе белоруског народа, који није био заинтересован за перипетије “белоруског националног препорода”. Локалне аристократе (кнегиња М. Радзивил и спахија А. Скирмунт) нису могли да пруже потребну финансијску помоћ. Зато је белоруски национализам био принуђен да сарађује с антиимперијалним снагама у региону и ван његових граница, посебно у кризним временима (с Јапанцима 1904-1905. године, с Немцима у периоду Првог светског рата, а с Пољацима, уопште константно).

- Присуство много јачих конкурентских елита у региону, које су представљале царске регионалне елите (Западно-руси) или већ постојеће антиимперијалне, али су раније биле државне (Пољаци).

Бивша неимперијална белоруска елита као национална се формирала тек у периоду совјетске власти. Пошто су се проимперијална расположења у Совјетском Савезу аутоматски сматрала сумњивим, у Белорусији је Москва била принуђена да се ослања на представнике бивше неимперијалне елите, који су на тај начин добили доступ к власти, утицај и административне ресурсе.

Превод са руског:
Мирјана Драговић

ЛИТЕРАТУРА

- Акудовіч В. Код адсутнасці (асновы беларускай ментальнасці). – Мінск, 2007.
- Багдановіч А.Г. Ідэя дзяржаўнасці ў грамадска-палітычнай думцы Беларусі (1914 – сакавік 1917 г.) // Гістарычная навука і гістарычная адукацыя у Рэспубліцы Беларусь: Новыя канцэпцыі і падыходы. У 2 ч.

- Ч. 2. Сусветная гісторыя / Навук. рэд. У.С. Кошалеў. – Мінск, 1995. – С. 136-141.
- Багушэвіч Ф. Творы. 2-е выд. – Мінск, 2001.
- Баршчэўскі А. Вялікая і малая айчына ва ўспрыяцці беларусаў з Усходняй Беласточчыны // Беларусіка-Албарутеніка. Кн.6., ч. 1. – Мінск, 1997. – С. 298-306.
- Вашкевіч А. Як Гронскі расправіўся над Каліноўскім // АРСНЕ. 2008. № 7-8. – С. 51-56;
- Вашкевіч А. Як Гронскі расправіўся над Каліноўскім: <http://arche.by/by/9/30/72/>,
- Гронски А. Национално-религиозни погледи В.К. Калиновског и њихови одједи у «Мужичкој истини» за време польског устанка 1863 – 1864. године // Српска политична мисао. – 2004. – Бр. 1/4. – С. 243 – 264.
- Гронски А. Национално-религиозни погледи В.К. Калиновског и њихови одједи у «Мужичкој истини» за време польског устанка 1863 – 1864. године http://www.ipsbgd.edu.yu/uploads/content_18_A243-264.pdf
- Гронски А. Национално-религиозни погледи В.К. Калиновског и њихови одједи у «Мужичкој истини» за време польског устанка 1863 – 1864. године // Унија: политика Римокатоличке цркве према православним Словенима / приредио Зоран Милошевић. – 1. изд. – Београд: Институт за политичке студије, 2005. – С. 279 – 306.
- Гронски А. Национално-религиозни погледи В.К. Калиновског // Српска вила. Часопис за књижевност, науку и културу. 2004. Бр. 20. – С. 56 – 68.
- Гронский А.Д. Белорусские националисты и Первая мировая война // Проблемы войны и мира в эпоху нового и новейшего времени (к 200-летию подписания Тильзитского договора): Материалы международной научной конференции. С.-Петербург, декабрь 2007 г. – СПб., 2008. – С. 251-256.
- Гронский А.Д. Кастусь Калиновский: конструирование героя // Беларуская думка. 2008. № 2. – С. 82-87.
- Гронский А.Д. Конструирование образа белорусского национального героя: В.К.Калиновский // Белоруссия и Украина: История и культура. Ежегодник 2005/2006. – М., «Индрик», 2008. – С.253-265.

- Гронский А.Д. Попытка конструирования белорусской национальной героики в начале XX в. К вопросу становления белорусского национализма // Современные политические процессы на Украине. Под редакцией И.П. Добаева, Э.А. Попова. Ростов-на-Дону, Издательство СКНЦ ВШ ЮФУ. 2009. С. 48-57.
- Гронский А.Д. Попытка конструирования белорусской национальной героики в начале XX в. К вопросу становления белорусского национализма // Информационно-политический портал Геополитика. / <http://geopolitica.ru/Articles/515/>.
- Каррер д'Анкосс Э. Евразийская империя: История Российской империи с 1552 г. до наших дней / Пер. с фр. – М., 2007.
- Карский Е.Ф. Белорусы. В 3 т. Т. 3. Кн. 1. – Минск, 2007.
- Карский Е.Ф. Белорусы. В 3 т. Т. 3. Кн. 2. – Минск, 2007.
- Каспэ С.И. Империя и модернизация: Общая модель и российская специфика. М., 2001.
- Коялович М.О. История воссоединения западнорусских униатов старых времён. – Минск, 1999.
- Коялович М.О. Чтения по истории западной России. – Минск, 2006.
- Ливен Д. Российская империя и её враги с XVI века до наших дней / Пер. с англ. А. Козлика, А. Платонова. – М., 2007.
- Мірановіч Я. Найноўшая гісторыя Беларусі. – СПб., 2003.
- Миллер А. Империя Романовых и национализм: Эссе по методологии исторического исследования. М., 2006.
- Мяснікоў А. І ўсё ж ён герой // Беларуская думка. 2008. № 11. – С. 104-110.
- Наша ніва. Першая беларуская газета з рысункамі. [Факсімільнае выданне]. – Б.м., б.г. – Вып. 3.: 1910 г.
- Новіна А. На дарозі да новаго жыцця. – Пецярбург: Друкарня Пенткоўскага, 1912.
- Павлов Д.Б., Петров С.А. Японские деньги и русская революция / Тайны русско-японской войны. – М., 1993.
- Пазднякоў В. Іваноўскія // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. У 6 т. Т. 3. – Мінск, 1996. – С. 467.

- Тишков В.А. Рецензия на книгу «Западные окраины Российской империи» // Валерий Тишков. Личный сайт. // http://www.valerytishkov.ru/cntnt/nauchnaya_predstavly.html.
- Тишков В.А. Российский народ и национальная идентичность // Профиль. 2008. № 24 (579). 23 июня. // <http://www.profil.orc.ru/numbers/?=615>.
- Тишков В.А. Что есть Россия и российский народ // Pro et Contra. 2007. май-июнь. – С. 21-41.

Alekandar Gronski

*BYELORUSSIAN INTELLECTUALS FROM
THE BEGINNING OF TWENTIETH CENTURY
AS A NON-IMPERIAL ELITE*

Summary

Early Byelorussian nationalism started as a phenomenon that did not rely upon massive support of the community which was supposed to become Byelorussian one. Firstly there was created a nationalist Byelorussian elite, which later started to construct Byelorussian people. However, creation of “the needed” people turned out to be impossible one, as the people considered themselves to be Russians. It was only the Soviet government with its nationalist politics that gave opportunity for development and stabilization of Byelorussian nationalism, attaching to the citizens a Byelorussian identity.

Key Words: Byelorussian nationalism, national identity, non-imperial elite, forming a nation, politics

УДК: 339.727.22(470+571)

Примљено:
август 2010.

Прихваћено:
27. 9. 2010.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 8

Број 2/2010.

стр. 105-126

Наташа Станојевић*

УЗРОЦИ ПАДА СТРАНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У РУСКОЈ ФЕДЕРАЦИЈИ

Резиме

У почетном периоду транзиције руске привреде прилив страних инвестиција био је недовољан, директне инвестиције у привреду су чиниле њихов мањи део, (а и он је био концентрисан у сировинске и извозне гране) док су највећи део представљали кредити, број инвеститора је био веома мали, због чега су им захтеви били изузетно велики. После више од деценије хроничног недостатка страних инвестиција, почетком 2000-тих година страни капитал у Русији почиње значајно да се увећава, да би у 2007. достигао рекордне разmere. Русија је ових година била при самом светском врху по приливу страних директних инвестиција. Већ 2009. године уследио је прави колапс. Стране инвестиције у Русији су за годину дана преполовљене.

Текст „Узроци пада страних инвестиција у Руској Федерацији“ истражује могуће узроке овог наглог губитка интересовања страних инвеститора за руско тржиште. За пад инвестиција од 48% у Русији за само неколико месеци тешко може да буде одговоран било који појединачни фактор. Зато су у анализу укључени сви потенцијални узрочници ових крупних промена. Анализирају се порекло и структура

* Факултет за међународну економију, Мегатренд универзитет, Београд

страних инвестиција, утицај Светске финансијске кризе, истражују се евентуалне промене инвестиционе климе и посебно промене у законској регулативи у овој области, с обзиром да је нови закон о страном капиталу усвојен непосредно пре тога и да је изазвао бурне реакције најважнијих светских инвеститора.

Кључне речи: стране инвестиције, страни капитал, закон о страним инвестицијама, Руска Федерација

Увод

Руска привреда је изузетно привлачна за стране инвеститоре због огромног тржишта, исплативости уложених инвестиција и богатих природних ресурса, мада је непостојање прецизних законских регулатива дуго одбијало многе потенцијалне улагаче. У периоду транзиције привреде од централно-планске ка тржишној, Русија је била превише слаба да би одржала и постојећи економски ниво, а финансирање даљег раста и развоја из сопствених средстава било је практично немогуће. У првој деценији транзиције, један од најважнијих услова за превазилажење економске кризе, за обнављање и развој привреде, биле су обимне стране инвестиције. У почетном периоду по отварању привреде, страни инвеститори, још увек несигурни у новонастале тржишне услове, нису се лако одлучивали за пласирање свог капитала на ове просторе. Прилив страних инвестиција у привреду био је недовољан, ограничен на узак круг страних инвеститора и концентрисан у сировинске и извозне гране.

У последњој деценији Русија бележи изузетан привредни раст, тако да, иако су јој стране инвестиције и даље потребне, оне више нису питање опстанка. Велики део инвестиција у привреду обезбеђује из сопствених прихода. У последње 2-3 године, Русија се нашла у позицији да поставља услове и намеће своје интересе. Новонасталу позицију најбоље одражава Путинова изјава, дата по потписивању новог закона о Страним инвестицијама, да Русија мора да дефинише и штити своје националне интересе, од којих је посебно подвукао *независност и безбедност Русије*. Наиме, руски

председник Владимир Путин је последњег дана на положају шефа државе, потписао закон који *ограничава* учешће страних инвеститора у неколико десетина привредних грана, међу којима су и веома уносни сектори нафте и гаса. За многе западне инвеститоре, државе и компаније, ово је био аларм за узбуну. Доношење рестриктивног Закона о страним инвестицијама¹ протумачиле су као затварање руске економије. Непосредно по његовом усвајању, већ 2008, обим страних инвестиција у руску привреду, после изузетног раста, почиње да опада, а 2009. године доживљава прави колапс. Да ли је и у којој мери ово последица новог Закона о страним инвестицијама?

У даљем тексту биће анализирани одредбе новог Закона, промене које доноси у односу на претходни закон из 1999, као и евентуалне досадашње последице. Пре тога је неопходно направити пресек општих обележја страних инвестиција у Русији, њиховог порекла и инвестиционе климе. Један од разлога за то је што су се бројни главни показатељи драстично променили у последњих неколико година. Други је потреба да се испита и утицај осталих фактора на кретања страног капитала у Русији, због претпоставке да сама законска регулатива не може бити једини фактор наглог пада обима инвестиција.

1. Основна обележја страних инвестиција у руску економију

Русија је 1991. године започела транзицију од централизоване командне економије ка тржишној привреди. Као у већини случајева, процес руске транзиције је праћен је стрмоглавим падом привреде у свим њеним аспектима.² Руска економија је у последњој деценији XX века тонула у сиромаштво и корупцију, а криминал је почео убрзано да се шири. Извршена је брза и масовна приватизација државних предузећа, а у том процесу се, слично већини држава Источног блока, обогатила неколицина појединаца. Створена је нова

1 Закон об иностранных инвестициях в Российской Федерации, No 57-ФЗ, 29. април 2008, објављен 7. маја 2008.

2 Динамика реального объема элементов использованного ВВП, Росстат, www.gks.ru, 22.11.2009.

финансијска олигархија, тачније бизнис мафија. Приватизована предузећа су продата по изузетно ниским ценама.

У овом периоду Руској Федерацији је био неопходан прилив страног капитала као начин за излазак из свеопште економске кризе. Положај Руске Федерације као одредишта иностраног капитала, у првим транзиционим годинама био је веома неповољан и није одговарао руским потенцијалима. Прилив страних инвестиција у привреду био је недовољан, ограничен на узак круг страних инвеститора и концентрисан у сировинске и извозне гране. За недостатак инвестиција у великој мери је била заслужна и неповољна инвестициона клима у Русији у првој транзиционој деценији. Скоро сви елементи који чине инвестициону климу били су неповољни: успешност привреде, процедуре за добијање дозвола, законска регулатива. Привреда је била у дубокој и свеопштој кризи, пословање у том периоду је за стране инвеститоре било веома сложено, а законска регулатива у овој области је била неадекватна, непрецизна и укључивала је бројне субјекте нејасних надлежности. Поред неповољне инвестиционе климе, нестабилност у политичкој и економској сфери довела је до одлива капитала из Русије, који је према оценама стручњака, износио 250 до 500 милијарди долара. Повратак овог капитала може да представља важан извор финансијских средстава за инвестиције.

Иако је руска привреда започела процес диверзификације, а економске институције процес реформи, руска привреда и буџет били су веома су зависни од сектора енергетике. До данас је овај сектор остао главна мета страних инвеститора. Остали сектори који добијају стране инвестиције су транспорт, некретнине, услуге, банкарство и трговина, али је обим ових средстава далеко мањи. Како су руској привреди потребне обимне додатне инвестиције у застарелу инфраструктуру многих привредних грана изван енергетике, влада је сматрала да их може обезбедити тако што ће ограничити стране инвестиције у стратешке секторе. Рачунало се на извесно „преливање“ ових средстава у друге секторе. Иако је држава вероватно и раније била свесна ове могућности, руска привреда је у претходном периоду била толико слаба, да су јој била неопходна сва средства до којих је могла да дође,

тако да није била у позицији да их ограничава на било који начин.

Почетком прве деценије 21. века, инвестициони положај Русије се драстично променио. Последњих година стране инвестиције у руску економију чине 18-20% бруто националног дохотка³. Према подацима Федералне државне статистичке службе – Ростат⁴, 2000. године укупне стране инвестиције су се троструко увећале у односу на 1990-те, док су се стране директне инвестиције дуплирале. Наиме, доминантан облик инвестиционог капитала у Руској Федерацији су кредити међународних организација, трговински кредити и банкарски улози, а мање директне инвестиције. Тренд веома брзог раста прилива страног капитала наставио се до 2007. године, када су инвестиције у руску привреду достигле свој рекорд⁵.

Табела 1. Прилив страног капитала у Руску Федерацију
(у мил. УСД)

	1995.	2000.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Укуп. инве- стиције	2983	10958	19780	29699	40509	53651	55100	120941	103769
- директне	2020	4429	4002	6781	9420	13072	14590	27797	27027
- портфолио	39	145	472	401	333	453	510	4194	1415
- остале	924	6384	15306	22517	30756	40126	40000	88950	75327

Руссиа ин фигурес – 2009, Росстат

Русија је у 2007. години била при самом светском врху по приливу страних директних инвестиција. У Ниједна од 15 светских водећих националних привреда није у новије време остварила овакве резултате.⁶ Some У Русији је из иностранства током 2007. инвестирано око 120 милијарди долара, од чега су 28 милијарди директне инвестиције. Овај досадашњи рекорд свих новонасталих тржишних привреда представљао је велику психолошку прекретницу за стране

3 Привредна комора Србије, *Приватизација у Русији – обим страних инвестиција у руску економију*, www.ino.komora.net/Tržišta/Azija

4 Rosstat, Federal State Statistics Service, доступно на www.gks.ru/wps/portal/!ut/p/cmd/cs, 23.11.2009.

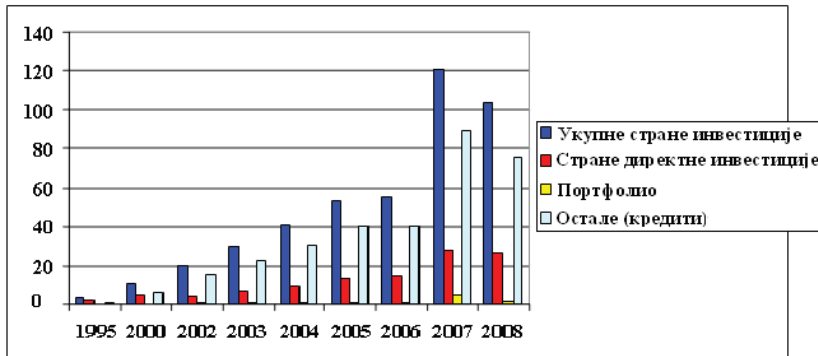
5 Rosstat, Federal State Statistics Service, доступно на www.gks.ru/wps/portal/!ut/p/cmd/cs, 23.11.2009.

6 UNCTAD *World Investment Report 2008*, United Nations, New York and Geneva 2008, pp 72-75

инвеститоре у руску привреду. Додатна предност је што је ећина ових инвестиција уложено у дугорочне пројекте. Ово повећање инвестиција у реалном сектору руске економије било је један од догађаја који су обележили светску привреду 2007. и 2008. године.

Међутим, у 2008. години укупне стране инвестиције у Русији се смањују за 14.2%, тј. на 103.769 милијарди долара, а стране директне инвестиције на 27 милијарди. Према саопштењу званичне статистичке службе Русије - Ростат,⁷ у првих 6 месеци 2009. године, Русија бележи даљи пад. Стране директне инвестиције (СДИ) су износиле око 6 милијарди долара, што је пад од рекордних 43% у односу на исти период у 2008. години. У прва три квартала 2009. (јануар-септембар) обим СДИ био је 9,98 милијарди долара, што је пад од читавих 48 % у односу на исти период претходне године.

Графикон 1. Структура страних инвестиција у Русији (у млрд \$)

Неповољни аспекти за Русију су што се СДИ још увек усмеравају првенствено у енергетику, али су сада заступљени и прехранбена индустрија, црна и обојена металургија и дрвна индустрија. Територијална распоређеност страних инвестиција релативно је уска, а инострани капитал усмерен је у регионе који имају изразиту „гранску,, опредељеност.

⁷ Rosstat, Federal State Statistics Service, доступно на: www.gks.ru/wps/portal/tut/p/cmd/cs, 23.11.2009.

2. Порекло страних инвестиција у Русији

Једно од интересантних питања везано за страни капитал у Русији је - колико је он заправо „страни“. Према Росстату, највећи инвеститори у руску привреду у последњих 5 година су Кипар, Холандија, Велика Британија и Луксембург. Девичанска острва, су такође међу већим инвеститорима. Занимљиво је да су, упркос сложеним политичким односима Русије са Великом Британијом, Британци водећи страни инвеститори у Русији у 2007.

Табела 2. Порекло страних инвестиција у Русију (у %)

Земље	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Кипар	14	14	10	18	14	19.1
Велика Британија	16	17	16	13	24	14.4
Холандија	6	13	17	12	20	14.0
Немачка	15	4	6	9	4	10.3
Луксембург	8	21	26	11	9	6.8
Француска	13	6	3	6	5	5.9
Девичанска острва	5	2	2	4	2	3.4
Швајцарска	4	4	4	4	9	2.9
САД	4	5	3	3	2	2.7

*Rosstat*⁸

Тешко је прецизно утврдити, али је очигледно да у страним инвестицијама значајан део чини руски капитал који се враћа у земљу преко тзв. „пореских рајева“ (Кипар, Луксембург, Девичанска острва). Кипар и Луксембург су током руских транзиционих година биле главна одредишта за сакривање руског капитала који се масовно одливао из земље у овом периоду. Не ради се само о новцу од криминала, већ још пре о новцу, споменутом у првом делу, који је руска олигархија стекла разним манипулацијама у току процеса приватизације и изнела из земље због нестабилних прилика. Прво, на тај начин се избегава руски порез који је већи него у наведеним државама, друго, када се враћа у земљу као „страни“, капитал, исти новац је ослобођен неких руских пореза који се примењују на домаће инвеститоре. Врло је вероватно да је тај капитал почео да се враћа у земљу због великог профита ко-

⁸ *Rosstat*, Federal State Statistics Service, доступно на: www.gks.ru/wps/portal/tut/p/cmd/cs, 23.11.2009.

ји почиње да доноси у новијем периоду када руска привреда доживљава прави процват. Ако се ради о том новцу, он ће се вратити у земљу у кратком року, а затим се може очекивати нагло смањење укупних страних инвестиција... или је управо до тога и дошло.

Табела 3. Порекло страних инвестиција у Русију 2008. године (у \$)

	Мил. УСД
Кипар	19857
Велика Британија	14940
Холандија	14542
Немачка	10715
Луксембург	7073
Француска	6157
Девичанска острва	3529
Швајцарска	3062
Ирска	2903
САД	2773
Укупне инвестиције	103769

Како се види из података (табела 2.) Луксембург је током 2004. и 2005. године био највећи инвеститор, са читавих 21-26% процената укупних инвестиција у Русији, а онда је тај проценат нагло смањен на око 7%. Што се Холандије тиче, вероватно је велики део инвестиција из ове земље заправо новац Газпрома, чија се највећа филијала налази у овој земљи.

3. Гранска структура страних инвестиција

Структура инвестиција и производње интензивно се мења у корист информационог и високотехнолошког производног сектора. Информационе технологије и производња робе широке потрошње су, изван енергетике, најинтересантије делатности за стране инвеститоре. Посебно интересантан постаје и сектор нуклеарне енергије. Још један од праваца повећања страних инвестиција је производња летелица (постоји релативно развијена сарадња између Боинга и различитих руских компанија из овог сектора). Предвиђено је да се ови приходи усмеравају на финансирање најважнијих националних пројеката и стратегија развоја основних сектора

привреде – социјалне сфере, транспортне инфраструктуре, истраживања космоса, пољопривреде и др.

Према процени Привредне коморе Србије,⁹ примери успешних страних инвестиција у секторе руске економије изван енергетике су:

- У аутоиндустрији: BMW, TOYOTA, RENAULT
- У прехранбеној индустрији: DANONE, NESTLE, CADBURY
- У електронској индустрији: SIEMENS, HEWLEET-PACKARD, MERIONI
- У производњи боја и лакова: TIKKURILA
- У производњи грађевинског материјала: KNAUF
- У области банкарства: CITI BANK, SOCIETE GENERALE, ERNST&YOUNG

Данас су на руском тржишту присутне фирме из целог света. У Москви, која је економски и геополитички центар Руске Федерације, налазе се трговинска представништва 2500 страних компанија и ради преко 7500 предузећа са страним капиталом. Важно је и да активности ових компанија у Русији нису концентрисане само на велике градове већ се, због све веће конкуренције, шире и у мање регионе у којима су знатно повољнији економски и административни услови за отпочињање бизниса. Влада је у новије време усвојила и програме који би привукли стране инвестиције у саобраћају, ваздухопловству и у области бродоградње.

4. Инвестициона клима

Пословно окружење у Русији је веома напредовало од почетка транзиције од централно-планске ка тржишној привреди. Економски раст Русије у овом периоду је један од најбржих у свету, Русија једна од десет највећих светских привреда.¹⁰ Многе реформе су спроведене, порески систем је постао много правичнији и транспарентнији, а Русија је нагло интегрисана у светску привреду.

9 *Приватизација у Русији – обим страних инвестиција у руску економију*, Привредна комора Србије, www.ino.komora.net/Tržišta/Azija, 23.11.2009.

10 *Foreign investment in Russia*, Economic analysis from the European Commission's Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Vol. 5, Issue 1, 11.01.2008.

Графикон 2. Раст руске привреде

Први и најважнији економски тренд 2007. и 2008. године био је наставак политичке и економске стабилности. То је омогућило поуздане прогнозе привредних кретања, па је привукло бројне стране инвеститоре. Ови процеси су подстакли и руске привреднике да повећају домаће инвестиције уместо да средства пласирају на иностраним тржиштима као до сада. То је готово аутоматски довело до отварања нових радних места и подстакло изузетан привредни раст који је 2007 и 2008. године износио читавих 8%. Најзад, дошло је и до побољшања животног стандарда руског народа. Још један позитиван кључни тренд 2007. и 2008. је константно повећање цена нафте, чије су се последице осетиле у читавој руској привреди. Повећање светске цене сирове нафте је донело сталан прилив девиза у Русију, с обзиром да нафта чини 34,5% руског извоза.

Једини негативан тренд у погледу инвестиционог окружења 2007. и 2008. био је стални раст цена робе широке потрошње и хране. Индекс потрошачких цена је око 12%, што и није алармантно, али су цене појединих намирница и то основних у домаћој потрошњи, расле много брже. Ово није резултат раста цене хране на светском тржишту - руске цене хране расту много брже, чак брже него у суседним привредама попут Кине и Индије, чије су

цене традиционално склоне неконтролисаном расту. Раст потрошачких цена је последица повећања зарада, пензија, стипендија и других социјалних давања много бржим темпом него што привредни раст дозвољава. У 2007. години, куповна моћ рубље је пала за 20% до 25%. Без обзира на ову слабост, укупни економски резултати у 2007. и 2008. години били су несумњиво позитивни за Русију.

Висок привредни раст Влада Руске Федерације настоји да одржи стварањем повољног пословног окружења и у ту сврху наставља административну и пореску реформу. Такође, Влада РФ промовише јавно приватно партнерство (Public Privat Partnership) као нови инструмент који би требало да унапреди руску привреду. У том смислу отварају се специјалне економске зоне, донет је Закон о концесијама, подстиче се коришћење средстава Инвестиционог фонда Руске Федерације. Политички ризик је смањен на минимум, одржањем континуитета политике Владимира Путина. Избор Медведева за председника и Путиново преузимање премијерске функције представљају гаранцију наставка досадашњег смера развоја земље.

Може се констатовати да је у новијем периоду општа инвестициона клима у Русији била веома повољна. Неке од препрека унапређењу пословног и посебно инвестиционог окружења су бирократија и корупција, мада се не може рећи да су ове појаве наглашеније него у другим новонасталим тржишним привредама. Већина међународних корпорација испољава интерес за наставак пословања у Русији, без обзира на потенцијални ризик. Упркос мањим препрекама на које, на руском тржишту наилазе домаћи и страни предузетници, оно је и даље врло привлачно, посебно због своје величине, стално растуће тражње, обиљем људских ресурса, енергената и политичке стабилности.

5. Законски оквир страних инвестиција у Русији

У Закону о страним инвестицијама¹¹ у Русији из 1999. године нису дефинисани начини, прописи ни процедуре који би ограничили страна улагања у руску привреду. Овај закон је био одраз тадашњег тешког стања руске привреде, којој су биле неопходне обимне стране инвестиције за опоравак од транзиционих преврата. Без обзира на неопходност прилива ових средстава, Руска влада је крајем деведесетих, више пута била приморана да блокира стране инвестиције како би обезбедила довољан степен независности у многим економским сферама.

Ранији руски председник Владимир Путин је још 2005. године први пут у јавном обраћању нагласио неопходност формализовања процеса и процедура којима би се заштитили руски интереси путем контроле страних инвестиција у осетљивим секторима привреде. У обраћању у државној Думи рекао је: „Дошло је време да прецизно идентификујемо економске области у којима руска независност и безбедност налажу неопходност успостављања контроле над делом националног и државног капитала”,¹². Тада је започео процес ревидирања односа Русије према страном капиталу и властима над виталним ресурсима који је трајао до коначног усвајања новог закона о страним инвестицијама 2008. године.

Нови Закон о страним инвестицијама у Руској федерацији (Закон об иностранных инвестициях в Российской Федерации), ступио је на снагу априла 2008. Као орган који је задужен за примену овог закон именована је Федерална антимонополска служба (ФАС),¹³ мада, према члану 8.6. Закона,¹⁴ кључне одлуке доноси владина „Комисија“ коју предводи премијер Владимир Путин. Нови закон је много детаљнији него што је уобичајено у овој области. Законом је прецизирано 42 стратешка сектора у којима ће бити ограничено учешће

11 *Федеральный закон от 9 июля 1999 г. №160-ФЗ „Об иностранных инвестициях в Российской Федерации“.*

12 Правда, 27.09.2005.

13 По Резолуцији владе бр. 510, „On the Governmental Commission for Control over Foreign Investments in the Russian Federation“, из 6. јула 2008.

14 Члан 8.6 Закон об иностранных инвестициях в Российской Федерации, No 57-ФЗ.

страних инвеститора, а посебно је дефинисан појам ресурса од федералног значаја. У поређењу са уобичајеним решењима из европске праксе, ово је веома дуга листа стратешких сектора. Примера ради, Француска их има 11,¹⁵ а Немачка само 2, производњу оружја и криптографских система.¹⁶

Као *стратешки сектори* у Закону о страним инвестицијама¹⁷ наведени су:

- нуклеарна постројења и радиоактивни извори
- уређаји за кодирање и декодирање
- експлозиви, оружје, војна машинерија
- војна авиоиндустрија и пратеће делатности (цивилна авијација је изузета)
- све активности које се односе на свемир
- природни ресурси (експлоатација нафте и гаса)
- метали и смеше са специјалним особинама
- аеродроми, луке, нафтоводи
- телекомуникације
- интернет
- радио и телевизија
- рибарство и други

У *налазишта од федералног значаја* Министарство за природна добра је уврстило налазишта нафте са резервама већим од 70 милиона тона, налазишта гаса са резервама већим од 50 милијарди кубних метара, бакра са више од 500.000 тона, злата са више од 50 тона, налазишта уранијума, дијаманата, никла и платине.

Закон не искључује право великих страних компанија да купују акције и фирме у Русији, већ само одређује специјалну процедуру кроз коју се мора проћи у појединим случајевима. Према члану 4.1 овог закона, страни инвеститори не могу да стекну „контролу“ над предузећем које послује у сектору од стратешког значаја („Стратешко преузеће“) без претходног одобрења руских власти како је прописано Закон о страним инвестицијама. При томе је „контрола“ веома

15 FOREIGN INVESTMENT Laws and Policies Regulating Foreign Investment in 10 Countries, GAO-08-320, 2008. p 53.

16 Ibid p. 61.

17 Члан 6. Закон об иностранных инвестициях в Российской Федерации, No 57-ФЗ.

широко дефинисана у члану 3.1 (3) и 5. Подразумева власништво над више од 50% гласачког удела, право да поставља више од 50% управног одбора и других тела која доносе менаџерске одлуке у датом предузећу. Постоје и специјалне одредбе за околност у којој страни инвеститор има контролу иако поседује мање од 50% компаније, што се дешава у случајевима када је остатак акција подељен међу многобројним малим акционарима.¹⁸

Стране компаније које желе веће учешће од прописаног у руским компанијама из било ког од 42 наведена сектора, морају да добију сагласност специјалне комисије руске владе. Ограничења се односе на следеће случајеве:

- Остваривање директних или индиректних права страних државних компанија у *било којем* руском привредном субјекту ограничено на 25% (члан 7.1)
- Гласачки удео страних државних инвеститора у секторима изван стратешких је ограничено на 50% (члан 2.2. и 5.1)
- Остваривање директних или индиректних права страних државних компанија у стратешким секторима ограничено је на 10% (члан 2.2 и 5.3)
- Улазак страних приватних компанија у стратешке секторе је ограничено на 50%.
- Закон о стратешким секторима поставио је и додатно ограничење страном капиталу за учешће у руским компанијама које се баве развојним истраживањима у сектору нафте и гаса:
  - за приватне стране компаније на 10% (члан 5.3)
  - за државне стране компаније на само 5% (члан 7.1)
- Без сагласности руских власти страни субјекти неће моћи да учествују у геолошком истраживању природних добара и експлоатацији налазишта од федералног значаја, која су напред дефинисана

Наравно, уколико Руска Федерација већ располаже са више од 50% гласачког удела, страни инвеститори не могу да аплицирају за добијање већег удела, што је предвиђено чланом 2.6.

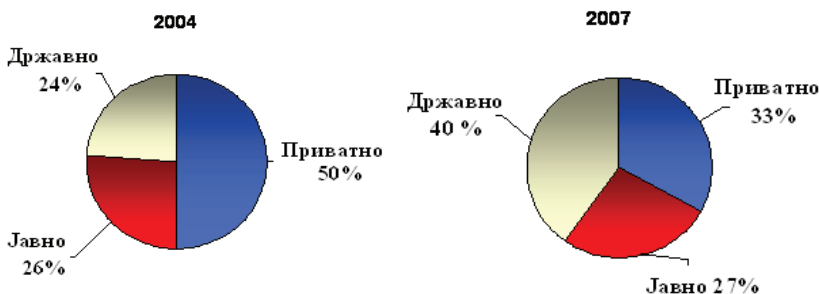
18 Члан 5.2. Закон об иностранных инвестициях в Российской Федерации, No 57-ФЗ

Представници Русије и посебно Путин нагласили су више пута да нови закон о страним инвестицијама ни у ком случају не забрањује стране инвестиције, већ напротив, ствара максимално транспарентне и јасне услове за инвеститоре. Чланови 8-12 новог Закона о страним инвестицијама објашњавају процедуре за добијање Сагласности од ФАС и Комисије. Процедура траје три до шест месеци.

Чињеница је да се новим законом уређује процедура приступа страних инвеститора руској привреди и обезбеђује транспарентност прилива капитала, што није био случај у претходном закону који регулише ову област. Међутим, не може се занемарити ни чињеница да су на основу овог закона државне компаније, конкретно Газпром и Роснефт, постали једини стварни власници руске нафте и гаса.

Из наведених одредби проистиче да је заправо најважнији циљ Закона да ојача државну контролу над природним ресурсима, а да ограничи инострани утицај, односно да спречи експлоатацију природних ресурса Русије од стране иностраних субјеката. Руска страна је циљ овог закона формулисала као „дефинисање оних привредних области које су од виталног значаја за независност и безбедност Русије,, (В. Путин) У периоду 2004-2007. године, учешће државе у руским компанијама се заиста повећало за читавих 16%, са 24 на 40, на штету приватног власништва.

Графикон 3. Промена власништва у руским компанијама

Реаговања на руски Закон о стратешким секторима су била различита. Светска штампа и бројни аналитичари су углавном предимензионисали аспект државне контроле коју предвиђа закон и оценили га као велики корак уназад у погледу економских односа Русије и западноевропских земаља. Све то је довело до пораста неповерења страних инвеститора у руску владу. Овакве негативне реакције су очигледно одраз

само сопствених интереса развијених земаља које покушавају да успоставе доминацију над привредама мање утицајних држава, а не нека објективна оцена Закона или интереса Русије. Већина тих одредби постоји у свим државама света. Колико ће се одређена привреда отворити за страни капитал је унутрашња ствар те земље и треба да се заснива на сопственој процени националних интереса.

Међутим, објективна замерка овом закону јесте врло широко дефинисан критеријум за ограничавање страних инвестиција, који се означава као „стратешки значај за руску националну безбедност,.. Овако дефинисан критеријум оставља, заправо, потпуну слободу тумачења „националне безбедности,, државном органу – агенцији у чијој су надлежности ове процедуре. У Закону о страним инвестицијама из 1999. године такође су постојала ограничења, али су она сасвим прецизно утврђена, логична и уобичајена у пракси. У овом закону се ограничења тичу инвеститора и инвестиција које се могу негативно одразити на уставни систем, јавни морал, здравље... и то само на начин и у случајевима који су прецизирани федералним законом.

Сасвим је вероватно да је главни разлог за овако непрецизне критеријуме могућност да Русија у преговорима захтева од заинтересованих држава да омогуће руском капиталу улазак на њихово тржиште. Наиме, како с правом често истичу представници Русије, врата руском капиталу у Европу и у САД су практично затворена. Познати су бројни примери кад руским бизнисменима није било дозвољено, а не само ограничено, улагање у привреде европских земаља, САД и Канаде. Иако ово може бити начин за остварење легитимних захтева Русије да послује под једнаким условима на тржиштима инвеститора, у принципу тако широке одредбе остављају простор и за многе политичке манипулације.

На намеру да Русија преговара о својим интересима на страним тржиштима, указују и одредбе Закона у којима се прави разлика између иностраних приватних компанија и страних предузећа или институција које су под покровитељством државе. Ранији закон из 1999. године није правио разлику између приватних и државних субјеката, и иначе ово није уобичајено решење у светској пракси. Ограничења за иностране државне субјекте су двоструко већа, што указу-

је на то да Русија управо са њима жели да преговара, а не са компанијама. У члану 6 новог закона¹⁹ подвучена је разлика између приватних и компанија „контролисаних од стране државе,,, дефинисањем ових других као „стране државе, међународне организације и организације које оне контролишу,,.

Друга примедба су неразјашњени потенцијални ретроактивни ефекти овог закона. Наиме, у Закону постоји одредба која говори о томе да се његове одредбе не односе на већ реализоване уговоре, међутим, у пракси је готово немогуће да се избегну посредне последице Закона. Оне су углавном познате и могу се предупредити, али то у овом закону није учињено ни једним чланом.

С позитивније стране, многи међународни посматрачи и предузетнике асоцијације (укључујући и једну од највећих - Асоцијацију ЕУ за бизнис у Русији - АЕБ) подржале су ове реформе, као покушај да се централизује и појасни правни оквир у области страних инвестиција. Оцењено је да је ова област до сада углавном регулисана ад хоц, а не системски, док су надлежности биле дисперзоване међу различитим организацијама, агенцијама и на разним административним нивоима.

Закључак

На обим инвестиција поред законске регулативе и инвестиционе климе као најважнијих фактора, утичу и општи услови у светској привреди, а понекад и специфична обележја одређене земље. Један од важнијих узрока смањења обима страног капитала у 2008. и 2009. години, не само у Русији већ и у већини земаља света, свакако је *Светска економска криза*. Финансијска и економска криза је најпре и највише погодила управо неке од највећих инвеститора у руску привреду. Према Извештају ОЕЦД за 2009. годину²⁰ у 2008. и првој половини 2009 забележен је глобални пад СДИ. У Извештају се наводи да је после вишегодишњег непрекинутог раста обима страних директних инвестиција у свету, у 2008. години забележен глобални пад СДИ од 14% на 1,697 милијарди долара,

19 *Федеральный закон от 9 июля 1999 г. №160-ФЗ „Об иностранных инвестициях в Российской Федерации*

20 *World Investment Report 2009 OECD*, pp 3-4.

са рекордних 1,979 милијарди долара у 2007. У првој половини 2009, стране инвестиције падају убрзаним темпом. Међутим, према извештају ОЕЦД, земље у развоју и транзиционе привреде су забележиле чак мањи раст у 2008. години. Претпоставља се да опадајући тренд СДИ у овим земљама касни годину дана и да ће највећи пад забележити крајем 2009. и у првој половини 2010. године.

Русија, изгледа, трпи последице оба таласа опадања инвестиција. Међутим, Светска криза не пружа довољно објашњење за пад од 48%. Обим страних инвестиција је смањен у многим земљама у које капитал улажу исти инвеститори као и у Руску Федерацију, конкретно у бивше совјетске републике, али ово смањење не прелази 25%. Како је утврђено да се *инвестициона клима* у Русији није погоршала ни у једном сегменту у посматраном периоду, укључујући и опште добро стање привреде, може се претпоставити да је важан разлог за пад обима страних инвестиција рестриктивни *Закон* о стратешким секторима, чије се усвајање временски потпуно подудара са инвестиционим опадањем.

Нови руски Закон о страним инвестицијама је знатно рестриктивнији од претходног, али се мора констатовати да не одступа значајно од праксе која постоји у многим државама. Захтеви које Руска држава поставља пред стране инвеститоре суштински се ни по чему не разликују од решења других земаља у овој области. Супротно тврдњи многих представника држава инвеститора, нови руски Закон не уводи покровитељску инвестициону политику у Русију.

Русија је још увек заинтересована за стране инвеститоре. Америчке компаније су и раније преговарале са државним нафтним компанијама, тако да овај закон не представља затварање врата страном капиталу. Пре се може констатовати да је довео до привремене панике инвеститора, да је створио осећај несигурности, јер је подсетио на ранију деценијску затвореност совјетске привреде, него да је сам довео до редукције обима страних инвестиција.

Специфично обележје инвестиција у Русији је његово *порекло*. Констатовали смо да су највећи инвеститори у руску привреду Кипар и Луксембург, земље за које се зна да су одредиште руског капитала, који се одливао из земље у транзиционом периоду. Нема начина да се токови овог ка-

питала даље прате, али је по неуједначеном темпу прилива капитала из ових земаља у Русију, може претпоставити да је његов извор изван регуларних инвестиционих средстава држава из којих је дошао. Мало је вероватно да је држава Луксембург у само две године, 2004. и 2005. одлучила да у Русију инвестира петину, односно четвртину њеног укупног прилива инвестиција и да затим прекине тренд (Табела 2). Слично се поновило са Холандијом и Кипром. Закључак је да је повратак овог капитала у Русију у неколико последњих година, заправо довео до лажне слике о високом нивоу страних инвестиција, па због тога тренутни колапс изгледа много драматичније него што јесте.

За пад инвестиција од 48% у Русији за само неколико месеци тешко може да буде одговоран било који појединачни фактор. Зато су у анализу укључени сви потенцијални узрочници ових крупних промена. Нема начина да се измери степен утицаја сваког од наведених фактора, али се може закључити да је тренутни колапс инвестиција последица узајамног деловања Светске економске кризе и ограничења које је донео нови закон о страним инвестицијама, али у великој мери одражава и објективно стање, јер је лажан заправо био прилив инвестиција у претходном периоду.

По питању будућег обима страног капитала у Русији, може се претпоставити да ће се повећавати како Светска криза јењава, а страни инвеститори почну постепено да прихватају Русију као равноправног учесника у светским финансијским токовима. Ако је исправна претпоставка да је велики део капитала који је ушао у Русију у последњих 5-6 година, заправо домаћег порекла, обим инвестиција из ових земаља ће остати на садашњем, много нижем нивоу, тако да је мало вероватно да ће у скорој будућности обим инвестиција поново достићи рекордни ниво из 2007. године.

Литература

Закон об иностранных инвестициях в Российской Федерации, Но 57-ФЗ, 29. април 2008, објављен 7. маја 2008.

- Федеральный закон от 9 июля 1999 г. №160-ФЗ *Об иностранных инвестициях в Российской Федерации*
- Александар Дугин, *Геополитика постмодерне – времена нових империја*, Росић-„Никола Пашић“, Београд, 2009.
- Маринко Огорец, *Путинова Русија: нови успон старе војне силе*, Голден маркетинг-Техничка књига, Загреб, 2008.
- Привредна комора Србије, *Приватизација у Русији – обим страних инвестиција у руску економију*, www.ino.komora.net/Tržišta/Azija
- FOREIGN INVESTMENT - Laws and Policies Regulating Foreign Investment in 10 Countries*, GAO-08-320, 2008.
- Global FDI policy: Correcting a Protectionist Drift*, David Marchick, Matthew Slaughter, Council of foreign relation, CSR, no 34, 2008.
- Foreign investment in Russia*, Economic analysis from the European Commission's Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Vol. 5, Issue 1, 11.01.2008.
- Russia: Further Detail on the New Laws Restricting Foreign Investment in Subsoil Rights*, Natalya Morozova, 2009.

Nataša Stanojević

*CAUSES OF DECLINE FOREIGN
INVESTMENT IN RUSSIAN FEDERATION*

Summary

At the beginning of transition of Russian economy, influx of foreign investment was insufficient, with small number of investors, with huge demands. Direct investment into economy was just a small part of them, until the biggest portion was credits. Foreign direct investment was concentrated in oil and gas sector. After more than a decade of the foreign investments deficit, at the beginning of 2000th, foreign capital in Russian Federation starts to increase significantly. During 2007th it reached record values. Russia came at the world's top of FDI influx, but the collapse followed at 2009. Foreign investment in Russian Federation was halved in one year.

The paper „Causes of decline foreign investment in Russian Federation“ researches possible causes of this sudden foreign investor's lost of interest in Russian market. It's not likely that any particular factor can be responsible for investment's fall of 48%. This analysis includes all potential causes of these significant changes. It was analysed origin and structure of foreign investment, influence of World economic crisis, changes of investment climate. Investment legislative changes were especially analysed, because the new Law of foreign investment had been introduced just before the investment fall and it caused turbulent reactions among the most important world investors.

Key words: foreign investment, foreign capital, foreign investment law, Russian Federation

УДК: 327.5(497):28

Примљено:
јун 2010.

Прихваћено:
27. 9. 2010.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 8

Број 2/2010.

стр. 127-148

Мехмедалија Нухић*

КОНЦЕПЦИЈА ИСЛАМСКОГ ПОГЛЕДА НА РЈЕШАВАЊЕ КОНФЛИКТА У НОВОЈ АРХИТЕКТУРИ БАЛКАНСКОГ РЕГИОНА

Резиме

Историјски посматрано људска цивилизација је у суштини саздана од већих или мањих конфликтних стања која су до те мјере продуковала односе између супростављених страна да су се најчешће окончавала врхунцем конфликтне усипаности, односно ратом. Разни су интереси доводили и до разних конфликтних стања. Посматрајући суштину насталих конфликтних стања као и његову позадину уочавају се интереси као основна полазишта у доласку до конфликтних стања. Како кроз дубљу и ближу историју, а и данас у времену у којем ми живимо један из мноштва узрока који се издваја и који је потицао настанак конфликтних односа и реализације истих јавља се и еолошко вјерска свијест односно религија. Управо тај аспект конфликтног стања базираног на религијским интересима, и на подручју Балканског региона јесте фактор у овом раду којег ћемо анализирајући, суштински указати на његов значај у рјешавању конфликта у новој архитектури Балканског региона.

Кључне ријечи: религија, конфликт, ислам, религијска и еологија, превазилажење конфликтног стања

* Политиколог, Лукавац, Босна и Херцеговина

Генерални концепт ид еолошке свијести и проблем рјешавања насталог конфликта

Гледано историјски увијек официјелна дипломатија вођена на вишем нивоу доводи на сцену ситуације које у крајности своје опције започињу мањим или већим конфликтима и који неминовно на сцену доводе и ратни сукоб као врхунац и производ официјелне дипломатске политике. У сукобима као карактеристикама њиховог почетка увијек се појављује група људи која да ли демократски или на други супротан начин на челу официјелне дипломатије почиње да се интересно сукобљава из чега онда неминовно порађа сукоб са последицама. Све што је створено на неприродан и на присилан начин чекат ће свој историјски тренутак да се разгради те да се врати на почетне стазе при томе бирајући путеве који нису исти као предходни путеви, али јесу на одређени начин слични оним предходним.

Историја човјечанства је фактор у којем човјек игра само своју улогу и служи као сегмент кретања уз помоћ којег официјелна дипломатија идеологије или покрета ствара себи пут којег је одавно зацртала. На том путу кретања према својим циљевима неминовно се сусреће са циљевима и интересима друге официјелне дипломатије, а која представља другу групу те се са истом или слаже или сукобљава све у зависности од подударности, односно неподударности својих крајњих циљева. Друкчија рјешења *оних супротних* неминовно намећу став да се *ови супротни* понашају исто или другачије, а што је све лимитирано циљем који се жели постићи.

У приступу изучавања конфликта и њиховог превазилажења срж проблематике је у анализи стања прије конфликта односно подробној анализи шта је довело до таквог стања. Наставак или услови за долазак стања са конфликтним последицама могао би се глобално посматрати са аспекта неспоразума који настају у самом друштву због несређених односа, па онда ти несређени односи унутар друштва чине одраз и на глобалном свјетском плану. Унутрашњи конфликти могу да буду покренути дејством извана, али да би задржали примат унутрашњег, они су обично на локалном нивоу повезани са идеологијом која не преза од вредновања да ли је не-

ка њена идеја тачна или погрешна, штетна или немогуће изводива. Напротив, тврдоћа става и нетолерантност наспрам упозорења о погрешности идеје која се спроводи, обезбјеђује у главама спроводилаца сигурност у намене спровођења.

Идеологија једног друштва у фази трансформације друштва је категорија која је теже проводљива од политике и економије тог друштва. Идеологија на друштво има доминацију и она оправдава друштвени поредак. Она не само да тумачи стварност друштва него и акумулаторски утиче на оне стварности и вриједности које жели постићи у друштву. Све што има почетак има и свој крај, тако је исто када је у питању и идеологија. Међутим, код идеологије, када нестаје она и даље у друштву остаје доминантна па на основу тога на нове друштвене токове може да дјелује у више праваца којим би се евентуално кретало друштво у будућем свом периоду.

С обзиром да је идеологија везана и за привредни систем друштва, а што указује да сваки поремећај на бази постојања немогућих економских односа неминовно тресе и стабилност идеологије у том друштву, па у моментима кумулирања економских поремећаја догађаји који затим слиједи љуљају или тотално обарају темеље на коме је заснована постојећа идеолошка свијест друштва.

Курс идеологије одређује и смјернице официјелној дипломатији земље која проводи идеолошку одредницу. Оно што се јавља као алтернатива званичној дипломатији је свијест да се не размишља идеолошки као што размишља већина званичних и официјелних, него се јавља израз опонирања управо у ставовима заступљеним у друштву, а које ми називамо народном вољом или у најмањем случају једним настојањем којег локална заједница осјећа као начин превазилажења ситуација које се постављају у друштву као проблеми. Слично као у медицини, ако не постоји излаз у оздрављењу од клиничко-лијечничке интервенције онда се прибјегава народним изворима лијечења којим се санкционише стање болести и тежи ка оздрављењу.

Зашто овдје настојимо истаћи заступљеност идеолошког концепта у превазилажењу конфликтног стања? Па управо из тог разлога што и званична и она како је ми називамо народна дипломатија своје прве кораке праве од идеолошке одреднице друштва у кретању ка могућем правцу

рјешења конфликтног стања. Сваки пут проблем се настоји ријешити на бази идеолошког става или у оквиру истог. Са усвајањем идеолошке друштвене одреднице и избором пута којим се друштво настоји повести јављају се и заступљене свијести које настоје да кроз призму идеолошке свијести ријеше или покушају ријешити настали конфликт.

Након урушавања идеологије која је била заступљена у друштву као већинска, а никада као апсолутна, јер у ствари никада у историји није постојало друштво гдје су мислили сви исто, на површину изнад потонулих развалина бивше идеологије плутају и испливавају онакви идеолошки елементи који са званичном (потонулом) идеологијом никада нису били у складу или су јој док је иста живјела били увијек супротна страна. Око таквих ембрионалних зачећа почињу се окупљајући усмјерават у свом току и економско-политички елементи који ће у будућем времену бити основица новог идеолошког погледа друштва. У таквом случају народна дипломатија се појављује увијек као алтернатива званичним идеолошким ставовима у рјешавању конфликтног стања. Она се увијек јавља као новост и алтернативни приступ за стања проузрокована оном идеолошком свијешћу са којом се она није слагала или се сукобљавала у концептивном приступу приликом рјешавања стања која се означавају као конфликтна. За мањинску алтернативну идеологију никада није својствено начелно слагање са официјелном идеологијом. Официјелна идеологија друштва пренесена са макро плана у микро подручју исто тако не даје резултате фактора оздрављења због тога што управо произилази из генералне идеолошке владајуће свијести. Тако је она, у ствари, само лоша копија оног званичног идеолошког друштвеног става пренесеног у локалну заједницу, гдје се уз помоћ људи из локалне заједнице на локалном нивоу настоји ријешити настало конфликтно стање-безуспјешно. Ако је болесног пацијента немогуће излјечити цјелокупним прописаним лијечничким третманом, алтернатива се тражи у таквом третману лијечења које није третмански подударно са оним званичним или оним лијечнички прописаним дијагнозама. У таквом случају, неминовно ће се прибјегавати алтернативи. На исти или сличан начин конфликтна стања друштва настоје се ријешити на алтернативан начин у односу на генералну идеолошку свијест заступљену у друштву.

*Религијско-идеолошки аспекти у превазила
жењу конфликтног стања*

Степен милитантности и склоности да се проблем (конфликт) ријеша на тај начин је основни параметар у оцјени колико је религијски покрет фундаменталистички, гледано са аспекта силе и употребе исте. С обзиром на то у дјелу оних који ислам баштине на мирољубивој основи може се почети водити преговор о рјешењу конфликта али никако са религијске основе. Религију у таквом случају треба употребљавати само као стабилизаторску основу при учвршћењу мира. Сам примјер религијског исламског поздрава „селама“ (мир) је искључиво једноконфесионалног значаја односно поздрав унутар ислама за истовјернике, док је сасвим други став у односу на оне који не припадају религији ислама. Мир се користио само у систему јачања религије и елиминисања конфликтних стања унутар исламско-арапске разједињене заједнице у прво вријеме стварања религије ислама. Милитантност дијелова ислама се огледа у обједињавајућој идеји и настојању да религија ислама буде религија цјелокупне људске заједнице на свијету, а што с друге стране неминовно рађа отпор оних који не мисле исто, што на крају доводи до стања поремећених односа.¹

Неминовно је да се ислам шири и као друштвени суверенитет, што је основни разлог што такав начин религијског ширења не може водити трајном миру. Управо у Босни и Херцеговини (убудуће читати БиХ) као примјер, аспект ширења државног интегритета не одговара ни у ком смислу православном становништву у БиХ, а ни било ком другом које не припада религији ислама. На то нас стање упућује безброј договора и споразума који су кршени управо из разлога исламског гледања на концепт уређења државе и рјешавање проблема у држави. (очито на религијско правним основама утемељеним на исламском погледу уређења друштва)!

Такође нам на то указује и сама ситуација сучељених погледа унутар исламских интереса у оквиру припадника исламске вјероисповијести у БиХ. Ту управо постоје двије

¹ Види: Мирољуб Јевтић, *Религија и политика – увод у политикологију религије*, Институт за политичке студије, Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр. 304-311,

струје које су биле нарочито доминантне у току грађанско-религијског рата у БиХ као и у постратном периоду. Очити примјери за то су сукоби у Цазинској крајини између самопроглашених аутономаша Фикрета Абдића и снага армије БиХ лојалне Алији Изетбеговићу; затим унутрашња међумуслимска разрачунавања у Сарајеву, те низ других радњи које су предузимане у другим локалним заједницама, како унутар религије ислама тако и у сукобима исте са другим религијама током грађанског рата у БиХ. Цијело вријеме је вођен сукоб на граници игре отворених карата за ислам или против ислама, као и са исламом и са неисламом. Неоспорна је чињеница да су такве конфликтне активности биле креиране не само унутар исламског ткива у БиХ, него и активностима које су инпутиране извана како са исламске тако и са неисламске стране.² Конфликт је увијек требало хранити да би се одржавао у животу, а с тим што је он у БиХ увијек имао гладна уста више па се тај недостатак хране јављао као генератор новог конфликтног стања.

Прелазак на ислам се огледао у губљењу државног суверенитета и прихватању исламског суверенитета. То је у ствари центар и срж размишљања ислама као начина у превазилажењу конфликтног стања. То је златна формула исламског ширења, тзв. ударац којим се постижу рјешења два основна става као основе за превазилажење проблема (конфликтног стања), тако и за ислам као религију на свом путу експанзионистичког ширења. У том смислу може се закључити да ће ислам (фундаменталистички) настојати генерисати конфликте како би тобожњим рјешењима истих постигао златне резултате ширења суверенитета територије, а тиме и суверенитета правног уређења на тој територији. Губље-

2 У безброј примјера директног инфилтрирања разних облика уплитања и потпиривања вођења сукоба са јаком религијском позадином у БиХ јесте и чињеница увоза страних-исламских религијских бораца. У свом примјеру обесправљености у односу на права бораца након рата припадници муслиманске војске, који нису на директан начин припадали и исламској конфесији истицали су ситуације: „... да се моје заслуге негирају (мисли се на неравноправност права борацке популације након рата)... уважавају се само мудахедини, а то се јасно види на сваком кораку у овој земљи... од прије неколико мјесеци као ратни војни инвалид своју инвалиднину могу подићи једино и искључиво у банци која се зове ШЕХ-ИН... сам наслов те банке све казује“ Види шире : Пинкас Зебулон, Жута јабука и други знакови, Културно умјетничко друштво „Гајрет“, Пурачић, 2009, стр. 7-11.

њем суверенитета са прихватањем ислама указује нам да су једини односи који су преовладавали у односу на неислам односи рата, тј. жеље ислама да се и на подручју неислама прошири вјера исламског исповиједања. Полазећи од тога да је дужност сваког припадника ислама мисија „претварање свијета у јединствену државу у којој ће владати трајни мир регулисан шеријатом“³ долази се до закључка да се индивиду или група која почива са основе ислама као религије није у стању на основу универзалних моралних норми да изврши функцију рјешавања конфликтног стања, управо из разлога јединственог погледа на уређење друштвене заједнице како на локалном тако и на глобалном плану. Коначан циљ ислама јесте мир али такав да подразумијева само владавину једне вјере, односно ислама.⁴ На тој основи жеље за миром могу да се темеље тврдње рјешења конфликтног стања све дотле док се не почне улазити у суштину конкретног мира, па из тог разлога ислам као религија познаје периоде примирја. Услјед немогућности сагледавања ситуације у детаљном обиму, те немогућности на основу религиозне догме чињења два посла узајамно, вође исламских концепата уређења друштва као јединствене религијске заједнице, често пута затраже примирје управо ради потребе сагледавања стања докле се стигло у провођењу досадашњег ширења религије и колико се под суверенитет религије довело оних који су били изван ње.

Као потврда предходно изнесеног става огледала би се у доказу праксе ислама и његове међународне доктрине која проистиче из како индивидуалне тако и колективне мисије сваког вјерника да се бори за такво уређење свијета у коме би религија ислама била једина религија, а гдје би свеобухватност мира била регулисана исламским правним поретком заснованим на шеријату. У супротном, а по шеријатској теорији међународних односа, ислам је у сталном и отвореном сукобу са земљама неислама, односно онима у којима ислам као религија не представља темељну поставку заснованости друштва. У теорији међународних односа гледано из угла религије ислама данашњи свијет у коме ми живимо дијели се на

3 Види: Мирољуб Јевтић, *Савремени џихад као рат*, „Никола Пашић“, Београд, 2001, стр. 15-64.

4 Види: Магистарски рад, Мехмедалија Нухић, *Третман вјерског екстремизма у међународном праву оружаних сукоба са посебним освртом на исламски фундаментализам*, Слобомир П Универзитет, Бијељина, 2009.

основу такве теорије на свијет мира (дар ал ислам) и свијет рата (дар ал харб).⁵ Простор између та два свијета заснован на шеријатском погледу на свијет уопште карактерише континуирано непријатељство са оним који не припадају свијету ислама омеђено периодима примирја тек таквим и толиким који би само на тренутак дали прилику да спроводиоци исламске даље (ширења) сагледају достигнуто и заузму курс према зацртаном. У том периоду припреме за наредно стање конфликта ислам је изградио и прелазни период за превазилажење конфликтног стања које супротној страни (неисламској) пружа могућност да без отвореног сукоба са исламом стане на његову страну путем прихватања понижавајућег стања неисламске државне заједнице у односу на исламску, а то је стање плаћања данка (џизије) као прелазно стање до свјесног и системског стања прихватања исламских шеријатских правних норми уређења друштва.

Наведену теорију исламских међународних односа и није могуће једноставно примјењивати па се на основу учења темељних принципа реализације Кур'ана од стране исламске уleme⁶ прибијеже парцијалном односу наспрам оних који не припадају правно исламском систему уређења друштва. Један дугогодишњи процес спољно-политичког одређења муслиманских држава је процес дужег помирења у коме би требала идеологија ислама бити заснована на мирољубивом образовно-одгојном постепеном преласку на ислам.⁷

С друге стране, настојање оживотворења традиционалне исламске теорије међународних односа су карактеристике погледа фундаменталистичке опције која с позиција радикалног ширења религије ислама жели да оживи теорију свеобухватног ширења религије ислама заснованог на правном систему произашлом на основу шеријата. На таквој основи погледа на свијет данас смо свједоци таквих конфликтних стања гдје је свјетски мир нарочито урушен таквим конфликтним активностима које су до те мјере радикалне гдје припадници једне религије, у овом случају ислама, не жалећи чак ни сопствене животе свјесно их жртвујући само у

5 Види: Мирољуб Јевтић, *Савремени џихад као рат*, „Никола Пашић“, Београд, 2001, стр. 18-24.

6 Драган Новаковић, *Школство исламске заједнице*, ЈУНИР, Ниш, 2004, стр. 153-155.

7 Исто.

циљу остварења јединственог погледа на уређење свијета у којем би традиционално исламска теорија међународних односа чинила окосницу политике исламских – муслиманских земаља.

*Заблуде и занемаривања око снаге вјерског
утицаја*

Пад берлинског зида означио је почетак таквог погледа на подручју југоисточне Европе која је своју перспективу мултиетничког друштва почела гледати кроз настојања да се отворе процеси реидентификације идентитета кроз историјску перспективу и стереотипе који су искључивали појмове демократије и људских права у име свете прошлости. На тим основама БиХ представља друштво гдје се у религијским заједницама не признаје други и друкчији већ се фаворизира своја етничка заједница, а друге заједнице признају само под притиском европских стандарда грађанског друштва, док у самој религији ни право мањине ни право грађанства нису призната права.⁸

Заустављање рата у БиХ и конституисање мира као и организовање демократских процеса текло је уз помоћ стране интервенције при чему су људска права и слободе редуцирана⁹ у интересу стабилности у региону тако да већина закона наметнутих од стране високо-намјесничког апарата римокатоличке Европе у земљи раздрманој грађанско-религијским сукобом ни до данас не гарантују спремност на реформе које би требало подузети од стране грађанске алтернативе. Сукобом у БиХ инспирисаним и вођеним у знатном нивоу и уз благослов сукобљених религијских заједница у периоду након заустављања истог вољом оних који су претпостављали да је сувише мали јаз акумулиране тежње религиозне доминације на подручју Балкана, покушали су да процес долажења до истине и остваривање правде створе на темељу изградње повјерења и помирења, у сврху изградње социјалног мира на бази међурелигијског споразумијевања,

8 Види: на интернет страници: [www.http://WWW.IPCSA.ba/konjic_uvodno_izlaganje.php](http://WWW.IPCSA.ba/konjic_uvodno_izlaganje.php)

9 Види: *Под лупом*. Људска права 1991-95, Фонд за хуманитарно право, Београд, 1997

управо на оним концепцијама од којих ни једна религија из Босанског сукоба није одступила, како у вријеме ратног стања, тако и у послеријатном периоду. И управо из тог разлога, у земљи у којој се конфротација потицана са религијске основе и континуирано подржавана извана, намеће се као препрека људским правима у намјери превазилажења конфликтног стања, те доводи до све веће апстиненције грађана на изборима и одустајања од активног судјеловања у процесима превазилажења конфликтног стања у земљи.

У таквој земљи са стањем кулминирајућег конфликтног стања којег још рјешава Европска дипломатија наметнутим високопредставничким намјесничким апаратом у земљи у којој се кроз призму религиозних погледа настоји пронаћи најбоља позиција за превазилажење конфликтног стања на начин тумачења истине и правде унутар својих религиозних заједница немогуће је доћи до стања рјешења конфликта.

Превазилажење конфликта у таквим вишерелигијским заједницама може да се одвија само у условима гдје се приликом споразумијевања и међусобног комуницирања признају и уважавају различитости, а што је основна претпоставка за дјеловање у правцу рјешења конфликтног стања.

С обзиром да ислам као религија у својој темељној основи има за циљ ширење и непомирљиви доктринарни став изражен кроз потребу континуитета у поштовању религијске догме изражене кроз ставове религијског вјеровања да нема мира са оним ко не припада свијету ислама (дар ал ислам), а обзиром да су карте основних потеза базиране на популацији становништва окупљеног и сврстаног на религиозној основи, официјелној политичкој дипломатији то даје могућност благостања на власти уз биједу грађана с друге стране, који су међусобно подијељени на основу поријекла и начина живота у Босни и Херцеговини.

Апстрактно и готово замарајуће је истицање рјешења конфликта на подручју Балкана на основу истицања идеје о такозваној грађанској опцији уређења друштвене заједнице у Босни и Херцеговини у којој подјеле базиране на етницитету продужују достигнуто стање гдје се и надаље у многоме заступа стајалиште вјерског у односу на проблемско. Исте оне друштвене заједнице у којој су вољом вјерске тежње и уз помоћ других покренути процеси ратног стања, и у којој

нису ни у ком случају докинути снови континуираних историјских тежњи и незаборављених дана из прошлости гдје је од стране једне религије преовладавало стање и њене апсолутне доминације.¹⁰ Процеси несекуларизованости или недовољне секуларизације религије ислама произашли из учења да је немогуће било које процесе у друштву одвојити и њима управљати од поимања истих из директне суштине ислама не дају у будуће вријеме такве изгледе који би указивали на стања ријешености конфликтних друштвених односа управо из разлога доктринарног учења такве религије. Јер, конфликтно стање гдје се у име његовог и најмањег израженог става у вољи за његово рјешење, прибијеже упутама које своју снагу проналазе утемељену на претпоставкама исламског погледа и уређења међународних односа не даје готово никакву шансу различитостима које нису предвиђене и базирани на основним постулатима ислама, а тиме усложњавају путеве који воде ка излазу за рјешавање конфликтних стања. На основу таквог стања и приступа процесима рјешавања конфликтне проблематике неминовно се запада у лавиринт замршених и на религији утемељених непомирљивих ставова, а што нам указује и конфликтно стање односа у Босни и Херцеговини толико година и након рата.

Историјске заблуде које су продуковале стања конфликтних односа

Да би ушли у саму проблематику сагледавања и појавног разумијевања конфликта насталих на подручју социјалистичке Југославије или боље рећи у сврху разумијевања балканског сукоба, морамо кренути од једног, на брзу руку представљеног стања, које је у ствари и узроковало изби-

10 Тако је нпр. Адил Зулфикарпасшић који се представља као либерални интелектуалац, казао: „Познато је да је на овим просторима до Балканских ратова била Турска држава... То је била наша држава, држава која је испуњавала наше интересе. Дакле ми смо своју еманципацију, свој просперитет, своју будућност везивали за ту турску државу и настојали да је ојачамо. Када се турска империја повукла... Срби су у дубини душе остали наши противници – рушитљи наше земље.“ Цитирано према *СТАВ*, Нови Сад 21.02.1992. стр. 21, цитат преузет из: Мирољуб Јевтић, *Религија и политика – увод у политикологију религије*, Институт за политичке студије, Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр. 494.

јање конфликта. Ако узмемо у обзир чињеницу да узрок рађа последицу онда је конфликт на подручју Балкана породила ситуација оних земаља које су учествовале у стварању прве Југославије-Версајске творевине, све до њихове улоге разградиоца и гробара своје творевине. Интереси, који су постигнути на темељима идеје словенског јединства,¹¹ умногоме су одразили заблуде и натезања око циљева који су тиме требали бити постигнути. Замисао римокатоличке централизације са тенденцијом ширења ка истоку довео је до неуспијеха самог плана ширења, односно дошло је само до комадања српске нације и распадања Југославије по рецептури „католичког сецесионизма“¹² Да би детаљно приказали ситуацију која је неминовно водила распаду Југословенске федерације неопходно је кренути од става свјетских сила из периода 1918-19. године, када је у периоду 20. вијека вољом „великих“¹³ пружена огромна и јединствена шанса краљевини Србији да створи по свом нахођењу сопствену легитимизацију. Међутим историјски јаз, који као коб прати околности у Србији увијек је на сцену политичких прерачунавања исплутавао одлуку која је била као једна велика игра између традиције на једној и модернизације на другој страни. Управо на том неодлучном ставу Србије у то вријеме можемо објаснити дубоко укоријењене честице распада Југославије од самог њеног рађања.

Версајски мировни споразум средњу Европу је балканизирао, а тако балканизирана средња Европа која је диригентском палицом дата на вољу Србији да то учини, не само да су на такав начин старе конфликтне ситуације остале неријешене него су се чак и међуетничке напетости мањинских

11 Види: *Јединство православних Словена, књига прва*, припремио Зоран Милошевић, Филозофски факултет, Источно Сарајево, 2006.

12 Види: Србија и Средња Европа, на <http://www.песцаник.нет/цонтент/виев/940/85/>

13 Версајски мир је резултат ратом измијењеног односа снага. То је уговор о миру закључен 28.6.1919. у Версају (Versailles) између сила Атанте из I свјетског рата и Њемачке на завршетку конференције мира у Паризу, на бази којег је требао да почива свјетски поредак након I СР, а који је омогућио доминацију Француске у Европи и јачање Пољске и Румуније, као санитарног коридора против болшевизма, на рачун територије Совјетске Русије. Нова настала држава Срба, Хрвата и Словенаца, због отпора Италије, није призната од великих сила, већ је третирана као држава у настајању. Види: *Војна енциклопедија*, друго изд., књ. 10, ВИЗ, Београд, 1975, стр. 442-443

заједница почеле акумулирати за сукоб на тлу будуће СФРЈ, који је ескалирао успостављањем националних држава управо на њеном тлу створивши данас ситуацију у региону скоро безизлазну, а што је најјаче видљиво данас на територији бивше социјалистичке републике Босне и Херцеговине. Такво настало стање створило је ситуацију двојности која је порађала конфликте на тлу Балкана. Несналажење у таквој ситуацији било је омеђено тумарањем између, с једне стране жељом за спровођење традиционалне историјске политике са преовлађујућим елементима религијског утицаја и опције модерног Европског монархистичког уређења са друге стране.

Управо такво стање јаза између традиције и модернизације гдје краљевина Србија у вријеме 1918. године није кренула путем у то вријеме понуђеног јој римокатоличко-америчког плана модернизације и проширења Аустроугарске монархије (претече данашње Европске уније) из разлога тежње за ослобађањем од ропства управо од те монархије с једне стране те страха да би таква монархија могла постати савезницом тадашње Њемачке, одлучује се на пут стварања државе која би се једина на Балкану могла супроставити и одупријети њиховом утицају. Римокатоличко-америчка замисао стварања јаке противтеже Њемачком утицају као и Француско-Енглеска бојазан од спознаје да Њемачка неће бити заустављена у својим намјерама агресивно-експанзионистичког ширења ка истоку, у то вријеме Николу Пашића¹⁴ приморало је да одустане од идеје познате још из периода 1830. и њеног чувеног творца Илије Гарашанина у дјелу Начертаније, да српску нацију доведе до једног циља тј. окупљања Срба који живе у свим страним државама (у то вријеме) у једну српску државу. Средњоевропска идеја, римокатоличко

¹⁴ Никола Пашић, рођен 18.12.1845. у Зајечару. Дугогодишњи предсједник владе Србије и Краљевине Срба Хрвата и Словенаца. На уједињење свих Јужних Словена пристао је преко воље само под условом да се на све земље изван Србије прошири постојећа власт србијанске монархије и династије, оправдавајући то своје понашање теоријом да се нова држава може базирати само на покушајној државности Срба. Био је предсједник делегације Краљевине СХС на мировној конференцији у Паризу 1919. године. Позната његова реченица коју је изговарао: „ Срби јесу мали народ, али већег између Беча и Цариграда немамо“. Види: интернет страницу [www.http://sr.wikipedia.org/wiki/%d0%9D%D0](http://sr.wikipedia.org/wiki/%d0%9D%D0) ....

сецесионистичко настојање и интереси тадашњих великих сила приморали су Николу Пашића на пут са основном карактеристиком конзервативизма и снажног централизованог државног уређења - односно успоставу земље коју ће касније комунисти реализовати након другог свјетског рата на федералној основи. Тиме је било завршено једно раздобље умирења узрока који су продуковали конфликте с једне стране, а са друге само је на трен одложен пројекат средњоевропске идеје од стране римокатоличке Европе¹⁵ да би потом оне снаге које су се управо залагале за стварање Југославије након предаха наставиле разградњу идеја словенског јединства које су неминовно водиле пројекту распада њихове творевине и стварања мањих вазалних државних јединица које би лакше тако уситњене биле вођене за потребе њихових даљних идеја и реализације истих.

И управо сад, по истом рецепту стварање дуалистичког стања које је Србији било нуђено 1918-19. године, а које је због њене неодлучности, на њену штету, и на штету српског националног тијела одразило се јако погубно у периоду другог свјетског рата и у периоду распада социјалистичке Југославије од стране истих оних „великих сила“, у ствари спроводница идеја западног кршћанства под њиховим интересним притиском довело је до продужавања конфликтних стања која су имала погубан резултат за народе на тлу Југославије.¹⁶

Сагледавање чињенично-историјског стања, учовање својих грешака и погрешно одабраних праваца изазваних и потицаних страним интересима и њиховим крајњим намјерама, су основни елементи које треба да проналазе и узимају за изградњу својих почетних ставова и официјална и народна дипломатија као и грађанско демократске орјентације, а све у сврху одабира правих путева у 21. вијек. И управо тај страх да се у садашње вријеме поред јаких вањских притисака и политичког менторстава извана поново не начини потез који би резултирао новом заблудом, те неразумијевањем од стране друга два народа у Босни и Херцеговини стања које је ка-

---

15 Види: Унија, *политика Римокатоличке цркве према православним Словенима*, приредио др. Зоран Милошевић, Институт за политичке студије, Београд, 2005.

16 Види: Маријан Корошић, *Југословенска криза*, Напријед ЕИЗ, Загреб, 1988.

рактеристично и конфликтно, тако да се у ствари само рађају и множе нови конфликти у разним сферама и облицима у Босни и Херцеговини и продукују такве односе који указују да Балкански конфликт није још увијек ријешен.

За Муслимане је Југославија означавала подручје јединствене вјерске заједнице, а за Србе јединствене народне националне заједнице. Муслимани вјерници се покуравају вољи божијој изнад које не постоји више ништа, а воља божија на основу исламског тумачења је тврдња да не постоји нација, постоји и признаје се само заједница вјерника (исто-вјерника). Распад Југославије за Муслимане је означавао у религијском смислу удар на јединственост исламско вјерског простора, односно елеменат урушавања јединствене религијске заједнице на том простору.¹⁷

Из тог разлога, вођа босанских Муслимана Алија Изетбеговић прије избијања братоубилачког и грађанског рата на простору бивше Југославије изузетно се залагао за опстанак исте управо из разлога опстанка јединствене религијске заједнице, која би у конфедеративном стању имала континуитет даљњег постојања с тим што би се власт децентрализовала тако да би примат државне улоге преузела у цјелости федерална јединица уз доминантну владајућу популацију ислама на том подручју. Опстанак јединствене религијске заједнице је на такав начин значио дисконтинуитет јединствене националне заједнице, а што српском народу нимало није одговарало, па је на таквој основи и рођена клица конфликтног стања која ће касније кулминирати у оружани сукоб супростављених страна. Конфликтно стање будућег распада југославенске јединствености је управо од муслиманског руководства брањено ставом очувања *земље ислама*. Наиме, класично исламско схватање које брани ову тезу јесте у ставу да једном земља освојена од стране ислама остаје у трајни аманет исламска, односно једном потчињена земља под окриље правно исламског режима, на основу шеријатског тумачења остаје вјечно исламска.

Опстанак ислама као религије на подручју Балкана могао би се посматрати у облику постојања чињеничних грешака које су почињене или занемарујућих стања односа гледања

17 Види: Србија и Средња Европа, на <http://www.pescanik.net/content/view/940/85/>

тадашњих власти у односу на религиозно исламске тежње у тадашњој Југословенској заједници из периода 1918. године. Глобални захват у исказаној лакоћи схватања, односно несхватања од стране српске тадашње интелигенције, народне припадности исламске популације, односно не схватања „ништа од оног што битно опредјељује муслиманске масе“¹⁸ а то је управо религија која обједињује и идеолошки усмјерава кретање те масе имало је за резултат нагомилавања конфликата у разним сферама који ће кулминирати у сукобима вођеним на Балканском подручју. Исто тако након 1945. године, систем који је успостављен занемаривао је утицај религије, те је размишљао да уз помоћ културе са револуционарном идејом водећи масе за собом у новонастали систем друге Југославије, превазићи утицај религије и сматрао је да у њему неће бити мјеста „религиозних предрасуда“¹⁹ односно да ће религија због тога што је опијумски дјеловала до сада на масе престати да тако дјелује у будућности. Занемарена је чињеница религиозног стрпљивог и прорачунатог дјеловања од стране исламских тадашњих кадрова, који добивајући политичке функције у новој Југославији по систему националног кључа, а што је на крају водило и довело до признања муслиманске народности, која и таква „није могла да оде далеко од ислама као вјере“²⁰ Стварањем, односно признавањем муслиманске народности умногоме је допринијело представљање руководилаца исламске вјероисповјести сљедбеницима револуционарно идејног пута који је у ствари трасирао управо намјере које су показале своје право лице у годинама пред почетак и у току протеклог грађанског рата у Босни и Херцеговини.²¹ И управо у протеклом рату у Босни и Херцеговини

18 Види: Мирољуб Јевтић, *Религија и политика – увод у политикологију религије*, Институт за политичке студије, Факултет политичких наука, Београд, 2002.

19 Види: *Србија и Средња Европа*, на <http://www.pescanik.net/content/view/940/85/>

20 Види: Мирољуб Јевтић, *Религија и политика – увод у политикологију религије*, Институт за политичке студије, Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр. 286.

21 „...они су се јавно проглашавали Србима мислиманске вјере или Хрватима и тако заваравали и једне и друге. Напросто, скоро нико међу водећим српским и хрватским интелектуалцима није познавао шеријат па самим тим нису могли ни знати за институт који се назива такијах... њега могу примјењивати они који слиједе свету књигу ислама... Такијах даје право муслиману да, када је у опасности, може да се прикрива и да чак негира да

могла се видјети кулминација религиозно идеолошке тежње која је у одређеном моменту давала наду враћања исламу земље ислама која је некада то била.

Страховања муслиманске интелигенције од чињенице како даље кроз будућност, а која је остала на подручју Краљевине Срба Хрвата и Словенаца, након њеног стварања 1918. године, и након распада отоманске империје, одвојена далеко од и онако секуларизоване Турске од стране Кемала Ататурка, своју је нагло повраћену снагу осјетила управо у моменту када је свјетска дипломатија одлучила да конфликт на Балкану ријешити тако што ће и фактички признати Босну и Херцеговину, односно њену самосталност. Сва проблематика свјетске дипломатије везана за подручје рјешења Балканског проблема манифестовала се признатом самосталношћу Босне и Херцеговине која је тим актом дала улазну карту свим конфликтима који ће настати током грађанског рата у Босни и Херцеговини. Обим и сложеност конфликта најбоље се огледа у свим уложеним напорима међународне заједнице да заустави оно чему је она творац била, а што се огледало у тежини ситуације у циљу заустављања сукоба који је вођен на подручју Балкана са изразито јаком примјесом религиозно исламског елемента у карактеру сукоба. Исто тако како у ратном тако и у послеријатном периоду Балканска творевина међународне заједнице и великих сила управо из разлога жеље за доминацијом на цјелокупној територији земље, а од стране руководства босанских Муслимана јавља се суштински проблем на којег немуслимански народ не може да пристане, а који се одражава у тежњи унијатског начина уређења земље.

Као закључак овдје се намеће различито мишљење у погледу учвршћења државности Босне и Херцеговине, од стране народа који живе у њој и то управо онакве државности која би омогућавала даље стратешко напредовање и ширење религије ислама ка Европи, односно такве државно-

---

је муслиман, а у блажој форми да једно ради, а друго мисли“. Тај институт се заснива на Кур’анском ставку: „Оног који занијече Аллаха, након што је у њега вјеровао - осим ако на то буде приморан, а срце му остане чврсто у вјер и - чека Аллахова казна“ Види: цитирано, Миролуб Јевтић, *Религија и политика – увод у политикологију религије*, Институт за политичке студије, Факултет политичких наука, Београд, 2002. стр. 286.

сти која би увијек у будућности свјетским менторима рјешења Балканског конфликта пружала искру за упаљење неког новог бурета барута на подручју Балкана, а у циљу даљег религиозног конфронтирања и евентуалног вјерског ширења.

Религија и рјешење конфликта у будућности

Идеологија је друга страна вјере, па из тог разлога и не може да буде доза која смирује сукоб. Нарочито сукоби који се дешавају и којима је позадина религијски основ. Оно што је било генераторска снага сукоба не може да буде основа смирења сукоба. У односу колико је једно друштво успјело да потисне вјерско из система рјешавања конфликта, утолико оно успијева да реагује адекватно на проблем. Суштина уласка у проблем је открити бит почетка сукоба, а са чијим резултатом се требају компромисно сложити оне снаге које су учествовале у сукобу. Ако нема измирујућег става и компромиса унутар страна у сукобу нема ни моторне снаге која би водила процес помирења. Елементи : економија, суживот, припадност народу, језик, родбина, заједнички суживот у заједници прије избијања конфликта, све су елементи који могу да буду основа стабилности.

У земљама у којима постоји више религијских конфесија немогуће је проблеме рјешавати са позиција тих религија. Утицај међународне заједнице у тим земљама на пољу рјешавања конфликта, као треће стране, огледа се само у рјешавању техничких проблема као нпр. еколошких, економских, комуникацијско инфраструктурних, а никако осјетљивих односа због којих је и настало конфликтно стање. Суштина конфликта намеће и начине како се исти треба и ријешити. Нарочиту улогу у рјешавању сукоба имају средства информисања. Онај ко креира свијест маса, креира и начин рјешавања сукоба. Сваки конфликт не рјешава се пребијањем ситуације преко кољена нити занемаривање сржи јер у таквој фази долази до тога да се само врши историјско заташкавање за одређено вријеме или одгоду за вријеме које ће се чекати па да се надаље генерише стање конфликта у горем облику него прије. Интеграционе тежње су генерисале разне проблеме, па када на моменат застану проблем се учини као

ријешен, тако да се наново отвори чим се створе услови који владају у свијету интеграционих тежњи.

Међурелигијски дијалози не могу довести до смирења ситуације²² из разлога зато што свака конфесија има свој циљ. С обзиром на супротне циљеве који су били и остали поларизација кроз цјелокупну историју тако да те религијске заједнице нису у стању да превазиђу проблем. Сваки конфликт почиње са ставом, односно крајњим циљем и сваки сукоб посједује начин рјешавања. Компромис је тајна рјешавања. А најбољи познаваоци тајне компромиса налазе се на локалном нивоу, управо на оном мјесту гдје је конфликт имао свој највећи учинак. Официјелна дипломатија никада не затвара врата конфликту, она то чини само до оног нивоа док га као таквог не локализује. Официјелна дипломатија је као и варијабла која увијек има промјењиву величину, док живот који користи темељне поставке засноване на основној заједници гдје и проблем има свој учинак, управо на том мјесту га је и најлакше ријешити. Конфликт гледан из базе гдје му је жариште може да буде сасвим друкчије интерпретиран на вишем нивоу, па је рецензија официјелне дипломатије у ствари њена примјена у бази, на мјесту гдје је и конфликт започео.

Литература

- Мирољуб Јевтић, *Религија и политика – увод у политикологију религије*, Институт за политичке студије, Факултет политичких наука, Београд, 2002.
- Пинкас Зебулон, *Жута јабука и други знакови*, Културно умјетничко друштво „Гајрет“, Пурачић, 2009.
- Мирољуб Јевтић, *Савремени шихад као рат*, „Никола Пашић“, Београд, 2001.
- Магистарски рад, Мехмедалија Нухић, *Третман вјерског екстремизма у међународном праву оружаних сукоба са посебним освртом на исламски фундаментализам*, Слобомир П Универзитет, Бијељина, 2009.
- Драган Новаковић, *Школство исламске заједнице*, ЈУ-НИР, Ниш, 2004,

22 Види: [www.http://147.91.230.48/ifdt/izdanja/casopisi/ifdt/XVI/d05/document](http://147.91.230.48/ifdt/izdanja/casopisi/ifdt/XVI/d05/document)

- Под лупом, Људска права 1991-95.* Фонд за хуманитарно право, Београд, 1997.
- Јединство православних Словена, књига прва,* припремио Зоран Милошевић, Филозофски факултет, Источно Сарајево, 2006.
- Војна енциклопедија,* друго изд., књ. 10, ВИЗ, Београд, 1975.
- Унија, Политика Римокатоличке цркве према православним Словенима,* приредио др. Зоран Милошевић, Институт за политичке студије, Београд, 2005.
- Маријан Корошић, *Југословенска криза,* Напријед ЕИЗ, Загреб, 1988.

Интернет странице:

- http://www.IPCSA.ba/konjic_uvodno_izlaganje.php (фуснота 8);
- Србија и Средња Европа, на <http://www.песцаник.нет/цонтент/view/940/85/> (фуснота 12, 17 и 19);
- <http://sr.wikipedia.org/wiki/%d0%9D%D0...> (фуснота 14.);
- <http://147.91.230.48/ifdt/izdanja/casopisi/ifdt/XVI/d05/document> (фуснота 22).

Mehmedalija Nuhic

*A CONCEPTION OF ISLAMIC VIEW
ON RESOLVING CONFLICTS IN NEW
ARCHITECTURE OF BALKAN REGION*

Summary

From historical point of view, human civilization has substantially been made of bigger or smaller conflict situations producing the type of relations between the conflicted sides that usually peaked in the conflict incandescence or the war. Various interests have caused various conflict situations. Considering the basis of the emerged conflict situations as well as their backgrounds it is possible to notice interests as a basic starting point that led to the conflict situations. Both in distant and recent past and in these times of our living one of many causes that has been noticeable and that has caused emergence and realization of the conflict situations is ideological-religious consciousness–religion. Exactly this aspect of conflict situation based on religious interests and in the Balkan region is the theme of this paper, in which author analyzed and substantially underlined its significance in resolving conflicts in new architecture of the Balkan region.

Key Words: religion, conflict, Islam, religious ideology, overcoming conflict situations, etc.

УДК: 327(560)

Примљено:
август 2010.

Прихваћено:
27. 9. 2010.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 8

Број 2/2010.

стр. 149-166

Зоран Милошевић*

СПОЉНО-ПОЛИТИЧКЕ АМБИЦИЈЕ ТУРСКЕ

Сажетак

Турска жели да се створи „Нови светски поредак“, заједно са западним савезницима, у коме би она играла једну од главних улога. У том смислу ради на томе да постане стални члан Савета безбедности ОУН, а већ је успела да други човек НАТО- постане Турчин, чиме је успела да значајно наметне своје идеје и погледе овој војној организацији. Иако Турска успева да се приказује Западу као носилац „умереног исламизма“ и либерализма, она покушава да у пракси спроведе концепт исламске државе, због чега је владајућа исламистичка партија у Турској покренула уставне реформе да уведе председнички систем, у коме би председник имао овлашћења султана (световна власт), а у оквиру повратка халифата (религиозна власт) теже да је пребаце на генералног секретара Организације исламске конференције (ОИК). Сада ово место заузима грађанин Турске Екмеледин Ихсаноглу.

Кључне речи: Турска, спољна политика, Балкан, Србија, модернизација, интеграције, интереси

У последње време у турским научним круговима све чешће се води дискусија о улози Турске не само у регио-

* Институт за политичке студије, Београд

налним већ и у глобалним политичким процесима.¹ Оваква тенденција, по правилу, јавља се када државе намеравају да изнова размотре своје интересе у региону, дефинишу своју зону утицаја и нађу своје место у светском поретку. Са друге стране, како нас то учи историја, државама не полази увек за руком да разраде адекватну спољно-политичку стратегију, посебно ако представе о својим интересима немају адекватну подршку у материјалном и духовном (кадровском) плану. Турска већ иза себе има искуство вођења погрешне политике према државама Централне Азије, Балкана..., а сада је могуће да политички греши и на Блиском истоку.

„Неопходно је изградити Нови светски поредак. На жалост, све постојеће глобалне институције, попут ОУН, Светске банке итд. формиране као резултат Другог светског рата, не одговарају реалности“ – рекао је министар иностраних послова Турске, Ахмет Давутоглу на заседању Трећег међународног форума „Алијанса цивилизација“², који се одржао 29. маја 2010. године у Риу де Жанеру. Овим је главни стратег актуелног спољно-политичког курса Турске изразио своје незадовољство местом Турске државе у међународним пословима. Према његовом мишљењу, данашња Турска представља регионалну супер-силу,³ која претендује на пуноправно учешће у решавању глобалних проблема. Очигледно је, дакле, да чланство у Г-20 више не задовољава Турску и она сада тежи да уђе у најутицајније светске организације и структуре. Између осталог, *према свим показатељима, руководство Турске има амбицију да постане стални члан Саве-*

1 Види: Дарко Танасковић, *Неоосманizam - повратак Турске на Балкан*, Службени гласник / Службени гласник Републике Српске, Београд, 2010.

2 „Алијанса цивилизација“ је формирана на предлог бившег генералног секретара ОУН Кофи Анана, 2005. године уз помоћ премијера Турске и Шпаније. Алијанса тежи да помогне у решавању проблема између држава, народа и цивилизација, путем међусобног уважавања. Овај напор одражава вољу великог броја људи, који припадају различитим културама и религиозним традицијама, да живе у миру, односно да се дискредитује екстремизам.

У наше време овај Форум окупља око 100 држава. Турска даје велику пажњу овом пројекту и себе на њему представља као представника умереног крила исламског света.

3 Види: Зоран Милошевић, “Турска – регионална суперсила”, Печат, бр. 98, Београд, 2010. Упор.: Зоран Милошевић, *Свет без Запада*, Слобомир П универзитет, Слобомир, Бијељина 2010.

та безбедности ОУН. Поставља се питање, има ли Турска за ово неопходне ресурсе и на који начин она жели да оствари овај циљ?

Одговор на ово питање је дао сам министар иностраних послова Турске на већ споменутом Форуму у Бразилу. „Како нас учи историја, цивилизације су увек уносиле позитивни структурни допринос у развој светског поретка... Историја не познаје конфликт између цивилизација и поретка, истовремено теорија о сукобу цивилизација разматра различите цивилизације као фактор који стварају проблеме... Ова теорија је заснована на принципу хаотичног беспоретка“. Према речима турском министра оваква представа света је погрешна са теоријске и историјске тачке посматрања. Он је приметио, да регионалне и глобалне цивилизације играју стваралачку улогу у развоју светског поретка.

„У данашње време ми не живимо у условима XIX века, када је центар света била Европа, али ни у периоду конфронтације између два блока, како је то било у XX веку... Данас се формира нови свет и он се нада адекватном пријему реалности“ – каже Давутоглу. У току форума причао је и о томе како је држао предавања на Малезијском универзитету. „У слушаоницама су били Кинези, Малезијци, Индијци, муслимани и други представници различитих култура. Мени је руководство универзитета предложило да држим предавања по књизи која је почињала од старо-грчког света и завршавала се са новијом историјом Запада. У књизи ни речи није било о Кини, Индији, али ни о исламској цивилизацији. Тако се даље није могло... Нама је потребан нови приступ. Све културе света – традиције и наслеђа човечанства припадају свима нама... све ове (цивилизације) представљају наслеђе човечанства“. У овом исказу се може препознати смисао основне полазне тачке спољње политике Турске – „нула проблема са суседима“ и „многполарност“. Очеvidно је да исламски свет, следећи ову логику, треба да представља Турска, што се назире из следећих речи Давутоглуа. „Нама је потребан нови систем вредности и нови механизми... Алијанса цивилизација која је по снази други међународни форум, одмах после ОУН, представља такав механизам... Благодарeћи новој стратегији све државе света биће отвореније и трпељивије према различитим културама и цивилизацијама... Региони попут

Балкана, Јужне Азије и Југо-источне Азије показују међусобне утицаје. Да не би допустили појаву нових сукоба, чији смо сведоци били 90-их година XX века на Балкану, неопходно је формирати нови систем... Деца Африке, Кине, Азије и Латинске Америке треба да себе осећају неутуђивим делом историје. У противном, они не могу видети своју будућност. Сво човечанство је део те историје. И овакав приступ мора бити признат од свих држава света...⁴

Очевидно је да се Турска у свом спољно-политичком програму усмереног на стварање властитог регионалног лидерства придржава, бар на речима, либералне идеологије.⁵ Као што је познато у либерализму функција вође се закључује у његовој способности да преузме одговорност за формирање поретка у региону, сарађујући, при томе, на општој хармонији међународних односа. Турска је већ изјавила да преузима одговорност за регулисање палестинско-израелског конфликта, за конфликт око Нагорно Карабаха. За регулисање кипарског проблема, за Балкан, Средоземно море, Ирак, Авганистан и проблеме у Централној Азији. Овим је Турска демонстрирала намеру светској заједници да претендује на улогу регионалног лидера, што захтева и адекватно поштовање те заједнице према Турској. Међутим, Турска није усамљена у овим амбицијама. Лидерске амбиције исказују још неке државе истог региона, а љубомора на туђе лидерство у себи садржи потенцијални конфликт. Ово је посебно присутно у турско-израелском односу.

4 А.Г. Гаджиев, “К вопросу о глобальных внешнеполитических амбициях Турции”, http://www.iimes.ru/rus/frame_stat.html

5 Да Турска није искрени носилац либерализма сведочи курдско питање. Види: “Курдски изазов влади”, Политика, Београд, 23. јул 2010, стр. 3. Упор.: Claude Monge, “Турција – ислам и секуларизација”, *Znamenje*, št. 5 – 6, Petrovče, 2009, str. 77 – 82. Аутор чланка указује на то како је (претешко) бити хришћанин у муслиманском свету.

Поред тога занимљиво шта кажу Курди поводом ситуације у Турској. „Турска живи на бурету барута. У држави се за власт боре две основне групе: војници и исламисти, тј. армија и црква. То ствара поље сукоба које ће се пре или касније претворити у грађански рат. Засада војници држе власт. Последња хапшења турских официра из генералитета ово потврђује. То ће бити регионални војни конфликт. Курди неће испустити шансу која се јавља распадом Турске.“

Види: Турцију лихорадит, <http://www.kurdistan.ru/index.php?m=read&a=6707&PHPSESSID=db050472800ac5ad535fdc4804aed107>

Класична варијанта правила борбе за лидерство завршава се у такмичењу за овладавање комплексом показатеља максималних могућности утицаја у међународним питањима. Међутим, многе државе, у том смислу и Турској, више воле неklasичне методе формирања регионалног лидерства. Турска тежи да реализује своје растуће међународне амбиције уз помоћ тзв. компензујућих могућности. Да овде споменемо изјаву А. Гула у којој он каже да растућа економска моћ омогућава Турској јачање оружаних снага. Председник Турске је, такође, поводом посете Словачкој изјавио: „У Турској виде звезду у успону. Сфере утицаја нагињу се у турску страну. Отворено говорећи, многи због тога испољавају завист. За нас је важно достићи стандарде Европске уније. Када то достигнемо, може бити, бићемо попут Норвешке.“⁶ Још отвореније о овоме говори министар иностраних послова Давутоглу. „Ми смо неоосмани. Ми морамо да се бавимо суседним државама.“⁶

Поводом тога потребно је приметити да је растућа моћ Турске очевидна. Међутим, може ли турска држава која нема „традицију глобалног стратешког мишљења и лидерског искуства“, а има терет османизма⁷ (у то време Турци су најпримитивнијим насиљем⁸ и геноцидом држали у покорности освојене народе), да постане глобални играч и очува своје ресурсе? Мањкавост ресурса доводи до тога да циљеви Турске не одговарају њеним интересима, тачније интересима турског народа. Данас се он диктира утопијском идејом неоосманизма, за чију реализацију Турска нема ресурсе. Наиме,

6 Зоран Милошевић, „Разлози обнављања османске политике: од кемализма до модерног неоосманизма“, *Печат*, бр. 99, Београд, 2010.

7 Основа идеје Османске државе био је ислам сунитског смера. Савремени процеси у Турској сведоче о томе да Турци постепено поново постају Османи, по духу и по сагледавању своје државе и света око себе. Пре свега, за све становнике Турске уведена је обавеза да се називају Турцима (неким народима су већ забранили медије на својим језицима). Тако се формирала двосмислена ситуација. По Уставу Турске државу насељавају „турски народи“, иако је познато да милиони људи припадају другим народима: Курдима, Лазама, Арапима, Грцима, „Черкезима“, Јермени, Асирци и десетине других малобројних етничких група. Одбијање Европске уније да прими Турску у свој састав означава идеолошки пораз кемализма. Види: Манас Бајетов, „Османизм в Турции – это экономический успех на будущее“, <http://www.easttime.ru/analytic/2/6/789.html>, 24.05.2010.

8 Види: Владимир Димитријевић, „Цихад, цихад, четир’ ноге“, *Печат*, бр. 124, Београд, 2010.

у овом случају ресурси су религија, идеологија, историја, а она код Грка, Бугара, Срба и других није на страни Турске.⁹

Особености спољне политике Турске на Блиском Истоку

Ако се перманентно разматра политика коју води премијер Турске Реџеп Т. Ердоган, не може се а не приметити да су последњи догађаји развијени у оквиру пројекта **повратка калифата у политички живот**.¹⁰ Неопходно је подсетити се да је у Османској империји султан имао световну власт, чему тежи и Ердоган. Наиме, он путем покушаја да формира председничку власт у држави (у току су уставне промене), жели да приграби моћ какву су имали султани. *Што се тиче врховне религиозне власти, турска влада тежи да је пребаци на генералног секретара Организације исламске конференције (ОИК). Сада ово место заузима грађанин Турске Екмеледин Ихсаноглу.*¹¹

Године 1998. Савет Исламске академије права при Организацији исламске конференције донео је одлуку бр. 99 (2/11) „О секуларизму“ у којој се каже: „Секуларизам представља објективистички систем погледа, заснован на принципу не признавања Бога (атеизма), што је у супротности са исламом, а и због његове солидарности са светским ционизмом и другим деструктивним и покретима који све дозвољавају и које одбацују Алаха“. Као што се зна најважнији чувар секуларизма у Турској је генералитет и од Мустафе Ататурка створена Народна-републиканска партија (НРП), против које је владајућа исламистичка Партија правде и развоја организовала неколико „удара“ са циљем да је разбије. Опозициони турски медији наводе да је овај удар на Народно-републиканску партију извршен у сарадњи са Организацијом исламске конференције.¹²

9 Види: Мирослав Свирчевић, „Стратејска дубина“ турске спољне политике, <http://www.nspm.rs/prikazi/strategijska-dubina-turske-spoljne-politike.html>

10 А.Г. Гаджиев, “К вопросу о решении КС Турецкой Республики по ходатайству НРП об отмене пакета конституционных поправок”, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/13-07-10a.htm>

11 А.А. Джакар, “К вопросу об особенностях внешней политики Турции на Ближнем Востоке”, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/22-07-10.htm>

12 Види: Ф.О. Плещунов, “К вопросу о взаимодействии с мусульманами страны

У османској држави *фетва*, коју је проглашавао духовни вођа, односно – шејхул - ислам, имала је обавезујући карактер, чак и за султана. У данашње време турски премијер се брине да своју спољно-политичку делатност води у сарадњи са ОИК. Разни аналитичари су већ приметили да државе исламског света спроводе у живот све одлуке ОИК, што одражава јединство исламског света. Очевидно је да лидери држава чланова ОИК желе да на овај начин демонстрирају своју приврженост исламским вредностима, а да одређени центри моћи у исламском свету желе да муслимани света стекну поверење у њих и повремено наступају као категоријски заступници екстремних исламских идеја,¹³ ради којих су спремни да жртвују и добре односе са неисламским светом, као и установљени светски верски поредак.¹⁴

Министар спољних послова Турске, Ахмет Давутоглу у својој књизи „Стратешка дубина: међународни положај Турске“ посвећује велику пажњу ОИК. Он тврди да ОИК представља једну од најутицајнијих међународних организација исламског света, која је способна да наступи као колективни транс-национални политички представник, глобалног нивоа. Ова чињеница, према мишљењу Давутоглуа, мора бити уважена од турских власти приликом спровођења на међународној арени турских националних интереса.

Турски национални и спољнополитички интерес, према мишљењу актуелног министра спољних послова Турске, има *троугаону конфигурацију* у региону Блиског истока. Овај троугао чине Турска, Иран и Египат. У оквиру овог великог троугла, постоји унутрашњи, мањи троугао који чине Ирак, Сирија и Саудијска Арабија. На крају, последњи „пасивни троугао нестабилности“ чине Либан, Јордан и Палестина. Овде треба обратити пажњу на чињеницу да су одно-

---

и мира новог коалиционог правителства Велике Британије”, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/19-07-10.htm>

13 Администрација Белог дома захтевала је од министра спољних послова турске, А. Давутоглуа, објашњење његове изјаве „Веома брзо ћемо ми обавити намаз (обавезну молитву – З. М.) у Јерусалиму“.

Види: А.Г. Гаджиев, “Встреча между Р.Т. Эрдоганом и Б. Обамой в Торонто: к вопросу о проблемах в отношениях между Турцией и США”, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/30-06-10a.htm>

14 Ербол Досымов, “Турецкий фактор в региональной политике Центральной Азии”, <http://www.analitika.org/article.php?story=2007020209480271>

си Турске са Јорданом и Либаном, тек после познатих догађаја повезаних са „Флотилом слободе“, тачније 10. јуна, а у оквиру Петог турско-арапског форума у Истамбулу добили виши ниво. Тада је, између осталог, донета одлука да Турска, Сирија, Јордан и Либан формирају зону слободне трговине и безвизног режима. Истовремено, под великим притиском арапског света („Арапске улице“), Палестинска национална администрација донела је одлуку о признавању лидерске позиције Турске у региону.

Са друге стране, како то примећује Шломо Бен-Амин и чланку „Уздизање Турске и пад панарабизма“, објављеног у америчком часопису „Project Syndicate“,¹⁵ Турска је „сатерала Израел у угао светског јавног мњења“ поводом „мирне флотиле“ и доставе хуманитарне помоћи Палестинцима, да би принудили владу Израела да изабере реалну перспективу мирних преговора, уз истовремено јачање партије ХАМАС како би се ускоро укинула блокада појаса Газе. Овакав след догађаја безпоговорно узноси Турску на лидерско место у региону, што ће јој омогућити да повећа свој утицај у Јордану, који је, према речима А. Давутоглуа, „типична кафанска држава“.¹⁶ На тај начин заокружиће се формирање регионалног поретка у коме кључну улогу игра Турска. Дакле, у приоритету Турске није ХАМАС, који има сложене односе са Египтом и Саудијском Арабијом, већ Јорданско Хашемитско Краљевство, које има важан геополитички значај, пре свега за државе унутрашњег троугла. Другим речима, увукавши Јордан у сферу свог утицаја, Турска самим тим стиче, са једне стране, јаке полуге утицаја на државе унутрашњег троугла, а са друге – преимућство над осталим државама спољашњег троугла. Да би ово функционисало неопходно је још и војно присуство Турске у „унутрашњем троуглу неста-

15 Шломо Авинери, „Внешняя политика Турции на передовой“, „Project Syndicate“, 05. 07. 2010.

16 Колико министар спољних послова претерује казује чињеница да је у Јордану поредак веома толерантан према другим религијама и нацијама. На пример, око 17.000 Рускиња је удато за Јорданце, који их нису превели на ислам, а деца у већини знају Руски. Такође, велики број Јорданаца познаје руски језик. Другим речима, у овој држави је на делу велика трпеливост, за разлику од ситуације у Турској, где Грци, Курди и друге нације и вероисповести немају јасна права и слободе. Види: Лидия СЫЧЁВА, „Русскоговорящая Иордания“, <http://www.fondsk.ru/article.php?id=3168>

билности“. Због тога Турска, у садашње време и Либану, као миротворац (ЈУНИФИЛ) држи 528 војника и официра. Следећи догађаје у окружењу и Палестинска национална администрација је потпала под морални, политички и економски утицај Турске.

Потребно је приметити да у својој књизи, актуелни министар спољних послова Турске, пише о могућности укључивања у „унутрашњи нестабилни троугао“ и Севера Ирака (Курди), где Турска самоуверено и доследно предузима конкретне кораке усмерене на снажење свог утицаја у овој курдској аутономији. Међутим, ако се ово догоди, то више неће бити „троугао“ већ „четвороугао нестабилности“. Било како било, углавном, данас је Јордан принуђен да призна лидерство Турске у региону и склопи договоре о сарадњи са овом државом, давши јој велике (економске) привилегије. Овде ја важно напоменути да све државе Блиског истока, које су склопиле одређене (политичке) договоре и признале Турску као регионалног лидера овој држави дају и значајне економске привилегије, које треба да још више увећају моћ Турске.

За спољно-политичку политику Турске на Блиском истоку важно је и питање како А. Давутоглу прихвата присуство Јевреја у овом региону. Према његовом мишљењу, распадом колонијалног система, после Другог светског рата, који је формирала Велика Британија на Блискоисточном региону образована је јеврејска држава, које је исказало „деструктивну улогу на регионалну централно-исламску гео-културу и геополитичку целовитост“. Појава јеврејске државе у виду нације-државе, уздигла је „јеврејско питање“ на виши ниво. На тај начин, Запад је „јеврејски проблем“ учинио за много векова узорком конфликта између Јевреја и хришћана, на једној страни, и муслиманског света на другој, извозећи тај проблем на цео Блиски исток. До тада, према мишљењу Давутоглуа, „јеврејско питање“ није постојало.

Можемо, дакле, рећи да турска влада покушава да обнови османску политичку традицију, чија је најважнија особина уважавање мишљења исламских ауторитета, који не морају бити религиозни делатници. Ово треба да буде противтежа иранским и египатским исламским теолозима, тј. осталим државама „унутрашњег троугла“. Потребно је још приметити да Турска покушава да Израел „који је вештачки створен од западних држава, путем експорта јеврејског

питања' из Европе на Блиски исток" (А. Давутоглу) сведе на локалног политичког играча.

*Улога НАТО-а у формирању
регионалне политике Турске на Балкану*

Шеснаестог јула 2010. године на место заменика генералног секретара НАТО, по питањима одбрамбене политике, постављен је бивши саветник председника Турске републике по спољно-политичким питањима, амбасадор *Хусеин Дириоз*. Дириоз је раније поднео оставку на место заменика генералног секретара НАТО-а за политичка питања и питања безбедности. На његово место постављен је Немац *Дирк Бренхелман*. Затим је измишљена нова дужност (до тада није постојала и систематизацији радних места) заменика генералног секретара за питања одбрамбене политике, при чему је одмах и утврђено да је једини кандидат Дириоз, који је током априла 2010. године постављен за амбасадора Турске републике у Италији, тј. Риму. Познато је, за сада, да је Дириоз до тада заузимао место главног саветника председника Турске Абдула Гула по питањима спољно-политичких питања. Но, када је садашњи турски председник био министар иностраних послова, Х. Дириоз је радио као прес-секретар турског Министарства за спољне послове. Такође, у турским медијима могуће је пронаћи информацију да је Дириоз до најновијег постављења био у државној служби у амбасади Турске републике у Аману. Занимљиво је и то да је ћерка Х. Дириза, Ајлин Дириоз прошле године у оквиру једногодишњег програма одељења Турске асоцијације произвођача бродова и предузетника, провела на стажу у Конгресу САД у представништву државе Охајо, тј. републиканца Жана Шмита.¹⁷

Официјелни представник НАТО-а, Џемс Апатура саопштио је да Х. Дириоз постаје први саветник генералног секретара НАТО-а, Андреаса Фог Расмунсена по војно-политичким питањима. Турски представник на своју нову дужност ступа 01. августа ове године. *У изјави Министарства*

17 А. Г. Гаджиев, "К вопросу о роли НАТО в формировании региональной политики Турции на Балканах", <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/20-07-10.htm>

иностранних послова Турске, бр. 160, од 16. јула 2010. године поводом овог постављења каже се да ће избор Дироиза на ову дужност увећати утицај Турске у НАТО-у.¹⁸ У споменутој изјави истиче се још да први пут у протеклих 30 година грађанин Турске постаје заменик генералног секретара НАТО-а, истичући још да је ово постављење у духу очекивања Турске, која се залагала за „праведну и једнаку расподелу високих функција међу чланицама ове организације“.

Овај догађај у турској штампи добио је велики публицитет. Експерти сматрају да је овим Расмусен испунио сва три обећања. Напоменимо, да је прошле године Турска била против његовог избора за генералног секретара НАТО-а, јер су сматрали да Расмусена у исламском свету не воле, тачније сматрају мрзитељем ислама. Разлог овоме је то што је Расмусен у време скандала повезаног са објављивањем у данским новинама током 2005. године карикатура са ликом пророка Мухамеда био премијер Данске. Он тада није осудио данске новине, јер је сматрао да у Данској постоји слобода речи и штампе и ниједан премијер нема право да гуши демократске новине. Поред тога, негативна реакција Турске на кандидатуру Расмусена је било и то што се из ове државе емитује телевизијски програм „РОЈ ТВ“, који је према мишљењу Анкаре симпатише Радничку партију Курдистана, која се бори за независност и слободу Курда. Тек када су чланице НАТО-а обећали да ће испунити њене захтеве, Анкара је укинула вето на избор А. Расмусена.

Услови које је генерални секретар НАТО треба да испуни били су: 1) извинити се свим муслиманима за карикатуре објављене у данским новинама; 2) држати под контролом телевизију „РОЈ ТВ“, тачније онај део који се односи на Курдистан и Курде, и 3) поставити турског представника на место заменика генералног секретара НАТО-а. За годину, колико руководи НАТО-ом, А. Расмусен је проширио дијалог са муслиманским светом, оснажио је односе са Организацијом исламске конференције, али и обезбедио да полиција Данске спроведе неколико операција против телевизије „РОЈ ТВ“, чиме је практично ућуткана и, коначно, поставио је Тур-

18 Све ово наравно није могуће без сагласности САД, Види : S. Biševac, "Turska i SAD su bliski partneri na Balkanu", *Danas*, 12. 7. 2010, стр. 4.

чина за свог заменика, стварајући му место које није постојало.

Очевидно, да је све ово резултат успешног подухвата Турске по целом формату спољно-политичких задатака. Да се схватило шта Турска жели од света, морамо се упознати са идејама главног архитекте турске спољне политике, актуелног министра спољних послова, Ахмета Давутоглуа. Наиме, у својој књизи „Стратешка дубина: међународни положај Турске“, која је постала изузетно популарна у Турској и свету. На пример, у Грчкој књига турског министра је убројана међу пет најчитанијих књига.

Давутоглу каже да је за Турску најбоље да успостави добре односе са НАТО-ом, како би могла да искористи своје спољно-политичке ресурсе и успостави тесне контакте са балканским државама, које су чланови пакта или ће то ускоро постати. Таква политика дозвољава Турској да увећа свој геополитички значај, који ће омогућити притисак на стратешке за Турску важне зоне изводећи је на важне „сувоземне и морске путеве“.

Један од најсложенијих спољно-политичких задатака Турске, према мишљењу Давутоглуа, је усаглашавање турске регионалне политике са глобалном стратегијом НАТО-а. Неопходно је, каже Давутоглу, упорно радити на трагању таквих решења у стварању међународног поретка који ће у највећој могућој мери одговарати Турској. Следи, дакле, успоставити „рационални баланс“ у региону, који би одговарао интересима НАТО-а, али који би уважавао регионалне интересе и амбиције Турске. Управи успостављање баланса интереса између Турске и НАТО-а, доводи до увећаног интереса ове муслиманске државе за Балкан. Другим речима, НАТО се овоме више не противи.¹⁹

Према мишљењу Давутоглуа јединственост његове државе састоји се у томе што је она јединствена држава на јужним границама европске уније која улази у НАТО, али није члан уније. Резултат тога је да Турске може да игра важну улогу у оквиру баланса снаге установљеног између САД, Европске уније и Русије. Један од најкритичнијих момената

19 Види: Душан Николић, „САД и НАТО“, *Национални интерес*, бр. 1, Београд, 2010, стр. 253-263.

односа између Турске и НАТО-а јесте место ове велике муслиманске државе у реформисаном пакту и повезивање са њим своје будућности. Наиме, неке чланице НАТО-а су тражиле да Турска не буде „равноправни стратешки партнер“, а био је у оптицају и статус „допунског стратешког извора јефтених људских ресурса“. Решење је нађено, да се Турска не прими у Европску унију за пуноправног члана, већ да се држи у „неопредељеном статусу, али да јој се омогући извођење активних операција на Блиском истоку и Балкану“.²⁰

Тако је Турској од 1995. године омогућено активно учешће у операцијама НАТО-а на Балкану (БиХ, КиМ и Македонија), а после завршетка одређених операција Турска је успела да сачува учешће и своје војно присуство у региону у оквиру операција Европске уније. На пример, после завршетка операције Северно-атлантске алијансе у Македонији „Allied Harmony“ 11 турских официра је продужило да борави у овој држави у оквиру операције Европске уније („Concordia“), али и да јој партнери одобре да се део македонских официра школује у турским војним академијама. Турска је учествовала и учествује и у полицијским операцијама Европске уније. На пример, у мисији „Proxima“ учешће је узело осам Турака. Војне снаге Турске су деловале у операцији ЕУФОР-а ALTHEA (278 људи), у полицијским мисијама у БиХ (EUPM) – 14 људи и EUPM 2 (четири човека), у мисији Европске уније у области спровођења закона и правног поретка на КиМ (EULEX) – 64 човека. Општи турски контингент у оквиру КФОРА броји 504 војника и официра. У процесу формирања Оружаних снага Косова учествовало је 12 турских официра, а Турска од тада до данас школује у турским Војним академијама официре за ове војску.

Последње иницијативе, дакле, сведоче о томе да се врши коректура места Турске у НАТО-у, односно да су оне чланице Алијансе, које су тежиле да ови велику муслиманску државу држе у позицији „другостепеног савезника“ губе битку. Према мишљењу Давутоглуа ово је омогућено етапним претварањем Турске у државу која узима учешће у европским пословима путем практиковања, од турских вла-

20 “Роль Балкан во внешней политике Турции”, <http://www.zarubejye.com/eko/eko9.htm>

сти израђене спољно-политичке стратегије за Источну Европу и Балкан. Дакле, мора се и даље тежити томе да ни у ком случају не дође до противуречја НАТО политике у региону са турском регионалном политиком. На тај начин, Турска ће током процеса реформи НАТО-а преузети најважније функције и Алијанси, чиме ће оснажити своје позиције у Источној Европи и Балкану.

У новој неосманској спољној турској политици, један део је стари. Наиме, Турска као и пре усмерена на сарадњу са Западом, односно жели да заузме место у систему одбране и безбедности и да своју економију интегрише з западну. Да би ово остварила Турска мора да „заузме“ Балкан, јер ова регија је мост преко кога треба прећи да би се стигло на Запад. Зато Балкан заузима посебно место у турској спољној политици.

Основни параметри у балканској политици Турске су историјски, географски и људски фактор. Историјски фактор – то је специфично искуство Турске и балканских држава. Део тога је и коришћење у балканским језицима турских речи, као и бројни споменици културе из времена Османске државе. Турска отворено изјављује да жели турско историјско и културно наслеђе на Балкану, као опште културно наслеђе. У разматрању географског фактора, најважнија је чињеница да Балкан представља мост из Турске у Европу. Зато сви догађаји у овом региону изазивају интерес Турске. Поред тога, географски положај Балкана претвара овај регион у свеколико „одбрамбени штит“ граница Турске у случају напада са Запада, тј. на овом месту разматра се „људски фактор“. Наиме, у службеним Турским документима сви муслимани региона су „Турци“, што свакако треба узети са резервом. Но, на помоћ ових „Турака“ се рачуна. Наиме, Турска жели да у овом региону створи поредак, који ће гарантовати стабилност и мир дуже време, али и остварење интереса ислама. Зато закључује економске, политичке и војне уговоре како би градила поверење у себе, али и изградњу верских објеката, како би њена моћ била не само војно-економска већ и духовна.

Министар иностраних послова Турске већ је развио и стратегију уколико Србија уђе у НАТО. Наиме, тада, сматра он, Турска треба да развије добре односе са Бугарском и Румунијом, како би створила противтежу могућем „српско-

грчком блоку“. Но, ако Турска жели да повећа своју улогу у Европи и у оквиру НАТО-а, то онда она мора да посвети већу пажњу балансу снаге, пре свега на Балкану. У данашње време спољна политика Турске на Балкану управо следи овај задатак.

Даље ширење НАТО-а у потпуности одговара интересима Турске, јер јој се тиме омогућава двоструко деловање. Прво, успостављање тесних веза са државама региона, што апсолутно одговара Турској и њеној спољашњој политици, јер ће привући на своју страну у оквиру Алијансе више држава и тиме елиминисати утицај Грчке. Друго, са постављањем Х. Дириоза на место заменика генералног секретара НАТО-а све ово ће Турцима бити много лакше.

Литература

- Авинери, Шломо: “Внешняя политика Турции на передовой”, “Project Syndicate”, 05. 07. 2010.
- Батов , Манас: “Османизм в Турции – это экономический успех на будущее”, <http://www.easttime.ru/analytic/2/6/789.html>, 24.05.2010.
- Вишеvac, S.: “Турска i SAD su bliski partneri na Balkanu”, *Danas*, Београд, 12. 7. 2010.
- Гаджиев, А. Г.: “К вопросу о роли НАТО в формировании региональной политики Турции на Балканах”, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/20-07-10.htm>
- Гаджиев, А. Г.: “К вопросу о глобальных внешнеполитических амбициях Турции”, http://www.iimes.ru/rus/frame_stat.html
- Гаджиев, А. Г.: “К вопросу о решении КС Турецкой Республики по ходатайству НРП об отмене пакета конституционных поправок”, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/13-07-10a.htm>
- Гаджиев, А. Г.: “Встреча между Р.Т. Эрдоганом и Б. Обамой в Торонто: к вопросу о проблемах в отношениях между Турцией и США”, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/30-06-10a.htm>
- Димитријевић, Владимир: “Цихад, цихад, четир’ ноге”, *Печат*, бр. 124, Београд, 2010.

- Досымов, Ербол: “Турецкий фактор в региональной политике Центральной Азии”, <http://www.analitika.org/article.php?story=2007020209480271>
- Джакар, А. А.: “К вопросу об особенностях внешней политики Турции на Ближнем Востоке”, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/22-07-10.htm>
- “Курдски изазов влади”, *Политика*, Београд, 23. јул 2010, стр. 3.
- Милошевић, Зоран: “Турска – регионална суперсила”, *Печат*, бр. 98, Београд, 2010.
- Милошевић, Зоран: *Свет без Запада*, Слобомир П универзитет, Слобомир (Бијелина), 2010.
- Милошевић, Зоран: “Разлози обнављања османске политике: од кемализма до модерног неоосманизма”, *Печат*, бр. 99, Београд, 2010.
- Милошевић, Зоран: “Слабљење (економске) моћи Запада”, *Национални интерес*, бр. 1, Београд, 2010.
- Monge, Claude: “Turčija – islam i sekularizacija”, *Znamenje*, št. 5 – 6, Petrovče, 2009.
- Николиш, Душан: “САД и НАТО”, *Национални интерес*, бр. 1, Београд, 2010.
- Плещунов, Ф. О.: “К вопросу о взаимодействии с мусульманами страны и мира нового коалиционного правительства Великобритании”, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/19-07-10.htm>
- “Роль Балкан во внешней политике Турции”, <http://www.zarubejje.com/eko/eko9.htm>
- Свирчевић, Мирослав: „Стратегијска дубина“ турске спољне политике, <http://www.nspm.rs/prikazi/strategijska-dubina-turske-spoljne-politike.html>
- Сычёва, Лидия: “Русскоговорящая Иордания”, <http://www.fondsk.ru/article.php?id=3168>
- Танасковић, Дарко: *Неоосманизам - повратак Турске на Балкан доктрина и спољнополитичка пракса*, Службени гласник / Службени гласник Републике Српске, Београд, 2010.
- “Турцију лихорадит”, <http://www.kurdistan.ru/index.php?m=read&a=6707&PHPSESSID=db050472800ac5ad535fdc4804aed107>

Zoran Milosevic

FOREIGN POLICY AMBITIONS OF TURKEY

Summary

Turkey wants to create a “New World Order” along with Western allies, in which it would have one of main roles. In this sense Turkey has made efforts to become a steady member of the Security Council in the United Nations Organization. Turkey has already succeeded that a Turkish man becomes second person of the NATO, consequently succeeding to significantly enforce its ideas and views in this military organization. Although Turkey has succeeded to present itself to the West as a protagonist of “moderate Islamism” and liberalism, it has attempted in practice to implement the concept of Islamic state, as the governing Islamic party in Turkey has initiated constitutional reforms to introduce the presidential system by which the President would have the power of Sultan (secular government), and within the return of caliphate (religious government) they tend to make the transfer of authority to the Generaly Secretary of the Organization of Islamic Conference (OIC). Nowadays this post belongs to Mr. Ekmeledin Ihsanoglu, the citizen of Turkey.

Key Words: Turkey, foreign politics, Balkan, Serbia, modernization, integrations, interests

УДК: 327(497.11)

Примљено:
август 2010.

Прихваћено:
27. 9. 2010.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 8

Број 2/2010.

стр. 167-204

Милош Кнежевић*

ДИЛЕМЕ СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ О „БЕЗАЛТЕРНАТИВНОЈ“ ЕВРОИНТЕГРАЦИЈИ СРБИЈЕ

Резиме

Већ и на први поглед је очигледно колико је савремена „безалтернативна политика“ евроатлантског смера у Србији испуњена недовољно образложеним, хтењима, предрасудама и погрешним уверењима. Декларисана „безалтернативност“ упућује на битна просторна и временска, те процесна и структурна ограничења тако одрешитог приступа. Истицање непостојања могућности било каквог другог спољнополитичког избора указује на епохалну изнудицу и политичку својеволјност. У српском случају се, међутим, ради о нечему што суштински надилази уобичајене претпоставке унутрашње и спољне политике, која обележавају „мирније и „обичније“ европске земље. Одатле и дилема да ли је спољнополитичка „безалтернативност“ положаја и пута Србије у међународним односима наметнута или самоизабрана, у приличној мери неуверљива. Но, та неуверљивост, ма колико српска позиција на међународном плану у овом часу била ослабљена, свакако не би требало да значи конформистички одустанак од промишљања на изглед ма-

* Институт за политичке студије, Београд

ло вероватних а ипак постојећих алтернатива заговораној „безалтернативности“.

Кључне речи: Србија, Косово и Метохија, ЕУ, криза, дипломатија, спољна политика, геополитика, „безалтернативност“, европска идеологија, евроинтеграције, евроатлантизам, неутралност

1. Исцрпљујућа криза

На почетку, рецимо нешто оно што се ионако осећа и зна: Србија је већ у Европи! Ововремена српска „Одисеја“ не тиче се, дакле, евроинтеграционе аргонаутике, проналажења скривеног „Златног руна“ Европе. Србија би да што пре уђе у Европску унију, за коју необразовани и неупућени део политичке класе умишља да је Европа у целини, у блиској ретроспективи и далекој перспективи.

У европским дебатама на политичкој сцени Србије, наине, превладава једна, рекло би се, неразборита истоветност: нетачно поистовећивање Европе као континента, дуге историје, надмоћне културе и узорне цивилизације, са савременом геополитичком творевином Европском унијом. Из основне заблуде, из привиђења подударности прастаре географије Европе и младе геополитике Европске уније - као и рамсфелдовски одређене Старе и нове Европе - проистичу и многе друге фактографске нетачности и политичке фантазије које химерично обележавају савремени режим проевропског дискурса у Србији.¹

Јер, као што претенциозни западни део Европе у лику ЕУ свакако није у Азији (сулудо је на то и помислити, мада се и то може!), исто тако ни Балкан, ма колико високопроцентно био мултиетничан, мултикултуран и мултиконфесионалан, ипак није географски и историјски, па тиме ни геополитички саставак неког другог континента. Али, једноставни политгеографски силогизам европског Балкана се ретко када

1 О томе: Брдар Милан, *Филозофија у Дишановом писоару*, поглавље „Филозофија и празнина модерне: нова Европа као последњи тампон“, стр. 384-387, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци - Нови Сад, 2002.

доводи до јасног закључка о просторном идентитету, јер се у европском тотализовању Уније ноторне просторне премисе релативизују и занемарују. Из тог интересног подухвата еристичке замене објеката и субјеката евроинтеграција исходе омпотентне амбиције савремене *европске идеологије*.²

Већина идеолошких, политичких, партијских, али и научних, тј. теоријских расправа у Србији, у овом часу, води се управо унутар евроентузијастичног и евроманичног референтног система разуђене европске идеологије. Реч, појам и термин „Европа“, у свим замисливим граматичким и семантичким резонанцама, наметнути су као универзална идеаллошка и идеолошка детерминантна проповедног препоручивања политичких актера, али, све више и оних који се у новогворном стилу *евролингва* одлучују на службена а тиме и неприкосновена тумачења европске стварности. Нарочити ризик преузимају они политички аналитичари и (аполитични) синтетичари који се, вођени изистинским критичким идеалима Европе, одваже на преиспитивање грубих и неправедних страна „идеалности“ бриселских циљева. Осим квалификације да су анахрони и архаични, они се излажу ризику хорске медијске поруге због, тобоже, безнадежне заосталости и неспособности разумевања бољитка постмодерних континенталних трендова.

Историјске епохе се мењају док каравани тумача пролазе пустињом времена. Свако мало, на старински начин, у понекој од епохалних оаза настане неко „ново доба“. Ипак, овога пута као да се нешто озбиљно променило у природи раздобља. Сасвим непатетично изречено, једно раздобље се завршило кулминацијом кризе, да би почело друго још увек неодређено, неосмишљено и безимено.

Сагледавање овдашњих унутрашњих околности и њиховог међународног поимања указује на такве политичке неприлике које се, без имало либљења, могу назвати континуалном кризом у континенталним оквирима оживљеног

2 Један од домаћих аутора који се међу првима позабавио појавом и појмом европске идеологије, са страсног критичког становишта пропитивања њене аутентичности, је књижевник, сликар и публициста Драгош Калајић. Видети његову књигу *Европска идеологија*, посебно поглавље „Да ли је Европска унија европска?“, стр. 233-289, „Никола Пашић“, Београд, 2004.

„српског питања“, у у замагљеним контурама „балканског“ и „источног питања“.³ Пропуштена кроз призму европске идеологије, та удвојена и утројена питања се не оцртавају не-одговорно и само упитно, већ као стално попуњавајући одговори Европе Уније на низ забрињавајућих вакуума моћи који су настали наглим урушавањем континенталног Истока. Реч је, дабоме, о противречној политици европског, тачније речено евроунијског проширења.⁴

Ма колико се приказивала као уобичајна и редовна сметња, Србија је у европској општости одиста посебан европски случај. Несмирене четвртвековне тешкоће (1985-2010) поодавно су изображене у исцрпљујућу кризу која се, на својим ратним врхунцима у последњој деценији прошлог века, испољила као катастрофа. У једном историјском часу, наиме, великој совјетској била је саобразна само на изглед мала југословенска геополитичка катастрофа.

Ненадана криза је, међутим, погодила и континент Европу, поготову Европску унију у којој је други талас економских и финансијских невоља снажно уздрмао јужноевропске земље чланице еврозоне: Шпанију, Португалију и поготову Грчку. Сматра се да евидентирани унутрашњи и спољни дуг поменутих медитеранских земаља надмашује хиљаду милијарди евра. Енормна задуженост, без охрабрујућих показатеља могућег превазилажења опасног стања, побуђује оправдане сумње у квалитет неких европских економија, али и способност бриселских органа да управљају кризом која из темеља потреса евроунијску структуру. Одатле су нове кризне поделе међу чланицама изазвале додатне сумње у крајњи смисао и перспективе Европске уније.⁵

3 Политиколог Јован Базић сматра да постоје четири модерне унутрашње концепције решења српског питања: 1) социјалистичка; 2) радикална; 3) комунистичка и 4) мондијалистичка. О томе, у целисти: Базић Јован, *Српско питање. Политичке концепције решавања српског националног питања*, Службени лист СЦГ - Институт за политичке студије, Београд, 2003.

4 О томе: Степић Миломир, „Геополитичност ширења Уније и положај Србије“, *Српска политичка мисао*, бр. 1, 2010, стр. 17-42

5 О томе: Кнежевић Милош, *Евроскептицизам*, глава „Евроскептицизам у Унији и изван Уније“, стр. 200-201, Заслон, Београд, 2008.

2. ЕУтопија кризе

Европа Уније је на часу ЕУтопије! Видљиви час њене кризе је уједно и показни час њене анатомије. Актуелна криза економске и политичке структуре Европе Уније, међутим, као да не дотиче владајући део српске политичке класе која отежане околности у којима се нашла ЕУ тумачи по оптимистичкој инерцији ранијег просперитетног раздобља. Слика европске стварности се усклађује према неумереним евроинтеграционим жељама. Изостаје разборито умањење проевроунијских жеља у складу са препознатим могућностима Уније и Србије.

Декларисана политичка тежња да Србија што пре уђе у Европску унију (а можда и НАТО?) као да заслепљује и заглушује еврожудне српске политичаре. Прегрејани жарким жељама учлањења у надржавну творевину, они у уврнутој перспективи државне кризе Србије не успевају да сагледају конфликтну стварност кризе Уније. Неподударане перцепција кризе у Унији и Србији је, међутим, донекле разумљиво, нарочито са тачке гледишта изобличене психике неумерених жеља политичких елита и квазиелита земаља нечланица, нестрпљивих предкандидата и кандидата.

Две су кризе, у ствари, стара и дуга, и нова и релативно кратка, сливене у једну појачану и проширену кризу. Домаћи политички делатници, међутим, још увек не успевају да разлуче њихове посебне емпиријске видове и активно се поставе према њима.⁶ Док се у Србији критичко мишљење кризе тешко пробија кроз дискредитоване неолибералне наслаге, дотле дезилузионисани политичари и експерти у Европској унији не губе време. Они, наиме, покушавају да схвате узроке и појавне облике кризних дешавања у финансијској и економској сфери, не би ли предупредили погоршања која могу опасно да угрозе и саму идеју европског заједништва.

Са друге стране политичког реализма у схватању социоекономских тешкоћа међу земљама чланицама Европске уније, лелуја се политички утопизам брзог ако не и тренутног учлањења Србије у ЕУ. Наивност политичког утопизма, *еутопија* овдашње „роевропске интелигенције“ огледа се у

⁶ Видети: Душанић Јован, „Светска економска криза као изговор за погрешну домаћу економску политику“, *Национални интерес*, бр. 1, 2010, стр. 55-80.

хроничном недостатку критичке ауторефлексије, понајпре о поремећеном стању српског друштва и његове полупостојеће економије. Претпоставља се, наиме, да је социјална и економска структура, са припадајућом политичком оплатом, већ довољно зрела за брзо учлањење Србије у ЕУ, иако је већ и на први поглед, стварно стање далеко од потребног нивоа и прописаних стандарда.

Иако већи део српске политичке класе, разврстан у бројне „проевропске странке“, горљиво заступа специфичну српску варијанту европске идеологије, ма колико се проповеднички трудио у том мисионарском прегнућу, ипак не успева да помири властито проевропско становиште са оним тврдокорним европским идеолозима и политичким технолозима, који Србију, не само због текућих кризних околности, него и уопште, не виде као будућег пуноправног члана „европске породице народа“.

У хијерархији перцепција и интерпретација унутар референтног оквира европске идеологије, која настаје као плод сучељавања опажања и тумачења у земљама Уније, превладавају оне које Србију смештају у кафкијански осенчену вишедеценијску пријемну чекаоницу. Како, онда, засладити евродискурс и помирити овдашњи свенадни еврооптимизам и евроентузијазам са чемерним хронополитичким перспективама?

3. Недоумице безалтернативности

У аподиктичној проевроунијској атмосфери већ и на први поглед је очигледно колико је савремена „безалтернативна политика“ евроатлантског смера у Србији испуњена лошим предрасудама и погрешним уверењима. Не само да нису отклоњене основне недоумице око односа геополитичке творевине Европске уније и Европе у историјској, културној и цивилизацијској целини, него није расветљен ни смисао нове улоге НАТО-а. Недоумице око природе међународних односа рађају алтернативе у дипломатском и спољнополитичком деловању. Томе насупрот, обзнањена је „безалтернативна“ спољна политика. Строго декларисано и озваничено својство „безалтернативности“ упућује на њена битна просторна и временска, те процесна и структурна ограничења.

Унутарполитичко истицање непостојања могућности било каквог спољнополитичког избора указује на бројне услове и захтеве, али и епохалну изнудицу и (своје)вољност у тренутном распореду политичких снага.

Изнетој констатацији би се могао упутити приговор да је, опште узевши, свака политичка пракса кондиционирана, да су интеракција, релационизам актера и релативизам вредности и циљева трајна својства сваког политичког феномена. У српском случају се, међутим, ради о нечему што суштински надилази уобичајне претпоставке и ограничења унутрашње и спољне политике, која обележавају неке, на пример, „мирније и „обичније“ европске земље. Одатле и дилема да ли је наречена спољнополитичка „безалтернативност“ пута Србије у међународним односима наметнута или самоизабрана, у приличној мери неуверљива.

Било како било, овдашње ионако обилато геополитичко искуство није нити би требало да буде равнодушно, медитативно и само академско, напротив, оно је већ сада јако заинтересовано, оптерећено и фрустрирано емотивним успоменама, те бројним фобијама и филијама, сентиментима и ресентиманима. Одатле свака озбиљнија геополитичка анализа овдашњих прилика, у сходном теоријском жанру, не може да избегне „слоновско памћење“ скорије и давније јужнословенске и евробалканске прошлости. Заобилажење догађајне историје, уосталом, тешко да може да се оствари приликом опредељивања и сврставања за ову или ону опцију у међународној политици; за НАТО или војну неутралност Србије, на пример?

Мишљење континуалне сада већ двоструко преплетене и појачане кризе, на изванредан начин, постаје потрага за „златним добом“ спасоносне будућности. Оно ружно и трагично што је било, а још увек у потпуности није прошло, јесте тужна повест геополитичке пропасти идеје и праксе међунационалног јужнословенског и националног српског заједништва у оквиру једне али сложене државе. На основу болног искуства епохалне промашености и низа губитака формирана су екстремна стања геополитичке свести: ревизионистичка и реваншистичка мегаломанија и фаталистичка малодушност, нихилистичко самооптуживање и самопотцењивање.⁷ Негде

7 О потреби обнављања политичког самопоуздања и сувереног понашања,

између предочених хридина политичког менталитета налази се кривудасти али ипак проходни простор прагматизма и критичког реализма.

Безалтернативност „јединог пута“ у наводном међународном „беспућу“ намеће се споља и изнутра, мада спољашња и унутрашња политичка воља које заговарају кретање по „једином путу“ нису истолике. Спољашња воља то чини из властитих потреба и интереса, вешто бирајући и проналазећи унутрашње политичке актере који могу успешно да спроведу оно што она хоће. С друге стране, унутарполитички актери се до у бескрај прилагођавају захтевима те воље, повијајући се и повинујући, преузимајући и тумачећи њене препоруке и заповести као своје властито опредељење. Наречена „безалтернативност“ се састоји у обавезном и беспоговорном спровођењу претходних хетерономних одлука, без могућности мењања њиховог садржаја и крајњих рокова извршења.

Будући да је у самој сржи политике као људског феномена мноштво искрсавајућих опција, те разних повољних и неповољних могућности избора, стање безалтернативности о коме се у политичком животу савремене Србије толико распреда, свакако није узорно демократско обележје модерне и постмодерне политике, него ситуациони облик изнудице, предмодерни режим волунтаристичке медијске дискурзивности.

Где год је и када год је на делу модерна политика, ту су и бројне алтернативе. Када изостану алтернативе, када се указује и понавља да их нема, да су превазиђене, отпале или нестале, да је политика сведена на једну једину (не)могућност, на једно и једног који то једно заступа и оличава - на делу је *неутрализација политичког*.⁸ У лишености алтернатива замире политички плурализам, да би се у атмосфери обнављања политичког монизма размахале *антиполитика, трансполитика, метаполитика, постполитика*, како год.

видети: Кнежевић Милош, „Суверенизам. Епохални одговор на клијентистичка посртања Србије“, недељник *Печат*, 16. април 2010, бр. 110, стр. 34-35.

8 Консултовати: *Норма и одлука. Карл Шмит и његови критичари*, Карл Шмит, „Појам политичког“, глава „Доба неутрализација и деполитизација“, поглавље „Ступњеви неутрализације и деполитизације“, стр. 63-69, избор Слободан Самарџић, „Филип Вишњић“, Београд, 2001.

Слобода политичког избора, тј. онтогенетска алтернативност политичког је у самој сржи демократије као културне и цивилизацијске тековине. Примењено на могућности геополитичког избора Србије између Истока и Запада, те спољнополитичких и дипломатских опција, улажења у савезе и савезништва, то значи да је опредељујућу одлуку о приклањању и припадању потребно донети слободним избором биначног тела јасно видљивим демократским путем. Тиме би се отклонила стварна или привидна конфузија око српских националних и државних интереса, али и начела медијски обликована безалтернативна монолитност, тобоже једне једине проевроунијске воље Србије.

4. Аутономна и хетерономна политика

Није потребно уложити одвише труда да би се досегао увид како је и колико је савремена политичка Србија сапета замислима ино-цртача мапа наручених од дизајнера региона. Србија је под надзором воље надмоћних геополитичких чинилаца, које пре свих оличава експанзивни и још увек доминантни евроамерички свет. Та неслободна формативна сапетост је лако уочљива фундаментална контрадикција актуелног српског међународног положаја. Одатле се противречна природа проблемског поља у коме обитава оовремена Србија нужно рефлектује на аналитичку, компаративну и интерпретативну ситуацију.

Анализом се, наиме, могу препознати две прилично различите али, по свему судећи, симултане димензије геополитичких околности у којима се налази Србија:

1) *Аутономна* - са овим или оним степеном слободе у спољнополитичком промишљању, одлучивању и деловању, у којој се граде осећаји и сазнања о могућностима избора подечних, повољних и корисних алтернатива. При том, наречена аутономна димензија може да се схвати двојачко, као:

а) колико-толико изборена самосвојност властитог политичког одлучивања и деловања у односу према надмоћној и натурајућој вољи, и

б) допуштена, али туђом вољом ограничена слобода избора опција и маневрисања између бројних услова и ограничења које та наметљива воља испоставља.

У оба изложена случаја евроамерички чинилац Србију третира, тачније речено трпи, у неравноправном, тј. инфериорном статусу као полупобеђену или, ако се хоће, полупоражену земљу. Надмоћна воља, дакле, кроз глобалистичку идео-оптику функционалне просторне и временске хегемоније Запада, предочене димензије колико-толико сачуване националне и државне самосвојности Србије, третира као полупостојеће и у великој глобалној игри, крајњем случају ирелевантне;

2) *хетерономна* – без имало слободе у спољнополитичком одлучивању, у задатим условима лишености слободног избора подесних, повољних и корисних алтернатива. У овој скрушеној политичкој димензији изостаје осећај и сазнање слободног избора опција и солуција. Унутрашња и спољна политика које се „воде“, у ствари се ослањају на испостављене услове, успостављена ограничења и забране, уз јавно и тајно преузете обавезе спровођења и извршења. Одатле се хетерономија унутрашње и спољне политике у вишеструкој транзицији, сведеној на низ одступајућих реакција, огледа у стешњеној и поводљивој формули „избора најмањег зла“, те непрестаног прилагођавања и уподобљавања спољашњим, наводно вишим, али несумњиво јачим хетерономним циљевима.

*

Туробни осећај да је Србија у историјском смислу оштећена и поражена земља камуфлира се прагматичним указивањем на „реалполитику“ која се, тобоже увиђавно, ослања на „нову реалност“ коју је зарад властитог спаса, наводно, неизбежно прихватити. На изглед саморазумљиви декор несамосталне политике сачињава мноштво наметнутих норми, процедура и стандарда, које је у прописаним роковима потребно испунити. „Потреба“ не исходи из властитих порива и интереса, она је у ствари усвојена обавеза у облику прихваћеног морања.⁹ Исто тако, претерано бојажљива увиђавност,

9 Историчар Бранко Радун нема високо мишљење о актуелној српској политици: „Притисци око прихватња Еулекса, око формирања ‘подобне владе’ и око ‘војвођанске аутономије’, као и око ‘довршавања сарадње са Хагом’ јесу део истог процеса сламања отпора Србије и легализације агресије из деведесетих. Кад Србија коначно прихвати кривицу за бомбардовање кроз

која се преобзирно испољава према надмоћној вољи јачега, на тачки прихватања по сопствене интересе нежељеног и штрудливог, преображава се у послушност и покорност према туторима - *клијентизам*.

5. *Опречна тумачења властитог положаја*

Актери на српској политичкој сцени не разабирају спољнополитички и геополитички положај Србије на истоветан начин. Они карту Европе гледају из различитих углова и различитим апаратом вида. Док једни зуре у европски Запад оличен у ЕУ, други осматрају Стари континент на Истоку и у целини. Њихови европски погледи се једвна укрштају. Штавише, зривави опажај Европе – *перцептивни евроинтеграциони стробизам српске политичке класе* – исходи у дуплом лику бар две донекле одвојене али и помешане Европе; Европе Уније и онога што је несумњиво европско а сигурно није унијско. Нажалост, идеолошка зривавост српске политичке елите одавно је довела до подвајања, ниподаштавања и међусобног искључивања.

Нису, међутим, видљиве само странпутичне размирице око стварног положаја Србије, него су упадљива и неслагања око надлежности и улоге најважнијих чинилаца у усаглашавању дипломатских ставова, креирању одредница спољне политике и утврђивању темељних геополитичких опција.

Ипак, постоји ли или не постоји спољна политика Србије је мање-више артифицијелно питање. Спољна политика Србије свакако постоји, она је видљива, јер свака иоле независна држава има сопствену спољну политику, отуда је неприлично и нетачно тврдити да је Србија нема. Недоумице, међутим, настају око степена њене практичне и теоријске конзистентности и историјске оправданости.¹⁰

медијско испирање мозга, кад 'хашка истина' постане непорецива, кад власт прихвати 'институције Косова' (и без формалног признања), кад почнемо молити за улазак у НАТО, онда и нећемо имати право да кажемо да је то био неправедни рат и да је на снази окупација дела територије Србије." Радун Бранко, „НАТО кампања на годишњицу бомбардовања“. Адреса: <http://www.slobodanjovanovic.org/2009/04/04/nato-kampanja-na>

10 На питање има ли Србија спољну политику, аналитичар Владимир Глигоров сматра да одговор зависи од испуњења више услова: „1) Постоје ли циљеви којима се тежи (услов пожељности); 2) постоје ли средства којима се

Условљена, несамосталана и зависна спољна политика на унутарполитичком плану се опажа и тумачи на два опречна начина:

1) *Прагматично самозаваравање*. Са једне стране су они функционишући политички одлучиоци, делатници и тумачи који текућу српску политику, у њеним унутрашњим и спољним димензијама, са већим или мањим степеном (само)заваравања, објашњавају као низ слободних што значи ничим условљених одлука и опредељења. Иако притиснути тешким бременом споља постављених услова, захтева и ултиматума, они свој тескобни и надзирани положај приказују као наводно већ изабрану евроатлантску алтернативу о којој, после тобоже слободног избора, није потребна расправа, нити нека друга, битно различита, рецимо евроазијска или евронеутралистичка ривалска могућност. Такви тумачи и делатници су у већини уверени да друге, рецимо моралније, корисније и боље спољне политике од оне која се практикује кроз актуелну дипломатију, заправо ни нема, нити може да буде.

Поменуте тумаче потребно је разликовати од оних који чак и такву спољну политику Србије не сматрају довољно западно опредељеном, па на матрици *апсолутног евроатлантизма* траже корекције, тј. одрицања од било каквог отпора спољашњим условљавањима и захтевима. Штавише, овдашњи *НАТО-апсолутисти* те захтеве најчешће доживљавају и истичу као сопствена уверења. Да ли су у питању одиста оригинална становишта, или пуке трансмисије туђе воље, није тешко закључити. Довољно је само анализирати време, место и начине пласирања таквих становишта па сагледати вазалске домете поменуте „самосвојности“.¹¹

ти циљеви могу остварити (услов остваривости); 3) не постоји несагласност међу циљевима (услов доследности); 4) не постоји неразрешиви сукоб са другим међународним чиниоцима од којих остварење тих циљева зависи (услов равнотеже). Српска спољна политика не задовољава ниједан од ових услова.“ Глигоров Владимир, „Бесциљна спољна политика“, 23. март 2008. Адреса: http://www.pescanik.net/index2.php?option=com_content&task=v

11 Најречитију илустрацију „когнитивног авангардизма“ тзв. нове стварности пружа политичар Чедомир Јовановић. Сматрајући да је „спољна политика Србије у овом моменту насукана на препреке које је сама поставила“, лидер ЛДП-а се залаже за „нову политику према Косову“, „вредносни рез“ и, напослетку, „дисконтинуитет“ у односу на ранију и садашњу српску политику према јужној покрајини, али и ЕУ, САД и, нарочито, НАТО. Јова-

Проблем са спољнополитичким једноумљем оцртаног типа у реалном политичком животу, међутим, настаје из два темељна разлога:

а) Заговорници и заступници једносмерног и неповратног евроатлантизма, у ствари, не могу да докажу да је пуноважна одлука о безалтернативном спољнополитичком евроатлантском избору Србије икада и игде донета, на било који легалан начин, а поготову у легалној и легитимној, тј. демократској процедури.¹² Чини се као да актери на политичкој сцени делују опуштено и без довољних образложења, на основу неког непознатог, прећутног и тајног савезничког, тачније речено пронатовског обећања.

Спољнополитички евроатлантизам се, једноставно речено, приписује као обавезно кретање у једном смеру и неизбежна судбина међународног положаја и трасе сарадње и савезништва Србије; савезничка судбина која не подложе дијалошком оспоравању, а још мање суштинском мењању. Европа Уније и Америка су, без обзира на конкретне тешкоће у међусобном опхођењу и опречне интересе у региону и блиском суседству, при овом типу априористичког расуђивања, једина алтернатива српске спољне политике – јарко светло на крају мрачног транзитно/транзиционог тунела. У трансатлантској заједници сагледава се најзад пронађено топло и угодно уточиште, *есхатон* после одвећ дугог српског спољнополитичког лутања. Уз предочену апорију „неминовног опредељења“, указује се и додатни, рекло би се не мање тежак временски проблем;

б) предрасудни спољнополитички априористи и „безалтернативци“, као самопредстављени врхунски, стари и нови „прагматичари“ и „реалисти“, нису кадри да увере идеолошке опоненте и политичке ривале да су њихове европ-

---

новић Чедомир, „Србији је потребан политички преокрет“, Адреса: <http://www.portalanalitika.me/politika/licnosti/9823--srbiji-je-potreban>

12 О постојању спољнополитичког консензуса испољена су, додуше, и нешто другачија мишљења. Филозоф Светозар Стојановић је, рецимо, приметио да је о основним питањима спољне политике Србије у Скупштини постигнута „демократска, патриотска и проевропска мегавећина“. По суду недавно преминулог филозофа, консензуална воља „мегавећине“ требало је да се преточи у веродостојну Декларацију. О томе: Светозар Стојановић, „Спољна политика Србије на силметини“, објављено 31. марта 2010. Адреса: <http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/spoljna-politika-srbije>

ске тежње и атлантске жеље, у тој мери реалистичне, да би могле да буду остварене у неком разборито догледном року. Евроатлантска обећања се, наиме, протежу у знатно дужим временским деоницама од преосталог мандатског времена нестрпљивих српских политичара, па је њихово испуњење немогуће дочекати у мандату и на власти. У црнохуморном преплету имагинарних временских перспектива „далековидних“ интегратора и још неинтегрисаних кратковидних (пред) кандидата, одвија се занимљива али надасве заморна геополитичка бурлеска.

Политичари који ће владати још једва две-три године, у преосталом времену не могу да остваре оно што су, свесрдно усвајајући евроатлантска обећања, и сами патетично обећали грађанима, тј. бирачима. Ма како и колико прорачунавали, они, нажалост или на срећу, сасвим извесно, неће испунити дата обећања! Из временске провалије између тренутног интеграционог хтења и бескрајног времена његовог испуњења извире фрустрациона неуверљивост актуелних евроентузијаста.

Споља обећано и унутра прихваћено *Велико обећање* увелико превазилази редовне четворогодишње изборне циклусе и размерава се хронополитичким дужинама раздобља и епоха. Ко је, уосталом, већ данас са било каквом сигурношћу кадар да обећа да ће нешто политички извесно да се догоди за двадесет, тридесет или педесет година? Или, што је још бизарније и опскурније, у времену после завршетка наших живота!?

Оно што је по инерцији видљиво, а можда и могуће, тиче се кратких и догледних рокова: следеће године, евентуално периода до краја добијеног мандата, али никако онога што следи у следећих пет или десет година. Ма колики се труд улагао, толико дуге секвенце не могу егзактно да се предвиде. Зато данајска понуда вишедеценијске чекаоничке будућности Србије најпре може да се схвати као олака и лакома *футуристичка дамогочија*.

Напред речено, односи се на „метафизичку“, боље речено метахроничку, увелико заморну скаску о уласку Републике Србије у Европску унију. Она у категоријама политичке теологије подсећа на причу о уласку рај. Рајском обећању ЕУ, међутим, недостају „српски праведници“. Јер, већина па-

косних и злурадих еврократа Србију и Србе доживљава као неокајане и некажњене кривце.

Тако је, што исувише добро знамо, нескривеној српској жудњи тренутног прикључења ЕУ и НАТО, од политократа ЕУ и НАТО надодато и обзнањено вишегодишње одлагање уласка Србије у западне интеграције. Створена је парадоксална атмосфера истовременог интеграционог привлачења и одбијања. Реч је о разочаравајућој упорности „неузвраћене љубави“ оног геополитичког објекта (који је, по свему судећи, Србија) који на сваки начин жели да се допадне и умили западном синтетичком геополитичком субјекту, који га опет безосећајно одгурује на маргине простора и времена; који га неће, бар не онаквог какав је „реметиљачки“ био и какав је непоћудно тренутно, а поготову не онаквог какав жели да буде, мимо турске воље дизајнера;

2) Укратко, са друге стране парадоксалне интеграционе приче су они проређени делатници и тумачи који текућу спољну политику Србије, у обе збивајуће збуњујуће димензије, са много мање самообмана и без јаког зачина интеграционих илузија, објашњавају као низ наметнутих и изнуђених одлука и опредељења. Будући да не пристају и не прихватају споља наметане услове и ограничења, такви критички и скептички усмерени тумачи указују на могућност да се текућа политика српског естаблишмента схвати само као реализација једне од више могућих унутарполитичких и спољнополитичких алтернатива. Панданском политичком монизму они супротстављају могући избор између „првог“ (западног), „другог“ (источног) и Трећег пута политичке и војне неутралности, на основу више логички и емпиријски разабраних опција што, уједно, означава моралну потврду изворног политичког плурализма као врела демократије.

6. Споља вођена спољна политика

Није неважно где се одлучује о спољној политици једне земље, да ли се одлучује у самој земљи, или изван ње? Ако се одлучује у земљи, важно је да ли се одлуке доносе самостално, на црти препознатих и одређених националних и државних интереса, или „у комуникацији“, „интерактивно“, „кооперативно“, уз „консултације“, или, што је тачнији

али и болнији израз - колаборатерски. Реч је о превасходној безбедносној дилеми, примарној топици спољнополитичког одлучивања која указује на постојање или непостојање националне и државне независности.

Најгора могућност по опстанак једне земље је када се њена спољна политика не креира у земљи него негде изван ње. У таквим случајевима, земље тог типа ни не исказују сопствену безбедносну дилему, а спољнополитичких недумица нема јер су своју судбину предале у руке других од којих зависи њихова сопствена (не)безбедност. Тада и најнезнатнија међународна повијања могу да изазову ломљења и сукобе унутар земље.

У диктаторским и компрадорским земљама заосталог и извитопереног капитализма и зависним клијентистичким држава спољна политика се практично ни не води, већ се деловањем страних амбасадора у функцији помесних гувернера, послушно преузимају и извршавају споља формиране одлуке. Иако формално постоје спољнополитички ресори и дипломатија, у марионетским режимима много важнију улогу играју страни „консултанти“, „посматрачи“, „посредници“, „контролори“, „цивилни администратори“ и „кризни менаџери“. Реч је, дабоме, о преименованим рецидивима колонијалне праксе у периферним и slabим државама светског система.

Земље заостале и недовршене транзиције, које су (пред) кандидати за улазак у западне политичке, економске и војне алијансе су у сличном положају. Због отворене тежње укључивања у западни свет њихове спољне политике су адаптиране условима и захтевима интеграционих субјеката. Недовршене транзиционе земље, међу којима је и Србија, вишкове „спремности на сарадњу“, предусретљивости и прилежности, као и будуће дисциплине и лојалности, исказују кроз „реформе“, али и непрестано испуњавање серије посебно постављених услова.

Овај полуклијентизам се у делу „посвећене“ политичке елите третира као реформска спремност на модернизацију, док се код критичара тумачи као одрицање од суверености и запалост у стање деградирајуће зависности. Евроентузијастички модернизацију изједначавају са европеизацијом, док евроскептици у мисионарском и репресивном типу „модер-

низације“ препознају класичне механизме доминације, хегемоније и неоколонијализма.

7. Унутрашње дилеме спољне политике

Унутрашњи аспекти спољнополитичке дилеме исказују ризик да се генерална оријентација земље профилише у извануставном простору. Постоји опасност да се спољна политика одређује и води мимо важећих норми, процедура и надлежних институција политичког система, на произвољном лидерском, партијском или парипартијском нивоу лобиста, интересних група и котерија, или, у изопаченим криптополитичким захватима, без неопходног демократског дијалога и, у крајњој инстанци, референдумског изјашњавања грађана.

Од посебног значаја је уочљива тежња ка персонализовању српске спољне политике у лику тренутно најмоћнијег актера на политичкој сцени. У две протекле деценије то се на различите начине догодило у три наврата, током политичке владавине Слободана Милошевића, Зорана Ђинђића и Бориса Тадића.

Краткотрајни лидер Зоран Ђинђић је, попут свог нешто дуговечнијег претходника, такође подлегао изазовима концентрације моћи и власти, практикујући становиште суверене модернизацијске диктатуре. Примена таквог политичког концепта одразила се и на спољну политику земље.¹³ Уколико је, вршећи предтранзициони (транзитни) аутократски *властизам*, Милошевић направио отклон према класичним идеологијама левице,¹⁴ утолико је Ђинђић својим декретистичким прагматизмом у оквирима олигархијског ДОС-а,

13 Филозоф Александар Молнар сматра да је, борећи се против модернизацијским тековинама превазиђене и ретроградне традиционалистичке политике, Зоран Ђинђић: „доживео пораз од једног њеног вида (оваплоћеног у ‘националном либерализму’ из чијег је крила касније настао Митровдански устав), док је он сам постепено афирмисао њен други вид – диктатуру“. Молнар Александар, „Шмитова идеја суверене диктатуре у делима Зорана Ђинђића“. Адреса: http://www.pescanik.net/index2php?option=com_content&task

14 Видети, детаљније: Кнежевић Милош, *Подељена моћ. Огледи из политикологије превишепартизма*, глава „Милошевићево раздобље: изгубљени простори - прошла времена“, поглавље, Властизам као идеологија“, стр. 39-40, НСП, Београд, 2006.

то учинио у још већој мери.¹⁵ Управо је Ђинђић прави аутор спољнополитичког назора о безусловности и неизбежности „уласка Србије у Европу“ па је, у евроентузијастичном и евророманичном смислу, управо он идејни творац овдашње касније разрасле безалтернативне „европске идеологије“. Садашњи спољнополитички актери у Србији су само, у мањој или већој, мери преузели и „осавременили“ Ђинђићеве визије „европске Србије“.

Склоност ка измештању спољнополитичког одлучивања изван процедура и институција предвиђених Уставом, још увек није отклоњена. Разлог томе је двојак: политичка пракса у Србији није престала да бива оптерећена патерналистичким реликтима „газдинског“ и „шефовског“ волунтаризма, па се у плуралистичком разигравању редовно дешавају вансистемске концентрације моћи. Власт сабрана у рукама једне политичке личности испоставља се као унутрашња адреса моћи. С друге стране, моћ на унутрашњој адреси ништа не значи уколико истовремено не исказује своја легитимациона својства према ближем окружењу и свету. Тако се, заправо, као друго лице унутарполитичке моћи, испоставља президентички спољнополитичко представљање актуелно најјаче политичке фигуре. Председничка фигура, у балканским координатама малодржавног президентичког аранжира амбијент, ствара дипломатску атмосферу, одређује генералне и партикуларне правце, као и конкретне потезе спољнополитичког одлучивања.

Скорашње политичко искуство Србије, међутим, указује да, без обзира на важећи политички систем, Устав и законе, у једном склопу прилика, на формалној и неформалној адреси моћи може да буде председник државе, други пут премијер, а у условима кохабитације и председник и премијер. Исто тако, без обзира на уставне ингеренције, личности

15 Александар Молнар, такође, сматра да је Зоран Ђинђић заузео дистанцу према свим „пропалим идеологијама 20. века“: југословенству, комунизму и национализму, али да је, такође, одбацио и идеокопусе либерализма, социјалдемократије и модерног конзервативизма. По не сасвим оригиналном Молнарском закључку, Ђинђић је прокламовао модернизацијски реформизам - прагматизам - са кључним циљем приближавања општем историјском току Запада и прикључења Европској унији. Молнар Александар, „Шмитова идеја суверене диктатуре у делима Зорана Ђинђића“. Адреса: http://www.scanianet.net/index2.php2?option=com_content&task

на поменутиим положајима могу да буду маргинализоване и неутралисане, „замрзнуте“, па чак и искључене из процеса формирања ставова и доношења спољнополитичких одлука.¹⁶

У зависности од реалне снаге и утицаја, али и међусобног односа политичких фигура, акценат моћи и спољнополитичког одлучивања се помера. Када су кључне личности из домена спољне политике у поремећеним односима ривалства, на граници трпељивости, или, што је још горе, у отвореном унутаркоалиционом сукобу, спољна политика и дипломатија земље трпе озбиљне штете. Штавише, у таквим случајевима могу да се догоде упадљиве неусклађености па и збуњујуће противречности у спољнополитичком наступу укључених актера.

8. Дипломатија фингиране одлучности

Но, без обзира на склад и несклад спољнополитичких приступа, смерова, идеја и идеологија, у преувиђавној и бојажљивој спољној политици исказује се ризик да се, уз фингирано неслагање и отпор, тобоже уз доста мука и на крају, ипак „реалистично“ и „прагматично“ подлегне политици хашког, бриселског, берлинског, лондонског и вашингтонског ултиматизовања, заснованог на доживљају и одређењу Србије као поражене али још недотучене клијентистичке земље.

Иходи да је спољнополитички прагматизам, интониран колебањем и попустљивошћу, заправо, „налегање на руду“ евроатлантске политике.

О томе сведоче бизарне опаксе овдашњих доплота да је у спољнополитичким односима Србије са својим западним „партнерима“ постигнута „сагласност у свему, осим око проблема Косова“. Као да је могуће постићи сагласност у ичему у отвореном проблему територијалног интегритета и суверености Србије, ако се прећути и скрајне ампутација и окупација КиМ? Томе треба додати дипломатску пажљивост, „ход

16 О апсолутном пасивизовању „непоћудника“ сведочи случај после октобарских промена 2000. године „претеклог“ председника Србије Милана Милутиновића који је „остављен на миру“ до „природног“ завршетка мандата, али лишен било каквог утицаја, комуникација, медијског присуства и јавног деловања.

по јајима“ у настојању да се „нетактичним потезима не љуте наши пријатељи“, нарочито међу онима који су се много пута осведочили као начелни и стварни противници политике Србије.

Спољнополитичка и дипломатска „формула“, наслеђена из Милошевићевих а дорађена у досовским и постодосовским временима, гласи, отприлике, овако:

а) спочетка се пружа жилав отпор, уз одбијање свих предлога;

б) онда се, под све јачим притиском, ипак слушају аргументи противника;

в) затим отпочиње преиспитивање, релативизовање и самооспоравање властитих ставова, у ствари, конфузно колебање око даљег заступања првобитног становишта;

г) потом се, уз бројна довијања, „увиђавно“ уважава мање важан део противничких аргумената и предлога;

д) да би се, уз тврдњу да се напokon дошло до „решења“, усвајају и преостали и много важнији захтеви противничке стране која тим чином престаје да буде ривал и опонент. У овом стадијуму најчешће се даје и уступа више него што се тражило;

ђ) најзад, уступање, одустанак од почетних ставова, препуштање вољи противника и властити пораз приказује се као обострано разложни компромис и тактичка победа, да би се на крају;

е) само ако неко приупита, потсећало на покушаје пружањем одлучног отпора; да се у томе можда није до краја успело, али да је то била једина реална могућност, нарочито са становишта поступања по савести и придржавања морала.

Приказана низлазна, у ствари, стрмоглава, за понеке и „компромисна“ путања спољнополитичке тактике „прво нећу - онда хоћу“, у многоме потсећа на „миротворну“ тактику „немешања и раздвајања“, коју је ЈНА на катастрофалан начин „стани - крени“ практиковала у југословенским сецесионим сукобима.

У случају српске спољне политике колебљивост се не испољава на почетку већ у средини процеса преговарања и одлучивања. По свему судећи, одлучност на почетку, како се спољнополитички процес развија, све више губи својства јасне и чврсте воље и поступно се преображава у малоду-

шност и колебање које се, на послетку, изопачава у клонуће, безвољност, одустанак од сопствених и усвајање супротних тј. противничких становишта као сопствених. Та метаморфоза од хтења ка нехтењу,¹⁷ од воље ка маловољи и невољи, на основу неодољивог дејства „више силе“, у изнуђеном кретању од сопственог до туђег „као сопственог“, карактерише, нажалост, српску спољну политику у сваком оном случају у коме није одолела притисцима, и своје неодолевање потом приказивала као реалполитички прагматизам.

9. Неизграђена спољна политика

Речено је да Србија, попут других земаља, има спољну политику. У политичком и научном мњењу чест је, међутим, приговор да Србија нема довољно изграђену спољнополитичку стратегију, њој саображену дипломатију, али ни јасно препознате краткорочне и дугорочне геополитичке циљеве. Виспренији аналитичари истичу да је српска дипломатија једнодимензионална; да не зна одакле „ветар дува“; да недовољно разазнаје различите стране света; да не препознаје нове типове моћи и новоникле глобалне силе; да јој се наивно привиђа само Запад у који жели да се уклопи, па је због тога непромишљено „сва јаја ставила у једну корпу“ (Владислав Јовановић).

Извор незадовољства стањем заштите националних и државних интереса налази се у непрестаним међународним и спољнополитичким тешкоћама које постјугословенска Србија, уз све улагане напоре, ипак не успева да надиђе. Но, и поред тога што Србији у овом часу недостају један Јован Ристић, Милован Миловановић или Никола Пашић, не може се

17 Она може да се изрази у виду каламбура: Хоћемо оно што можемо, а можемо само оно што нам дозвољавају. Не дају нам оно што би можда и могли, само када би смо то одиста хтели. А нећкамо се јер смо обзирни. Обазривост настаје из страха од пораза. Поражени су немоћни - непоражени изван борбе имају још мало моћи. Безвољност је безвласност. Зато пристајемо на оно што од нас траже други. Саглашавамо се са оним што, у ствари, нећемо. Од накнадног пристајања обликујемо своју вољу. Тако изгледа као да на крају хоћемо оно што желимо, а да то нисмо знали на почетку. Наше мало „нећу“ најзад постаје наше велико „Хоћу“, на привремено одушевљење онога који је наметнуо своју вољу. Заједно са њим одушевљени смо и ми што је сукоб изглађен и што смо се најзад допали онима који нам ионако нису благонаклони.

рећи да у потпуности изостају настојања да Србија изгради солиднију и перспективнију спољнополитичку позицију. Да ли у томе успева, сасвим друго је питање?

Спољна политика једне земље најчешће се памти по личностима који је заговарају и спроводе. У савременој Србији посткохабитационе фазе (поменуте спољнополитичке тријаде: Коштуница - Тадић - Драшковић) практикује се специфични (полу)председнички систем. Будући да потичу из исте коалиције на власти, премијер Мирко Цветковић и ресорни министар иностраних послова Вук Јеремић не поседују изворни политички капацитет, па тиме не исказују ни довољно самосталане спољнополитичке маневарске способности.

Президенцијализам који у другом мандату оличава Борис Тадић свакако је у много чему другачији од онога који је примењиван у дванаестогодишњем Милошевићевом раздобљу. У једном битном својству, међутим, скоро да нема разлике, а то је концентрација моћи одлучивања коју српски председник испољава у домену спољне политике земље. Борис Тадић, наиме, у највећој мери детерминише форму и садржину актуелне српске спољне политике и дипломатије, али и избор кључних геополитичких и геоекономских циљева.

10. Лична детерминанта политике „Четири стуба“

Да ће председничку функцију вршити много изразитије управо на спољнополитичком плану представљања државе, Борис Тадић је наговестио већ у свој инаугуралном говору у лето 2004. године. Прва оријентациона рекогниција важности великих сила била је тројака: „Данас су наши спољнополитички приоритети: европске интеграције, добросуседство, као и уједначени односи са три центрипеталне тачке светске политике: Бриселом, Вашингтоном и Москвом.“¹⁸

Борис Тадић је у свом полазишту у исту раван значаја ставио: Европску унију, односе у региону и однос Србије

18 Борис Тадић, „Говор на инаугурацији 2004.“, одржаној у згради Новог двора 11. јула 2004. у Београду. Адреса: <http://www.predsednik.rs/mwc/print.asp?g=2006121021633&lng=cat>

према великим силама. У том часу, додуше, Тадић је препознао трио а не квартет великих сила. Све снажнију и све утицајнију Кину српском спољнополитичком избору Тадић ће прикључити касније. У дипломатским акцијама и билатералним сусретима који су уследили, „четворостубачном квартету“ највећих српски председник ће придружити и Немачку, Француску, Италију и Турску. Концепт „Четири стуба“ српске спољне политике остаће ће, међутим, препознатљиво али и критиковано обележје Тадићеве спољнополитичке доктрине до данас.¹⁹

Поред тога, Тадић је вршио додатна прилагођавања, редефиниције и преформулације спољнополитичких циљева Србије. Тако је, рецимо, јануара 2009. године као приоритете српске спољне политике истакао: а) одбрану територијалног интегритета и суверенитета земље; б) јачање регионалне сарадње и в) успостављање водеће улоге Србије на Западном Балкану.²⁰

Предвиђајући коначни улазак Србије у ЕУ на стогодишњицу почетка Првог светског рата, „јубиларне“ 2014. године, Борис Тадић је на тзв. амбасадорској конференцији, одржаној 5. јануара 2010. у палати „Србија“, истакао да су приоритети српске спољне политике: а) приближавање Србије Европској унији; б) очување територијалног интегритета и суверенитета; в) јачање регионалне сарадње и добросуседских односа, и г) јачање економске дипломатије.²¹

19 Тако је некадашњи министар спољних послова Живадин Јовановић критички приметио: „Логично је да развој добрих односа са Бриселом, Москвом, Пекингом и нормализација односа са Вашингтоном, поред суседа, буде међу приоритетима спољне политике Србије. Али, ако је реч о стубовима није логично да се они траже изван Србије, поготову, не на начин који сугерише исту ‘носивост’, исти значај и допринос тих тзв. стубова виталним интересима Србије и српског народа. Стубови сваке стратегије па и стратегије спољне политике налазе се унутар Србије.“ Јовановић Живадин, „Спољна политика Србије“, 4. фебруар 2010. Адреса: <http://www.nspm.rs/politicki-zivot/spoljna-politika-srbije>

20 Колумниста Драгољуб Жарковић је негативним тоновима осликао спољну политику „Четири стуба“ и дипломатске напоре Србије да се прикаже као регионални лидер, штавише „велесила“ на Балкану. У ту сврху оцртао је локални „покрет отпора“ Хрватске, БиХ, Македоније и Црне Горе српским хтењима било каквог предњачења на Полуострву. Видети: http://www.cam0.ch/srpska_spoljna_politika

21 Тадић Борис, „Четири приоритета спољне политике“, 5. јануар 2010. Адреса: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/srbija>

У ствари, могло би се рећи да у актуелној српској спољној политици коју одређује Борис Тадић а спроводи Вук Јеремић, осим:

а) примарне оријентације на ЕУ, суседне земље балканског региона и највеће силе, те;

б) спољне политике „Четири стуба“, у односу на мега-силе ЕУ, САД, Русију и Кину, постоје још два смера приближавања и ослањања;

в) условно речено, на не тако слаба „четири стубића“ регионалних сила - Немачке, Француске, Италије и Турске, и најзад;

г) на земље такозване европске „квинте“ у које спадају Немачка, Француска, Велика Британија, Италија и Шпанија.

Очигледно да у очима српске дипломатије скоро свака већа и снажнија земља у регионалним и глобалним односима представља изузетно важног и пожељног партнера. Неселективност у придевању стратешког партнерства увећала је број земаља са којим Србија жели блиске односе што, уједно, никако не значи да је тиме и остварен жељени квалитет тих односа. Напротив, неке од тих земаља, без обзира на српско доказивање доброћудности, мирољубивости и лојалности, и даље испољавају одбојан и арогантан став према хтењима Србије.

II. Врсте и могућности избора и редослед интеграција

На основу реченог није одвише тешко закључити да је потребно избећи замку интерферирања две ризичне димензије тобожњег унутарполитичког и спољнополитичког разрешења дилеме правца и циља интеграције. Потребно је, наиме, пре свега имати у виду да је спољнополитичка дилема Србије епохална, историјска и геополитичка, и да управо на том плану треба да се превазиђе дипломатским средствима. То уједно значи да дилема није задата у краткорочним, хитним и ексклузивним западним оквирима скученог „избора“ унапред трасираних нијанси мање-више истог, већ да има и друге компоненте бирања одиста различитог, а то су *неутрализам* и *суверенизам*, или, и *Исток* и *Запад* у модерним и постмодерним варијацијама.

Имајући у виду еволутивне садржаје и облике спољнополитичке безбедносне дилеме и три нивоа артикулације међународних односа (дипломатија, спољна политика и геополитика) корисно је оцртати испремештане и помућене интеграционе опције Србије, у односу на ближе и даље окружење. При том је упутно разликовати уопштено прокламоване спољнополитичке смерове, често противречно маркиране „стратешке партнере“, утилитарно означене „тачке ослонаца“ и „највеће“ и „искушане српске пријатеље“, од уставноправно предвиђене процедуре избора политичких и правно уобличених оријентација, типова интеграција, врсте партнерстава и алијанси.

Но, и поред дипломатског и медијског разгранавања смерова, те истицања нивоа, планова, тачака ослонаца и различитих великих и малих земаља, које макар на декларативном плану очигледно не мањкају, изложени спољнополитички плурализам је, у најмању руку, подложен пропитивању. Иако међу петнаестак великих и средњих сила има и оних које нису у склопу доминантног Запада међу којима су, рецимо Русија, Кина и Турска, ипак, на сваком од оцртаних нивоа у актуелном српском спољнополитичком бирању, доминирају мање или веће земље евроамеричке, тј. евроатлантске геополитичке заједнице. Тиме се, упркос реторичком плурализовању опција, заправо, оцртава *спољнополитички монизам* виртуелног опредељења пре реалног опредељења, унапред изабране опције без нужне дијалогске а мотом и практичне алтернативе.²²

Стварни дијалог о могућим спољнополитичким опцијама би, вероватно, угрозио „базалтернативни“ избор једне једине. Као сигурни продукт дијалога више испостављених спољнополитичких алтернатива би, опет, у складу са препознатим националним и државним интересима Србије, наговестиле реалполитичке и моралне приоритете, чиме би постао јасан редослед њиховог остварења.

22 Супротно предоченом, филозоф Светозар Стојановић је почетком 2010. године сматрао да се српска спољна политика „све више диверсификује јер све одлучније напушта усмерење ка САД и њиховим НАТО савезницима као једином ослонцу.“ Стојановић Светозар, „Спољна политика Србије на силометини“, објављено 31. марта 2010. Адреса: <http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/spoljna-politika-srbije>

Напоследку, препознавање и процена озбиљности и интеграционе вероватноће одувек се вршило према низу рационалних мерила. Мерило интеграције може да буде статичко или динамичко стање односа; одложена или дефинитивна неинтеграција (неутралност за коју је погрешно рећи да је спољнополитички аутизам или „изолација“);²³ место, положај, границе и простор субјекта интеграције; начин, врста и облик интеграције (економска, политичка, војна, културна, црквена), итд.

На тој основи указују се основне опције или модуси: *status quo*; неутралност (политичка и војна, тзв. Трећи пут); евроинтегризам; евроатлантизам; русоинтегризам (словенско евроазијство); реоријентализација (исламско евроазијство, исламоинтегризам); балканство (не и балканизам) и, напоследку, мимикрични неојугославизам.²⁴

12. Парадокс евроатлантских интеграција

Када се каже „интеграција“ у Србији се најпре помисли на Европу, и то онај блештави део Европе која, без икаквих територијалних и културно-цивилизацијских резерви, припада Унији. „Улазак“ или „прикључење“ Европи је скоро аутоматски одјек речи „интеграција“. Мало ко прво помисли на интеграцију Косова и Метохије у територијални састав Србије. Реинтеграција КиМ у Србију је напросто у другом плану. Она као да долази знатно касније, или уопште не долази у обзир. Прикључити Србију нечему или некоме ЕУ или НАТО, свеједно, европеизација - својеврсна *еуизација* и на-тоизација – на то се одмах помишља, а не на прикључење Србији онога што јој је неправедно одузето. И као да једно није повезано са другим, да је толико различито, да неупитно постоји одвојено.

23 А то, рекло би се по лобистичкој дужности, управо чини председник Атлантског савеза у Србији Владан Живуловић. Критикујући „емотивне тврдолинијаше“ који су, како вели „заговарајући изолацију“ и политику „свој на своме“, спремни да „једу корење“. Живуловић каже: „Изолација која је популарно названа ‘неутралност’“. Живуловић Владан, „Интерес Србије да уђе у НАТО је економија“, анкета дневника Политика, 20. јануар 2001.

24 Конкрети облици могућих интеграција, тј. спољнополитичких алтернатива Србије разрађени су у поглављу које је због дужине текста изостављено. Потпуни текст биће доступан у књизи која је припремљена за штампу.

Зашто би, у било ком погледу, укључивање Србије у ЕУ или НАТО било важније од укључивања КиМ у Србију? Шта се у политичкој и политизованој Србији више уважава, цени и вреднује: бриселска Унија и НАТО, или Косово и Метохија? Или је недоумица о политичкој чежњи и тежњи, романтична конструкција? Јер, у међународним односима, како се подвлачи, не би смеле да делују емоције него интереси! Ипак, има аналитичара који још увек евентуалне српске интеграције посматрају кроз емотивну и етичку призму, а за њих би натоизовање Србије било неморалан чин.²⁵

Шта је, уосталом, за Србију са моралне тачке гледишта важније, повратити одузето или, одузет губитком, славодобитно бити унет међу одузимаће и тиме признати територијално и политичко одузимање? Или је обоје само ствар пукe политичке технологије, што значи деесенцијализовано и „морално неутрално“? Или, пак, важи нешто узнемирујуће друго: на прагматичном интеграционом тасу Косово спрам Европе, за ваљускајући део српске политичке класе и културне елите, као да више није важно?

Негаторима права Србије на територијални интегритет, евроентузијастима и натофилима губитак Косова је засењен вајним „добитком Европе“. Ко, уосталом, кога и колико добија и придобија? Ко самерава добитке и губитке; ко изводи завршну геополитичку рачуницу? Као да оновремена Србија обећаним чланством у Унији добија будућу Европу, без обзира што је пре тога иста та Унија вољом већине чланица болно оштетила Србију. После трговине (српским) интересима ЕУ допушта благу могућност „убрзане интеграције“ Србије. Поменуто је како Брисел то наговештава у шаљивом периоду нешто краћем од недогледа, али не допушта ни помисао на реинтеграцију КиМ у Србију. Непопустљива ЕУ, дакле, спо-

25 Историчар Бранко Радун вели: „Уласком у НАТО показујемо себи и свету да немамо ни мало самопоштовања, да пристајемо на сецесију Косова и Метохије, и да аминујемо разбијање Србије. Какав имиџ би имала Србија у свету као земља када би ушла у војни савез који ју је бомбардовао, захтевајући од ње да прихвати ампутацију дела своје територије, и то дела који представља колевку њеног идентитета? Били би, заиста, најгори народ ако би после свега ишли по свету ратујући као амерички плаћеници, а при том игнорисали терор над Србима јужне Покрајине... Били би тада најгора земља на свету која заслужује презир.“ Радун Бранко, „НАТО лобисти желе одвајање Србије и Русије“, 11. мај 2009. Адреса: <http://www.slobodanjanovic.org/2009/11/05/nato-lobisti>

радишно и допушта и не допушта, али, у сваком конкретном случају, супротно од реалних српских интереса.

Зато се за савремену Србију феномен интеграције, у сингулару и плуралу, али и у начелу, не исказује као формално-логички и реалополитички усклађена одгонетка замршеног српског хронотопа у постјугословенској епохи. Напротив, жељене евроатлантске интеграције у Србији изазивају нове недоумице. Оне се, заправо исказују кроз дилеме, као проблемски склоп на граници спољнополитичког и геополитичког парадокса.

13. Ултимативно признање

Трауматизована и територијално начета Србија свакако није стандардна и хармонична држава, каква би требало да буде као препознати кандидат за пријем у Европску унију. У Унију су до сада улазиле само оне европске земље које су успеле да реше све граничне и територијалне проблеме, као и тешкоће са националним мањинама. Са Србијом то није случај, али не зато што је она изазвала регионалне невоље, него стога што је управо садашњи интеграциони актер ЕУ (заједно са Америком) претходно делимично дезинтегрисао Србију, одузимајући јој КиМ.²⁶

У евроамеричком акту националне и државне дезинтеграције Србије садржан је савремени парадокс евроатлантских интеграција континенталне земље Србије која не излази ни на једно море. Анализа тог епохално деструктивног чина је у толикој мери неопходна, да би без ње разумевање иритирајуће амбивалентног српског положаја било немогуће.

Поновимо: евроатлантским интергационим тежњама дела политичке класе у Србији претходила је, такође, евроатлантска дезинтеграција српске државе! Да ли је, онда, реч о истој врсти, облику и темпу интеграције којима се, у овом часу, званично и незванично тежи? Одговор није тежак: замишљена и жуђена евроинтеграција Србије не означава могућност потребне реинтеграције Србије на читавом државном

26 О томе: Кнежевић Милош, „Српске и европске муке са Косовом. Клијентизам у маскирној теорији и пракси“, стр. 91-158, ауторски део у зборнику Досије КиМ. Српско сведочанство, коаутори зборника Јово Марковић и Горан Буцак, „Пешић и синови“, Београд, 2010.

простору. Две врсте или облика интеграције су реторичким маневром раздвојене као тобоже различити спољнополитички и дипломатски процеси.

Редослед интеграција по сврсисходној важности је, да боме, лидерски, странчарски и поданички поремећен, заправо обрнут. Тако је настала апсурдна слика: тежи се, хоће се, жели се улазак у Европу Уније, а онда, ваљда после тога, и повратак Косова и Метохије у састав Србије. Спољашња интеграција и унутрашња реинтеграција Србије су нелогично и усиљено подељена питања, стављена на два, како се претпоставља, никада укрштајућа до невидима паралелна дипломатска колосека.

Док се званична српска политика коалиције ЗЕС одрекла могућности да спољашњу интеграцију Србије у евроатлантске структуре условљава претходном унутрашњом реинтеграцијом своје територије и обнове пуне суверности на њој, дотле евроамеричка страна потребу српског признања лажне државе *Republica Kosova* чува као дипломатски адут, тачније речено, пресудну изнудицу коју ће, сасвим извесно, умешно да искористи у неком следећем подесном тренутку.

Не треба бити посебно видовит па установити да се ближи час у коме ће „узвишени српски пријатељи“ од Србије одлучно захтевати признање независности Косова. Уручење ултиматума српског признања албанске НАТО-креатуре детерминисани је исход дводеценијске евроамеричке телеологије пребликовања Србије у посткомунистичком периоду. Са тим, више него извесним, заповедним чином, у непосредној будућности нико не би смео да буде изненађен!

Имагинарна стварност је у очима и умовима политичких *новопрагматичара*, међутим, другачија. Јер, српска страна се још увек јалово нада да њен (не)увиђавни евроамерички „партнер“ ни у једном будућем времену неће посегнути за тако одурним ултиматумом. Подгревање узалудних надања те врсте свакако нису заснована на негативном дводеценијском искуству евроамеричког ултимативног приступа „српском питању“, тј. Србима у целини и Србији као држави посебно. Зато српски дипломати и политичари, и сами разједани сталним сумњама и неверицама, одреда ритуално понављају да никада неће признати независност Косова.

Рутинизовање таквог става је, међутим, у нескладу са сталним дипломатским помацима које чини косовска страна. Уз издашну помоћ својих евроамеричких лобиста и татора, „Косовари“ се, у разним сусретним формулама и под разним маскирним именима, све више појављује на регионалној и континенталној дипломатској сцени као „леgitимни представници“ полупризнате државолике творевине. Срби и Албанци се гурају за исти дипломатски сто, различитим поводима и под различитим, тобоже прихватљивим етикетама. Тако се продубљује недоумица око одрживости пропагираног спољнополитичког става „И Европа и Косово“. Тим више, што се све јаче интеграционо условљавање и обавезивање врши са само једне, а зна се са које - евроамеричке стране.

14. Пацифизам и натоизам

Декаденцију обележава мирољубивост, не као живодајна и блажена заљубљеност у ненасиље, пасторалне пределе харомоничне и просперитетне политике, него као реторички исказ стварне немоћи да се нарасле тешкоће реше политиком која своју уверљивост црпи из привредне снаге и духовне самосвојности. У историјским фазама опадања, нажалост, долази до дезоријентације и загубљености, клонућа и малодушности. Не исходи само криза из илузија, него и илузије исходе из несхваћене кризе.

Прокламовани српски пацифизам био би прихватљив када би актери у окружењу Србије, пре свих велике силе и оружане снаге стациониране на Косову, такође, били стварни пацифисти. Пошто они у напетој атмосфери „контроле мира“ (а у ствари, окупације КиМ), сваким даном и сваким потезом, то нису, једнострано обзнањена постконфликтна мирољубивост Србије у умовима оних који су непрезањем од сваковрсног насиља показали своју заљубљеност у сукобе, не означава само стимулативно сазнање да Србија ниуком случају никога неће да нападне, него да неће ни да се брани ако од било кога ма када буде нападнута. Шта је у таквом случају са Војском Србије и правом на самоодбрану?²⁷

Да ли је стварно реч о неселективном а тиме и неутемељеном пацифизму? Који је крајњи домет једностране и „ни-

27 Не претвара ли се легитимно право на самоодбрану (раз)оружане Србије у право на самообману да може да се одбрани од других и себе саме?

чим изазване“ српске мирољубивости у вишестрано омраженом и ратољубивом свету? Да ли је на делу изградња пацифистичке спољнополитичке идеологије Србије, на „мирољубивом“ Балкану и у Европи као првом „континенту мира“?

Колико је српски спољнополитички пацифизам у складу са жељом натољубивог дела српске политичке класе да уђе у војни савез НАТО? Или се глобални милитаризам НАТО уклапа у локални пацифизам Србије? Или, пак, „миротворни“ НАТО треба пацификовану Србију; или се у Србији уопште не препознаје милитаристичка, белицистичка и комбативна природа идеологије и праксе натоизма?

Најзад, да ли се магистрализовани српски пацифизам, у оквирима прагматичне легалистичке спољне политике, уклапа у маргинализовани војни неутрализам, или је, пак, управо натоизам а не неутрализам, сагласан са пацифизмом, тј. мирољубивошћу? Каква је то НАТО-м изазвана и натоизована мирољубивост? Апсурдно: савременим српским мирољубцима као да више одговарају евроамеричке војне авантуре у Азији и Африци, и „нова цивилна улога НАТО“, него смирена и смирујућа позиција војне нутралности?!²⁸

15. Значења и домети мирољубивости

Напоследку, да ли је Србија кроз интензивну дипломатију поводом здруженог проблема Косова и Европе Уније синхронизовала сопствена оперативна, тактичка и стратешка становишта са све упадљивијим променама односа снага у свету и померању тежишта планетарне моћи са трансатлантског на евроазијско, тј. пацифичко подручје?

Апоретика српске спољне политике огледа се у начину разумевања међународних односа и најдубљих стратешких и геополитичких интереса Србије. Прокламује се, наиме, да постауторитарна, демократизована и мирољубива Србија из разних и уверљивих разлога нипошто не жели да уђе у

28 Историчар Бранко Радун је препознао парадокс: „Србија је уморна од ратова и ратови јој више нису потребни. Ми желимо мир и просперитет, а не нове ратове, нарочито не ратовање у туђим ратовима. Имали смо довољно погибља и мајмање нам је потребно да на Сурчин слећу мртвачки ковчези са телима наших момака погинулих по белосветским ратиштима, за туђе интересе.“ Радун Бранко, „НАТО лобисти желе одвајање Србије и Русије“, 11. мај 2009. Адреса: <http://www.slobodanjovanovic.org/2009/11/05/nato-lobisti>

конфронтацију са великим силама, поготову не са водећим: Сједињеним Америчким Државама, Великом Британијом, Француском, Немачком, Турском, нити са ЕУ и НАТО.

Спољнополитичком циљу и истакнутом идеалу несуклобности Србије са „светом“ свакако не може да се приговори. Зашто би у растерећеним и непротивречним међународним приликама Србија, на пример, била у икаквом сукобу са земљама европске „квинте“? Или са најјачим, са Америком „преко океана“ и Немачком која ионако доминира на делу континента западно од Русије? Са најјачима на глобалном плану је потребно сарађивати, бити њихов савезник, од њих црпети снагу, добијати подстреке и подршку. Међутим, разложна полазишта у остварењу таквих односа нису само просперитетне и хармоничне прилике, него и позитиван, а можда и благонаклон став великих сила, пре свих Евроамерике према Србији.

Да ли су најактивније и највеће силе евроамеричког света, вођене сопственим интересима, равнодушне, благонаклоне или немилосрдне према Србији? Шта се догађа ако благонаклон, па чак и непристрасан став изостаје, ако га напросто нема!? Шта ако према Србији на поменутом делу глобуса још увек владају поодавно или у скоријем времену формирану рђави стереотипи, негативне емоције, јаке антипатије? Да је Србија, рецимо, „сироче“ и „ружно паче“, непослушна и непоуздана у сарадњи са јачима, вечити реметилац „коначно нацртаних мапа“, сметња у постизању регионалне стабилности и мира, итд.

Најзад, шта ако је Србија која, како се понавља, не жели конфронтације, у жељи да заштити властите националне и државне интересе, већ забраздила у конфронтације са оним чиниоцима моћи који те интересе одричу и не признају!? Није ли на делу *спољнополитички мазохизам*: хоће се прихватање, допадање и коегзистенција са онима који арогантно оспоравају, одбацују, игноришу и потцењују Србију. Евроатлантским безалтернативним екслузивизмом се отвара простор за трпљења и неправде свих врста. Демонстрирање једностране интеграционе жеље, такође, омогућује и даје оправдања за различита условљавања која су знатно гора од евентуалног односа према мање страшно одређеној Србији.

Србија, која је већ у дубоком сукобу са ЕУ и Америком око статуса Косова и Метохије, не жели, дакле, да буде у сукобу око пријема у ЕУ и, можда, у НАТО. Савремена Србија жели да избегне сукобе који је одавно нису мимоишли и из којих, по свему судећи, скоро неће изаћи.

Србија, дакле, жели да буде у хармонији а не у конфлику са великим силама, да са њима што више сарађује, кооперише и колаборира, да им буде прихватљив и поуздан савезник, али да, истовремено, не одступи од својих животних националних и државних интереса. Да не одступи од онога од чега је те исте силе приморавају да одступи; да се не одрекне од онога од чега захтевају да се одрекне. Подсети-мо, друго, „позитивно“ лице предочене двострано оријентисане фигуре српске спољне политике јесте да Србија тежи да оствари кандидатску сарадњу, тј. интеграцију у ЕУ и НАТО, а да при том, такође, заштити и испуни своје виталне националне и државне интереса. Не одрицати се сопствених националних и државних интереса: на изглед ништа разумљивије и логичније, истинитије и моралније.

Прагматичко заснивање овог приступа није у признању и истицању опречних политичких алтернатива, могућности достизања једног и немогућности достизања другог, тј. искључивом „или-или“ односу, него у раздвајању проблема, својеврсној *менталној сецесији*, спољнополитичкој шизоидности и неуверљивом реторичком укидању очигледне проблемске повезаности. На делу је, заправо, неутрализовање стварних геополитичких супротности путем реторичког укидања спољнополитичких супротности и противречности у демагошком депроблематизовању. У домену неутрализујуће логике приказаног типа спољнополитичког закључивања, прокламовани однос Србије према кључним проблемима би, уместо „или-или“ био „и-и“, то јест „и једно и друго“. Чак и ако не може, јер се не дозвољава, јер је у том погледу немогуће, ипак: *и једно и друго!?*

16. Косово и Европа: један а не два проблема

Уколико се изврши емпиријско конкретизовање апстрактне и непроблемске спољнополитичке „и-и“ логике, то би значило да је у једном делу владајуће политичке елите

уврежено уверење да је напредак одиста могућ у разрешењу оба највећа политичка проблема која опхрвавају данашњу Србију: реинтеграције покрајине Косово и Метохија у састав Републике Србије и пријема Србије са КиМ у њој у ЕУ, а можда и у НАТО. Али, како ствари на међународном плану у овом часу стоје, оба спољнополитичка проблема, тј. циља не само да нису међусобно раздвојена и удаљена него их је, по свему судећи, због њихове снажно похрване супротности немогуће истовремено постићи.²⁹

ЕУ и САД, Србија и Косово су проблемском клинчу. Стварни проблеми одређења финалног статуса КиМ и перспективе пријема Србије у ЕУ налазе се у повезаном, тачније речено неразлучном историјском просторно/временском склопу. Још сугестивније изречено: самопрокламована лажна држава *Republica Kosova* и стварна наддржава Европа Уније чине за Србију један а не два проблема, тако да им је неопходно јединствено а не одвојено приступати.

Ма колико била жељена као доброхотно интеграционо окриље, ЕУ је за Србију у овом часу конфронтирајући чинилац, упадљиви актер проблема а не љупки и симпатични протагониста његовог разрешења. То стога што је управо ЕУ заједно са Америком (скупно и појединачно), а не неко други, историјски генерисала сецесију Косова од Србије. Србија се суочава са три, за сада, непомирљива противника: ЕУ САД и косовским Албанцима. Србија је у тешкој проблемској ситуацији „три против једног“! Конфликт у контурама епохалног слома, који је генерисала и упорно одржава евроамеричка страна, користећи Албанце, никако није „неспоразум“, јер свака заинтересована страна тачно зна шта хоће, укључујући и средишне бриселске органе ЕУ који подржавају независност Косова од Србије.

29 Збирна “И-И” политика „Косово и Европа“, својим спољнополитичким прагматизмом двостране или двоструке моућности, потсећа на друге опозитне а можда и диспаратне парове из сфера унутрашње и спољне политике, економије, културе, медија и сл. Пример за то су истовремена ослањања на Обаму и Медведева; Грчку и Турску; Абудлаха Гула (тј. Хариса Силајџића) и Милорада Додига; муфтије Зукорлића и Зилкића; ММФ и „сопствене снаге“; Егзит и Гучу, итд. Биће да су на делу покушаји дипломатске „пацификације“ и „хармонизације“ грубих супротности збиље, чији општи ментални оквир представља прагматично уверење да је, без већих политичких штета, могуће једновремено, непротивречно и неконфликтно остварење „и једног и другог“.

Неспоразума, такође, нема ни са Америком која је отворени албански инструктор и финансијер, што значи и геополитички и војни заштитник. Конфликт евроамеричких и српских начела и становишта, политика и морала, везаних за процену домета идентитета, интегритета и суверености Србије, не може се прикрити реторичким и семантичким акробацијама у вишесмисленим дипломатским формулацијама, јер је тај конфликт више него стваран у геополитичким и историјским димензијама.

*

Можда би ЕУ, напослетку, могла да постане чинилац разрешења српско/албанског проблема само ако би коренито променила темељно, што значи ретроспективно и перспективно негативан став према српским националним и државним интересима. Али, евентуална промена става ЕУ према „српском питању“, са становишта геополитичких константи довољно дугог трајања и савремених геопол-варијабли западног света према европском Истоку и Југоистоку, у овом часу, мало је вероватно и наивно очекивање.³⁰

Са становишта збивања политике у реалном историјском времену и политике времена, тј. активног обликовања остварљивог хронополитичког редоследа, највероватније је да коњуktivна спољна политика Србије, која се огледа у настојањима примене начела „и једно и друго“ – „И Косово и Европа“ - не само да тренутно није могућа, него да нема ни дугорочну перспективу остварења.

Предочене супротности и противречности „и-и“ логике граде *еунијски парадокс Србије*. Утопичним просторним, тј. територијалним аспектима овдашњег евроатлантизма саобразна је *спољнополитичка ухронија* - европско време Србије које реално недостаје.

30 Слично мисли и филозоф Миле Савић: „Приступање овој алијанси би могло доћи на дневни ред једино под условом да Србија радикално редефинише сопствени државни интегритет, или да САД и НАТО радикално измене политику према Србији, што је мало вероватно.“ Савић Миле, „Одговор критичарима војне неутралности“, (2007) Адреса: http://www.dss.rs/pages/blog-article.php?id=4790&preview_co

Литература

- Аврамов Смиља, *Алтернативни модел светске заједнице*, Нова Европа и Евро, Београд, 2005.
- Аврамовић Зоран, *Родомрсци, (О једном делу српских политичара и интелектуалаца од 1990. до 2009.)*, Култура полиса - Графомаркетинг, Нови Сад, 2009.
- Антонић Слободан, *Срби и Евросрби*, Чигоја штампа, Београд, 2007.
- Бодрожичић Ђуро, *Национална држава*, Српска књижевна задруга, Београд, 2008.
- Брдар Милан, *Српска транзициона Илијада. Апорије демократског преображаја Србије у геополитичком контексту*, Стилос, Нови Сад, 2007.
- Видојевић Зоран, *Демократија на заласку. Ауторитарно тоталитарна претња*, Службени гласник – Институт друштвених наука, Београд, 2010.
- Ђинђић Зоран, *Србија у Европи. Ауторски текстови и интервјуи*, ТАНЈУГ, Београд, 2004.
- Елементи стратегије спољне политике Србије*, Институт за међународну политику и привреду, зборник, приредили Едита Стојић и Слободан Јанковић, Београд, 2008.
- Јовановић Владислав, *Рат који се могао се могао избећи. У вртлогу југословенске кризе*, Нолит, Београд, 2008.
- Кљакић Љубомир, *Студије будућности 1987-2004*, Народна књига, Београд – Алфа, Београд, 2005.
- Кнежевић Милош, *Европа иза лимеса*, Слободна књига, Београд, 2001.
- Кнежевић Милош, *Моћ Запада, Нова стара Европа I*, „Мали Немо“, Панчево, 2004.
- Кнежевић Милош, *Евроскептицизам. Где је Европа? III евроскептичких фрагмената*, Заслон, Београд, 2008.
- Кнежевић Милош, *Србија и Русија. Савремене геоекономске и геополитичке дилеме*, ИПС, Београд, 2009.
- Ковачевић Живорад, *Америка и распад Југославије*, „Филип Вишњић“ – Факултет политичких наука, Београд, 2007.

- Коштуница Војислав, *Одбрана Косова*, „Филип Вишњић“, Београд, 2008.
- Милошевић Зоран, *Свет без Запада, Прилог проучавању политичких процеса у свету и у Србији*, Слобомир П Универзитет, Бијељина, 2010.
- Overy Richard, *Atlas of the 20th Century History*, Colinn's Books, London, 2005.
- Примаков Евгеније, *Свет без Русије? Чему води политичка кратковидост*, Службени гласник – Факултет безбедности, Београд, 2010.
- Самарцић Слободан, *Градња и разградња државе. Србија у суочењу са Европом од октобра 2000*, „Филип Вишњић“, Београд, 2008.
- Сорош Џорџ, *Криза глобалног капитализма. Угрожено отворено друштво*, Самиздат Б 92, Београд, 1999.
- Степић Миломир, *У Вртлогу балканизације. Политичко-географски положај и фрагментираност српских земаља*, Службени лист СРЈ - Институт за геополитичке студије, Београд, 2001.

Milos Knezevic

*DILEMMAS OF FOREIGN POLITICS - ON
“NO- ALTERNATIVE” EURO-INTEGRATIONS
OF SERBIA*

Summary

Even on a first sight it is obvious to notice how much a current “no-alternative politics” of Euro-Atlantic orientation in Serbia has been filled with insufficiently explained ambitions, preconceptions and wrong believes. Such declared “non-alternativeness” refers to fundamental (substantial) spatial and time, process and structural limitations of such energetic approach. Emphasis of non-existence of the possibility for any other choice in foreign politics underlines an epochal extortion and political arbitrariness. However, in the case of Serbia this is something that substantially exceeds common postulations of domestic and foreign politics, as it is the case with “more peaceful” and

---

“more common” European states. Therefore a dilemma whether the “non-alternativeness” in foreign politics regarding the status and orientation of Serbia in international relations is enforced or a self-elected one seems to be quite unconvincing one. However, this inconclusiveness, no matter how much the position of Serbia has been weakened on international scene at the moment, certainly should not imply a conformist abandonment of elaboration of seemingly not so possible but still existing alternatives to the advocated “non-alternativeness”.

Key Words: Serbia, Kosovo and Metohija, EC, crisis, diplomacy, foreign politics, geo-politics, “non-alternativeness”, European ideology, Euro-integrations, Euro-Atlantism, neutrality

УДК: 339.137.2(49711):339.923
(4-672EU)

Примљено: август 2010.

Прихваћено:
27. 9. 2010.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 8

Број 2/2010.

стр. 205-228

Љубодраг Савић*

КОНКУРЕНТНОСТ СРПСКЕ ПРИВРЕДЕ КАО ПРЕТПОСТАВКА УЛАСКА У ЕВРОПСКУ УНИЈУ **

Резиме

Већ неколико деценија у Србији се веома озбиљно размишља о уласку у Европску унију. И поред тога што се у последње време активно ради на испуњавању критеријума предвиђених за земље које желе да постану чланице ЕУ, тренутно се налазимо на пола пута. Крајем прошле године потписан је Споразум о стабилизацији и придруживању, који још увек није ратификовала већина чланица ЕУ, док Србија овај уговор једнострано примењује од 1. јануара текуће године. Наредна степеница је стицање статуса земље-кандидата. На том дугачком и захтевном путу наша земља се суочава са бројним и чини се тешко премостивим препрекама, везаним за дефинисање коначног статуса Косова и сарадњу са Хашким трибуналом.

* Економски факултет, Београд

** Чланак проф. Љубодрага Савића под насловом „Утицај економске кризе на земље у транзицији – чланице ЕУ“, објављен у часопису Национални интерес, бр. 1, 2010, стр. 127-154, уз сагласност аутора пренет је из часописа за друштвене науке *Теме*, бр. 2, 2010, стр. 525-539, Ниш, април-јун 2010. Иворни наслов чланка гласи: „The Impact of the Economic Crisis on the Countries in Transition Members of the EU“. Омашком уредника у прошлом броју часописа није наведен изворник.

Економски развој Србије, темељен на приливу страног капитала, озбиљно успорава, откривајући бројне и крупне структурне проблеме, који нису на адекватан начин решени, спровођењем транзиционих реформи у последњој деценији. Већина наших тренутних тешкоћа (негативне стопе раста БДП-а, висок и константан дефицит спољно-трговинске размене, огромна незапосленост, дефицит државног буџета, висок и растући спољни дуг...) у крајњој линији су последица изразито ниске конкурентности српске привреде.

У одговору на питање како повећати конкурентност српске привреде, као неопходне претпоставке за ефикаснији развој, односно убрзање европског пута Србије, најпре ћемо оцијенити транзиционе ефекте досадашњег развоја и глобалну конкурентност Србије и неких земаља из непосредног окружења. Затим ћемо анализирати основне узроке слабе глобалне конкурентности Србије, а у закључном делу размотрити могуће мере за њено радикалније и брже побољшање. Кључне речи: развој, транзиција, структурне промене, конкурентност, чланство у ЕУ

Увод

Идеја о уласку Србије у Европску унију је стара неколико деценија. Мало је познато да је бивша СФРЈ, прва од бивших социјалистичких земаља, имала веома озбиљну понуду да буде придружени члан Европске економске заједнице. Иако је то одговарало западном делу тадашње подељене Европе, а и СФРЈ, то се није десило из сасвим очекиваних разлога. Приступање ЕЕЗ је подразумевало корениту промену друштвеног, политичког и економског система тадашње државе. Уместо једнопартијског требало је увести вишепартијски систем и парламентарну демократију, уз поштовање људских права, државну и друштвену својину је требало заменити приватном, а економски систем учинити рационалнијим и ефикаснијим. За земљу, којој је претио распад и која је живела последње године свога постојања, ово су биле веома радикалне промене, за које нико још није био спреман.

Осамдесете године прошлог века су за већину бивших социјалистичких земаља биле време болног отрежњења, односно постепеног раскида са трауматичном послератном прошлошћу. Већина је била сигурна да је социјализам со-

вјетског типа доживео свој историјски крај, али, веома мало, или скоро ништа, нису знали о свом будућем путу у капитализам. Предуго заштићени моћним шињелом властодржачке Русије, и уживајући у невероватним привилегијама, већина лидера источноевропских социјалистичких земаља се по сваку цену и грчевито борила да остане на власти. Та етапа је симболично, али и суштински окончана падом Берлинског зида 1989. године. Од тада више ништа није исто. Ове земље су ушле у болан, трауматичан и дуготрајан процес транзиције. Десет најуспешнијих земаља су у међувремену постале чланице ЕУ, што би могло значити, да су са више или мање успеха савладале већину препрека, односно предуслова, које треба испунити, да би се постало равноправан члан Европске заједнице народа.

Мањи број европских држава, пре свега земље Западног Балкана, заглибљених у заједничкој ближој или даљој историји, још увек нестрпљиво и помало нервозно чека своју шансу за прикључење ЕУ. Иако се, мање више, све налазе у кључалом балканском лонцу, земље са ових простора нису у истој позицији. Неке су постале кандидати, неке имају потписан споразум о придруживању, а неке су још увек на почетку.

Европски пут Србије, започет још пре неколико деценија, брутално је прекинут распадом СФРЈ, крвавим ратовима током деведесетих и завођењем санкција међународне заједнице. Промена власти, октобра две хиљаде, је милиони грађана Србије отворила нову наду за бржи и ефикаснији улазак у ЕУ. Како ствари тренутно стоје, прикључење Европској унији, је због низа спољних и унутрашњих фактора доста неизвесно. Најчешће спомињане препреке на европском путу Србије су недовољна сарадња са Хашким трибуналом, признавање независности Косова, висок ниво корупције и неефикасан економски систем српске привреде. У овом раду ми ћемо се бавити само достигнутим нивоом развоја српске привреде, односно степеном њене конкурентности, као суштински важном претпоставком за „хватање корака“ са Европском унијом. Способност српске привреде да издржи терет европске конкуренције и вишеструко повећа извоз биће најбољи показатељ нивоа оспособљености Србије за прикључење ЕУ.

Србија је у последњој деценији спровела велики број реформи, чиме је, барем нормативно, остварила извесне

предуслове за чланство у ЕУ. Наравно, предстоји још много тога да се уради. Али, важније од тога јесте практично спровођење усвојених реформских закона. Постоктобарска Србија је остварила запажену статистичку стопу раста БДП-а, а бројни наслеђени економски проблеми деведесетих су постали далека прошлост. Али, да ли су тиме испуњене наде и очекивања милиона грађана Србије, као и да ли је то довољно за успешан европски пут Србије? Ако би успех реформи ценили према месту Србије на листи конкурентности, (93 у 2009. години), могли би моћи закључити да српске реформе нису биле довољно ефикасне.

Пре скоро две деценије (1993), на самиту у Копенхагену, лидери земаља ЕУ су установили три најважнија критеријума, које свака земља мора задовољити ако жели да постане чланица ЕУ. Земља кандидат треба: (1) да има стабилне институције, које гарантују демократију, владавину права, људска права и поштовање мањина; (2) да има здраву тржишну привреду; (3) да преузме у целини правне тековине (законодавство) ЕУ и да се обавезе да ће следити циљеве Европске уније. Циљ овог рада је оцена најважнијих економских индикатора развоја Србије, имајући у виду бројне захтеве Европске уније, које треба да испуне земље кандидати. У том контексту анализираћемо место Србије међу земљама блиског окружења (Бугарска, Румунија, Словенија, Мађарска, Хрватска) од којих су четири чланице ЕУ, док је Хрватска кандидат за чланство и најразвијенија земља Западног Балкана. Словенија и Мађарска се сврставају у групу најуспешнијих земаља у транзицији, док су Румунија и Бугарска мање ефикасне економије, које су примљене у ЕУ, иако нису испуниле све предвиђене критеријуме. Посебна пажња ће бити посвећена анализи конкурентности српске привреде, јер се европска перспектива Србије и ниво конкурентности српске привреде налазе у значајној корелативној вези.

Најважније карактеристике развоја – прва деценија XXI века

По висини стопе раста реалног БДП-а у последњих осам година, Србија се налазила на првом месту у оквиру шест посматраних земаља (слика 1). Ова чињеница се често истиче, као доказ да је Србија у текућој деценији бележила врло успешан развој. Квантитативни раст БДП-а је индикативан

показатељ, али није довољно добар и поуздан, да се само на основу њега извлаче дубљи и дугорочнији закључци. Да би се правилно и поуздано оценио раст БДП-а, мора се пажљиво одабрати базна година, као и поуздана и стандардна методологија обрачуна и праћења БДП-а. Веома важна питања су и висина „цене“ која је „плаћена“ применом текућег модела развоја БДП-а, као и да ли је он дугорочно одржив?

Уколико бисмо достигнути ниво БДП-а посматрали у односу на 1989. годину, коју можемо означити као последњу предтранзициону годину, онда би ситуација у погледу брзине раста БДП-а била сасвим другачија. У свих пет посматраних земаља ниво БДП-а у 2008. години је био знатно изнад нивоа из 1989. године, док је у Србији БДП из 2008. био испод 80% БДП-а из далеке 1989. године. Наравно, многи ће поминути санкције и ратове који су задесили Србију у последњој деценији XX века, али зар и остале земље нису имале велике проблеме везане за тзв. транзициону кризу (све), губитак дугогодишњих тржишта (Словенија и Хрватска тржиште бивше СФРЈ, Мађарска, Румунија и Бугарска тржиште СЕВ-а), раскид са претходним режимом (Румунија драстично, Мађарска и Бугарска у мањој мери), грађански рат (Хрватска у пуној мери и Словенија делимично). Дакле, све земље су имале веће или мање проблеме који су обликовали њихов развој у протекле две деценије.

Методологија мерења раста БДП представља проблем посебне врсте, јер је она у Србији у последње време неколико пута мењана. Не улазећи у суштину промена, не можемо а да се не сложимо са давно изреченим ставом Љ. Маџара, да су социјалистичке земље увек прецењивале, а никад подцењивале остварене резултате. Имајући у виду значајне разлике између „статистичког“ и реалног животног стандарда у Србији, могло би се посумњати и у веродостојност и поузданост наших најважнијих макроекономских показатеља развоја. Променом курса долара, са 16,4 динара у 2000. години на 64,4 динара за 1 долар у 2001. години, БДП Србије је смањен са 23,4 милијарде долара у 2000. години, на 11,5 милијарди долара у 2001. години.¹ Апсолутни прираст БДП-а у периоду 2000-2008. је износио 31 милијарду долара, а од 2001-2008. године „свега“

1 <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/drugastrana.php>

19 милијарди долара. Српски БДП по становнику се у 2008. години у односу на 2000. повећао за 1,8 пута (3.184 УС \$ у 2000. години, а 5.796 УС \$ у 2008. години), а у односу на 2001. годину двоструко више, односно 3,7 пута (1.565 УС \$ у 2001. години). Није свеједно коју годину узимамо као базу, пошто ће се добијени закључци драстично разликовати. Према томе, релативно високе стопе раста српског БДП-а у последњој деценији треба ипак посматрати са извесном резервом.

Слика 1
Индекс реалног БДП-а и стопа незапослености Србије и земаља у окружењу

Извор: Конкуренентност и структурне промене 2009, РЗР, стр.1.

◆ Бугарска   — Мађарска   — Румунија
◆ Словенија   ◆ Хрватска   — Србија

Важније питање од темпа раста српског БДП-а јесте одрживост модела² на коме се он заснивао. Висок темпо раста српског БДП-а у последњој деценији је оствариван надпросечним растом сектора услуга и врло скромним растом реалног сектора, односно индустрије и пољопривреде. То не би представљало проблем сам по себи, јер се и у високо развијеним земљама претежни део стопа раста БДП-а такође остварује у сектору услуга, да је Србија високо развијена земља и да је такав модел терцијаризације привредног раста утемељен на реалним и одрживим изворима финансирања.

Импулс расту услуга, односно БДП-а је дао огроман увоз (23 милијарде долара у 2008. години). Велику количину увозне робе је требало превести, продати, осигурати, финан-

² Љ. Савић, *Транзиција српске привреде – криза развоја индустрије*, (2008), ЦИД Економски факултет, Београд, стр. 17.

сирати. Хипотетички би смо могли претпоставити да би стопа раста БДП-а била и двоструко виша, да је увоз Србије у 2008. био на пример 50 милијарди долара. Потрошно оријентисани модел развоја српске привреде је олакшан нераеалним подизањем расположиве домаће тражње од стране банкарског сектора, који је по систему „уђеш, изађеш и готово“ нудио на први поглед веома примамљиве и како се чинило, врло повољне кредите. У 2007. и 2008. години вредност домаће тражње³ је премашивала вредност бруто домаћег производа за 23%. Са друге стране девастација реалног сектора и недовољно брз раст српског извоза, су из године у годину повећавале дефицит спољно-трговинског биланса (12 милијарди долара у 2008. години).

Модел је задовољавајуће функционисао све док се огроман и растући дефицит спољно-трговинског биланса могао покривати из прилива страног капитала. У Србију је у последњих осам година по основу новог задужења (24,5 милијарди долара), дознака наших грађана из света (23 милијарде долара) и страних директних инвестиција (15,5 милијарди долара), донација (3,6 милијарди долара) и део прихода од приватизације (2 милијарде долара) ушло 68 милијарди долара. Ако овоме додамо и приходе од извоза (41 милијарда долара), онда би се могло поставити и питање да ли је стопа раста српског БДП-а могла бити и знатно виша? С обзиром да се свет у последње две године налази у тешкој економској кризи, прилив страног капитала (осим дознака) у Србију је рапидно смањен. На недавно одржаном Копаоничком бизнис форуму, високи функционер Светске банке Сајмон Греј, је рекао да Србија свој развој више не може заснивати на приливу страног капитала и да се мора окренути властитим потенцијалима. Ово другим речима значи да претежни део раста БДП-а треба темељити на домаћој штедњи, вишеструком повећању извоза и расту запослености. Искуство других брзо растућих земаља (Кина на пример) упућује на закључак да се задовољавајући и дугорочно одржив раст може најефикасније обезбедити развојем индустрије.

3 С. Стаменковић, М. Ковачевић, В. Вучковић, И. Николић и М. Бушатлија, „Економска политика у 2010. години: ка новом моделу равнотеже“, Зборник *Економска политика Србије у 2010.*, НДЕ, АЕН и Економски факултет, Београд, стр. 20.

Неодрживост српског модела развоја се нарочито показала у 2009. години, када је наш БДП забележио пад од скоро 3 %. Прогнозе за текућу 2010. годину су различите, али се углавном крећу око скромне стопе раста БДП-а од свега 2 одсто, што значи да ће опоравак српске привреде, односно враћање на стање из 2008. потрајати и током 2011. године. Оно што даје наду јесте чињеница да је дефинитивно превладало сазнање да развој индустрије и вишеструки раст извоза представљају темељ будуће стратегије привредног развоја Србије. Проблем је само што се у Србији планови ретко поклапају са реалним остварењима.

Иако је незапосленост у Србији, мерена методологијом МОР-а (слика 1) до 2008. године опадала, она је била најмање двоструко виша у односу на посматране земље. Запосленост је високо рангирана циљ економске политике сваке земље. Она је до те мере важна, да често прераста оквире економског и постаје приоритетни друштвени циљ. Уместо таквог приступа, економска политика је предност давала макроекономској стабилности, односно контролисаној инфлацији и стабилном курсу националне валуте. У условима недовољног раста, нејасне и потпуно неефикасне стратегије реструктурирања великих предузећа – носиоца развоја у претходном периоду - али и неефикасне приватизације, велики број радника је остао без посла.⁴

У 2008. години у Србији је било укупно запослено 1.999.476 лица. Према подацима Националне службе запошљавања 819.550 лица је тражило посао, а стварно незапослено је било 727.621 лице. Према подацима Анкете о радној снази (октобар 2008.) укупан број незапослених је био знатно нижи и износио је 457.205 лица. У 2008. стопа запослености је била 53,7%, а стопа незапослености 26,7% (НСЗ), односно 14,0% (АРС). Анкетна стопа незапослености активног становништва (15-64 године) се повећала са 14,7% (октобар 2008. године), на 17,4 % (октобар 2009. године).

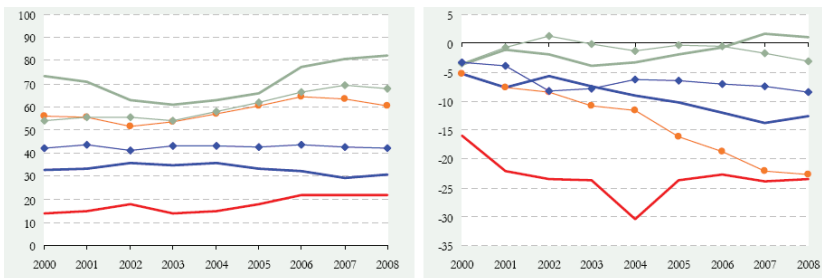
Међу запосленим, знатан број радника има формално запослење, али плату не прима од неколико месеци, па до не-

4 Љ. Савић, *Транзиција српске привреде – криза развоја индустрије*, (2008), ЦИД Економски факултет, Београд, стр.79.

колико година, или је привремено или повремено запослен.⁵ Реструктурирањем јавних предузећа, стечајем већине преосталих великих друштвених предузећа, без посла ће остати више десетина хиљада лица. Међу незапосленим у најтежој ситуацији се налазе млади који траже прво запослење, старији од 50 година који остану без посла и жене. Да ће смањење незапослености и даља бити најтежи економски проблем потврђује и чињеница да је у 2008. години запослено 61 хиљада радника,⁶ што значи да би при оваквом темпу годишњег запошљавања, за елиминисање тренутне незапослености, требало више од 10 година.

И поред високих стопа раста, учешће извоза роба и услуга у БДП-у Србије је тек у 2006. години прешло 20%. То је знатно ниже у односу на осталих 5 земаља, међу којима предњачи Мађарска (преко 80%), Словенија (близу 70%) и Бугарска (изнад 60%). Добри извозни резултати Мађарске и Словеније (слика 2) су резултат адекватне промене структуре њихових привреда и ефикасног прилагођавања увозној тражњи Европске уније. Насупрот њима понуда и структура српског извоза је потпуно неадекватна и значајно одступа од потреба ЕУ, у коју одлази више од половине извоза Србије.

Слика 2
Извоз роба и услуга и трговински биланс Србије и земаља у окружењу (% БДП-а)

Izvor: Konkurentnost i strukturne promene 2009, RZR, str. 1.

◆ Бугарска   — Мађарска   — Румунија
◆ Словенија   ◆ Хрватска   — Србија

5 Љ. Савић, *Економика индустрије*, (2010), ЦИД Економски факултет, Београд, стр. 299.

6 Статистички годишњак Србије 2009, стр. 102.

Четири од шест посматраних земаља су у последњој деценији бележиле константан дефицит трговинског биланса, док су Мађарска и Словенија у неколико година оствариле чак и мањи суфицит. Србија већ дуже време бележи константан и веома висок дефицит спољно-трговинског биланса, који је у 2008. години износио 11,9 милијарди долара, а далеке 1990. године свега 1,6 милијарди долара. Захваљујући девизним дознакама из иностранства, страним директним инвестицијама намењених куповини предузећа у процесу приватизације, новом задужењу и донацијама, дефицит текућег биланса нема тако драматичне размере као дефицит настао у спољно-трговинској размени са иностранством. Степен покривености увоза извозом у 2008. години (47,8%), је био драстично нижи него у 1990. години (77,3%). Текућа економска криза је незнатно поправила ситуацију (53% у периоду I-XI/2009), али је покривеност увоза извозом у Србији и даље веома ниска.

У свим плановима развоја после II светског рата, извоз је имао веома истакнуто место. У 2008. години извезено је за 11 милијарди долара, што је чинило 26,2% БДП-а. Повећање у односу на 2001. годину (1,9 милијарди долара) је шестоструко, али је извоз 2008. у односу на далеку 1990. годину (5,8 милијарди долара) порастао свега за 2 пута, што је у поређењу са неким земљама у транзицији, данас чланицама ЕУ, веома скромно.⁷ Примера ради извоз Чехословачке 1990. године је износио такође 6 милијарди долара, а 2008. чешки извоз је достигао 146 милијарди долара,⁸ што представља повећање од 24 пута.

Регионална усмереност извоза наше земље у последње две деценије значајно је измењена, јер је у 1991. години скоро 2/3 нашег извоза пласирано у развијене земље. У 2008. години преко половине извоза Србије је пласирано у земље ЕУ, а трећина у земље Централне и Источне Европе, уз напомену да је знатан део извоза 2008. године реализован у републике бивше Југославије, сада независне државе, што 1991. није третирано као извоз. Структура нашег извоза је у нескладу са нашим стратешким циљем уласка у ЕУ. Она је истовремено и индикатор кризе у којој се налази наша привреда, услед

7 Љ. Савић, *Економика индустрије*, (2010), ЦИД Економски факултет, Београд, стр. 389.

8 *Transition Report 2009.*, EBRD

чега је све теже задовољити високе захтеве тржишта ЕУ, тако да се наша извозна предузећа све више окрећу земљама где се још увек може пласирати наша недовољно конкурентна роба.

У 1991. години, најзначајнији трговински партнер наше земље је била Немачка у коју је пласирана четвртина укупног извоза. У три земље, Немачку СР, СССР и Италију 1991. године је одлазило преко половине (54%) нашег извоза. У 2008 години најзначајнији извозни партнер Србије је била Босна и Херцеговина у коју је извезено робе и услуга вредних 1,3 милијарде долара, што је чинило 12 % укупног извоза Србије. Црна Гора је била на другом месту са нешто мање од 1,3 милијарде долара извоза (11,8%), док су Немачка и Италија на трећем, односно четвртном месту по величини оствареног извоза. У ове четири земље, две бивше републике, сада самосталне државе, и две које су традиционално наши најзначајнији извозни партнери, у 2008. години, пласирано је 44,7% укупног српског извоза.

Извоз Србије карактерише изразито лоша структура, јер доминирају интермедијарни и производи намењени широкој потрошњи 78%, док је учешће капиталних производа веома ниско 16% (2008). У последњој деценији, аграрно-сировински производи ниског степена прераде су најзаступљенији, што је карактеристика структуре извоза најмање развијенијих земаља света. Најзначајније структурне промене робног извоза у нашој земљи у последње две деценије десиле су се у оквиру четири сектора. У 2008. години, двоструко је порасло учешће сектора хране и живих животиња, док је извоз машина, транспортних средстава и разних готових производа значајно смањен.

Пошто индустријска производња у последњој деценији остварује врло ниске стопе раста, сасвим је разумљиво зашто и српски извоз такође бележи скромне резултате. Очигледно је да озбиљнијег опоравка нашег извоза неће бити све док се не консолидује и опорави српска индустрија. С обзиром да су у процесу приватизације престала да постоје предузећа која су у претходним деценијама била лидери извоза, значајнији продор на инострана тржишта не треба скоро очекивати. За разлику од Србије, неке земље снажно подстичу извоз, спроводећи, између осталог и политику програмиране депресијације националне валуте. Креатори наше економске политике олако су прихватили нереалну претпоставку, да је

довољно обезбедити макро економску стабилност земље и да ће развој реалног сектора доћи сам по себи, истовремено упућујући снажну поруку грађанима Србије да јак (прецењени) динар значи и ефикасан рад владе, Због дугогодишњег запостављања развоја реалног сектора (индустрије и пољопривреде) и непостојања адекватних тржишних вишкова, суочавамо са болним сазнањем да српски извоз није значајније повећан иако је динар у првој половини 2010. године изгубио око 10 одсто вредности. И поред високог номиналног раста страних валута, динар неће битније реално ослабити, јер је у 2010. години дошло до знатнијег раста цена.

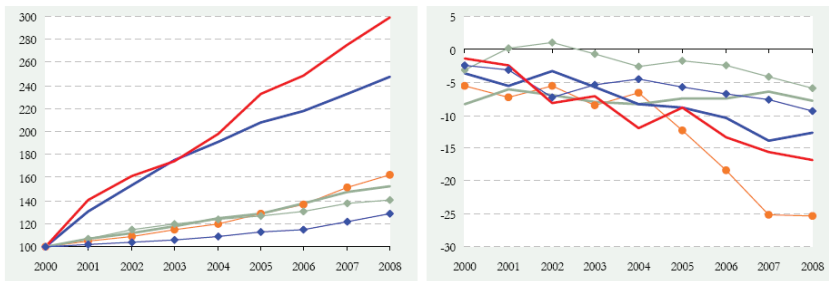
Већ неколико година најуспешнији српски извозник је US Steel из Смедерева. У 2008. години ова компанија је извезла разних производа у вредности од 1.448 милиона долара, што је чинило 13,2% укупног српског извоза. У исто време US Steel је увезао различите репроматеријале за 1.119 милиона долара, остваривши суфицит од 330 милиона долара. Имајући у виду слабе извозне перформансе српске привреде, сваки суфицит, односно у ширем смислу повећан извоз је добро дошао. Али, релативно добри извозни резултати US Stee-а су између осталог и резултат околности да ова компанија плаћа неколико пута нижу цену електричне енергије него што је она у Европи, да је цена радног сата вишеструко мања него што је она у њиховој фабрици у Словачкој, као и да је US Steel значајно редуковао прилично високе трошкове очувања животне средине. Са друге стране ова компанија, у оквиру интерфирмске сарадње, углавном извози производе нижих фаза прераде, што такође значајно умањује укупан ефекат оствареног извоза. И на крају, у оквиру матичне компаније српски US Steel, увек први трпи негативне последице укупног пословања компаније, што је нарочито дошло до изражаја са избијањем текуће економске кризе. Због смањење потражње за челиком и гвожђем, најпре су угашене високе пећи челичане у Смедереву, што се веома негативно одrazilo на индустријску производњу и извоз Србије у 2009. години.

По вредности извоза од 710 милиона долара, (6,5% укупног српског извоза) обојени метали су били на другом месту, али су 2008. годину ипак завршили са спољно-трговинским дефицитом од скоро 40 милиона долара. Извоз изнад 500 милиона долара у 2008. години је остварио и индустријски одсек одеће (552 милиона долара, 5% укупног изво-

за), уз значајан суфицит од 63 милиона долара. Извоз осталих седам одсека се кретао између 305 милиона долара (погонске машине и уређаји) и 479 милиона долара (поврће и воће). Три индустријска одсека (СМТК), који припадају групи значајних извозника, су истовремено забележили и висок дефицит спољно трговинске размене са светом. По висини дефицита предњаче електричне машине, апарати и уређаји (- 467 милиона долара), док је код одсека производи од метала, непоменути (- 188 милиона долара), и одсека разни готови производи, непоменути (- 137 милиона долара) минусни салдо био нешто скромнији.

У циљу бржег пораста извоза и промене његове структуре, неопходно је: стратегију експанзије извоза установити као основну стратегију развоја у наредном периоду; утврдити у којим производима наша земља располаже са компаративним предностима; предвидети потребне мере одговарајућих политика (аграрне, индустријске, спољно-трговинске) које ће подржавати спровођење изабране Стратегије; унапредити рад ресорног министарства, слично јапанском МИТИ-ју; стварати реалне основе за раст и пожељну измену структуре нашег извоза, реструктурирањем и развојем изабраних делатности привреде (агрокомплекс на пример), с обзиром да је наша извозна понуда недовољна и структурно неадекватна.

Слика 3
Инфлација и текући биланс Србије и земаља у окружењу

Извор: Конкурентност и структурне промене 2009, РЗР, стр. 1.

◆ Бугарска   — Мађарска   — Румунија
◆ Словенија   ◆ Хрватска   — Србија

И поред значајног смањења годишњих стопа инфлације, (слика 3) Србија је у протеклих осам година забележила изузетно висок кумулирани раст цена. Иако је макроекономска стабилност била у најужем фокусу економске политике земље, темпо раста цена у Србији је био знатно бржи у односу на осталих пет земаља.

Константан дефицит текућег биланса (слика 3) је трајна карактеристика свих шест земаља, осим Словеније у 2001 и 2002. години. Такође се може констатовати и дугорочна тенденција раста дефицита текућег биланса у бруто домаћем производу ове групе земаља. Бугарска је најслабије рангирана земља (-25%), са рапидним растом учешћа дефицита текућег биланса у БДП-у. Србија од 2005. такође има изразиту тенденцију раста дефицита текућег биланса у БДП-у, што је пре свега последица изабраног модела развоја, у коме је висок прилив страног капитала, омогућио вођење политике стабилног курса динара, независно од кретања домаћих цена и продуктивности рада, чинећи увоз знатно исплативијим бизнисом од извоза. Последица такве политике је веома скроман ниво српског извоза и хронично ниска покривеност увоза извозом, која у овом периоду није ни у једној години прешла више од 50 %.

Глобална конкурентност Србије

Имајући у виду релативно слабе перформансе развоја Србије у протеклих осам година, не треба да чуди што се Србија по индексу глобалне конкурентности, међу земљама у окружењу, налази при самом крају (табела 1). По висини индекса глобалне конкурентности у 2009. години, Србија је била на 93 месту у свету.⁹ Међу десет земаља из непосредног окружења боље смо ранжирани само од Албаније и Босне и Херцеговине. И што је још горе, међу околним земљама, једино су Србија, Хрватска и БиХ погоршале глобалну конкурентност у односу на претходну годину.

9 Према најновијем Извештају WEF-а Србија се налази на 96 месту.

Табела 1
Индекс глобалне конкурентности Србије и земаља у окружењу

	GCI ранг			БДП по 2008 (USD)
	2009	2008	промена	
Словенија	37	42	5	27.149
Мађарска	58	62	4	15.542
Црна Гора	62	65	3	6.509
Румунија	64	68	4	9.292
Хрватска	72	61	- 11	15.628
Бугарска	76	76	0	6.857
Македонија	84	89	5	4.657
Србија	93	85	- 8	6.782
Албанија	96	108	12	4.075
БиХ	109	107	- 2	4.625

Извор: *The Global Competitiveness Report 2009-2010., World Economic Forum, стр.13*

Посматрајући ранг земље према индексу глобалне конкурентности и висину БДП-а по становнику могло би се закључити да међу њима постоји значајна корелативна веза. Словенија и Мађарска су најбоље рангиране земље у окружењу, а истовремено имају и највиши БДП по становнику. То се вероватно односи и на Хрватску, али је она међу првима почела да осећа последице глобалне економске кризе, што се веома неповољно одразило и на снажан пад њиховог индекса конкурентности.

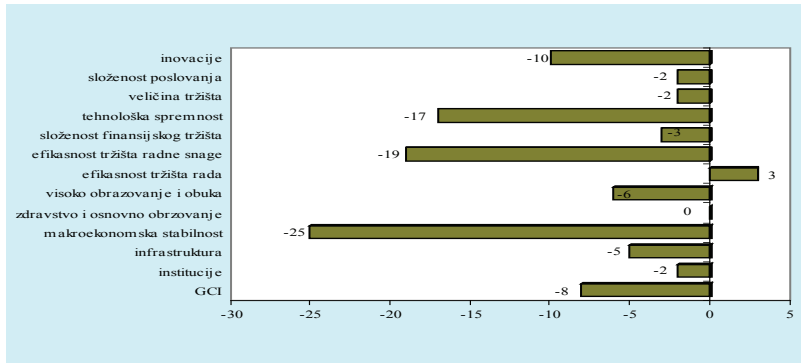
Глобални индекс конкурентности је пондерисани збир нивоа конкурентности појединих подиндекса. Какав је утицај међугодишњих промена у појединим областима (2008-2009) на кретање глобалног индекса конкурентности у Србији? Највећи пад ранга конкурентности је остварен у области макроекономске стабилности, упркос чињеници да је она била високо рангирана циљ наше економске политике у последњој деценији. Значајнији пад ранга конкурентности је забележен и код ефикасности тржишта радне снаге и технолошке спремности наше привреде. Сектор здравства и основног образовања није променио ранг, док је једино ефикасност тржишта рада поправила позицију у односу на 2008. годину.

Које су најкритичније области у Србији? Одлив мозгова, односно одлазак школованих и квалитетних кадрова у свет је најлошије рангиран сектор у Србији (132 место). Ве-

ома слабо је оцењена и висока концентрација српског тржишта (131 место), као и веома ниска ефикасност наше антимонополске политике (130 место). Јака и широко распрострањена државна регулатива (129 место) је идентификована као значајна препрека подизању општег нивоа конкурентности Србије. Наша земља веома мало чини на заштити права малих акционара (128 место) и увођењу нових технологија у предузећа (125 место). Српско судство је веома неефикасно а правни спорови трају предуго (124 место). Стопа националне штедње је веома ниска (123 место), а српска инфраструктура се налазу у врло лошем стању (122 место).

Слика 4

Промене ранга показатеља конкурентности Србије (2008-2009)

Извор: *Конкурентност и структурне промене 2009, РЗР, стр. 3.*

Према индикаторима Европске банке за обнову и развој, напредак Србије у кључним реформама у периоду 2001-2009 је очигледан, пошто су вредности свих индикатора у 2009. или више или најмање исте као у 2001. години. Појединачно посматрано релативно добри резултати су остварени у сектору либерализације цена, трговинском и девизном систему и приватизацији малих предузећа, јер се одговарајући индикатори у Србији и у једној и у другој години значајно поклапају са просеком посматране групе земаља из нашег непосредног окружења.

Табела 2
EBRD транзициони индикатори

Србија		Бугарска		Румунија		Хрватска		Македонија		БиХ		Словенија		просек	
2001	2009	2001	2009	2001	2009	2001	2009	2001	2009	2001	2009	2001	2009	2001	2009
Приватизација великих предузећа															
1,0	2,7	3,7	4,0	4,0	3,7	3,7	3,3	1,0	2,7	3,7	4,0	4,0	3,7	3,7	3,3
Приватизација малих предузећа															
3,0	3,7	3,7	4,0	3,7	3,7	4,3	4,3	3,0	3,7	3,7	4,0	3,7	3,7	4,3	4,3
Управљање и реструктурирање предузећа															
1,0	2,3	2,3	2,7	2,0	2,7	2,7	3,0	1,0	2,3	2,3	2,7	2,0	2,7	2,7	3,0
Политика конкурентности															
1,0	2,0	2,3	3,0	2,3	2,7	2,3	3,0	1,0	2,0	2,3	3,0	2,3	2,7	2,3	3,0
Либерализација цена															
4,0	4,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,0	4,0	4,0	4,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,0	4,0
Трговински и девизни систем															
2,7	4,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	2,7	4,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3

Извор: EBRD Transition report 2009.

Најмањи напредак је постигнут у оквиру политике конкурентности и у приватизацији великих предузећа. Иако је Србија доста учинила на регулацији тржишне конкуренције, доношењем одговарајућег Закона и формирањем Комисије за заштиту конкуренције, на српском тржишту су још увек присутне јаке олигополске структуре, које веома озбиљно суспендују тржишна правила пословања, што има за последицу релативно више цене производа него у окружењу и рђаву заштиту основних прва потрошача. Од 17 великих јавних предузећа, Србија је до сада приватизовала само једно (НИС), док за остала још увек не постоји довољно јасна стратегија приватизације. Није много боља ситуација ни са великим индустријским предузећима, која су била носиоци развоја, извоза и запослености у послератном развоју Србије. Мањи број је успешно приватизован, док више десетина ових предузећа годинама веома лоше послује. Нејасна стратегија у приватизацији ових предузећа ће вероватно пре или касније за већину њих значити стечај, односно престанак даље производње.

Заостајање на подручју конкурентности је последица и веома наглашене примене неолибералне доктрине, по којој је брзина промена и то посебно у домену приватизације, требало да буде довољан покретач за ефикасност привреде.¹⁰ Од

10 Б. Церовић, „Србија у транзицији и кризи“, у Зборнику *Транзиција у Србији*

политике конкурентности се очекује да обезбеди елиминисање баријера за улазак нових предузећа на тржиште, ограничење тржишне моћи постојећих предузећа и либерализацију трговине. Како показују подаци из табеле 2 значајан напредак је учињен у либерализацији трговине, док су у друга два сегмента остварени резултати врло скромни.

Процес спровођења реформи од 2001 године, које су биле у функцији поправљања конкурентности српске привреде је кренуо веома енергично. Због познатих догађаја, у 2003. години је дошло до застоја и успоравања реформи. Бројне анализе показују да редослед спровођења и усклађеност реформи нису биле довољно добро укомпоноване. Наша земља је предњачила у једнократним и реформама које су биле релативно једноставне за спровођење – приватизација и либерализација – а била је врло спора и недовољно ефикасна у реализацији дугорочних структурних реформи, које су се односиле на конкурентност тржишта и уређења институција.

Како повећати конкурентност српске привреде?

Привреда Србије је ценовно неконкурентна у односу на најважније спољно-трговинске партнере, јер је ефективни девизни курс динара и поред извесне депресијације још увек значајно прецењен. Удео српске извозне понуде на ранијим тржиштима је преполовљен, а специјализација српског извоза је изразито ниска. Због рапидног смањења броја запослених у индустрији, просечна годишња стопа раста продуктивности рада је знатно виша од стопе раста индустријске производње, али је нижа од стопе раста јединичних трошкова рада, што неповољно делује на конкурентност српске индустрије. Иако је индекс продуктивности рада по запосленом – према паритету куповне моћи – 2008. године достигао 59,5% просека ЕУ, наша продуктивност рада је и даље међу најнижим у Европи. Позитиван утицај на пораст продуктивности рада а тиме и на побољшавање конкурентности остварила су мала и средња предузећа, док су велика предузећа због релативно високих трошкова рада, имала неповољан утицај на укупну конкурентску способност српске привреде.

и глобална економска криза, НДЕ, АЕН, Економски факултет, Београд, 2009, стр. 16.

Пораст продуктивности рада и подизање међународне конкурентности мора постати један од најважнијих циљева привредног развоја Србије у наредном периоду, што подразумева и доношење сасвим другачије стратегије привредног развоја. Независно од тога шта буду наши стратешки правци развоја, будућа стратегија мора бити извозно оријентисана. Светска искуства говоре да су ефикаснији и успешнији привредни развој имале земље које су на средњем нивоу привредног развоја стратегију супституције увоза – која је доминантно окренута домаћем тржишту – замениле стратегијом експанзије извоза. Такву стратегију су примењивале земље познате као азијски тигрови, а у новије време најбољи пример таквог развоје јесте Кина, која већ скоро две деценије бележи двоцифрену стопу раста, уз веома високе девизне резерве, огроман прилив страних директних инвестиција, енорман раст извоза и константни суфицит у трговини са високо развијеним земљама.

Озбиљније поправљање конкурентности српске привреде није могуће очекивати без радикалније промене привредне структуре Србије. Због неадекватног модела развоја и приватизације који је примењиван у протеклој деценији, рапидно је смањено учешће индустрије у структури бруто додате вредности, односно бруто домаћег производа. Што је још важније, та веома неповољна тенденција се и даље наставља. Убрзана терцијаризација српске привреде, има за резултат веома спор раст извоза, кога, да ствар буде још гора, карактерише доминантна продаја сировина и производа ниског степена обраде.

У циљу поправљања конкурентности у наредном периоду, неопходно је озбиљније радити на спровођењу 13 препорука Републичког завода за развој, које су назначене у већ помињаном истраживању Конкурентност и структурне промене 2009. године.

- повећати издвајање за образовање, истраживање и развој
- прилагодити образовне профиле и уписну политику потребама привреде
- побољшати образовање и стручно усавршавање наставног кадра

- ефикасно спроводити антимонополску политику
- спровести „сечу” административних прописа
- реформисати јавни сектор и предузетничко окружење
- подстицати увођење међународно признатих стандарда
- подстицати развој динамичких предузећа у индустрији
- реструктурирати и приватизовати јавна предузећа
- јачати институционални капацитет јавне управе и професионализам
- интернационализовати мала и средња предузећа (МСП)
- унапредити квалитет пословног сектора, иновација и доступност најновијих технологија
- подстицати развој high tech индустрија

Закључак

Неспорно је да је Србија у последњој деценији остварила запажене резултате, посебно ако се они мере висином стопе раста БДП-а. То се ипак не може означити као спектакуларан раст, као што је на пример био у Кини (двоцифрене стопе раста више деценија), који би значајније померио Србију из групе најмање развијених земаља Европе. Остварене стопе раста су биле недовољне, имајући у виду и чињеницу да је стартна основа у 2001. години била изразито ниска, као и обећања, али и очекивања грађана након познатих октобарских промена. Са друге стране модел привредног развоја, углавном темељен на неолибералној доктрини је продуковао бројне, делом наслеђене, али и неке сасвим нове проблеме. Развој српске привреде је пресудно зависио од прилива страног капитала. Расположиви подаци показују да је по основу новог задужења (24,5 милијарди долара), дознака наших грађана који живе у свету (23 милијарде долара), страних директних инвестиција (15,5 милијарди долара), донација (3,6 милијарди долара) и прихода од приватизације (2,5 милијарди долара), од 2001. до 2008. године у Србију ушло 69 милијарди долара, не рачунајући остварене приходе од извоза (41 милијарда долара).

Највећи део капитала је отишао на развој услуга, док је реални сектор био потпуно запостављен. Неадекватан модел приватизације је окончао уништење српске индустрије, започето у претходној деценији. Покретач привредног раста је био огроман увоз (2008. године скоро 23 милијарде долара). Најдинамичнији развој су бележиле делатности које су биле у функцији реализације огромних количина увезене робе (набавка, превоз, осигурање, продаја и финансирање). Глобална економска криза је озбиљно редуковала прилив страног капитала, што је хронично навикнута и зависну српску привреду довело пред непремостиве тешкоће.

Више нема дилеме да се модел развоја мора мењати. Али његова промена није резултат планског одабира дугорочне стратегије развоја у наредном периоду, већ пре свега последица краха текућег модела привредног развоја. Озбиљни и бројни проблеми српске привреде (огромна незапосленост, висок и константан дефицит спољно-трговинског биланса, висока јавна потрошња, висок и растући спољни дуг), као и закаснило, споро и недоследно спровођење транзиционих реформи су кризно наметнули потребу тражења другачијих и ефикаснијих решења. Нажалост, Србија је дефинитивно пропустила прилику да у условима значајног прилива страног капитала и светске коњуктеуре спроведе болне, али неминовне транзиционе реформе и учини радикалнији корак на свом европском путу. То ће у наредним годинама бити много теже.

Ефекти досадашњег развоја Србије се најбоље могу сагледати према месту Србије на листи глобалног индекса конкурентности земаља света. У 2009. години према Извештају Светског економског форума (ВЕФ), Србија је заузимала 93 место (према најновијем Извештају 96 место), што је нажалост било за 8 места слабије него претходне године. Иза нас су биле само Босна и Херцеговина и Албанија. Изразито ниска глобална конкурентност Србије је последица одласка школованих и квалитетних кадрова у свет, високе концентracије српског тржишта, ниске ефикасности антимонополске политике, недовољне заштите права малих акционара, спорог увођења савремених технологија, предугог трајања правних спорова, ниске стопе националне штедње и веома лошег стања српске инфраструктуре.

Да би се значајније поправила глобална конкурентност Србије, и стекли повољнији услови за убрзање европског пута Србије, неопходно је укупан образовни систем прилагодити потребама савременог привредног развоја, ефикасно спроводити анти монополску политику, ослободити се непотребних административних прописа, спровести корени-ту реформу јавног сектора, реструктуирати и приватизовати јавна предузећа, увести међународне стандарде, стварати услове за динамичан развој high tech индустрија, унапређивати квалитет пословног сектора, иновација и доступност најновијих технологија.

Литература

- Б. Церовић, „Србија у транзицији и кризи“, (2009) Зборник *Транзиција у Србији и глобална економска криза*, НДЕ, АЕН, Економски факултет, Београд.
- Индустрија Србије 2008*, (2009), Републички завод за развој, Београд.
- Конкурентност и структурне промене 2009*, (2009), Републички завод за развој, Београд.
- Љ. Савић, *Транзиција српске привреде – криза развоја индустрије*, (2008), ЦИД Економски факултет, Београд.
- Љ. Савић, *Економика индустрије*, (2010), ЦИД Економски факултет, Београд.
- С. Стаменковић, М. Ковачевић, В. Вучковић, И. Николић и М. Бушатлија, „Економска политика у 2010. години: ка новом моделу равнотеже“, Зборник Економска политика Србије у 2010., НДЕ, АЕН, Економски факултет, Београд.
- Статистички годишњак Србије 2009.*, Републички завод за статистику, Београд.
- Transition Report 2009.*, EBRD
- The Global Competitiveness Report 2009-2010.*, World Economic Forum
- <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/drugastrana.php>

Ljubodrag Savic

*COMPETITIVENESS OF THE SERBIAN
ECONOMY AS A PREREQUISITE FOR
JOINING THE EUROPEAN UNION*

Summary:

For several decades, entering the European Union has been given serious consideration in Serbia. Despite being active in recent work to meet the criteria laid down for the countries that want to become the EU member states, Serbia is currently on its half way. Although the Stabilization and Association Agreement, which was signed at the end of last year, hasn't been ratified by a most EU member state, Serbia has been applying it unilaterally since January 1st, 2010. The next step is obtaining the status of a candidate country. On this long and demanding way, our country is facing numerous and seemingly insurmountable obstacles related to the definition of the final status of Kosovo and cooperation with the Hague Tribunal.

Economic development of Serbia, which is based on foreign capital inflow, is seriously slowing down, thus revealing numerous and large structural problems which were not adequately solved by applying transitional reforms in the last decade. The majority of our current difficulties (negative GDP growth rate, huge and constant deficit in foreign trade exchange, severe unemployment rate, state budget deficit, substantial and mounting foreign debt etc) are ultimately the consequence of extremely low competitiveness of the Serbian economy.

In answering the question how to increase the competitiveness of the Serbian economy as an indispensable prerequisite to develop more efficiently and to accelerate Serbia's journey into the European Union, we will first evaluate transitional effects of the past development and global competitiveness of Serbia and some neighbouring countries. Then, we will analyze the basic causes of Serbia's weak global competitiveness, and in the conclusion we will consider possible measures for its more radical and more rapid improvement.

Key words: development, transition, structural changes, competitiveness, EU membership

УДК: 314.7(497.11)

Примљено:
август 2010.

Прихваћено:
27. 9. 2010.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 8

Број 2/2010.

стр. 151-176

Слободан Јанковић*

САВРЕМЕНИ МИГРАЦИОНИ ТРЕНДОВИ: ПОСЛЕДИЦЕ ПО СРБИЈУ

Резиме

Историја човечанства је историја селидба. Миграција због ратова и потраге за бољим животом. Упоредо са миграцијама различити механизми њихове контроле или одсуство истих карактеришу ове процесе. Прошли век је имао изузетно обиман демографски раст и довео је до раније незапамћене, у бројкама, миграције људи. Главне земље порекла миграната до 1960-их биле су у Европи и на Далеком истоку (Кина). Друга половина 20. века представља заокрет, јер Европа захедно са традиционалним одредиштима миграната (Новим светом — Америка и Аустралија) постаје кључна дестинација за мигранте из Африке, Азије, јужне и југо-источне Европе. Последњих двадесет година са настављеном деиндустријализацијом у најразвијенијим земљама, неке земље порекла, попут Италије и Шпаније постају значајне земље дестинације.

Демографски, економски и миграциони трендови проузрокују социјалну нестабилност и, понекад, сукобе на расној и етничкој основи. Имајући у виду низак ниво фертилитета у домаћем становништву Европе, број миграната отвара нове дебате о имиграцији, интеграцији, културној

* Институту за међународну политику и привреду, Београд.

разноликости и националном идентитету. Академски кругови углавном подржавају либерализацију и на овом плану. У складу са тим мишљењима је и Модалитет 4 Међународне трговинске организације, који представља тенденцију ка надржавном менаџменту токова миграната. Углавном левичарске, политичке и академске, елите заједно са међународним НВО примењују двоструке стандарде када пишу и извештавају о сукобима између домицилног становништва и полиције на једној и мигрантских заједница на другој страни.

Србија и Балкан, са изузетком Грчке, територија су порекла са малом перспективом да постану привлачне за стране мигранте, имајући у виду економску ситуацију. Аутор критички излаже нека од предложених решења, а с обзиром на катастрофална демографска кретања у Србији. Он уводи и друге концепте које предлаже као подесије за локалне прилике.

Историја миграција сеже у најдубља времена историје. Библија сведочи о два основна узрока миграција, *трбухом за крухом*, или миграција ради бољег живота (Аврам постаје Авраам и сели се у Обећану земљу) и миграција као последица рата/насиља (вавилонско ропство јеврејског народа због богоодступништва односно вавилонског освајања). Кретање и селидба људи бивали су и ограничавани ако би морали да прођу кроз нечију земљу а поготову ако би хтели да се настане на већ насељеној земљи. Масовне миграције у историји познате као сеобе народа дешавале су се на свим континентима током познате историје. Феничанска и касније Грчка колонизација Медитерана и Црног мора познати су примери планираних миграција (за разлику од сеоба узрокованих бежањем од надмоћнијег непријатеља или насилних депортација становништва).

Развијени и касни Средњи век у Европи био је период можда номинално највећих ограничења кретања већине људи. Кметовима је забрањивано напуштање земље, слично као у ранијем систему робовима. Ипак, након ратова и посебно епидемија црне куге, када би долазило до значајног или драстичног пада становништва владари или слободни градови нудили су велике повластице странцима за насељавање како би се земља обрађивала и обезбедио приход од ње. У савременој Кини у великој мери је ограничено кретање станов-

ништва унутар саме земље а мигранти са села у град често немају иста права као и њихови урбани сународници.

Уз миграције, временом се шире и технике контроле кретања становништва како унутар земље (нпр. увођењем личних карата, у Србији од 1945.) тако и између земаља.

Путне исправе односно пасоши почињу да се шире у Европи од владавине француског краља Луја XIV-ог. Међутим и поред њиховог постојања, највећи део људи прелазио је границе без докумената. Малобројни носиоци пасоша били су повлашћенији јер су за њих гарантовале власти држава чија документа поседују. Од краја Наполеонових ратова, у Енглеској, немачким земљама и Француској шире се либералне идеје о потреби слободног кретања људи. Са другом индустријском револуцијом и почетком масовнијег туризма преко ширења железничког транспорта укида се пракса контроле пасоша у већини земаља Европе (изузетак Русија и Османско царство). Штефан Цвајг (*Stefan Zweig* 1881-1942) у својој аутобиографији „Јучерашњи свет” говори о тадашњој лакоћи путовања. Осамдесетих године 19. века, услед радничких захтева за чувањем радних места за домаће насупрот страним радницима, Француска и Немачка уводе одређена ограничења и контроле протока људи.¹ Кина је од давнина штампала исправе за путовања унутар царства, Канађани и Американци прелазили су границу без ‘папира’ сем током америчког грађанског рата, а Британија је на захтев издавала путне дозволе и становништву у колонијама.²

Технички и технолошки напредак омогућавао је лакше кретање тиме и селидбу људи а колонијална освајања Европљана изазивају крупне демографске промене у Северној и Јужној Америци, јужној Африци те у Аустралији и Океанији. Између 1840. и првих деценија 20. века близу 60 милиона људи иселило се из Европе пут *Новог света* и других континената.³

1 Richard M. Ebeling, *Book Review – The Invention of the Passport: Surveillance, Freedom Daily*, May 2000, Интернет, <http://www.fff.org/freedom/0500h.asp>, скинуто: 04/03/2010.

2 *Early passports*, Passport Canada, Интернет, <http://www.passport.gc.ca/pptc/hist.aspx?lang=eng>, скинуто: 08/03/2010.

3 Richard M. Ebeling, *Book Review – The Invention of the Passport: Surveillance*, op., cit.

Први светски рат био је повод за поновно увођење пасошких контрола на граничним прелазима што се у даљем периоду пооштрава и технички усавршава.

Двадесети век поред даљег тока индустријализације особит је и по незапамћеном расту становништва (са 1,65 милијарди људи на готово 6 милијарди) — у току прошлог века човечанство се омасовило за 3,6 пута. Раст становништва праћен је нарастајућом поделом између све имућније и израженије мањине и остатка света која је до почетка 21. века била и географски карактеристична по подели на богате земље западне цивилизације и остале (тзв подела север-југ). Данас је оваква подела географски све дифузнија и неодређенија али структурно све присутнија. Пад природног прираштаја у високо развијеним земљама од краја 1960-их поклапа се са почетком деиндустријализације али и са све масовнијим миграцијама у Европу и наставком истих у САД. Деиндустријализација (заправо делокализација производње у земље са јефтином радном снагом) и сељење привреде у финансијски сектор и уопште у терцијар упоредо са све израженијом дерегулацијом националних тржишта крунисани су светском финансијском и економском кризом која је изражена од 2008. године.

Успорен или заустављен привредни раст у западним земљама и Европи у пару са миграцијом из земаља трећег света утиче на демографску слику али и на социјалну кохезију европских земаља.

Миграције становништва поред тога што су снажно узроковане и економском ситуацијом могу и саме допринети јачању социјалних тензија или утицати на продубљивање економске кризе у тренуцима негативне привредне коњунктуре. Наиме, када, као у Шпанији 2009. и 2010, дође до драстичног повећања незапослености (поготову међу мигрантима) домицилно становништво често указује на страну као препреку налажењу посла због обарања цене рада и њиховог „рада на црно”. С друге стране, социјално незаштићенији, страни радници постају изложенији појачаној експлоатацији од стране послодаваца и самим тим подложнији раду за нижу цену. Зато је битно пратити миграторна кретања на локалном, регионалном и светском плану како би предупредили негативне појаве и могли да осмислимо мере за подстицање позитивних процеса. Наше је настојање да испитамо савре-

мене трендове кретања становништва на европском континенту посебно на Балканском полуострву и Србији. Полазна претпоставка је да Србија због економске кризе наставља да буде доминантно земља порекла.

Савремени миграциони трендови

Још 1970-их година са економском кризом и порастом незапослености, западноевропске земље увеле су прве строжије мере контроле имиграције. Са успоравањем привредног раста и пораста миграција те удела миграната у становништву развијених земаља питање миграција постаје једно од стандардних тема унутрашње политике и деловодница конзервативних и либералних политика у западним земљама.⁴ Етничка, расна и културна различитост значајног дела миграната у односу на домаће становништво узроковали су и забринутост за културни, и социјално-политички миље земаља примаоца. Политизација религијских и цивилизацијских разлика као чиниоца који могу утицати на друштвено и политичко уређење земље примаоца поготову су од 90-их година 20. века постали једна од доминантних тема унутрашње политичких дебата у развијеним земљама. Терористички напади на тлу САД, Русије, Шпаније и Енглеске само су нагласили и допринели даљој актуелизацији ових тема. Чињеница да су организатори свих терористичких напада са великим бројем жртава искључиво исламске вероисповести посебно је истакла проблем односа постхришћанских друштава и муслиманских уселjenика.

У само десет година 1990-2000. број миграната у земље ОЕЦД је удвостручен.⁵ Према студији Pricewaterhouse Coopers (PwC) у 2008. години чак 80 одсто пораста становништва у ЕУ резултат је механичког прилива становништва (имиграције).⁶

4 Види о кључним темама унутрашње политике у западним земљама у: Миша Ђурковић, *Конзерватизам и конзервативне странке*, Београд 2007, стр. 107.

5 Maurice Schiff, Brain Gain: Claims about Its Size and Impact on Welfare and Growth Are Greatly Exaggerated, *Policy Research Working Paper Series 3708*, The World Bank September 2005, p. 4.

6 Према: Vladimir Grečić and Slobodan Janković, "Managing Population Movements: The Challenge for Diplomacy in Southeast Europe", originalni, *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, Vol. XI, N. 1, Winter/Spring 2010, p. 130.

Питање регулације миграција данас је више него актуелно у литератури о међународним односима. Њему се приступа са позиција потребе очувања суверенитета, ако се аутори залажу за суверену или регулацију већине питања кроз билатералне и незнатно кроз мултилатералне преговоре. Заступници оваквих идеја залажу се и за нове политике контроле границе (посебно у САД) односно ограничења давања права на боравак (посебно у Европској унији). Други (чини се изразита већина у академској заједници) критикују прве залагањем за ширу либерализацију и у овој области а промовисањем регионалних или глобално обавезујућих аранжмана попут Модалитет 4 Општег споразума о трговини услугама.⁷ Једноставније речено, једни наступају са позиција уклањања ограничења слободе кретања за људе док други заговарају потребу заштите држављана и државе кроз њихово право да приме или не странце који су намерили да прођу или остану у њиховој кући и тиме утичу на тржиште рада и очување локалне културе. У оквиру групе која се залаже за либерализацију подела је на оне који то заговарају са позиција „међународног развоја” и оних који заговарају шира права за мигранте.⁸

Усвојен још у Уругвају 1995. *Општи споразум о трговини услугама* (ГАТС — као један од утемељујућих докумената Светске трговинске организације) садржи и Модалитет 4 који се односи на имиграцију кроз привремену селидбу физичких лица која пружају услуге. Овај модалитет је најмање дефинисан јер се не прецизира на шта се односи привремено нити како ће се глобална регулација макар и привремене

7 Тако Стивен Каствлс (Stephen Castles) и Марк Милер (Mark J. Miller) заступају либерализацију миграција, у: Stephen Castles and Mark J. Miller, *The Age of Migration, Fourth Edition: International Population Movements in the Modern World*, Fourth edition Palgrave Macmillan 2009, р. 2-4. Индикативно је да они у дебати о потенцијалним опасностима од миграција по безбедност становништва одређене државе чак и када се ради о радикалним догађајима, попут терористичких напада, теже да релативизују чињенице. Они тако себи допуштају да закључе (str. 4) како су „неки од укључених милитаната (у терористичке нападе у Мадриду 2004. и Лондону 2005.) били имигранти или потомци имиграната...”. У оба случаја сви „укључени милитанти” били су мигранти или потомци миграната а не само неки.

8 Види: Tomer Broude, *The WTO/GATS Mode 4, International Labour Migration Regimes and Global Justice*, Faculty of Law and Department of International Relations, Hebrew University of Jerusalem, Research Paper No. 7-07 May 2007.

имиграције односити на сувереност држава у овом домену. Поједини аутори и организације истичу да билатерални уговори о привременом радном боравку имигранта, као претходнице Модалитета 4 ГАТС-а, доводе стране раднике у ропски положај јер у случају губљења посла морају напустити земљу а самим тим самовоља послодаваца може довести до даљег обарања цене рада.⁹ Међутим, због појачане рестрикције кретања становништва преко граница овакав оквир има барем две позитивне карактеристике:

1) умањује страх власти да ће им мигранти остати на територији и променити демографску и културну слику земље тиме што потписују уговоре на одређено а уз обавезу депортације у случају прековременог задржавања; Заправо, овај модел привременог рада је у рудиментарнијем облику примењиван у Немачкој, па је уследила појава гастарбајтера од којих је велики део остао у земљи. ГАТС модалитет 4 може бити боља верзија САД guest-worker program-а уколико бирократски притисак (папирологија и технологија издавања радних виза) ослаби.¹⁰

2) Имигранти добијају механизам који им омогућава документован боравак, тиме сигурнија примања и одређене социјалне припадности (у зависности од земље до земље). Коначно са сигурнијим запослењем и канали за трансфер новца могу бити делом пребачени у легалне токове новца. (то опет утиче на трећи добитак, односно умањену зараду и моћ организованог криминала).

Они које се залажу за овакве споразуме и њихову глобалну обавезност истичу материјалну уштеду послодава-

9 Види: Richard D. Vogel, "Transient Servitude: The U. S. Guest Worker Program for Exploiting Mexican and Central American Workers", Monthly Review, Интернет, <http://www.monthlyreview.org/0107vogel.htm>, скинуто: 07/07/2010; "WTO aims for global governance: the December WTO agenda puts American jobs, food production, and immigration in the UN's world government cross hairs", Jan 9, 2006, Интернет, http://findarticles.com/p/articles/mi_m0JZS/is_1_22/ai_n24980658/pg_2/, скинуто: 07/07/2010.

10 Guest Worker Program у САД се критикује због злоупотребе послодаваца према имигрантима који су у сталном страху од депортације у случају губљења посла. Такође, проблем са мексичким мигрантима је и умешаност организованог криминала у регрутовање радника за сезонске послове у САД. Види у: "Can a Guest Worker Program Work?", Time, May. 24, 2007, Интернет, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1625191,00.html>, скинуто: 27/07/2010.

ца, могућност зараде имиграната и њиховог слања дознака (девизне дознаке и дознаке других добара и идеја) у земљу порекла не узимајући у обзир дугорочне последице. Дугорочне последице у овом случају јесу пад цене рада у земљи пријема, повећана незапосленост, гетоизација и ширење ксенофобије у периоду економске кризе а у екстремним случајевима и сукоби имиграната са локалним становништвом или полицијом. У погледу утицаја страних имиграната на незапосленост не постоји апсолутно сагласје у литератури, барем оној која је претходила светској финансијској и економској кризи. Тако студије рађене у Грчкој које претходе избијању кризе у овој земљи немају јасну позицију по овом питању. Наиме, често велики број миграната првобитно заузима послове у областима за које нема довољно радника у домицилном становништву односно оне послове за које домаће становништво није у довољној мери заинтересовано.¹¹ Пример је област грађевине или најамног пољопривредног рада те неквалификованих позиција у услужним делатностима у Грчкој, Италији и Шпанији. Управо су то и области сада захваћене кризом.

У погледу екстремних случајева, односно сукоба усељеника и имиграната, академски кругови али често и државне институције оптужују домицилно становништво за расизам и ксенофобију и настоје да релативизују или негирају и одговорност имигрантских заједница. Тако чини и водећи стручњак за миграције Стивен Каствлс (Stephen Castles — фуснота 6). Познат је пример сукобљавања италијанског и црначког становништва у Калабрији (југ Италије) јануара 2010. После сукоба полиција је евакуисала 1325 африканаца који су радили као најамни пољопривредни радници, а министар унутрашњих послова најавио њихову депортацију.¹² Како напомену смо академици који се баве миграцијама махом наступају са либералистичких позиција, али је и мејнстрим штампа, као у случају расних сукоба у Италији, идеолошки обојена. У калабријском случају махом се настојало истакнути да је

11 Ioannis Cholezas and Panos Tsakloglou, *The economic impact of immigration in Greece: taking stock of the existing evidence*, Southeast European and Black Sea Studies, Vol. 9, Nos. 1–2, March–June 2009, 77–104, стр. 87.

12 Rosarno, *espulsione per clandestini*, TGC.COM, 10/1/2010 Интернет, http://www.tgcom.mediaset.it/cronaca/articoli/articolo470698.shtml?refresh_cens&fontsize=medium, скинуто: 08/07/2010.

све резултат италијанског расизма и мафијског искориштавања страних радника. Тако ако неко на интернет претраживачу унесе кључне речи за те догађаје у градићу Розарно (Rosarno), требаће му да прочита барем 50 првих налаза како би дошао до описа догађаја који нема у наслову или првим реченицама тврдње о италијанском расизму, шовинизму и/или мафијашком узроку а без навођења редоследа догађаја и њиховог колико-толико непристрасног коментарисања. Human Rights Watch у извештају на интернету наводи 21 од чега 11 теже повређених имиграната у сукобима са локалним становништвом и полицијом и даје њихове фотографије. У извештају нема ниједне фотографије повређених Италијана нити полиције, за које се само наводи да су „имали потребу за третманом у хитној помоћи”.¹³ Изгледа да за Human Rights Watch повреде домицилног становништва и полиције спадају у другоразредну појаву па се тако и не дефинишу. Штавише, у истом извештају се омаловажава чињеница да је до сукоба на расној основи (протести су почели када је један црни мигрант погођен из ваздушног пиштоља — дакле, прво је избио протест а затим и расни сукоб) дошло након што су афрички демонстратори из кола извукли трудну италијанку са малолетним дететом, испретукли је и спалили кола.¹⁴ Овај догађај али и друге испаде према италијанском становништву и њиховој имовини покушао је да оповргне и део левичарских медија и блогова на дан догађаја.¹⁵ Оно што је сигурно допринело продубљивању сукоба јесте оптуживање локалног становништва за расизам и ксенофобију те мафије као организатора протеста Италијана и читавог сукоба а без икаквих чињеница које би подупрле такве сумње изузев да се ради о Италији земљи мафија.

Сличну технологију искористила је Бриџит Андерсон (Bridget Anderson) у чланку *British Jobs for British Workers објављеном* 2010. године у САД.¹⁶ Ова стручњакиња за мигра-

13 *Italia: indagini celeri sulle aggressioni a Rosarno*, Интернет, <http://www.hrw.org/en/news/2010/02/04/italia-indagini-celeri-sulle-aggressioni-rosarno>, скинуто: 19/07/2010.

14 *In fuga da Rosarno* Интернет, <http://www.rainews24.it/it/news.php?newsid=136633>, скинуто: 19/07/2010.

15 Види на: Интернет, http://www.unita.it/news/italia/93429/immigrati_presi_a_pallettoni_e_si_scatena_la_rabbia_maroni_immigrazione_troppo_tollerata, 07 gennaio 2010, скинуто: 19/07/2010.

16 Bridget Anderson, “British Jobs for British Workers? Understanding Demand for

ције у истраживачком центру COMPAS на Оксфорду полазећи од протеста британских радника у једној рафинерији на северо-истоку земље који су тражили да нових 300 радних места не буде попуњено искључиво Италијанима и Португалцима (као што је компанија намеравала) уопште не наводи разлоге протеста већ само наводи слоган британских демонстраната (за које каже да су бели мушкарци те због тога брине шта се сматра под британским) како би се бавила тематиком доприноса странаца у привреди Велике Британије. Наравно, њој није битно ни да су се овом протесту придружили радници у још 13 компанија у овом сектору привреде а на тлу Велике Британије. Како је политичка коректност (у смислу проблематизовања одређених термина доводећи у питање могућност научног истраживања кроз његову идеологизацију) најалост одавно ушла и у академску литературу, ова ауторка у том духу настоји да проблематизује и термине мигрант и странац стављајући их у знаке навода. Без икаквог утемељења у тексту она тврди да је термин мигрант „снажно расно, класно и родно одређен.” Наравно, она не може да наведе како је то мигрант родно одређен па ни класно, али ни расно када је рецимо Немац у Швајцарској мигрант или Италијан у Енглеској, али зато тако тврди.¹⁷ Када се не може рећи за некога да је странац или имигрант онда последично не постоји ни домаћин, староседелац односно грађанин. Посредно, она проблематизује и појам британски (када упозорава на народну/јавну перцепцију појма британски радник (стр. 103) али и питањем шта је то британски посао када је власник предузећа транснационална компанија — а одговор је више него јасан, посао у Великој Британији). Идеолошки наступа и Алберт Ф. Рајтерер (Albert F. Reiterer) који се вајка како неки мигранти, иако то желе, не добијају држављанство а свима су по доласку у жељену земљу негирана аутоматски идентична права и обавезе као и држављанима. Јасно је да академски дискурс овде уступа место идеолошком.¹⁸

Migrant Workers in a Recession”, *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, Vol. XI, N. 1, Winter/Spring 2010, pp. 103-114.

17 Bridget Anderson, *British Jobs for British Workers? Understanding Demand for Migrant Workers in a Recession*, op. cit., p. 105.

18 Albert F. Reiterer, “Migration and the Demographic System in East Central Europe”, *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, Vol. XI, N. 1, Winter/Spring 2010, p. 115.

Указујући на идеолошку обојеност истраживача који се баве феноменом миграција Пео Хансен (Peo Hansen) разоткрива неутемељеност критике тврђаве Европе за затвореност према мигрантима. Он потенцира да истовремено са све рестриктивнијим политикама према имигрантима и поготову према илегалној миграцији број регуларних и нерегуларних миграната у ЕУ расте. Хансен закључује да је то резултат несклада неолибералне трансформације ЕУ и тржишта рада са једне и прокламованог циља борбе против илегалне миграције са друге стране.¹⁹

Посебно је питање високообразованих миграната и њиховог доприноса земљама примаоцима. ЕУ је 2007. кроз Комисију дала предлог усвајања заједничке политике за имиграцију кроз успоставу правила важећих за све чланице. Савет европске уније је, у том духу, 25. маја 2009. усвојио директиву *EU Blue Card* којом регулише и олакшава прилив високообразованих миграната из трећих земаља с тим што она не важи за Данску, Велику Британију и Ирску.²⁰ Директива би требало да се примени уз изузетак наведених земаља до 2011. године. Комисија ЕУ је утврдила да је структура имиграната у САД повољнија с обзиром да више од 3,2 одсто страних радника у САД има високо образовање за разлику од мање од два одсто миграната у ЕУ.²¹ Овом мером је било предвиђено привлачење високообразованих странаца. ЕУ сваке године прими око 2 милиона миграната. Због предвиђеног пада броја радноспособног становништва и недовољног технолошког развоја, намера Европске комисије је, према речима комесара Франка Фратинија (Franco Frattini), била да се на овај начин привуче 20 милиона високообразованих страних миграната у периоду од 20 година како би се одржао број радника а њихова структура квалитативно изменила набоље.²² У случају

19 Peo Hansen, "More Barbwire or More Immigration, or Both? EU Migration Policy in the Nexus of Border Security Management and Neoliberal Economic Growth", *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, Vol. XI, N. 1, Winter/Spring 2010, p. 89-91.

20 Council adopts the "EU Blue Card": more advantages for high-skilled foreign workers, Council of the European Union, Brussels, 25 May 2009, 10266/09 (Presse 151).

21 *The Blue Card Impasse*, Интернет, <http://www.europeanunionbluecard.com/>, скинуто: 05/07/2010.

22 Hugo Brady, *EU migration policy: An A-Z*, The Centre for European Reform, London February 2008, p. 14.

примене ове политике велики број грађана земаља у окружењу ЕУ, одговарајућег образовног профила, напустио би своје земље у развоју па и саму Србију. Тако би се додатно успориле или уназадиле, економском кризом и превеликим задужењима и онако оптерећене националне привреде. За сада се одредбе *EU Blue Card* још увек не примењују и због невољности чланица да уступе део суверенитета у погледу додатног регулисања миграција те због актуелне економске кризе.

Иако се раст становништва успорава на светском и регионалним нивоима, миграције се не заустављају, мада је њихов обим последњих година релативно умањен. Судаћи по најновијим подацима ови процеси се успоравају са избијањем светске економске кризе 2008. То је утицало на пад броја легалних и илегалних миграната у САД. Последња истраживања указују да је у тој земљи дошло до смањења илегалних миграната за милион у периоду од јануара 2007. до јануара 2009.²³ Према подацима Међународне организације за миграције, 1990. године мигранти су чинили 3,4 одсто светске популације а 2010 њихов удео се процењује на 3,1 одсто. Ипак, њихов број је знатно увећан, са 155,5 милиона на готово 214 милиона људи.²⁴ Од ове суме број нерегуларних миграната процењивао се 2004. на 20-30 милиона од чега само у САД 10-11 милиона (половину чине Мексиканци).²⁵ Ова разлика између смањеног удела и објективног повећања броја миграната објашњава се знатним растом светског становништва. Грубе процене Међународне организације рада указују да у свету има 20-30 милиона нерегуларних (познатијих као илегални) миграната.²⁶

Процене броја страних миграната и њихових кретања непоуздане су како због њиховог дефинисања (дефиниције се разликују од институције до институције), вођења стати-

23 Muzaffar Chishti and Claire Bergeron, *Increasing Evidence That Recession Has Caused Number of Unauthorized Immigrants in US to Drop*, Migration Policy Institute, March 15, 2010, Интернет, <http://www.migrationinformation.org/US-focus/display.cfm?id=774>, скинуто: 22/03/2010.

24 *World Migrant Stock*, ИОМ, Интернет, <http://esa.un.org/migration/p2k0data.asp>, скинуто: 22/03/2010.

25 Muzaffar Chishti and Claire Bergeron, *Increasing Evidence That Recession Has Caused Number of Unauthorized Immigrants in US to Drop*, op., cit.

26 *Facts & Figures: Global estimates*, ИОМ, Интернет, <http://www.iom.int/jahia/Jahia/pid/241#11>, скинуто: 22/03/2010.

стика (на националном нивоу нуде парцијалну слику и не помаже праћењу циркуларних и ланчаних кретања радних миграната) те због удела нерегуларних (илегалних) миграната. Мигранти се дефинишу као особе рођене у иностранству, особе са страним држављанством, људи са миграционим пореклом (од страних родитеља). Такође има странаца рођених у земљи домаћину, домаћих грађана рођених у иностранству, двојних држављана.²⁷ Зато су и подаци о међународним миграцијама непотпуни. Како би имале прецизнију статистику земље ОЕЦД су листом, у формуларе за попис после 2000. године, унеле питање земље рођења без обзира на (тренутно) држављанство анкетираних.

У ЕУ су унутрашња кретања становништва готово незнатна, тако да свега 2 одсто радно способних грађана живе у некој другој земљи. Годишња померања радно способних грађана из старих чланица — ЕУ 15 — у неку од ЕУ земаља износе око 0.1 одсто док је у периоду од 2000.-2005. године интерна мобилност била 1 одсто (у САД 3 одсто у истом периоду).²⁸

До краја 80-их година 20. века имиграције у ЕУ потичу махом из мање развијених чланица Европске заједнице (Италија, Иберијско полуострво, Грчка) и Југославије и Турске (претежно у Немачку, Швајцарску и Аустрију) те из бивших колонија. Крајем наведеног периода започиње доминација миграција из Источне и Југоисточне Европе паралелно са јачањем миграција из земаља некадашњег Трећег света.²⁹ Међутим, са уједињењем Немачке 1990. долази до пораста незапослености у овој држави и дугорочно смањене потребе за страном радном снагом. Успорен привредни раст ЕУ на почетку 21. века а поготову од усвајања евра за већи део чланица Уније, узроковао је повећање незапослености поготову међу млађим становништвом. Ипак, до избијања светске финансијске и економске кризе 2008. године прилив регуларних

27 Види о томе у: Jean-Christophe Dumont and Georges Lemaître, *Counting Immigrants and Expatriates in OECD Countries: a New Perspective*, OECD SOCIAL, EMPLOYMENT AND MIGRATION WORKING PAPERS No. 25, DELSA/ELSA/WD/SEM(2005)4 22-Jun-2005, pp. 1-7.

28 Anzelika Zaičeva, Klaus F. Zimmermann, *Scale, Diversity, and Determinants of Labour Migration in Europe*, IZA Discussion Paper No. 3595, Bonn July 2008, p. 1.

29 Исто.

или легалних миграната у ЕУ износио је око 2 милиона годишње. Ова бројка значајно опада са избијањем кризе у Шпанији (25% мање у 2008 у односу на 2007), Ирској, Уједињеном Краљевству (25% мање у 2008 у односу на 2007. а очекује се и мање у Француској (5 одсто 2009. у односу на 2008.).³⁰ Из УК од 2008. године вратила се половина пристиглих (у периоду 2004-2007) из источноевропских чланица. Укупан број нето броја миграната (разлика између броја имиграната и емиграната) на годишњем нивоу у УК био је 2007. 219 хиљада да би 2009. спао на 147 хиљада за годину.³¹ У САД, углавном због финансијске кризе, број мексичких миграната смањен је са милион годишње 2006. на 600 хиљада 2009. године а упоредо са либерализацијом миграције у овој земљи, јавне кампање за поштравање прописа о имиграцији довеле су до усвајања рестриктивног закона савезне државе Аризона у априлу 2010.³² Августа 2010. Француска је почела да примењује нове мере према Ромима из нових чланица ЕУ, тако што је избацила више десетина истих који су боравили у илегално подигнутим камп насељима. Румунски и бугарски гастарбајтери су у великом броју напустили и Шпанију након избијања економске кризе и губитка посла превасходно у грађевинском сектору. Изузетак од ових трендова јесте Канада која је наставила са истоветним квотама за пријем страних миграната.³³ Изузев у САД у свим развијеним земљама стопа незапослености расте више међу мигрантима него међу домаћим становништвом а она је и 2,4 пута већа код странаца у Аустрији, Норвешкој и Белгији (у Немачкој 1,9 пута).³⁴

30 *Interview with Georges Lemaitre*, OECD, Интернет, http://www.oecd.org/document/6/0,3343,en_2649_33931_44638406_1_1_1_37415,00.html, скинуто: 09/05/2010.

31 *Migration Statistics Quarterly Report: No 4*, Office for National Statistics, February 2010, 25 February 2010, p. 8

32 Као једно од оправдања закона наводи се драстичан пораст стопе криминала у овој држави која је 2008. године према званичним проценама са уделом од 14,3 одсто странорођених у укупној популацији била 8-ма на нивоу САД. Према: "States Ranked by Percent Foreign Born: 1990, 2000, 2007, and 2008", MPI, <http://migrationinformation.org/datahub/state.cfm?ID=AZ>, скинуто: 20/05/2010.

33 Исто.

34 *Immigrants take the brunt of the jobs crisis*", Charts and figures from OECD, 2010 July 20, Интернет, <http://blog.oecdfactblog.org/?p=92>, 28/07/2010.

Оно што не треба сметнути с умна јесте да све време опстаје миграција из развијених земаља у развијене која је узрокована бољим могућностима за запослење, премештајем у оквиру компаније, селидбом пензионера у земље са нешто нижим стандардом и потребом пресељења породице у случају мешаних бракова.

Србија и Балкан, миграциони потенцијал

Источна Европа је регија са најгорим демографским трендовима и са предвиђеним највећим падом становништва на светском нивоу. Балканске земље су кроз 20. век и данас преваходно земље порекла а тек спорадично земље дестинације. Последњих двадесетак година изузетак у овом погледу представља Грчка која је поред мањег броја миграната из Северне Африке (Египта) постала земља пријема преваходно за грађане Албаније. Према попису из 2001. 7.3% становништва (797,091) чинили су имигранти од чега готово 60 одсто Албанци. Данас се удео имиграната у укупном становништву ове земље процењује на око десет одсто.³⁵

Србија је, не рачунајући становништво на Косову и Метохији за које нема поузданијих података, на седмом месту од зачеља према висини раста становништва на светском нивоу (према *CIA Fact Book* не рачунајући зависне територије).³⁶ Друштво јој праве Црна Гора, земља са највећом стопом умањења становништва (-0,78 одсто годишње, процена за 2010), Бугарска, Украјина, Русија и Белорусија. Хрватска такође има негативну стопу природног прираштаја (0,6 одсто) док БиХ и Македонија имају благи пораст. Миграција радноспособног становништва даље умањује како број становника тако и природни прираштај. Осим апсолутног опадања становништва, Србија је по одливу мозга на неславном другом месту од зачеља (132-го место од 133) према извештају Светског економског форума о компетитивности за 2009-2010.³⁷ Гора од Србије само је јужноамеричка Гвајана.

35 Ioannis Cholezas and Panos Tsakoglou, *The economic impact of immigration in Greece: taking stock of the existing evidence*, op. cit, стр. 82.

36 Види: *CIA The world Factbook*, Интернет, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ri.html>, скинуто: 26/05/2010.

37 *The Global Competitiveness Report 2009-2010*, World Economic Forum 2009,

Укупно узевши све факторе конкурентности које оцењује ова организација, Србија се налази на 93. месту од 133 разматране земље што је пад од осам места у односу на 2008. годину. Србија не само да има негативан природни прираштај, мало тржиште са израженим монополама него и гледано спрам удела образованог становништва има највиши одлив мозгова у Европи. „Република Србија са својих 7.397.651 становника (процена 1. јануара 2007. која не обухвата становништво на Косову и Метохији) и бруто домаћим производом од 29,5 милијарди евра (процена за 2007.) није земља значајног тржишта или великих економских потенцијала, посматрано на светском или европском нивоу.”³⁸ Иако је у периоду јануар-мај 2010 дошло до повећања индустријске производње у односу на исти период 2009. просек за посматрани период у 2010. и просек за целу 2009. указује на благи наставак пада индустријске производње од 0,5%, што је испољено и у паду у мају 2010. у односу на април 2010. од 0,9 одсто.³⁹ Мали обим улагања у науку и истраживање, економска криза, пад индустријске производње и величина тржишта фактори су који Србију чине неатрактивном за значајан прилив страних миграната у скоријем року. Пад запослености на 38,1% и пораст стопе незапослености на 19,2 одсто (Стопа незапослености за 15 - 64 године је 20,1 одсто) у априлу такође одвраћају потенцијалну имиграцију али делују подстицајно на даљу емиграцију.⁴⁰ Истовремено стопа неформалне запослености (удео људи запослених „на црно”) процењује се на 19,8 одсто што у збиру са званично запосленима оставља укупно више од 40 одсто радно способног становништва без упослења.⁴¹

Интернет, <http://www.weforum.org/pdf/GCR09/GCR20092010fullreport.pdf>, скинуто: 01/07/2010, р. 275.

38 „III. Привреда Републике Србије – одрживост заснована на знању”, *Канцеларија за одрживи развој владе Републике Србије*, Интернет, <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/assets/download/Poglavlje-3-Privreda-Srbije-odrzivost-zasnovana-na-znanju.pdf>, скинуто: 01/07/2010, стр. 1

39 *Републички завод за статистику*, 30-06-2010, Интернет, <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/index1.php?SifraVesti=426&Link=>, скинуто: 08/07/2010.

40 „Анкета о радној снази”, *Републички завод за статистику*, Интернет, <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/drugastrana.php?Sifra=0018&izbor=odel&tab=152>, скинуто: 08/07/2010.

41 „Статистика: У првих пет месеци ове године индустријска производња порасла 5,4 одсто“, *Привредни преглед*, Интернет, http://www.pregled.rs/naslovna_strana.php?vest=68178, скинуто: 02/07/2010.

Не разматрајући већину горе наведених података Владимир Никитовић из Центра за демографска истраживања тврди да Србија има шансу и потребу да постане земља дестинације. Он указује на неповољну старосну структуру становништва Србије и на економски притисак „који радни контингент трпи од стране брзорастуће популације старих”. Имајући у виду неодрживост пензијског система са смањењем радноспособног становништва он предлаже масовну имиграцију како би се решили проблеми.⁴² Овакав приступ и аргументација одликују Међународну организацију за миграције (МОМ) и Међународну организацију рада (МОР). Стручњаци обе напред наведене организације су на семинару у Београду 19-23 октобра 2009. указивали на исту проблематику не обазирјући се на питања на која нису имали одговоре. Ни они ни Никитовић не сагледавају чињеницу да је у Србији стопа упослености тек 38 одсто, да у земљи нема послова које домицилно становништво избегава, од скупљања секундарних сировина, пољопривреде до занатског рада. Такође, нема вишка радних места у индустрији. Дакле, изузев старења становништва, нема основних претпоставки какве одликују развијене земље које отварају могућност запослења мигрантима а постоји велики број незапослених или запослених у сивој зони чије би запошљавање ослабило економски притисак пензија на радни контингент. Политике рађања какве примењују бројне западне земље представљају додатни сет мера за које, како и Никитовић примећује, треба више времена како би побољшале старосну структуру. Оно што заиста представља разлог за аларм ако не и за панику јесте средњерочна неодрживост постојеће старосне структуре. У случају да не дође до промене демографских кретања у Србији, ситуација „води колапсу популационо-економског система”. Ту странци не могу бити решење због непостојања услова за њихово запослење.

Сама кретања миграната из земаља Трећег света (у овом случају махом са Блиског и Средњег истока те из Кине) крећу се и кретаће се и кроз Србију. У земљу долази тек мањи број миграната. Великим делом ради се о становништву

42 Владимир Никитовић, *Србија као имиграциона земља – очекивана будућност?*, Становништво, 1/2009, стр. 31-52

земаља бивше СФРЈ. Радни мигранти којих је 2007. године било 6,324 имају другачији профил и међу њима предњаче Кинези (2,918).⁴³ “Од 1991. до 2004, 1,3 милиона људи напустило је територију бивше Југославије и тражило азил у развијеним земљама. Осим њих 1993. године око 2,5 милиона је било интерно расељених на овом простору.”⁴⁴ Србија, рачунајући и Црну Гору до 2006, има 2,298,352 исељеника. Занимљиво је да Светска банка при рачунању популације узима у обзир број становника Србије без Косова и Метохије, али да у обрачуну миграције узима у обзир и податке о косовским Албанцима.⁴⁵ На Балкану, не рачунајући Турску, око 720.000 људи иа краткорочне планове о одласку у иностранство док свега 120.000 има озбиљну намеру да то и учини. Имајући у виду ниски миграциони потенцијал региона (изузев Турске) и сама Србија не представља изазов ЕУ у смислу могућег новог изузетно бројног таласа миграната.⁴⁶

Како је миграција већ више деценија једно од незаобилазних питања међународних односа, поготову у сфери привреде, онда и социјалне политике, људских права и борбе против организованог криминала, Србија је укључена у четири регионална и међународна оквира регулисања миграција: АЕНЕАС, програм ЕУ од 2004, *Migration, Asylum, Refugees Regional Initiative* (MARRI) од 2003; Будимпештански процес са 49 земаља чланица (Budapest Process); и Регионални савет за сарадњу који је наследио Пакт стабилности (бави се и одређеним питањима миграција).⁴⁷

Потенцијалне користи

У савременој литератури о миграцијама крајем 20. и почетком 21. века појавило се ново гледање на проблем од-

43 “Migration in Serbia: A Country Profile 2008”, *International Organization for Migration*, 2008, p. 14.

44 Vladimir Grečić and Slobodan Janković, “Managing Population Movements: The Challenge for Diplomacy in Southeast Europe”, originalni, op. cit., p. 129.

45 Извор: World Bank Data, Интернет, <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/0,,contentMDK:21352016~pagePK:64165401~piPK:64165026~theSitePK:476883,00.html>, скинуто: 28/10/2009.

46 Vladimir Grečić and Slobodan Janković, “Managing Population Movements: The Challenge for Diplomacy in Southeast Europe”, op. cit, p. 130.

47 Види више у: Vladimir Grečić and Slobodan Janković, “Managing Population Movements: The Challenge for Diplomacy in Southeast Europe”, op. cit.,

лива мозгова које је настојало да укаже како заправо то може имати исходиште у вишеструку добит по земљу из које одлазе *мозгови* (висококвалификовани појединци — од brain drain-а до brain gain-а). Ту су Mountford (1997), Stark et al. (1997, 1998), Stark and Wang (2002), Stark (2004), Beine et al. (2001, 2003), Docquier and Rapoport (2004). Студије о броју високошколованих миграната указују да је њихов удео у укупном броју миграната у земље ОЕЦД порастао 2,5 пута више у односу на неквалификоване у периоду 1990-2000.⁴⁸ Морис Шиф (Maurice Schiff) објавио је 2005. студију којом пориче налазе напред наведене литературе, детаљно испитујући моделе заговорника теорија о вишеструко позитивним учинцима одлива мозга за земљу порекла. Шиф указује да је заправо добит (*brain gain*) свакако мања од штете учињене одливом мозгова. Он подсећа и на *brain waste* када се страни високошколовани и посебно обучен кадар упошљава на ниже позиције (лекари на место техничара и интерниста нпр, или правници као таксисти). Тврдње да одлив мозгова помаже већем броју образованих заснивају се на примерима када од пет школованих стручњака само 2 остану у држави. Тада је потребно школовати више људи како би се обезбедио адекватан број стручњака. Шиф међутим указује да на тај начин долази до повећаног трошења на образовање уместо улагања тих средстава у стварање радних места и посредно повећање стандарда запослених.⁴⁹ (Да не кажемо да би следећи ту логику Гвајана требало да упише већину становништва на факултет како би задржала потребан број високообразованих у земљи). Истовремено са већим бројем студената за које нема довољно радних места губи се њихово време и могућност да се запосле на другим средњеквалификованим позицијама, повећава период незапослености чиме се умањује и приход од пореза. Међутим, Шиф занемарује да у земљама у развоју и неразвијенима и мањи број високообразованих често не може наћи посао али и када га нађе нема адекватне услове за усавршавање. Он занемарује *push* факторе. У погледу примања, тешко је личност која се одлучи да мигрира натерати да

48 Maurice Schiff, "Brain Gain: Claims about Its Size and Impact on Welfare and Growth Are Greatly Exaggerated", op. cit, p. 4.

49 Maurice Schiff, "Brain Gain: Claims about Its Size and Impact on Welfare and Growth Are Greatly Exaggerated", op. cit, p. 17-19.

чека како би се земља више привредно развила и стандард порастао.

Кружење/циркулација стручњака је оно што Шиф али и други, предлажу као решење.⁵⁰ Владимир Гречић указује на барем три позитивна ефекта миграције за Србију: 1) дознаке; 2) стварање друштвених и стручних мрежа; и 3) повратак стручњака у земљу. Гречић је указао како је миграција школованог и обученог кадра из Србије имала кумулативно негативне ефекте на стање у домаћој привреди.⁵¹ Када је ситуација већ неповољна, Србији као земљи у развоју преостаје да изнађе решења за привлачење дијаспоре и њиховог капитала у Србију како би се зауставио зачарани круг који омета привредни опоравак и касније напредак земље. Циркулација стручњака ублажила би фактор немогућности напредовања и даље специјализације високошколованих грађана Србије. Кроз боље могућности и адекватна законска решења за улагање дијаспоре, Србија може повратити барем део изгубљеног социјалног капитала али и провући материјални капитал створен у иностранству. Коначно, уместо неоснованих и не-реалних тврдњи о потреби Србије за реком страних миграната, привлачење мањег броја високоспецијализованих може, као и у случају развијених земаља, бити један од покретача развоја привреде. Но, како би се ово остварило потребна су улагања и делатност државе која надилази пуке речи и јавно декламоване а незапочете политике.

Закључак

Светска финансијска и економска криза успорила је светске миграционе токове али их није зауставила. Механички прилив страног становништва и пад фертилитета домаћег становништва у развијеним земљама упоредо са привредном кризом утичу и на појаву етничких, културних и верских анимозитета а у екстремним случајевима и сукоба у друштвима земаља примаоца. Развијене земље на националном, регионалном и глобалном нивоу настоје да што је више могуће регулишу кретања становништва што повремено доводи и до сукоба принципа суверености и слободе кретања људи. Истовремено, (нео)либералне политике регулисања

50 Ibid, p. 32.

51 Vladimir Grečić, "The Economic Effects of Expatriates and Migrants on the Home Country: The Serbian Case", *Südosteuropa* 57, (2009), H. 4, pp. 452-53.

тржишта рада погодују одржавању и ширењу неформалних облика рада, посебно међу мигрантима који последично постају нерегуларни и изложенији економским и социјалним притисцима.

Политичке и интелектуалне елите подељене су у расправи поводом питања регулације миграција а њихови ставови најчешће су идеолошки обојени.

Србија настоји да постане чланица ЕУ а склапањем споразума о слободној трговини са више земаља или савеза земаља постаје потенцијално атрактивно тржиште за улагање у производњу што би требало да поспеши развој земље. Ипак, економска криза како у земљи тако и на светском нивоу те структура привреде и обим тржишта умањују обим могућих страних улагања. Малобројно становништво, мала величина земље, негативна старосна и неповољна образовна структура фактори су који у синергији са привредним кретањима утичу на развој земље. Стални одлив радне снаге и старење становништва препрека су економском али и културном опоравку.

Због стагнације привредног раста у ЕУ, и у развијеним земљама, долази до смањења могућности за запослење али због дубине кризе у самој Србији и регионалним земљама не престају основни мотиви за имиграцију. Тешки економски услови, оружани сукоби и политичка нестабилност на простору Блиског истока као и наставак пораста становништва у том делу света фактори су који утичу на перманентну миграцију ка земљама Европске уније. Део ових кретања пролази кроз Србију и има предоминантно транзитни карактер. Наставак економске и социјалне кризе у Србији додатно подстиче иселјавање домаћег становништва што погоршава ионако лошу демографску слику Србије и дугорочно слаби потенцијал земље за развој и стабилност. Такве привредне особености не чине Србију погодном дестинацијом за масовнију имиграцију. Ипак, другачија политика према дијаспори али и према високообученим страним кадровима може бити од велике помоћи не само за привредни напредак земље.

ЛИТЕРАТУРА

КЊИГЕ И ДОКУМЕНТА

- „Анкета о радној снази”, Републички завод за статистику, Интернет, <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/druga-strana.php?Sifra=0018&izbor=odel&tab=152>, скинуто: 08/07/2010.
- Brady, Hugo, *EU migration policy: An A-Z*, The Centre for European Reform, London February 2008, p. 14.
- Castles, Stephen, and Miller, Mark J., *The Age of Migration*, Fourth Edition: International Population Movements in the Modern World, Fourth edition Palgrave Macmillan 2009.
- Council adopts the “EU Blue Card”: more advantages for high-skilled foreign workers, Council of the European Union, Brussels, 25 May 2009, 10266/09 (Presse 151).
- Ђурковић, Миша, *Конзерватизам и конзервативне странке*, Београд 2007.
- Migration Statistics Quarterly Report: No 4*, Office for National Statistics, February 2010, 25 February 2010.
- “Migration in Serbia: A Country Profile 2008”, International Organization for Migration, 2008.
- „III. Привреда Републике Србије – одрживост заснована на знању”, Канцеларија за одрживи развој владе Републике Србије, Интернет, <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/assets/download/Poglavlje-3-Privreda-Srbije-odrzivost-zasnovana-na-znanju.pdf>, скинуто: 01/07/2010.
- “Facts & Figures: Global estimates”, ИОМ, Интернет, <http://www.iom.int/jahia/Jahia/pid/241#11>, скинуто: 22/03/2010.
- The Global Competitiveness Report 2009-2010, World Economic Forum 2009, Интернет, <http://www.weforum.org/pdf/GCR09/GCR20092010fullreport.pdf>, скинуто: 01/07/2010.

ЧЛАНЦИ

- Anderson, Bridget, “British Jobs for British Workers? Understanding Demand for Migrant Workers in a Recession”, *The Whitehead Journal of Diplomacy and Inter-*

- national Relations*, Vol. XI, N. 1, Winter/Spring 2010, pp. 103-114.
- Broude, Tomer, "The WTO/GATS Mode 4, International Labour Migration Regimes and Global Justice", *Faculty of Law and Department of International Relations, Hebrew University of Jerusalem, Research Paper*, No. 7-07 May 2007.
- Vogel, Richard D, "Transient Servitude: The U.S. Guest Worker Program for Exploiting Mexican and Central American Workers", *Monthly Review*, Интернет, <http://www.monthlyreview.org/0107vogel.htm>, скинуто: 07/07/2010.
- "World Migrant Stock", *ИОМ*, Интернет, <http://esa.un.org/migration/p2k0data.asp>, скинуто: 22/03/2010.
- "WTO aims for global governance: the December WTO agenda puts American jobs, food production, and immigration in the UN's world government cross hairs", Jan 9, 2006, Интернет, http://findarticles.com/p/articles/mi_m0JZS/is_1_22/ai_n24980658/pg_2/, скинуто: 07/07/2010.
- Dumont, Jean-Christophe, and Lemaître, Georges, "Counting Immigrants and Expatriates in OECD Countries: a New Perspective", *OECD SOCIAL, EMPLOYMENT AND MIGRATION WORKING PAPERS* No. 25, DELSA/ELSA/WD/SEM(2005)4 22-Jun-2005.
- Ebeling, Richard M, "Book Review – The Invention of the Passport: Surveillance", *Freedom Daily*, May 2000, Интернет, <http://www.fff.org/freedom/0500h.asp>, скинуто: 04/03/2010.
- "Early passports", Passport Canada, Интернет, <http://www.passport.gc.ca/pptc/hist.aspx?lang=eng>, скинуто: 08/03/2010.
- Grečić, Vladimir, "The Economic Effects of Expatriates and Migrants on the Home Country: The Serbian Case", *Südosteuropa* 57, (2009), Н. 4.
- Grečić, Vladimir, and Janković, Slobodan, "Managing Population Movements: The Challenge for Diplomacy in Southeast Europe", originalni, *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, Vol. XI, N. 1, Winter/Spring 2010.

- Zaiceva, Anzelika, Zimmermann, Klaus F, "Scale, Diversity, and Determinants of Labour Migration in Europe", *IZA Discussion Paper* No. 3595, Bonn July 2008.
- "Immigrants take the brunt of the jobs crisis", Charts and figures from *OECD*, 2010 July 20, Интернет, <http://blog.oecd.org/?p=92>, 28/07/2010.
- "Interview with Georges Lemaitre", *OECD*, Интернет, http://www.oecd.org/document/6/0,3343,en_2649_33931_44638406_1_1_1_37415,00.html, скинуто: 09/05/2010.
- "Italia: indagini celeri sulle aggressioni a Rosarno", Интернет, <http://www.hrw.org/en/news/2010/02/04/italia-indagini-celeri-sulle-aggressioni-rosarno>, скинуто: 19/07/2010.
- "Can a Guest Worker Program Work?", *Time*, May. 24, 2007, Интернет, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1625191,00.html>, скинуто: 27/07/2010.
- Chishti, Muzaffar, and Bergeron, Claire, "Increasing Evidence That Recession Has Caused Number of Unauthorized Immigrants in US to Drop", *Migration Policy Institute*, March 15, 2010, Интернет, <http://www.migrationinformation.org/USfocus/display.cfm?id=774>, скинуто: 22/03/2010.
- Cholezas, Ioannis, and Tsakloglou, Panos, "The economic impact of immigration in Greece: taking stock of the existing evidence", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 9, Nos. 1–2, March–June 2009, 77–104.
- Nikitović, Vladimir, "Srbija kao imigraciona zemlja – očekivana budućnost?", *Stanovništvo*, 1/2009, str. 31-52.
- Reiterer, Albert F, "Migration and the Demographic System in East Central Europe", *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, Vol. XI, N. 1, Winter/Spring 2010, p. 115.
- Hansen, Peo, "More Barbwire or More Immigration, or Both? EU Migration Policy in the Nexus of Border Security Management and Neoliberal Economic Growth", *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, Vol. XI, N. 1, Winter/Spring 2010.
- „Statistika: U prvih pet meseci ove godine industrijska proizvodnja porasla 5,4 odsto”, *Privredni pregled*, Интернет,

http://www.pregled.rs/naslovna_strana.php?vest=68178,
скинуто: 02/07/2010.

Schiff, Maurice, "Brain Gain: Claims about Its Size and Impact on Welfare and Growth Are Greatly Exaggerated", *Policy Research Working Paper Series 3708*, The World Bank September 2005.

"The Blue Card Impasse", Интернет, <http://www.europe-anunionbluecard.com/>, скинуто: 05/07/2010.

Slobodan Jankovic

CONTEMPORARY MIGRATION TRENDS: CONSEQUENCES FOR SERBIA

Summary

History of mankind is history of migrations, due to wars and search for the better life. Along with migration, different mechanisms of its control or absence of them characterise the process. Last century with massive demographic growth brings unprecedented, in numbers, migrants. Until 1960's main origin countries were in Europe and partially China. Second half of the 20th century represents shift when European countries along with traditional new continents (America and Australia) becomes predominantly destination for migrants from Africa, Asia and south and south-east Europe. For the last 20 years, with prolonged deindustrialisation in the most developed countries, some origin countries as Italy and Spain are becoming important migrants destinations. Demographic, economic and migration trends are provoking social instability and sometimes clashes on racial and ethnic bases. Number of migrants, having in mind low fertility among domicile population in European destination countries opens new debates on immigration, integration, cultural diversity and national identity. Academic circles are mostly favouring liberalisation in this field and the World Trade Organisation Mo-

de 4 represents tendency toward supranational management of the flow of migrants. Mostly leftist political and academic elites along with international NGO`s are using double standards when writing and reporting on the clashes between domicile population and police on the one side and the migrant communities on the other.

Serbia and the Balkans, with the exception of Greece are origin countries, with little perspective to become attractive for foreign migrants having in mind the state of economy. Author critically presents some of the offered solutions having in mind disastrous demographic trend in Serbia and introduces other concepts that better suit for the local situation.

Key words: Migration, Serbia, Demography, Economy, Migration regulation, EU, OECD

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ПРИКАЗИ

Бранко Радун

ОСМАНЛИЈЕ ПО ДРУГИ ПУТ
МЕЂУ СРБИМА..... 257-261

Владан Станковић

ДОСИЈЕ КиМ – СРПСКО СВЕДОЧАНСТВО.... 262-265

Дубравка Стајић

ЗОРАН ВИДОЈЕВИЋ: ДЕМОКРАТИЈА
НА ЗАЛАСКУ 266-270

ПРИКАЗИ

Бранко Радун*

ОСМАНЛИЈЕ ПО ДРУГИ ПУТ МЕЂУ СРБИМА

Службени гласник, Службени гласник Републике Српске Београд, 2010.

Књига „Неоосманизам“ Дарка Танасковића представља једну од до сада најквалитетнијих анализа политичког бића Турске, и истовремено објашњава разлоге по-

* Главни уредник сајта „Видовдан“, историчар, Нови Сад

вратка ове некада моћне државе на Балкан

УДК 327(560)(049.3)

„Ми смо овамо пре више векова дошли на коњима. Ако затреба поново ћемо доћи.“

министар спољних послова Турске Давутоглу

Изузетно су ретки друштвено ангажовани интелектуалци који су, и поред признања успели да задрже интегритет у бурним променама идеологија и државних граница. Тешко је остати доследан, сачувати сопствени интелектуални кредибилитет, не приклонити се центрима моћи или идеолошким модама. Дарко Танасковић, наш истакнути оријенталиста и дипломата, у свему томе је успео, што потврђује и његова нова књига „Неоосманизам“, однедавно доступна и широј јавности. Вероватно због комбинације интелектуалне озбиљности и дипломатског искуства, Танасковићева књига представља изузетно квалитетну анализу политичког бића Турске.

„МИНАРЕТИ СУ НАШИ БАЈОНЕТИ“

Неосманизам је комбинација, понекад и синтеза различитих

идејних струја и политичких доктрина савремене турске државе чије је везивно ткиво жива османлијска империјална традиција. И модерна и реисламизована Турска налази себе у наслеђу Османске империје. Према Танасковићу неосманизам је реафирмација целокупног наслеђа османлијске прошлости. То је пројекат обнове „старе моћи“, и као такав „доктрина коју Турска влада систематски и доследно, а по многима и наметљиво, спроводи“. Исто тако, он је „упориште идентитета, ослонац амбиција и расадник илузија, лука освајачког испловљавања и разочараног самозаваравања...“

Неосманизам је идеолошки хибрид који у себи садржи и сродне и противречне елементе – од секуларног национализма, наслеђеног од оца модерне Турске Кемала Ататурка, до отвореног исламизма новијих генерација. У тај идеолошки микс може се уброятити и настојање да се Турци повежу са њима расно блиским народима средње Азије, те да се на свим тим основама гради поновна моћ Турске. Аутор закључује да је „неосманизам амалгам исламизма, туркизма и османског империјализма“.

Док код исламистичких покрета у другим земљама доминира наднационални, па и антидржавни дискурс, код турске „браће“ изузетно је јак национализам и државотворни патриотизам.

Тај „турски“ елемент интегрише или пак успева да мири и непомирљиве супарнике, као што су секуларисти и све доминантнији исламисти. Када је пре неколико година дошло до конфликта два пола турске политичке моћи – исламизованих политичара и секуларних војних кругова – неки аналитичари предвиђали су нови политички лом. Ипак, „турско“ као осећај дубоког заједништва превазишло је конфликт. Турска је из тог конфликта изашла ојачана, са намером да се суревњиве „фракције“ усмере у истом неоосманистичком циљу.

„Турски прагматизам“ је још једна особина турске политике коју апострофира Дарко Танасковић. Захваљујући тој особини турски исламисти добили су подршку на Западу, пре свега у САД-у, где су представљени као модерно и прихватљиво лице ислама. Они су стога као „политички коректни“ муслимани добили и зелено светло да свој утицај шире и на муслимане на Западу.

Међутим, то никако не значи да је њихов исламизам „питомији“ и „толерантнији“ од неког другог. Наши секуларни политичари проевропске оријентације често нису ни свесни нивоа реисламизације турског друштва. Тако је садашњи премијер Ердоган 1997. године, као градоначелник Истанбула, морао да напусти свој положај, па чак и да заврши у затвору

јер је јавно испољавао исламистичке сентименте. Он је, наиме, на јавном скупу рецитовао стихове: „Минарети су наши бајонети, куполе су наши шлемови, џамије наше касарне, а верници наши војници. Ова божија војска чека своју веру. Алах је највећи! Алах је највећи!“ И поред те чињенице наши европејци промовишу повратак неоосманлија на Балкан.

Наш истакнути оријенталиста и искусни дипломата Дарко Танасковић истиче како је са Запада „надахнуто“ окупљање држава региона „дугорочно смишљено као алтернативни процес стварања некакве ‘балканске уније’ која би могла, али и не би морала да се прикључи ЕУ. Пијемонт такве ‘балканске уније’ била би Турска“

МОДЕРНИЗАЦИЈА И ИСЛАМИЗАЦИЈА

Поука турског случаја је да нема успеха у идеолошки подељеном и тиме изнутра блокираном друштву, какво је данас српско. Нема стабилног развоја једног друштва ако се оно одриче својих корена. Прихватање традиције као реалног темеља, као „неодвојиве саставнице историје и националног идентитета“, омогућава уједињавање заједнице и услов је напретка.

Стога ни не чуди што за разлику од Србије којој ЕУ нема алтернативу, „освешћена“ Турска, не одустајући од евроинтеграција (ба-

рем на вербалном нивоу), трага и налази одређене алтернативне правце. Некада је и Турска била европоцентрично оријентисана, али се временом ослободила евромита, па своје партнере тражи и међу себи сродним народима са Истока, од чега има вишеструке користи.

Неоосманистички исламизам јача турску самосвест и амбицију и на спољнополитичком плану, где Анкара, констатује Танасковић, може да буде „поверилац нечијих интереса, али не и послушник“. На тој основи пробуђена неоосманска амбиција чини позицију Турске компликованијом, али јој „диже цену“, јер се ова земља не задовољава утешним тапшањем по рамену, попут Србије. Како покушава да у „свакој чорби буду мирођија“, Анкара постаје „макрорегионална сила“, мада тиме ризикује да се преигра.

ТУРСКИ И СРПСКИ „КЕТМАНИ“

Веома значајна особина турске политике према Танасковићевом мишљењу јесте „кетманство“ – прилагодљивост и притворно приказивање „пробитачног“ лика. Тако је могуће да исламистички политичари у унутрашњој политици десекуларизују турско друштво, а да споља по потреби мењају лица: да буду и стабилан партнер САД-а и кључна чланица НАТО-а, или, пак, искрени заго-

ворник евроинтеграција. Пошто Турска није баш толико моћна држава, она мора, истиче Танаковић, да маскира своје праве тежње и циљеве. Но, та мимикрија красила је Турке и када су били много моћнији него сада.

Један од примера „провидне“ политике двоструких стандарда турске политике јесте и однос према Србији: док је Ердоган на сав глас осуђивао оне који тенденциозно оптужују Турску за „непочињени историјски грех“ геноцида, његов министар Давутоглу новинарима који су га пратили у Бугарску најављивао је да ће се захваљујући турском заузимању „Срби извинити због убијања Турака у Сребреници“.

Због те мимикрије неки и даље Турску виде као „лојалног савезника“ Запада, па чак и као једино секуларно и демократско муслиманско друштво. Други испод те „кетманске“ површине уочавају процес реисламизације друштва, те све самосталнију спољну политику која некада изазива нервозу у Вашингтону. Но, ретко ко може да каже до које мере „самосталности“ ће турски брод водити неоосманисти. Већина аналитичара и даље Турску посматра у оквиру англосаксонске структуре моћи, додуше као аутономнијег играча који ће тражити озбиљније уступке на терену.

ЗЕТРА II

Слом комунистичких система и распад СФРЈ и СССР отворио је простор да се Турска убаци и представи као заштитник муслимана. Тако се Турска већ деведесетих година прошлог века директно умешала у распад, односно разбијање СФРЈ, држећи страну муслиманима. Зато Танаковић закључује да је „та политика објективно била антисрпска без обзира на покушај да се њена карактеристика прикрије фразамом о залагању за окончање оружаних сукоба...“ Стога не чуди што је тадашњи турски председник предлагао и турско бомбардовање Срба.

Данас Турска иступа на Балкан истом маршрутом која је деведесетих у медијима промовисана као „зелена трансверзала“, и која обједињује албанске територије, самостално Косово, Рашку област (преименовану у турски Санџак) и БиХ. Турци ни не крију да је темељ њихове политике на Балкану максимална подршка интереса Тиране, Приштине и Сарајева.

Какав однос према „Балкану“ гаје неоосманисти најбоље илуструје беседа Ахмета Давутоглуа, министра спољних послова и стратега турске експанзије, који је у Сарајеву одржао „парадигматичан и узоран неосмански говор“: „Османски векови Балкана успешна прича. Сада је треба обнови-

ти... Имамо више Бошњака који живе у Турској него у Босни!... Турска је сигурно уточиште, њихова домовина... Анадолија припада вама, наша браћо и сестре! И ми смо сигурни да је Сарајево наше!... Ми ћемо реинтегрисати Балкански регион... За нас је територијални интегритет Босне и Херцеговине једнако важан као и територијални интегритет Турске. За Турску је безбедност Сарајева важна као безбедност и просперитет Истанбула“ („Печат“, 87, 30.10.2009. стр. 18-20).

Усталом, познато је да је Анкара један од најагилнијих лобиста косовске сецесије чиме се директно супротставља виталним интересима Србије. Као заштитник муслимана Босне, Турска форсира унитарну БиХ, што значи да истовремено подстиче „гушење“ Републике Српске. Турци улазе са значајним амбицијама и на подручје Рашке у којој подстичу уједињавање и активирање локалних муслимана чији се захтеви за аутономијом тек очекују. На свим овим пољима очигледно је да су интереси Турске и Србије супротстављени. Танасковић упозорава да је тога свесна и Анкара, која зато сматра да је потребно „осујетити било какво кретање ка успостављању неког српско-грчког-бугарског блока, јер би он према Давутоглуу, природно довео до јачања притиска на унутрашњи (косовско-албанско-ма-

кедонски) стратегијски прстен, животно важан за Турску“.

Али, да апсурд буде већи, управо је Србија широких руку подржала неоосманску експанзију, и тиме обесмислила све турске бојазни од савеза Београда, Атине и Софије, који би делотворно могао парирати неоосманској дестабилизацији Балкана. Могуће је да Турци верују да је то нека српска врста „кетманства“ које су нам оставили у наследство. Ипак, Дарко Танасковић одбацује такву претпоставку и примећује да постоје основани разлози да верујемо како је тренутно, са Запада „надахнуто“ окупљање држава региона „дугорочно смишљено као алтернативни процес стварања некакве ‘балканске уније’ која би могла, али и не би морала да се прикључи ЕУ. Пијемонт такве ‘балканске уније’ била би наравно Турска“. Уместо да идемо европским путем ка Западу кренули смо турском калдрмом ка Оријенту – ка статусу раје у неоосманској унији.

Владан Станковић*

ДОСИЈЕ КиМ
– СРПСКО
СВЕДОЧАНСТВО

„Пешић и синови“, Београд, 2010

УДК 323.1(=163.41)(497.115(049.3)

Књига аутора Јове Марковића и Горана Буцака *Досије КиМ – Српско сведочанство* представља својеврстан осврт не само на трагичан положају српског народа и његових светиња на подручју Косова и Метохије, нити је само (гео)политичко проблематизовање ситуације након признања (лажне) независности КиМ од стране најмоћнијих држава света (предвођених САД), већ представља и својеврстан омаж недав-

* Институт за политичке студије,
Београд

но почившем академику Михаилу Марковићу, који је велики део своје радне и животне енергије (нарочито у познијим годинама) посветио питању јужне српске покрајине.

Предмет истраживачког рада у овој књизи дотиче се питања Косова и Метохије који се изучава не само као политичко, економско, стратешко и безбедносно питање, већ и као питање свих питања везаног за културно и историјско наслеђе, идентитет и животно ткиво српског народа.

Књигу је 2010. године потписала издавачка кућа *Пешић и синови*.

Ова монографија се простира на 236 страница текста ћириличног писма (фонт *Times New Roman*, промер слова 12, проред 1,5). Књига се састоји од неколико колажних, деоних целина. Она почиње са Предговором. Мирка Зуровца, естетичара, (и пре свега) човека несумњиво добро упознатог са косовско-метохијским проблемом (стр. 7-17). У уводном делу књиге обраћа нам се академик Михаило Марковић са насловом: *Могућности решења проблема статуса Косова и Метохије* (стр. 23-36). Следи део Јове Марковића: *Досије КиМ – Српско сведочанство* (стр. 37-66), потом одељак Горана Буцака: *Велике силе и Косово и Метохија* (стр. 67-90), и коначно, нешто обимнији, део (гео)политиколога Милоша

Кнежевића: *Српске и европске муке са Косовом – Клијентизам у маскирној теорији и пракси* (стр. 91-158). На страницама 159-203 налазе се: *Цитати кроз историју Старе Србије (Косова и Метохије)*. Коначно, књига садржи и специјалне прилоге о животу и раду академика Михаила Марковића – записе о говорима којима су други сведочили о његовом животном и радном путу: говор академика Добрице Ћосића, и . Драгана Симеуновића. На самом крају књиге дати су изводи из рецензија чак четири угледна рецензента: . Милана Брдара (стр. 221-223), . Зорана Милошевића (стр. 224-225), Радована Калабића (стр. 226-228), и угледног дипломате Владислава Јовановића (стр. 229-236).

Због недостатка простора овде ћемо изложити само неке краће осврте на најинтригантније делове књиге чију окосницу ипак чине одељци: Јове Марковића, Горана Буцака и Милоша Кнежевића.

Аутор Јово Марковић у свом делу књиге излаже кратку историју мука и сапатништва кроз које је прошао српски народ у вези КиМ, те срж и кичме националног и духовног бића. Марковић полази од америчке универзалистичке доктрине вилсонизма која трага за начинима да у име модерности потре древност: Рим је пао ваља докрајчити Москву. Обузетост

универзалиста Русијом испољаваће се у таласима: Труманов закон о потлаченим народима Источног блока, и Реганова борба Ратовима звезда против империје зла (СССР) сведоче о томе. Марковић полази од етимолошког одређења Косова и Метохије (птица *кос*; и црквена земља, грк. *метох*), прелази на тезу о сталнонасељености Срба на Балкану (мада не изузима и модерна становишта о досељавању словенског племена у 7. веку). Јово Марковић потом јасно оивичава српске земље од Цетине до Бојане, истиче прве српске, зетске владаре и зетску лозу Немањића која кормило води ка североистоку ослабеле Византије, и читав развијени средњи век епицентра српског идентитета везује за Косово и Метохију. Арбанасе смешта у контекст досељавања кавкаског племена из Калабрије (јужна Италија) у Драч као неку врсту одмазде Грка (Византинца) за пораз од Срба у 1042. години. То је мали сточарски народ Арбанаса који се временом стапа са локалним становништвом, па их цар Душан инкорпорира у велико царство Срба, Грка, Бугара и Арбанаса. Трагедија косовског боја, која по Марковићу има општецивилизацијски карактер сукоба хришћанства и ислама, обистињује се кроз исламизацију албанске популације, њихово повлашћивање у Отоманској империји, те угњетавање и проузроко-

вање физичког нестанка Срба на просторима КиМ. Срби се у таласима селе, неки прелазе на ислам, неки бивају арбанизовани. Јачање младе српске државе након Берлинског конгреса означило је повратак Срба на просторе јужне Србије. То изазива Призренску лигу, епицентар албанске иреденте све до данас. КПЈ се у залагањима против великосрпског хегемонизма на посредан начин ставила против српског народа. Након Другог светског рата забрањен је повратак Срба, КиМ је добила аутономни статус, а број Срба се убрзано смањивао. Почетком деведесетих њих је било свега 10%, а терор је настављан. Српска држава је почела да интервенише, али су јој промотери светског универзализма НАТО бомбардовањем везали руке. Данас је Косово и Метохија окупирана зона НАТО пакта који, противно одлуци Савета безбедности УН, несебично ствара нову државу на Балкану... Овде Марковић довршава своју причу. Она је остала отворена, баш као и проблем који је истраживао...

И аутор Горан Буцак, у свом делу књиге истиче неколико кључних периодизација по питању Косова и Метохије. Ту је најпре античко доба које обележавају илирско-трачка племена која и према њему немају ама баш никакве везе са касније досељеним албанским живљем. Средњи

век обележава византијски и српски период, када српска култура управо на КиМ доживљава своје европске домашаје. Турско доба почиње са Косовском битком која и по Буцаку има европска и светска обележја одбране хришћанског света од најезде исламског фактора; тада почиње исламизација Албанаца, потом Срба, арбанизација Срба и коначно велики таласи миграција Срба ка северу, преко Дунава и Саве. У Балканским ратовима ојачани Срби се враћају у своју *Свету земљу*, али већ током Првог светског рата српско становништво је стављено на нове муке изгона и истребљења. У међуратном периоду, Краљевина СХС чини покушаје да интегрише и албанско становништво на КиМ у структуре нове државе, а Срби су још увек већина. Током Другог светског рата убијања и протеривања Срба добијају колосалне размере тако да се након Другог светског рата етничка структура на КиМ мења, а Срби у својој земљи коначно постају мањина. Косово и Метохија, наводи Буцак, постаје покрајина са статусом квази-државности, а забрањује се повратак протераних Срба. Покушаји власти Србије да крајем XX века поврати суверенитет и достојанство Србије над својом покрајином биће осујећени НАТО агресијом 1999. године. Занимљиво је да на самом крају свог дела књиге Горан Буцак,

наводи значај проблема КиМ у процесима светске геополитичке прекомпозиције света. Он наводи неколико важних чворишних геополитичких димензија косовскометохијског проблема: сукоб копна и мора, сукоб универзализма и мултиполаризма, и коначно сукобе ивичних религијских концепција света. Тако аутор Горан Буцак свом делу књиге даје изразиту геополитичку димензију.

Коначно, због простора, овде ћемо поменути само неке од занимљивих подналова коаутора и (гео)политиколога Милоша Кнежевића: Логос косовске историје, Насилним албанизовањем до *Republica Kosova*, Албански сукоб са нормама међународног права, Косовске недаће и европска недоумица, Учтиво евроразлагање Србије, Пентаграм косовског "уједињења", Вишевлашће на отетом простору, Албанида – квазидржавни пројекат, НАТОида – Косово као војна база... Већ сами наслови довољно говоре за себе.

На самом крају ваља нагласити да књига аутора Јове Марковића и Горана Буцака представља занимљиво и надасве интересно колажно штиво о проблему који тишти српски народ, и који ће још дуго бити кључно питање његовог националног одређења.

Дубравка Стајић,*

**ЗОРАН ВИДОЈЕВИЋ:
ДЕМОКРАТИЈА
НА ЗАЛАСКУ**

Ауторитарно-тоталитарна претња, Београд, Службени гласник, Институт друштвених наука, Београд, 2010, стр. 345.

УДК 321.7(049.3)

Социолог Зоран Видојевић већ деценијама се на веома критички начин бави актуелним питањима света у коме живимо: структуром друштва, демократијом и слободом, проблемима глобализације и транзиције. Његова најновија књига Демократија на

заласку објављена у заједничком издању Службеног гласника и Института друштвених наука, бави се проблемима и суштинским препрекама остварења демократије у свету почетком 21. века. Аутор је изразио низ критичких ставова, сумњи и озбиљних сумњи у погледу будућности демократије као система и као уверења појединца. У некадашњој југословенској и сада српској социологији Зоран Видојевић стекао је углед не само врсног истраживача, већ и читачке личности, која се доследно залаже за хуманистичке вредности. У центру његових истраживања остао је човек – изложен различитим силама и снагама економије, политике, сукоба интереса различитих друштвених група (класних, националних, верских). Он не истражује анонимну масу, већ човека и његово животно окружење – често сиромашном, конфликтном, испуњеном сукобима. Стога као вредно полазиште аутор истиче да је боља истина од слатке полулажи.

Студија Демократија на заласку сачињена је из Увода (стр. 7-13) и пет поглавља. Прво поглавље: Логика пада (стр. 23-83); друго: Морал, економија, и демократија у светлости епохалних изазова (стр. 85-147); треће: Транзиција, демократија и друштвена свест (стр. 149-185); четврто: Србија-драма опстанка (стр. 187-271); пето: Ка сводном мишљењу

* Институт за политичке студије, Београд

(стр. 273-315). Као писац јасне, прецизне, критичке мисли, Видојевић повезује најстарије идеје о демократији, грчких филозофа посебно Аристотела, поредећи промене у историјском схватању демократије у различитим епохама, укључујући и савремени свет. Аристотелова дефиниција демократије заснива се на владавини права. Све друго води понижењу човека, тврдио је антички филозоф. Овај историјски екскурс служи за поређење опадања вредности демократије – отуда и назив поглавља Логика пада. Аутор реалистички утемељује појам демократије: „Максималистички појам демократије је, да сви одлучују о свему што се тиче јавног живота – није одржив. Али ако се не сачува оно основно у појму демократије – да сви (који испуњавају законима прописане услове, при чему су и закони утемељени на принципу правде и слободе) могу јавно да исказују ставове и предлоге у вези с општим развојем њихове државе, да су ти ставови и предлози, доведени до нивоа релативно општег друштвеног добра, уважавају у политичкој пракси, да сви имају стварне могућности да учествују у доношењу одлука које се тичу њиховог положаја у друштву и њихових најважнијих интереса, те да ефективно контролишу власт у њеном раду – онда је тај појам празан и обманујући“ (стр. 17).

У филозофском смислу, који се у савременим друштвима све више пренебрегава, демократија постоји у друштву у којем постоји претежно осећање среће, или које је најмање несрећно. Видојевић каже: „Стога је демократија као умни, што значи и морални поредак, неодвојива од тако схваћене среће. Ако су људи у демократији већином и најчешће несрећни, онда она нема никаквог смисла. Минимум моралне одрживости демократије јесте да у једном друштву не преовлађује несрећа. То мерило демократије једва да се може наћи у данашњим расправама о њој. (...) Ако се истовремено не оплемењују и не остварују примарни егзистенцијални интереси већине друштава, а они нису само материјалне природе, него су и тежње за слободом и самореализацијом, и ако су на власти претежно они који политичке положаје и функције користе за личну корист и бескрупулозно владање – онда се демократија нужно дегенерише“ (стр. 30). Видојевић истиче социјалне и етничке стандарде као предуслов постојања демократије, јер демократске вредности „ништа не значе, или мало значе, ако су опкољене нетолеранцијом, доминирањем ауторитарне, а поготово тоталитарне свести, борбом за преживљавање и неподношљивим социјалним неједнакостима“ (стр. 30). Видојевић тврди да је демократија вред-

ности у целокупном низу вредности које се окупљају око људске као свог језгра (стр. 36), залажући се можда за читаоце неочекивано, за превредновање идеје самоуправљања и његово враћање на историјску сцену и у праксу. Он наглашава – не у партикуларном облику као што је била пракса у самоуправној социјалистичкој Југославији. Идеја саодлучивања запослених није сасвим одбачена од стране теорије, већ је потиснута преовлађујућим таласом неолиберализма, снагом капитала, и у последње две године снагом светске економске кризе која намеће поновну улогу државе ради спасавања компанија и радних места. С друге стране, економска демократија је само један аспект, док равноправност и демократско представљање националних и верских ентитета представљају други битан аспект демократског уређивања друштва, у противуречним условима савременог света: „Принципи пракса заштите националних, верских и других мањина јесте битан услов и чинилац савремене демократије. Али стварност етнички, религиозно и расно сложених држава савременог света показује у више случајева да различите мањине могу бити агресивне и нетолерантне према већини, а не само обрнуто, да и поред гарантованих права и неугрожности теже рушењу заједничке државе путем организо-

ваних оружаних сецесионистичких покрета. Стога је неопходна заштита, уставна и свака друга, не само мањина него и већине у једној демократској држави. Не може се поћи од тога да већини зато што је бројнија самим тим није потребна заштита“ (ср. 41). овај закључак задире дубоко у суштину у само ткиво савремених друштва, јер иако је књига настала пре званичног пресуђена у корист независности Косова, сви сепаратизми у свету могу наћи инспирацију управо у ретроградним процесима као што је дезинтеграција уместо интеграције.

Видојевић јасно истиче проблеме демократије: тржиште је надјачало Републику, што је филозоф Лиотар пропратио захтевом за стварање „Лиге за одбрану Републике“, потом се разматра стварање светске „културе лажи“ као највећег непријатеља демократије – она на первертиран начин претвара грађане у масу (стр. 44, 80). Логика пада садржана је у овим негативним процесима, па их аутор са разлогом наводи као узроке корумпирања демократије, у смислу друштвеног уређења и нивоа свести појединаца и политичке културе. Угрожене вредности демократије због ратова и насиља очигледне су и у 21. веку, до нивоа „културе насиља“, што се догодило и у бившим југословенским републикама после ратова 1991-1995. године.

Аутор у другом поглављу књиге разматра однос морала, економије и политике, износећи уверење да, ако се увек не може живети „са другима“, може се живети „поред“ њих (стр. 89). Но, он не доводи до краја сазнање да су не само органи власти, већ и институције демократске контроле претворили у инструменте репресије. Тако да се отвара питање свести интелектуалаца. Критички интелектуалци постоје, они откривају механизме репресије на глобалном плану, но Видојевић упозорава да њихова побуна „пада у воду ако је све због сујете“. Видојевић наводи мисао руског писца Солжењичина, за кога „светско зло није лудило и глупост. то је згуснута, силна енергија са својим јасно израженим фактором дејства. Против њега се мора водити активна борба. Зло је јако зато што је огроман број људских срца њима заражен“ (стр. 95). У студији Зорана Видојевића има песимистичких закључака, али су они резултат реалистичког увида у владавину зла, па и закључак да ако се под формом демократије крије привид онда су све побуне и револуције узалудне, није претеран већ животно истинит, и представља „нечујни вапај за смислом“. Као осведочени хуманиста, Видојевић је увек био против деградације човека. зато су значајне везе потрошачког друштва, демократије и насиља, а у којима социолошки увиди пре-

растају у антрополошку питањост о суштини људске природе, која сада види највишу вредност у поседовању ствари, сталном трком за прибављањем и гомилањем материјалних добара. Он то тумачи (прикривеним) страхом од смрти. Могућа су, наравно, и другачија тумачења – да је тржишна привреда атомизовала друштво, насиље је максимално појачало страх човека од човека, док је несигурност запослења створила атмосферу несигурности широм света. Поседовање ствари даје појединцу илузију сигурности. Дакле, потрошња је симулакрум за неостварену људску базичну потребу за сигурношћу.

Цитирајући низ аутора (Адорно, Хоркхајмер, Алварес и други) Видојевић доказује да само демократија није апсолутни услов економског развоја, да ту не постоји искључива узрочно-последична веза. Аутор је критички оценио транзицију у бившим социјалистичким земљама, истичући све веће незадовољство грађана ових земаља укупним стањем у њима, не само стање привреде већ и демократије. пример Црне Горе у којој 20% најбогатијих грађана поседује 20 пута већу имовину од 20% најсиромашнијих је доказ сиромаштва у Европи. Првобитна акумулација капитала остварује се уместо добробити и богатог капитализма за све грађане. У том транзиционом процесу наше су

се две највеће земље – просторно и по броју становника – Русија и Кина – што је Видојевић и оценио предочавајући сложеност противречности њихове позиције, а посебно историјски искорак Русије ка азијском геостратешком простору.

Четврто поглавље студије посвећено је Србији, и већ насловом сугерише јасну ауторову свест о тешком положају, јер наслов гласи „Драме опстанка“. Као истраживач-хуманиста, окренут људским вредностима, које нису супротне патриотизму, Видојевић критички оцењује транзицију у Србији као деиндустријализацију, првобитну акумулацију капитала, али и прецизно дефинише игре светских моћника, које отцепљивањем теорије настоје да дестабилизују Балкан, али и заплаше мале земље уколико се одупру новом светском поретку. Видојевић је критички одредио своје становиште, али није екстремно оријентисан, ни према левим ни десним снагама у историји. Он види емиграцију младих стручњака и интелектуалаца, немоћ демократије да подржи развој привреде“ бруто домаћи производ Србије далеко је од довољног да би био економска основа развоја стабилне и одрживе демократије у њој“ (стр. 191).

У петом делу аутор отвара питања будућности демократије, под насловом „Ка сводном билан-

су“ и тај биланс је више суморан него оптимистички.

Књига Зорана Видојевића Демократија на заласку је храбра и мудра књига. постоји довољно политичких, практичних и теоријских разлога, па и интелектуална радозналост, због које је препоручујем читаоцима. Јасно написана, она ће бити блиска и гађанима који нису социолошки, или стручњаци из области друштвених наука.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

На левој страни у заглављу се налази име, средње слово и презиме аутора, звање аутора, назив установе, факултета и седиште. Наслов рада куцати на средини великим словима. Сви текстови на српском језику треба да су куцани ћирилицом. У тексту су италиком (курзивом) истакнуте речи на страном језику. Обим рада не сме бити већи од 1 до 1,5 ауторског табака, (односно 16 до 25 страна, 36300 до 56725 карактера са размаком).

После ових података следи *Сажетак* који треба да садржи од 100 до 250 речи. Иза сажетка иду *Кључне речи* чији број не може бити већи од 10, док њихова употреба у тексту треба да буде што већа. У *сажсетку* треба да стоји предмет анализе, циљ рада, коришћени методолошки приступи, резултати, закључак или одређене препоруке. На крају текста треба написати *Резиме* чија дужина може бити до 1/10 дужине чланка. Аутор би у Резимеу у структурираном облику требало да истакне најважније резултате и закључке истраживања до којих је дошао у свом раду знатно шире него у сажетку. *Сажетак, кључне речи и резиме* треба превести и на енглески језик, ако је рад на енглеском, сажетак и кључне речи треба превести на српски језик.

Текст треба писати у фонту Times New Roman, величина слова 12, са увученим пасусима и проредом 1,5 – ћирилично писмо.

Поднаслов куцати у фонту Times New Roman, величина слова 14.

Фусноте у форми напомена се дају на дну стране у којој се налази коментарисани део текста или навођене литературе. Фусноте су истог фонта као основни текст и треба их куцати са командом Insert – Reference – Footnote, а не намештањем разних оквира, јер једино на тај начин можемо гарантовати, да ће се и у прелому фусноте појавити на добром месту. Приликом навођења фуснота руководити се следећим упутствима:

- када се ради о **монографији** фуснота мора садржати: име и презиме аутора, наслов рада у италику, издавач, место, година издања и број стране (на пример: Зоран Аврамовић, *Родомрсци*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 15);
- када се **ради о чланку**, име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив часописа у италику, издавач, место издавања, број, година излажења и број страница (на пример: Миша Стојадиновић, „Од теорије социјалних конфликта до њихових решења“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2009, стр. 67);
- када се ради о **зборнику радова**: име и презиме аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања, број стране (на пример: Дејана Вукчевић, „Србија и

придруживање Европској унији“, У: *Србија – политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 239);

- **извори са Интернета**, који не смеју прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садрже пуну интернет адресу (на пример: <http://sh.wikipedia.org/wiki/Revolucija>).
- **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894).
- Иза сваког рада треба да иде литература поређана по азбучном реду, са следећим елементима:
  - **књиге**: презиме и име аутора, наслов књиге италиком, издавач, место издања, година (на пример: Суботић, Момчило: *Српско питање данас*, Институт за политичке студије, Београд, 2008);
  - **зборници**: презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (на пример: Марковић, Драган, „Демократизација власти и управљања у Србији“, У: *Србија – политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008);
  - **чланак**: презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (Кнежевић, Милош, „Варка европске хармоније“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2008);
  - **литература са Интернета**, која не сме прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садржи пуну интернет адресу (на пример: <http://sh.wikipedia.org/wiki/Revolucija>).
  - **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894).

Текстове слати у електронском облику на следећу е-mail адресу ipsbgd@eunet.rs

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323.1(=163.41)

НАЦИОНАЛНИ интерес: часопис за национална и државна питања = National interest: Magazine for National and State Issues/главни уредник Милош Кнежевић: одговорни уредник Живојин Ђурић. - год. 4, бр. 4 (2005) Београд (Савски трг 7а); Институт за политичке студије, 2005 - (Београд: Драслар партнер). - 24 цм

Три пута годишње - Другачије повезане серијске публикације: Национални интерес (CD-ROM)=ISSN 1452-2152 ISSN 18204996=Национални интерес (Штампано изд.) COBISS.SR-ID 125448460

NATIONAL INTEREST

JOURNAL FOR NATIONAL AND STATE ISSUES

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА ПИТАЊА

Национални интерес

ISSN 1820-4996

9 771820 499008